

МОНГОЛ УЛС
ДОТООД ХЭРГИЙН ИХ СУРГУУЛЬ

ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

ОНОЛ, АРГА ЗҮЙН
УЛИРАЛ ТУТМЫН СЭТГҮҮЛ

2024
№02 (37)

Улаанбаатар хот

UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS,
MONGOLIA

LAW ENFORCEMENT

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL
QUARTERLY JOURNAL

2024
№02 (37)

Ulaanbaatar

СЭТГҮҮЛИЙН РЕДАКЦЫН ЗӨВЛӨЛ

Сэтгүүлийн эрхлэгч:

Эрдэнэбаатар Д. Тэргүүн дэд захирал, доктор, профессор, цагдаагийн хурандаа

Орлогч дарга:

Гантулга С. Эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгийн захирал, доктор, дэд профессор, цагдаагийн дэд хурандаа

Нарийн бичгийн дарга:

Болормаа Г. Эрдэмтэн нарийн бичгийн даргын ажлын албаны хэвлэлийн редактор, цагдаагийн дэслэгч

Гишүүд:

Амарсанаа Ж. Академич

Болд Л. Академич

Жигалов Н.Ю. Доктор, профессор

Мөнхзаяа Б. Сургалтын бодлого, төлөвлөлтийн газрын дарга, хурандаа

Булган Д. Эрдэмтэн нарийн бичгийн дарга, доктор, профессор, цагдаагийн хурандаа

Азбаяр Ц. Удирдлагын академийн захирал, цагдаагийн хурандаа

Энхбаяр Д. Ахисан түвшний боловсролын сургуулийн захирал, доктор, цагдаагийн хурандаа

Хишигтогтох Б. Цагдаагийн сургуулийн захирал, Дотоодын цэргийн 804 дүгээр ангийн захирагч, доктор, цагдаагийн хурандаа

Одбаяр Ц. Хилийн албаны сургуулийн захирал, Хилийн 0345 дугаар ангийн захирагч, доктор, хурандаа

Дамдинцэрэн Д. Сургалт, судалгааны 403 дугаар ангийн дарга, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн захирал, доктор, бригадын генерал

Батсайхан Н. Онцгой байдлын сургуулийн захирал, Гал түймэр унтраах, аврах 83 дугаар ангийн захирагч, доктор, дэд профессор, хурандаа

Ариунбилэг Ш. Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн захирал, доктор, дэд профессор, цагдаагийн хурандаа

Ганбаатар Г. Ахлагчийн мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн төвийн захирал, доктор, цагдаагийн хурандаа

Лхавгасүрэн Б. Шинжлэн магадлахуйн институтын захирал, доктор, дэд профессор, цагдаагийн хурандаа

Лхавгарачаа Б. Гадаад хэлний институтын захирал, доктор, цагдаагийн хошууч

Энхтөр Д. Эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгийн Гэмт явдал, цагдаа, дотоодын цэрэг судлалын төвийн эрхлэгч, доктор, цагдаагийн ахмад

JOURNAL EDITORIAL BOARD

Editor of the journal:

Erdenebaatar D. Vice president, Ph.D., professor, police colonel

First Secretary:

Gantulga S. Head of the department of Research institute Ph.D., associate professor, police lieutenant colonel

Secretary:

Bolormaa G. Press editor of the Office of the scientific secretary, police lieutenant

Members:

Amarsanaa J. Academician

Bold L. Academician

Jigalov N.Yu. Ph.D., in law, professor

Munkzaya B. Head of Training policy and coordination department, UIA, colonel

Bulgan.D. Scientist head secretary Ph.D., professor, police colonel

Azbayar Ts. Director, Executive management academy, UIA, police colonel

Enkhbayar D. Director, Graduate school, UIA, Ph.D., police colonel

Khishigtogtokh B. Director, Police school and Commander of the unit 804 of Internal troops UIA, Ph.D., police colonel

Odbayar Ts. Director, Border protection executive school, Commander of 804th unit of Internal troops, UIA, colonel

Damdintseren D. Director, Training research Court decision executives school and Commander of the Unit 403 UIA, Ph.D., Brigadier General

Batsaikhan N. Director, Emergency management school and fire Commander of the unit 83 Fighting and rescue unit Ph.D, associate professor, colonel

Ariunbileg Sh. Director, Law and Social sciences school, UIA, Ph.D., associate professor, police colonel

Ganbaatar G. Director, Vocational training center for Non-Comissionel officers, UIA, Ph.D., police colonel

Lkhagvasuren B. Director, Forensic science institute Ph.D., associate professor, police colonel

Lkhagvaragchaa B. Director, Foreign language institute, UIA, Ph.D., police major

Enkhtur D. Head of the Criminalistics and police, internal troop study center Ph.D., police captain

Сайнтер Ч. Эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгийн Хилийн аюулгүй байдал судлалын төвийн эрхлэгч, доктор, бригадын генерал

Алтангэрэл Б. Эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэл судлалын төвийн эрхлэгч, доктор, профессор, хурандаа

Саранцэцэг Б. Эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгийн Гамшиг судлалын төвийн эрхлэгч, доктор, дэд хурандаа

Дашгаадан Э. Эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгийн Гэмт явдал, цагдаа, дотоодын цэрэг судлалын төвийн эрдэм шинжилгээний ахлах ажилтан-багш, доктор, цагдаагийн ахмад

Нямдорж Д. Эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгийн Гэмт явдал, цагдаа, дотоодын цэрэг судлалын төвийн эрдэм шинжилгээний ажилтан-багш, доктор, цагдаагийн дэд хурандаа

Одбаатар Б. Удирдлагын академийн Цагдаагийн удирдлага, стратегийн профессорын багийн профессор, доктор, дэд профессор, цагдаагийн хурандаа

Галбадрах Б. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн Нийгмийн ажил, сэтгэл зүйн тэнхимийн профессор, доктор, дэд профессор, дэд хурандаа

Энхтүвшин Б. Онцгой байдлын сургуулийн Гал түймэртэй тэмцэх албаны тэнхимийн профессор, доктор, дэд хурандаа

Мөнхзул Н. Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн Нийтийн эрх зүйн тэнхимийн профессор, доктор, дэд профессор, цагдаагийн хурандаа

Saintur Ch, Head of the Border security study center Ph.D., brigadier-general

Altangerel B, Head of the Court decision executive study center Ph.D., professor, colonel

Sarantsetseg B. Head of the Disaster research center Ph.D., lieutenant colonel

Dashgaadan E. Senior researcher-instructor of the Criminalistics and police, internal troop study center police captain

Nyamdorj D. Researcher-instructor of the Criminalistics and police, internal troop study center Ph.D., police lieutenant colonel

Odbaatar.B. Professor, Professor's team of Police strategy management, Executive management academy, UIA, Ph.D., associate professor, police colonel

Galbadrakh B, Professor of Department of Social work and psychology of Border protection executive school Ph.D., associate professor, lieutenant colonel

Enkhtuvshin B, Professor of Fire fighting department of Emergency management school Ph.D., lieutenant colonel

Munkhzul N, Professor of the Public law department of Law and Social sciences school Ph.D., associate professor, police lieutenant colonel

МОНГОЛЫН
Дотоодын
Хэрэг
Яам

ГАРЧИГ–TITLE

ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙН УДИРДЛАГА
LAW ENFORCEMENT MANAGEMENTЦАГДААГИЙН АЛБАНД ГҮЙЦЭТГЭЛИЙН УДИРДЛАГЫГ ХЭРЭГЖҮҮЛЖ
БУЙ ОЛОН УЛСЫН ТУРШЛАГА

INTERNATIONAL BEST PRACTICES IN POLICE

Д.Түмэндэлгэр

АНУ-ын Нью Йорк Хотын Их Сургуулийн (John Jay College of Criminal Justice)-ийн докторант, цагдаагийн хошууч

Tumendelger D.

The City University of New York (John Jay College of Criminal Justice) Doctoral candidate, police major

9

ЦАГДААГИЙН АЛБА ХААГЧИЙН НИЙГМИЙН БАТАЛГААГ ХАНГАХ ХӨТӨЛБӨРТ
ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS OF SOCIAL GUARANTEE'S PROGRAM FOR POLICE OFFICERS

Б.Пүрэвсүрэн

ДХИС-ийн Удирдлагын академийн магистрант, цагдаагийн дэд хурандаа

Purevsuren B.

Master's student at the Management academy of the UIA, police lieutenant colonel

25

ЦАГДАА СУДЛАЛ
POLICE STUDIESЦАГДААГИЙН БАЙГУУЛЛАГАД ХЭРЭГЛЭХ ТУСГАЙ ХЭРЭГСЛИЙН ТУХАЙ ОЙЛГОЛТ, НЭР
ТОМЬЁО

TERMS OF SPECIAL EQUIPMENT FOR THE POLICE

С.Нямжав

ДХИС-ийн Ахлагчийн мэргэжлийн сургалт-үлдвэрлэлийн төвийн тактикийн тэнхимийн ахлах багш, цагдаагийн дэд хурандаа

Nyamjav S.

Senior instructor of the Tactical department of The Vocational training-production center, non-commissioned school, UIA, police lieutenant colonel

33

ЦАГДААГИЙН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮНИЙ НӨӨЦИЙН ТОГТВОРТОЙ БАЙДЛЫГ СУДАЛСАН
НЬ

STABILITY OF HUMAN RESOURCES IN THE POLICE AGENCY STUDYING THE SITUATION

Х.Дэнсмаа

ДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн цагдаа судлалын магистрант, цагдаагийн хошууч

Densmaa Kh.

Graduate student at the Police school, UIA, police major

40

ГЭМТ ЯВДАЛ СУДЛАЛ
CRIMINOLOGYНЭГЖЛЭГ ХИЙХ, ХУРААН АВАХ АЖИЛЛАГААГ ЯВУУЛАХАД
АНХААРАХ АСУУДАЛ/авлигын гэмт хэргийн жишээн дээр/MATTERS TO BE CONSIDERED IN CONDUCTING SEARCH AND
CONFISCATION/examples in corruption crimes/**Р.Баярмагнай**

Авлигатай тэмцэх газрын Гүйцэтгэх ажлын хэлтсийн дарга, эрхэлсэн комиссар, доктор, профессор

Bayarmagnai R.

Director of the Operation department of the commissioner in charge, Independent authority against corruption of Mongolia, Ph.D, Professor

46

МОНГОЛ УЛСЫН ЦАГДААГИЙН БАЙГУУЛЛАГЫН ГҮЙЦЭТГЭХ АЖЛЫН ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫН УЛАМЖЛАЛ

TRADITION OF LEGAL REGULATION OF CRIMINAL INTELLIGENCE WORK
OF POLICE INSTITUTIONS OF MONGOLIA

И.Баатархүү

ДХИС-ийн докторант

Baatarhuyu I.

Doctoral candidate of UIA

Ү.Хосбаяр

ДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн Гүйцэтгэх ажлын тэнхимийн профессор, доктор,
цагдаагийн хурандаа

Hosbayar U.

Professor of the Criminal intelligence department of the Police school of UIA, Ph.D, police
colonel

53

МОНГОЛ УЛС ДАХ МӨНГӨ УГААХ ГЭМТ ХЭРГИЙН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ, ТУЛГАМДАЖ БҮЙ АСУУДАЛ

MONEY LAUNDRING CRIME SITUATION AND PROBLEMS

Т.Сүхболд

Цагдаагийн ерөнхий газрын дарга, дотоодын цэргийн командлагч, бригадын генерал

Sukhbold T.

National police agency of Mongolia, Commissioner general commander of internal troops,
Brigadier general

59

ҮНДЭСЛЭЛГҮЙГЭЭР ХӨРӨНГӨЖИХ ГЭМТ ХЭРГИЙН ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ЗАРИМ АСУУДАЛ, ШИЙДВЭРЛЭХ АРГА ЗАМ

SOME PROBLEMS OF THE LEGAL REGULATION OF THE CRIMES OF
ILLEGAL ACQUISITION AND SOLUTION WAYS

Б.Хулан

ДХИС-ийн Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн Нийтийн эрх зүйн тэнхимийн дэд
профессор, доктор, цагдаагийн ахмад

Khulan B.

Associate professor of the Public law department of the Law and social sciences school of UIA,
Ph.D, police captain

68

ХИЛ СУДЛАЛ

LIMNOLOGY

УЛСЫН ХИЛ ДАМНАСАН ГЭМТ ХЭРЭГ, ТЕРРОРИЗМТЭЙ ТЭМЦЭХ АСУУДАЛ

PROBLEMS OF FIGHTING CRIME AND TERRORISM

Х.Баясгалан

ДХИС-ийн Хилийн албаны сургуулийн Хилийн албаны тэнхимийн профессор, хурандаа

Bayasgalan Kh.

Professor at the Department of Border Services of The Border in school UIA, colonel

75

ХИЛИЙН БОЛОН ХИЛ ОРЧМЫН ДЭГЛЭМИЙН ТУХАЙ ОЙЛГОЛТ, УХАГДАХУУНЫ ЗАРИМ АСУУДАЛ

SOME ASPECTS OF THE CONCEPT AND CONCEPT OF BORDER AND BORDER REGIME

Э.Сумьяабазар

ДХИС-ийн Хилийн албаны сургуулийн хил судлалын магистрант, ахлах дэслэгч

Х.Асхар

ДХИС-ийн Хилийн албаны сургуулийн Хилийн боомтын аюулгүй байдал, шалган
нэвтрүүлэх албаны тэнхимийн профессор, доктор, дэд хурандаа

Sumyabazar E.

Master of Border Studies at the Border Service School, UIA, senior lieutenant

Askhar Kh.

Professor at the School of Border Services, Department of Security and Investigation of Border
Ports, UIA, doctor, lieutenant colonel

83

ХИЛИЙН ИНЖЕНЕР-ТЕХНИКИЙН ХАНГАЛТЫГ САЙЖРУУЛАХ ЗАРИМ АСУУДАЛ

SOME ISSUES TO IMPROVE BORDER ENGINEERING

Ч.Баярболд

ДХИС-ийн Хилийн албаны сургуулийн хил судлалын магистрант, ахлах дэслэгч

Х.Асхар

ДХИС-ийн Хилийн албаны сургуулийн Хилийн боомтын аюулгүй байдал, шалган нэвтрүүлэх албаны тэнхимийн профессор, доктор, дэд хурандаа

Bayarbold Ch.

Master of Border Studies at the Border Service School, UIA, Senior Lieutenant

Askhar Kh.

Professor at the School of Border Services, Department of Security and Investigation of Border Ports, UIA, doctor, lieutenant colonel

92

ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭЛ СУДЛАЛ

COURT DECISION EXECUTION STUDIES

ЭРХ ХАСАХ ЯЛ ЭДЛҮҮЛЭХ АЖИЛЛАГАА, ХҮНИЙ ЭРХ

EXECUTING THE PENALTY OF DEPRIVATION OF THE RIGHT, HUMAN RIGHT

Б.Замбага

ДХИС-ийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн Иргэний шийдвэр гүйцэтгэлийн тэнхимийн багш, ахмад

Zambaga B.

Lecturer at the Civil decision department of the Court decision execute school of UIA, captain

100

ЗАХИРГААНЫ ХЭРГИЙН ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭРИЙГ БИЕЛҮҮЛЭЭГҮЙ ТӨРИЙН АЛБАНЫ УДИРДАХ АЛБАН ТУШААЛТАНД ХҮЛЭЭЛГЭЖ БҮЙ ХУУЛЬ ЗҮЙН ХАРИУЦЛАГА

LEGAL RESPONSIBILITY TO THE CIVIL SERVANTS WHO DID NOT COMPLY WITH THE DECISION OF THE ADMINISTRATIVE COURT

114

Б.Батчимэг

ДХИС-ийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн докторант

Batchimeg B.

The Court Enforcement School doctoral candidate, UIA

ГАМШИГ СУДЛАЛ

DISASTER STUDIES

ГАМШГИЙН ЭРСДЭЛИЙН УДИРДЛАГЫН ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ХҮҮХЭД, ЭМЭГТЭЙЧҮҮДЭД ЭЭЛТЭЙ БАЙДАЛД ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS OF CHILD AND WOMEN-FRIENDLY LEGAL REGULATIONS FOR DISASTER RISK MANAGEMENT

Б.Саранцэцэг

ДХИС-ийн Эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгийн Гамшиг судлалын төвийн эрхлэгч, доктор, дэд хурандаа

Sarantsetseg.B

Head of the Disaster center of the Integrated research institute of UIA, Ph.D, lieutenant colonel

Г.Золжаргал

ДХИС-ийн Онцгой байдлын сургуулийн магистрант

Zoljargal.G

Master's student at the Emergency management school of UIA, captain

122

ГАМШГИЙН АЮУЛЫН ТУХАЙ ЗАРЛАН МЭДЭЭЛЛИЙН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНД ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭ

ACCESS TO DISASTER ANNOUNCEMENTS

Ц.Ганчимэг

ДХИС-ийн Онцгой байдлын сургуулийн Гамшгаас хамгаалах албаны тэнхимийн профессор, доктор, дэд хурандаа

Ganchimeg Ts.

Professor at the Department of Disaster prevention of School of Emergency, UIA, doctor, lieutenant colonel

Х.Чүлтэмсүрэн

ДХИС-ийн Онцгой байдлын сургуулийн гамшиг судлалын магистрант, ахмад

Chultemsuren Kh.

Graduate student at the School of Emergency Management, UIA, captain

132

ХУДАЛДАА ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ БАРИЛГА, БАЙГУУЛАМЖИЙН ХИЙЦ БҮТЭЭЦИЙН ГАЛЫН АЮУЛЫН ҮЗҮҮЛЭЛТЭД ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS OF THE FIRE HAZARD INDICATORS OF COMMERCIAL BUILDINGS AND STRUCTURES

Т.Очирбадам

ДХИС-ийн Онцгой байдлын сургуулийн магистрант, ахлах дэслэгч

Ochirbadam T.

Masters at the Interior Ministry's Emergency School, UIA, senior lieutenant

138

ЭРХ ЗҮЙ СУДЛАЛ

LEGAL STUDIES

МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ИПОТЕКИЙН ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ТУЛГАМДСАН ЗАРИМ АСУУДАЛ, ШИЙДВЭРЛЭХ АРГА ЗАМ

THE CURRENT STATE OF MORTGAGE LEGAL REGULATION IN MONGOLIA, SOME OF THE PRESSING ISSUES AND WAYS TO SOLVE THEM

Г.Мөнхзаяа

ДХИС-ийн Ахлагчийн мэргэжлийн сургалт үйлдвэрлэлийн төвийн Тактикийн тэнхимийн багш, цагдаагийн ахмад

Munkhzaya.G

Teacher at the Tactical department of the Vocational training center for non-commissioned officers, UIA, police captain

144

ШИНЖЛЭН МАГАДЛАХУЙ СУДЛАЛ

FORENSIC STUDIES

ГУТЛЫН МӨРИЙН ШУУРХАЙ ЛАВЛАГААНЫ ТОО БҮРТГЭЛИЙГ ЦАХИМЖУУЛАХ ХЭРЭГЦЭЭ ШААРДЛАГА

SHOE TRACK QUICK REFERENCE NUMBER ELECTRONIC REQUIREMENT

Б.Сумъяабазар

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант, цагдаагийн ахлах дэслэгч

Sumiyabazar B.

Graduate student of the University of Internal Affairs, Police Senior Lieutenant

З.Сүлд

ДХИС-ийн Шинжлэн магадлахуйн институтын Шинжлэн магадлахуйн доктор

Suld Z.

University of internal affairs, institute of Forensic science, Ph.D

154

УМАРД ЗҮГИЙН ГЭР ХАРУУЛ БА ХАРУУЛЫН НУТГИЙН ТУХАЙ НЭХЭН
ЭРГЭЦҮҮЛЭХҮЙ

ABOUT MONGOLIAN NORTH BORDER LAND AND GUARD

161

Л.Одзаяа

ДХИС-ийн Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн Нийгмийн ухааны тэнхимийн ахлах
багш,хошууч

Odzaya L.

Senior lecturer of the Department of the Law and Social science school of UIA, major

ЦАГДААГИЙН АЛБАНД ГҮЙЦЭТГЭЛИЙН УДИРДЛАГЫГ ХЭРЭГЖҮҮЛЖ БУЙ ОЛОН УЛСЫН ТУРШЛАГА

INTERNATIONAL BEST PRACTICES IN POLICE PERFORMANCE MEASUREMENT

Д.Түмэндэлгэр

АНУ-ын Нью Йорк Хотын Их Сургуулийн (John Jay College of Criminal Justice)-ийн докторант, цагдаагийн хошууч

Tumendelger D.

The City University of New York (John Jay College of Criminal Justice) Doctoral candidate, police major

Хураангуй: Орчин цагт цагдаагийн агентлаг, байгууллагууд хуулийн хүрээнд урд өмнөхөөс нэлээд өргөн үйл ажиллагаа явуулах болсон бөгөөд үндсэн чиг үүргийн дагуу гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг хангах, аюул осол болон гэнэтийн аливаа үйлдэл, нийгмийн эмх замбараагүй байдал, хар тамхи, шинэ төрлийн гэмт хэргүүд, хүн худалдаалах, цахим болон үндэстэн дамнасан гэмт хэрэгтэй тэмцэхийн зэрэгцээ иргэд, олон нийттэй үр дүнтэй харилцааг бэхжүүлэх зэрэг олон чиг үүргийг хэрэгжүүлж байна.

Нэн ялангуяа, төсөв санхүүгийн болон хүний нөөц үргэлж хангалттай бус энэ цаг үед хууль сахиулах, дотоод аюулгүй байдлыг хангах мэргэжлийн салбар, агентлаг байгууллагууд гүйцэтгэлийн хариуцлагыг хэрхэн ханган ажиллаж байгаа талаар засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн удирдах зөвлөл, иргэдийн хурлын төлөөлөл болон бусад хуулийн этгээд ойлгон мэдэх нь нэн чухал байдаг билээ.

Цагдаагийн байгууллагын удирдлагууд байгууллагынхаа бодлого, стратеги төлөвлөлт болон үйл ажиллагааныхаа гүйцэтгэлийг хэмжих, дүн шинжилгээ хийхэд ихэд анхаарал хандуулдаг. Учир нь удирдлагууд нь алба хаагчдынхаа гүйцэтгэлийн үр дүнг хэрхэн хэмжиж болохоо зөв тодорхойлсноор үйл ажиллагааныхаа үр дүн, үнэ цэнийг тодорхойлж болдог.

Гүйцэтгэлийн шалгуур, үзүүлэлтүүдийг зөв тодорхойлсоор захиргааны удирдлагуудад байгууллагын доторх ёс суртахууны үнэ цэнийг тогтоох, бэхжүүлэхэд голлох нөлөөтэйн дээр төсөв, санхүүг үр ашигтай зарцуулах, улмаар тухайн байгууллага, ажилтан, алба хаагчид ямар ололт, амжилт, алдаа дутагдал гаргаж болзошгүйг урьдчилан таамаглаж болохуйц нөлөө үзүүлдэг ач холбогдолтойн дээр гүйцэтгэлийн үзүүлэлтүүдээр тухайн байгууллагын одоогийн болон хэтийн хөгжил, соёлын түвшнийг ч харж болдог онцлогтой.

Тиймээс энэхүү судалгааны өгүүлэл нь цагдаагийн албаны үйл ажиллагааны гүйцэтгэлийг хэрхэн тодорхойлох, хэмжих, үнэлэх талаар гадаадын зарим орны цагдаагийн байгууллагуудад хэрэгжүүлж буй санаа авахуйц, сайн туршлагаас задлан шинжилж, нэгтгэн дүгнэсэн байдлаар дэлгэрэнгүй өгүүлэх болно.

Abstract: Nowadays law enforcement agencies engage in a broad range of work, including key functions such as crime prevention, promoting traffic safety and responding to vehicular accidents, monitoring and preventing drug sales and use and other types of social disorder, and building strong partnerships with interest groups in communities. Knowing how agencies are performing in these realms is important to municipal councils, mayors, and other entities to which law enforcement agencies are accountable. In a time of limited budgets and deep cuts in municipal services, local officials are likely to demand measurable evidence of quality improvement to justify budget requests.

Түлхүүр үгс: цагдаагийн байгууллага, гүйцэтгэлийн удирдлага, гүйцэтгэлийн хэмжүүр, үр дүн, гарц

Keywords: police agency, police performance measurement, management, outcomes, outputs

Гүйцэтгэлийн хэмжүүрийн тухай
ойлголт

Цагдаагийн байгууллагын чиг үүрэг
болох гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх,

МОНГОЛЫН ИРГЭД
ДЭМЖСЭН
ХҮҮЛЬ

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯᠤ ᠰᠠᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤ

таслан зогсоох, гэмт хэрэгт үйлдсэн этгээдийг баривчлах, нийгэм, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагаанаас гадна цаг үеийн шаардлагаар бусад чиг үүргийг хэрэгжүүлдэг. Орчин цагт, цагдаагийн байгууллага дээрх чиг үүргийн хүрээнд иргэдэд тулгамдсан аливаа асуудлыг мэргэжлийн үүднээс шийдвэрлэхээс гадна сэтгэл зүйн зөвлөгөө өгөх, анхны тусламж үзүүлэх, аврах, хамгаалах, туслах зэрэг маш олон төрлийн үүрэг хүлээхэд бэлтгэгдсэн байх шаардлагатай болжээ.

Гэвч, түүхээс үзвэл, өрнөдийн цагдаагийн алба, агентлаг, байгууллагууд гүйцэтгэлийн үр дүнгээ гэмт хэрэгт төвлөрсөн үзүүлэлтүүдээр буюу гэмт хэргийн тоо, баривчилгааны тоо, иргэдийн дуудлагад хариу өгч ажилласан байдал, гэмт хэргийн илрүүлэлт зэрэгт өндөр ач холбогдол өгч түүгээр ажлын голлох үзүүлэлт болгон дүгнэдэг байлаа.

Саяхнаас эдгээр хэмжүүр дээр мөнгөний үнэ цэнэ буюу төсөв, санхүүгийн хэмнэлт гэсэн үзүүлэлт нэмэгдэх болжээ.

Тиймээс орчин цагт цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны гүйцэтгэлийн хэмжүүр нь өргөн хүрээг хамарсан байх шаардлагатай болж эхэлж байна. Дэлхий даяар 1990-ээд онд цагдаагийн албад нь маш олон сорилтуудтай нүүр тулж, үйл ажиллагааг шинэчлэх шаардлага бий болсон тул НҮБ-аас хууль сахиулах байгууллагуудын үйл ажиллагааны зарчмыг иргэн бүртэй хууль ёсны дагуу тэгш шударга үйлчлэх, цагдаагийн байгууллагаас иргэдийн эсрэг хүч, тусгай хэрэгсэл хэрэглэх журам, баривчлагдан саатуулагдсан иргэдтэй шударга хандах, иргэд, олон нийтийг хууль сахиулах үйл ажиллагаанд татан оролцуулж, тэдний хариуцлагыг дээшлүүлэх, эмзэг бүлгийн буюу хүүхэд, эмэгтэйчүүд, дүрвэгчдийн эрхийг хамгаалах журам зэрэг олон журам, зөвлөмжүүдийг батлан мөрдүүлэх болжээ.

Улмаар олон улсын цагдаа судлаач, эрдэмтэн David Bayley эдгээр журмуудыг баяжуулж, дараах зарчмын гол санаа дэвшүүлсэн нь:

Нэгдүгээрт, ардчилсан нийгэмд цагдаагийн байгууллага нь хуулийн хүрээнд хууль ёсыг сахиулах, тэгш шударга үйлчлэх ёстойгоос бус эрх мэдэлтнүүдэд үйлчлэх алба бус гэдгээ ухамсарлах;

Хоёрдугаарт, цагдаа нь иргэдийн үг хэлэх, эвлэлдэн нэгдэх эрхээс эхлээд бүх

хэлбэрийн ялгаварлан гадуурхалт, эрүүдэн шүүхээс ангид байх эрхийг хангах

Гутгаарт, цагдаа нь нийгмийн гадаад хариуцлага буюу төр, засгийн удирдах байгууллагууд, болон шүүхийн өмнө хүлээх хариуцлагаа улам нэмэгдүүлэх

Дөрөвдүгээрт, цагдаа нь иргэдийн аюулгүй байдлын хэрэгцээг хангахыг тэргүүн зорилгоо болгон ажиллах шаардлагатайг онцолсон байна. (Bayley, 2006).

Бусад судлаачид мөн дээрх судлаачтай зарчмын хувьд ойролцоо байр сууриа илэрхийлж, ардчилсан нийгмийн цагдаагийн байгууллага нь нэн тэргүүнд хүний эрхийг хангах анхдагч субъектийн хувьд иргэдийн жам ёсны эрхийг хангахаас эхлэн үг хэлэх эрх чөлөө улмаар иргэдийн хууль ёсны оролцоог хангахад асар үүрэгтэй алба юм гэдгийг нэгэн дуугаар хүлээн зөвшөөрдөг.

Мөн судлаач Scholnic “цагдаагийн алба гэдэг нь олон нийтийн аюулгүй байдал, ил тод нээлттэй байдал болон хариуцлага хэмээх тулгын гурван чулуу мэт тэнцвэрийг ханган ажиллах чухал мэдрэмж” хэмээн цохон тэмдэглэсэн байдаг. Тиймээс энэ тэнцвэрийг зөв, зохистой хадгалах нь нэн чухлаар барахгүй энэ тийм ч амаргүй бөгөөд зөрчил маргаан, тулгамдсан асуудлууд, сорилтыг үүсгэдэг гэдгийг бид бэлхнээ мэдэх билээ.

Цагдаагийн агентлаг байгууллагуудын гүйцэтгэлийг олон талт хэмжүүрээр нийтлэг байдлаар ижилсүүлэх оролдлогууд нь зөрчилдөөнийг бий болгож байна.

Сүүлийн жилүүдэд, цагдаагийн агентлаг, байгууллагуудын гүйцэтгэлийг олон талт хэмжүүрээр нийтлэг байдлаар ижилсүүлэх оролдлогууд нь нэлээд зөрчилдөөн, сорилтыг дагуулж байна. Харвардын их сургуулийн криминологи судлаач-эрдэмтэн Марк Moore болон Antony Braga нар цагдаагийн байгууллагын дарга, удирдлагууд бодлогын өөрчлөлт шинэтгэлийг хийх, үйл ажиллагааныхаа үр дүнг дээшлүүлэхэд дараах гүйцэтгэлийн хэмжүүрийг ашиглахыг санал болгожээ. Үүнд:

• *Гэмт хэрэг болон гэмт хэргийн хохирогчийн тоог бууруулах;*

Зарим эрдэмтэн, судлаачдын үзэж байгаагаар гэмт хэрэг нь цагдаагийн байгууллагын хяналтын хязгаараас давсан өнөө цаг үед нийгмийн сайн сайханд цагдаагаас оруулах хамгийн чухал хувь

нэмэр бол гэмт хэргийг бууруулах зайлшгүй шаардлага буйг хүлээн зөвшөөрөх явдал

• **Гэмт хэрэг үйлдэгч, нийгмийн хэв журам зөрчигчдөд хүлээлгэх хариуцлага:** Гэмт хэрэг үйлдэгчдэд хүлээлгэх хариуцлага чухал бөгөөд учир нь гэмт хэрэгтэнд оногдуулсан ял шийтгэл нь дахин гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх, түүнд тохирсон ял оноох нь нийгэмд шударга ёс тогтооход чухал ач холбогдолтой.

• **Гэмт хэргээс айх айдсыг бууруулах, аюулгүй байдлыг бэхжүүлэх:**

Гэмт хэргийн хохирогчийн айдас нь (жишээлбэл, орон гэртээ болон амьдрах орчиндоо аюулгүйг мэдрэх) гэмт хэргийг үнэлэх үзүүлэлтүүдийн нэг юм. Энэ нь гэмт хэргийн хохирогчийг бий болгоход нөлөөлж байдаг гол хүчин зүйл бөгөөд нийгмийн бусад хүчин зүйлс мөн нөлөөлөх нь дамжиггүй.

• **Олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах, аюулгүй орчныг нэмэгдүүлэх:** (тухайлбал, зам тээврийн ослыг бууруулах, иргэдийн аюулгүй зорчих олон нийтийн газар, орон зай, талбайг нэмэгдүүлэх) Хаа сайгүй төвлөрөл бий болж, хотжиж буй өнөө цагт үл таних хүмүүс олон нийтийн газарт өргөнөөр харилцах, танилцах хүлээлт бий болжээ.

• **Иргэдийн эсрэг хүч хэрэглэх байдлыг бууруулах, тэгш, шударга хандах(албадах, хүч хэрэглэх байдлыг аль болох хамгийн бага хэмжээнд хүргэх, үл ялгаварлах тэгш, шударга зарчим баримтлах)** Олон нийтийн аюулгүй байдлыг нэмэгдүүлэх, гэмт хэрэгтэй тэмцэхийн тулд нийгмийн зүгээс хуулиар тусгай эрхийг цагдаад олгож, тэр хэрээр цагдаагаас тэгш, шударга байдлыг шаардаж байдаг билээ.

• **Төсвийн буюу иргэдийн татварын мөнгийг үр ашигтай, шударга зарцуулах:** (алба хаагчдын хүчийг оновчтой, зөв хуваарилах, зардлыг хэмнэх) Нийгмийн зүгээс цагдааг эдийн засгийн хэмнэлттэй, төсвийн зарцуулалтад ухаалаг, хариуцлагатай байхыг цаг үргэлж шаардсаар ирсэн.

• **Цагдаагийн байгууллагын талаарх иргэдийн сэтгэл ханамжийг дээшлүүлэх:** Цагдаагийн байгууллага нь гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиг үүргээс гадна иргэдэд чиглэсэн олон төрлийн үйл ажиллагаа буюу үйлчилгээг хүргэдэг. Өөрөөр хэлбэл, үйлчилгээний чанарыг сайжруулснаар цагдаад итгэх итгэл, иргэдийн сэтгэл ханамж нэмэгдэнэ.

Судлаач Moore, Braga нарын гүйцэтгэлийн эдгээр хэмжүүрийн хүрээнд иргэд олон нийт болоод цагдаагийн албанд хамаарах субъект хоёрын аль аль хариуцлагатай байх нь чухлыг онцолжээ. Мөн цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны гүйцэтгэлийг хувийн хэвшлийн салбарт өргөнөөр ашигладаг *“balanced scorecard”* буюу *“тэнцвэржүүлсэн үнэлгээний карт”*-аар үнэлэх нь зохимжтой гэж үзжээ.

Энэхүү үнэлгээний зарчмыг АНУ-д Харвардын Бизнесийн сургуулийн судлаач (Kaplan Norton нар 1999 онд анх санаачилсан)-ийн дэвшүүлсэн хотын төсвийн санхүүжилтийн болон гүйцэтгэлийн үр дүнг хэмжих түлхүүр үзүүлэлтүүдийг) тэнцвэржүүлсэн үнэлгээний картын системээр үнэлдэг байдлаар анх нэвтрүүлжээ. Энэхүү тэнцвэржүүлсэн үнэлгээний карт нь менежерүүдийг байгууллагынхаа санхүүгийн болон хэрэглэгчийн сэтгэл ханамж зэрэг бизнесийн үйл ажиллагааны бусад гүйцэтгэлийн үр дүнг илтгэх өргөн хүрээний мэдээллийг агуулсан түлхүүр үзүүлэлтүүдээр богино хугацаанд үнэлгээ хийж болохоор анх санаачилсан байна. Эдгээр түлхүүр үзүүлэлтүүд нь байгууллагын үйл ажиллагааг бүхэлд нь хэрэглэгчийн сэтгэл ханамжийн хамт нэлээд өргөн хүрээнд *“том зургаар”* буюу байгууллагын гадна болон дотоод нөлөөллийн хүчин зүйлсийг харах боломжийг олгодог. Тухайлбал, хэрэглэгчид бидний үйл ажиллагааг хэрхэн үнэлдэг, байгууллагын дотоодод ямар санаачилгыг нэвтрүүлж, шинээр суралцах шаардлагатай байгаа болон хөрөнгө оруулагчдад хэрхэн үнэлэгдэж байгаа зэрэг нөхцөл байдлыг олон талаас нь үнэлэн дүгнэх боломжийг бүрдүүлдэг байна.

Судлаач Moore, Braga нарын адил цагдаа судлалын мэргэшсэн судлаач Stephen (1999) *“цагдаагийн байгууллагаас иргэдэд үзүүлэх үйлчилгээний хариуцлагыг дээшлүүлэх”*-д гүйцэтгэлийг үйл ажиллагааны зургаан чиглэлээр үнэлж болох санааг анх дэвшүүлжээ.

Тэрээр эдгээр хэмжүүрийг цаашид хэрхэн сайжруулан хөгжүүлэх санааг дэвшүүлээгүй хэдий ч гүйцэтгэлийн талаарх мэдээллийг агуулж болохуйц санаа авахаар хэд хэдэн арга зүйг дэвшүүлсэн байдаг. Тухайлбал, ажилтан, алба хаагч, офицерууд өөрсдийн өдөр тутмын ажлын *checklist* буюу *“гүйцэтгэсэн ажлын шалгах жагсаалт”*-ын

ᠮᠤᠩᠭᠣᠯᠤ ᠰᠤᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤ

дагуу ажлаа дүгнэх, мөн тухайн алба хаагчаар “үйлчлүүлсэн” иргэдээр жагсаалтын дагуу үнэлгээ хийлгэх нь алба хаагчдын ажлын хариуцлагыг нэмэгдүүлэх, иргэдийн сэтгэл ханамжид эергээр нөлөөлдөг болохыг тогтоожээ.

Төрийн байгууллагууд нэн ялангуяа цагдаа болон төрийн тусгай албадад гүйцэтгэлийн иймэрхүү төрлийн хэмжүүрүүдийг ашиглан нэвтрүүлэх нь төрийн албаны хөгжил, үйлчилгээний чанар, мэргэшсэн, чадварлаг байдлыг нэмэгдүүлэн байгууллагын гүйцэтгэлийн үр дүнг дээшлүүлэх, цаашлаад ардчилсан нийгмийн хүний эрхийг хангахад ихээхэн түлхэц болдог хэмээн дүгнэж болох юм.

Гүйцэтгэлийн үзүүлэлтүүд

Цагдаа болон төрийн тусгай албадын үйл ажиллагаа цаг үеийн нөхцөл байдалтай уялдан амаргүй сорилтуудтай тулгарч байгаагаас байгууллага, алба хаагчдын гүйцэтгэлийн үр дүнг зөвхөн нэг талаас хэмжих боломж алсран, олон талт хэмжүүрээр үнэлэх шаардлага бий болсоор байна. Тиймээс эрдэмтэн, судлаач, мэргэжилтнүүд төрийн байгууллагын бүтээмж, гүйцэтгэлийг сайжруулах оролдлого, туршилт, судалгаа хэрхэн хэрэгжүүлж байгааг товчхон үзье.

Үр дүн ба гарц

Гүйцэтгэлийн хэмжүүрийг тодорхойлох гол үзүүлэлтүүд болох үр дүн ба гарцын ялгааг ойлгох нь чухал. Гарц гэдэг нь байгууллагын дотоод гүйцэтгэлийн хэмжүүрүүд юм. Өөрөөр хэлбэл, цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны зорилтот үр дүнтэй салшгүй хамааралтай бөгөөд гарцыг шууд хяналтдаа байлгах боломжтой, жишээ нь биеэ үнэлэх гэмт хэрэг үйлдэгчдийг таслан зогсоох баривчилгааны тоо нь гарц болно. Цагдаагийн агентлаг, байгууллагын үйл ажиллагаа, алба хаагчдын хүчин чармайлтын үр дүнд биеэ үнэлэх гэмт хэргийг бууруулах эсхүл нэмэгдүүлэхэд тодорхой нөлөөтэй.

Харин, цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны гүйцэтгэлийн үр дүн нь өргөн хүрээтэй бөгөөд том зургаар нь харвал нийгмийн хүртэх ашиг буюу иргэд, оршин суугчдын аюулгүй байдлын мэдрэмжээр илэрдэг. Тиймээс цагдаагийн байгууллагын хэрэгжүүлдэг олон талт бодлого, стратеги, тухайлбал, цагдаа-олон нийтийн хамтын ажиллагаа, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх зэрэг үйл ажиллагааны үр дүн нь иргэдийн аюулгүй байдалд шууд нөлөөлдөг.

Ерөнхийдөө, үр дүн болон гарц аль аль нь давуу болон сул талтай. Үр дүн нь хүрч болохуйц байдаг учир нь цагдаагийн байгууллагаас тодорхой зорилго, зорилтыг төлөвлөн түүнд хүрэх зохион байгуулалтын үйл ажиллагааны хэрэгжүүлэлтэд гаднын бусад хүчин зүйлсийн нөлөөгөөр амжилт, бүтэлгүйтлээр хэмжигдэхийн зэрэгцээ тодорхой хэмжээний эрсдэлийг байнга дагуулж байдаг.

Дээр өгүүлсэнчлэн судлаач Stephen (1999) “цагдаагийн байгууллагаас иргэдэд үзүүлэх үйлчилгээний хариуцлагыг дээшлүүлэх” гүйцэтгэлийн үйл ажиллагааны зургаан хүрээ нь:

- **Албандаа анхаарал хандуулах чин зүтгэл:** албаны бэлэн байдал

- **Найдвартай байдал:** шуурхай, хариу арга хэмжээ авах байдал

- **Ажлын хариуцлага:** иргэдийн санал, хүсэлтийг хүлээн авч, шаардлагатай асуудлыг хуулийн хугацаанд шийдвэрлэх байдал

- **Мэргэжлийн ур чадвар:** асуудлыг мэргэжлийн хүрээнд шийдвэрлэх чадвар

- **Зөв, боловсон харилцаа:** бүх хүнд тэгш, шударга, хүндэтгэлтэй харилцах байдал

- **Шударга байдал:** аливаа хэлбэрийн ялгаварлал гаргахгүй, ёс зүйтэй байдал зэрэг болно.

Нуршин өгүүлэхэд, гүйцэтгэлийн үр дүнгийн гарц нь хүрч болохуйц буюу цагдаагийн байгууллага, алба, нэгжийн үйл ажиллагаанд шууд нөлөөлж байдаг. Жишээлбэл, гарц нь үйл ажиллагааны үр дүнд хэрхэн нөлөөлж болохыг нэгэн албаны жишээгээр тайлбарлая. Тээврийн цагдаагийн албанаас согтуугаар тээврийн хэрэгсэл жолоодох зөрчлийг бууруулахын тулд шалгах хяналтын цэгүүдийг нэмэгдүүлэх арга хэмжээ авч, бусад зөрчилд тавих хяналт суларснаар хурд хэтрүүлэх зэрэг зөрчлүүд нэмэгдэх шалтгаан болох боломжтой.

Тиймээс, судлаач Baker (2002) илүү хяналт тавьж болох гүйцэтгэлийн хэмжүүрүүд нь бусад саар үр дагаврыг дагуулж болохыг анхааруулсан байна. Жишээлбэл, замын хөдөлгөөний зөрчилд оногдуулах торгуулийн тоо хэмжээ, сар, улирал, жилийн ажлын тайлангийн төгсгөл хэсэгт нэмэгддэг нь үүний бодит илрэл бөгөөд байгууллагын бүх шатанд статистик, дүн, бүртгэлд ач холбогдол өгч, түүгээр ажил дүгнэх шударга бус хандлага байдаг. Нэлээд хэдэн жилийн өмнө, АНУ-ын нэгэн

мужийн цагдаагийн хэлтэст бэлгийн хүчирхийллийн хэдэн зуун гэмт хэргийг бүртгэн, шалгалгүйгээр нуун дарагдуулсан нь илэрч, хэвлэл мэдээллээр нэлээд шуугиан тарьсан. Тухайн гэмт хэргүүдийг нууцлах болсон шууд бус шалтгаан нь хотын удирдлагууд нь дүүргүүдийн хэлтсийн удирдлагуудад хүчирхийллийн гэмт хэргийг бууруулах үүрэг, чиглэл өгснөөс үүдэн дээрх гэмт хэргүүдийг дарсан нь тогтоогджээ.

Гүйцэтгэлийн хэмжүүрүүдийг хэрэглэх нь

Төрийн байгууллагын үйл ажиллагааг үнэлэх гүйцэтгэлийн хэмжүүрүүдийг оновчтой тогтооно гэдэг амаргүй ажил. Цагдаагийн байгууллагын жишээн дээр үзвэл, гэмт хэргийн талаарх гомдол, мэдээллийн тоо нэмэгдэхийн хэрээр гэмт хэргийн хохирогчийн тоо нэмэгдэж байдаг (муу үзүүлэлт) эсвэл хүмүүсийн цагдаад итгэх итгэл нэмэгдэж байгаа талаас нь харвал сайн зүйл. Баривчилгааны тоо нэмэгдэх нь цагдааг гэмт хэрэгтэй тэмцэж байгааг илтгэж байгаа (сайн үзүүлэлт) боловч гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэлтийг хангалттай хийгээгүй талаас нь харвал (муу үзүүлэлт) хангалтгүй болж харагдах жишээтэй.

Түүнчлэн судлаач Kelling (1992) байгууллагын үйл ажиллагааны тодорхойгүй байдал нь гүйцэтгэлийн хэмжүүрүүдийг хэрхэн хэрэглэж байгаагаас үүдэн бий болдог хэмээн тодорхойлжээ. Ажилтан, алба хаагчдын ажлын гүйцэтгэлийг үнэлэх зөв үзүүлэлтийг сонгон хэрэглэж мэдэхгүй байгаа менежер бол сэлүүргүй завиар далайг гатлахтай адил юм. Ихэнх менежерүүд ажилд нь ямар гүйцэтгэлийн хэмжүүрүүд чухал болохыг тодорхойлж мэдэхгүйн улмаас хэмжихэд амархан олон тоон үзүүлэлтийг хий дэмий тооцдог нь хамгийн хүндрэлтэй асуудлыг бий болгож байдаг төдийгүй, тэдгээр удирдах ажилтнууд асар их тоон үзүүлэлттэй хэр нь хангалттай мэдээллээ авч чаддаггүй. Гүйцэтгэлийн тохиромжгүй, ойлгомжгүй хэмжүүр ашигласнаас ажилтан, алба хаагчдад бухимдал үүсэж, хамт олны бүтээмж буурдаг сөрөг талтай. Харин сайн менежерүүд, ухаалаг шийдвэр гаргагчид зөв үзүүлэлтээ сонгож, гүйцэтгэлээ хянаж чаддаг учир алба хаагчдын ажлын бүтээмжид эергээр нөлөөлж, тэдний урам зориг, идэвхийг сэргээхэд гол түлхэц болж чаддаг.

Тиймээс гүйцэтгэлийн түлхүүр багц үзүүлэлтүүдийг оновчтой хэрэглэх нь гүйцэтгэлийн үр дүнгийн найдвартай байдалд шууд нөлөөтэй. Өөрөөр хэлбэл, гүйцэтгэлийн түлхүүр үзүүлэлтүүд (*key performance indicators-KPI*) нь байгууллагын амжилт, алдааг илтгэн чиглүүлэгч байж чаддаг. “Хэмжигдэж байгаа зүйлс биелэгдэнэ”, “Хэмжиж чадахгүй бол удирдаж чадахгүй” хэмээх менежментийн ухаан, нэн ялангуяа гүйцэтгэлийн удирдлагын үндсэн үзэл баримтлал болох хэдий ч амьдрал дээр хэмжигдэхгүй зүйлс бидний эргэн тойронд асар олон бий.

Тиймээс байгууллагын үйл ажиллагаа, мэргэжлийн онцлогт тохирсон гүйцэтгэлийн түлхүүр үзүүлэлтүүдийг оновчтой сонгох нь чухлыг дахин сануулъя. Тухайлбал: төрийн болон төрийн бус байгууллага, хувийн хэвшлийн салбарын үйл ажиллагааны чанар, гүйцэтгэлийг тогтооход олон төрлийн санал асуулга тохиромжтой байдаг. Санал асуулга нь мэдээж, тухай байгууллагын нийгмийн хүлээлтийн үр дүнг илтгэхээс бус харин гарцыг тодорхойлох боломжгүй. Жишээлбэл: алба хаагчийн шударга байдлыг “*climate and culture surveys*”¹ буюу байгууллагын уур амьсгал, соёлын түвшнийг тогтоох зорилготой маш олон талын агуулга бүхий тогтсон хэмжүүрийн асуулттай судалгааг интернэтээс ашиглаж болно. Эдгээр асуулт, санал асуулгыг байгууллагын үйл ажиллагааны онцлогтой уялдуулан өөрчилж, олон төрөл, хэлбэрээр авч, дүн шинжилгээ хийх бүрэн боломжтой.

Олон нийтийн санал асуулга: (*community surveys*) нь иргэд, олон нийтээс санамсаргүй түүврийн аргаар байгууллагын үйл ажиллагаа, үйлчилгээний чанар, хүртээмж болон ажилтан, алба хаагчдын шударга байдал, ёс зүйг үнэлэхэд тохиромжтой. Зарим судлаач, тухайлбал, Davis нарын үзэж байгаагаар эдгээр хоёр төрлийн санал асуулга, судалгаа нь гүйцэтгэлийн ялгаатай хэмжүүрүүдийг агуулсан байдаг.² Мөн сайн дурын (иргэдээс санаачилсан) болон албан ёсны (байгууллагаас санаачилсан), нийгмийн тодорхой бүлэг (жишээ нь: цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаанд сэтгэл дундуур байдаг иргэд)-ээс гэх мэт төрөл бүрийн хэлбэрээр санал асуулга, судалгаа авч, дүн шинжилгээ хийн байгууллагын үйл ажиллагааг сайжруулахад ашиглаж болох

¹<https://hr-survey.com/EmployeeClimate>.

² Davis, Mateu-Gelabert, and Miller, 2005.

юм. Харин алба хаагчдын гүйцэтгэлийн үр дүнг шууд үнэлэх зорилгоор авбал учир дутагдалтай.

Үйлчлүүлэгчийн санал асуулга: (*retail surveys*)³ тухайн байгууллагаар үйлчлүүлсэн иргэд, аж ахуйн нэгжээр үнэлүүлэх судалгааг энгийн цөөн асуултын хэлбэрээр богино хугацаанд, тогтмол байдлаар авч болдог онцлогтой.

Харилцааны санал асуулга: (*contact surveys*)⁴ нь тухайн байгууллага, алба хаагчаар үйлчлүүлсэн иргэдээс тухайлчлан авах судалгаа. Энэ нь ерөнхий олон асуулттай байхаас илүүтэйгээр тухай иргэнтэй харилцсан алба хаагчийн мэргэжлийн ур чадвар, харилцаа, ёс зүйг үнэлүүлэх зорилготой. Жишээлбэл: зам тээврийн зөрчлийн улмаас хөдөлгөөн саатуулагдсан иргэнээс тухайн зам тээврийн цагдаагийн алба хаагчийн харилцааны соёл, зан байдал, зөрчлийн талаар хангалттай мэдээлэл өгч чадсан эсэх зэрэг тухайн алба хаагчийн хуулиар олгогдсон эрх мэдлээ хэрэгжүүлэх байдлыг тандсан асуулттай байна. Олон нийтийн санал асуулгаас ялгаатай нь санал асуулгад оролцогчийн талаар ерөнхий олон мэдээлэл (нас, хүйс, боловсрол зэрэг) шаардлагагүй.⁵

Алба хаагчийн санал асуулга: (*officer surveys*) нь тухайн агентлаг, байгууллагын мэргэжлийн түвшнийг өргөн хүрээнд үнэлэх боломж олгодог. Үүгээр тухайн байгууллагын удирдлагын манлайлал, мэдлэг, ур чадвар, соёл, байгууллагаас хэрэгжүүлж буй бодлого, шинэтгэл, өөрчлөлтийн талаар үнэлгээ хийж болохоос гадна ажилтан, алба хаагчдын ажлын байрны сэтгэл ханамжийг үнэлж болдог. Уг судалгаанд оролцож буй алба хаагч өөрийнхөө үйлдэл, ёс зүйн хариуцлага (үйлчлүүлэгчээр үнэгүй хоол, цайгаар дайлуулсан эсэх, торгуулийг бэлэн мөнгөөр авсан эсэх, хулгайд алдагдсан хэтэвч олоод бэлэн мөнгөнөөс нь авсан эсэх, тээврийн хэрэгслээр зугтаасан зөрчил гаргагчийг баривчлахдаа гаргадаг үйлдэл) зэрэг асуултын дагуу үнэлэх боломжтой.⁶

Нөхцөл байдалтай уялдуулах нь

Төрийн байгууллагуудын үйл ажиллагааны үндсэн чиг үүрэг ялгаатай хэдий ч иргэдэд төрийн үйлчилгээг хүргэх

нэгэн зорилгын дор хамтын хариуцлагыг хэрэгжүүлэх шаардлагатай байдаг билээ.

Төрийн тусгай албадын чиг үүргийн ялгаатай орчин, гүйцэтгэлийн үр дүн, гарц өөр байх нь дамжиггүй. Өмнө дурдсанчлан, цагдаагийн албадын чиг үүрэг мөн ялгаатай байх тул гүйцэтгэлийг ижил хэмжүүр, үзүүлэлтүүдээр үнэлэх, байгууллагын нэгжүүдийг өөр хооронд нь өрсөлдүүлэх нь менежментийн арга ядсан хэлбэр юм. Өөрөөр хэлбэл, тухайн нутаг дэвсгэрийн оршин суугчид, харьяаллын бус иргэдийн зорчих хөдөлгөөн гэх мэт онцлогууд тухайн хэлтэс, алба, нэгжийн үйл ажиллагааны гарцад нөлөөлж байдаг. Тиймээс төрийн агентлаг, байгууллага, газар, хэлтсийн үйл ажиллагааг хооронд нь харьцуулахдаа *risk adjustment* буюу *эрсдэлийн үнэлгээний арга зүйг* заавал ашиглах ёстой.⁷ Эрсдэлийн үнэлгээний нэг арга нь үйл ажиллагаа, бүтэц, чиг үүргийн ижил буюу ойролцоо байдлаар нь ангилах арга байдаг. Жишээлбэл, томоохон хэлтэс, дүүрэг, тасгийг ойролцоо хэмжээний нэгжтэй харьцуулж үзнэ гэсэн үг. Бас нэг арга нь статистикийн арга буюу эрсдэлийн хүчин зүйлсийн хэмжүүрт үндэслэх бөгөөд өөрөөр хэлбэл ядуурал, ажилгүйдлийн түвшин, иргэд, олон нийтийн цагдаад хандах хандлага, гэнэтийн тохиолдлуудын тоо, давтамж болон гэмт хэрэг гарахад нөлөөлдөг бусад хүчин зүйлсийг оролцуулан тооцож болно.⁸

Эцэст нь дүгнэхэд, цагдаагийн нэг хэлтэс, тасгийн үйл ажиллагааны гүйцэтгэлийн хэмжүүрүүдийг нөгөөтэй нь харьцуулж үзэхэд хоорондоо тохирохгүй өөр өөр үр дүн үзүүлэх нь бий. Тиймээс тухайн онцлог, нөхцөлтэй уялдуулан гүйцэтгэлийн тохирох хэмжүүр, үзүүлэлтүүдийг сонгох нь чухал билээ.

Гүйцэтгэлийг урамшуулалтай уях нь

Төрийн болон хувийн хэвшлийн үйл ажиллагааны нийтлэг туршлагаас үзвэл, гүйцэтгэлийн үр дүнг урамшууллын системтэй уях нь илүү үр дүнтэй байдаг нь батлагдсан билээ. Үүнийг олон арга, замаар хийж болох бөгөөд зарим тохиолдолд гүйцэтгэл тааруу алба нэгжид нэмэлт хүн-хүч, хэрэгсэл өгөхөөр зохион байгуулалтыг хийсэн байна. Гэвч онолын үүднээс үзвэл

³<https://customerthink.com/50-retail-survey-questions-for-customer-feedback-you-need/>

⁴<https://www.rambollresults.com/services/customer-and-market-insight/point-of-contact-surveys/>

⁵Davis, Henderson, and Cheryachukin, 2004.

⁶Klockars et al., 2000.

⁷Maguire, 2004.

⁸Sherman, 1998

тааруу гүйцэтгэлийг байнга урамшуулах нь эргээд гажуудал үүсэх магадлалтайг бодолцох ёстой. Тиймээс мөнгөн болоод урамшууллын хэлбэрийн бусад тогтолцоог сайн гүйцэтгэлтэй уяж өгсөн жишээ олон байна. Тухайлбал, Мексикийн Querétaro мужийн цагдаагийн албаны шинэчлэлийн хүрээнд гүйцэтгэлийн хэмжүүр үзүүлэлтүүд, тоо баримтуудаар үнэлэхээс илүүтэйгээр байгууллагуудад мэргэжлийн стандартыг (тухайлбал, галт зэвсгийн эзэмших) нэвтрүүлсэн байдлаар гүйцэтгэлийн үнэлгээг холбож өгчээ. Үүний үр дүнд маш богино хугацаанд үр дүн гарч, алба хаагчдын албаараа бахархах бахархал, урам зориг нэмэгдсэн дүгнэлт гарчээ.

Харин Недерланд Улс цагдаагийн байгууллагын зарим үүргийг гэрээгээр гүйцэтгүүлэх байдлаар туршин үзсэн бөгөөд энэ нь сайн үр дүн гэхээс илүүтэйгээр шинээр үүссэн нөхцөл байдлыг *гэрээнд тусгагдаагүй* гэх үндэслэлээр ажил гүйцэтгэлд уян хатан бус, хойрго хандах зэрэг олон сөрөг байдал ажиглагдсан байна. Тиймээс үндэсний хэмжээний ажил гүйцэтгэлд гэрээлэн гүйцэтгэх нь орон нутгийн агентлаг, байгууллагын эрх мэдлийг хязгаарладаг, мөн байгууллага, алба хаагчдын эгдүүцэл, бухимдлыг төрүүлэх зэргээр амаргүй асуудлуудыг үүсгэх магадлалтайг бодолцож үзэх нь чухал.

Үүнээс дүгнэхэд, гүйцэтгэлийн хэмжүүрийн тогтолцоог ухаалаг, оновчтой нэвтрүүлэхгүй бол үр нөлөө нь алба хаагчдын гүйцэтгэлд сөргөөр нөлөөлөх, тэдний урам зоригийг мохоосноор байгууллагын зорилго, зорилтыг хэрэгжүүлэхэд асуудал үүсгэж болзошгүйг анхаарах хэрэгтэй. Харин гүйцэтгэлийн

түлхүүр үзүүлэлтүүдийг сонгохдоо үр дүн, гарцыг хослуулахдаа өмнө дурдсанчлан төрөл бүрийн санал асуулгууд болон үнэлгээний бусад аргыг шударгаар харьцуулан хэрэглэвэл байгууллагын стратегийг хэрэгжүүлэх, хариуцлагын тогтолцоог дэмжихэд гүйцэтгэлийн хэмжүүрүүд үр дүнтэй байх болно.

Байгууллагын үйл ажиллагааны гүйцэтгэлийн цар хүрээ

Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаанд гүйцэтгэлийн чанарыг үнэлэхдээ үндсэндээ гурван хэмжүүр үзүүлэлтийн хүрээнд авч үздэг.

Хүснэгт 1 нь процессын хэмжүүрүүд нь тухайн агентлаг, байгууллагын хэрэгжүүлж ирсэн бодлого, туршлага нь мэргэжлийн стандарттай хэрхэн уялдаж байгааг илтгэх ба процессын хэмжүүрүүд нь тухайн агентлаг, байгууллага ямар бодлого хэрэгжүүлдгийг жагсаалтаар жишээлэн харуулсан байна. Өөрөөр хэлбэл, хэмжүүрүүд нь тэдгээр бодлогын хэрэгжилтийн хэрхэн үнэлэх, шалгах шалгуур үзүүлэлтүүдийг багтаажээ. Жишээлбэл: тусгай хэрэгсэл хэрэглэх шалгуур, тээврийн хэрэгслийг зогсоон шалгах, сургалтын хөтөлбөрийн үнэлгээ (*agency early warning systems*) байгууллагын урьдчилан анхааруулах үнэлгээний тогтолцоо-бодлогын хэрэгжилтийн ил тод байдлын үнэлгээ, мөн иргэд, олон нийтийн харилцааг хэрхэн үнэлэх, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх зөвлөлийн үйл ажиллагаатай хэрхэн ажлаа уялдуулах зэрэг үйл ажиллагааг тусгасан байна. Процессын хэмжүүрүүдийн мэдээллийн санг бүрдүүлэх нь дээрх гурван хэмжүүрийн хамгийн зардал багатай ажил байдаг.

Үзүүлэлт	Тодорхойлолт	Эх сурвалж
Байгууллагын бодлого	Байгууллагын үйл ажиллагааны мөрдөгдөж буй журмууд нь хууль эрх зүйн үндэслэлтэй нийцэж байгаа эсэх	Бодлогын хэрэгжилтийн үнэлгээ, дүн шинжилгээ
Сургалтын хөтөлбөрүүд	Сургалтад хамрагдах цаг, ажлын байранд суралцах цаг, дадлагын цаг гэх мэт	Сургалтын хөтөлбөрийн үнэлгээ, дүн шинжилгээ
Урьдчилан анхааруулах үнэлгээ	Мэдээллийн сангууд: жишээлбэл, иргэдээс ирүүлсэн гомдол, мэдээллийн шийдвэрлэлт, галт зэвсэг, тусгай хэрэгсэл ашигласан байдал, саатуулан шалгасан байдал гэх мэт	Урьдчилан анхааруулах үнэлгээний системийн тусгай шалгуурууд
Ил тод байдал	Байгууллагын үйл ажиллагааны мэдээллийн ил тод байдал: жишээ нь иргэдээс ирүүлсэн гомдол, маргаан, шийдвэрлэлт, гэмт хэрэг, зөрчлийн тоо, төрөл, ангилал гэх мэт	Байгууллагын тайлан, мэдээ, мэдээлэл нь веб сайт зэрэг нийгмийн мэдээллийн сүлжээнд ил тод мэдээлэгдэх байдал
Олон нийтийн оролцоо	Иргэний зөвлөл, олон нийтийн оролцоог хангасан байдал, нутаг дэвсгэрийн иргэдтэй хийсэн нээлттэй уулзалтууд, гэмт хэрэгтэй	Байгууллагын статистик мэдээллийн сан, хурал уулзалтуудын тэмдэглэлүүд

МОНГОЛЫН ХУУЛЬ ОРОЛЦОО

Хууль сахиулахуй

	тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх ажилд иргэдтэй хамтран хэрэгжүүлсэн ажил гэх мэт	
--	--	--

Хүснэгт 1. Процессын хэмжүүрүүд

Хоёр дахь хэмжүүрүүд нь мэргэжлийн болон голчлон мэргэжлийн ёс зүйн байдлыг хэмжихийн зэрэгцээ иргэд, олон нийттэй хэрхэн харилцах чадварыг илтгэх үзүүлэлтүүдийг агуулдаг.

Гүйцэтгэлийн хэмжилтийг хэрэгжүүлж буй олон улсын сайн туршлагаас

RAND бол Хууль зүйн Туслалцааны Товчоонд харьяалагдах судалгааны

байгууллага бөгөөд цагдаа судлалаар дэлхийн улс орнуудаас мэдээлэл цуглуулах байдлаар дэлхийн 130 гаруй орны цагдаагийн удирдлага, мэргэжилтнүүдээс судалгаа, ярилцлага авч, цагдаагийн албаны мэргэжлийн 18 чиглэлээр 40 гаруй шилдэг сайн туршлагыг түгээн дэлгэрүүлэхэд оролцсон. Түүний нэг чиглэл нь энэхүү гүйцэтгэлийн хэмжилт юм.

Үзүүлэлт	Тодорхойлолт	Эх сурвалж
Байнгын үйл ажиллагааны хэрэгжилт	Шалгасан гэмт хэрэг, зөрчил болон тусламж шаардлагатай иргэдэд үзүүлсэн үйлчилгээ	Байгууллагаар үйлчлүүлсэн иргэдийн товч санал асуулга
Иргэний гомдол, мэдээлэл	Иргэдээс ирүүлсэн гомдол, мэдээллийн төрөл, тоо, шийдвэрлэлт	Сар, улирал, жилийн ажлын тайлангийн дүн шинжилгээ
Алба хаагчийн ёс суртахуун ба ёс зүй	Алба хаагчийн сэтгэл ханамжийн болон байгууллагын уур амьсгал & соёлын үнэлгээний санал асуулга	Алба хаагчдын сэтгэл ханамжийн судалгаа, санал асуулгууд

Хүснэгт 2. Алба хаагчийн мэргэжлийн ёс зүй хэмжүүрүүд

Дараагийн гүйцэтгэлийн үр дүнгийн хэмжүүр нь харьцангуй энгийн. Гэхдээ үр ашгийн хэмжүүрүүд (жишээлбэл, цагдаагаас тухайн нутаг дэвсгэрийн иргэдэд хүрч үйлчлэхэд зарцуулдаг өртөг, зардал гэх мэт) хүч, тусгай хэрэгслийн хэмнэлт болон илүү шилдэг зорилтот үр дүнгийн хэмжүүрүүдийг нэмэлтээр баяжуулан оруулж болох юм.

Өмнө нь дурдсанчлан зарим хэмжүүрүүдийг салаа утгаар ойлгож болохоор, тодорхойгүй байдаг тухай өгүүлж байсан билээ. Тиймээс зөвхөн гүйцэтгэлийн хэмжүүрүүдэд анхаарал хандуулахаас илүүтэйгээр багц үзүүлэлтүүдийг оновчтойгоор сонгохыг эрэлхийлсэн нь дээр гэдгийн дахин сануулъя.

Үзүүлэлт	Тодорхойлолт	Эх сурвалж
Иргэд, олон нийтийн санаа бодол	Цагдаагийн албаны болон алба хаагчдын талаарх иргэдийн санал бодол, сэтгэгдэл	Түүврийн аргаар болон бусад хэлбэрээр авсан санал асуулга
Гэмт хэргийн гаралт	Тухайн нутаг дэвсгэрт үйлдэгдсэн гэмт хэргийн тоо, гэмт хэргийн хохирогчдын тоо, хүн ам зүйн эрсдэлийн үнэлгээ	Мэдээлэл, дүн шинжилгээний мөрөөр авах менежментийн тогтолцоо, түүврийн болон зорилтот бүлээс авсан санал асуулгууд
Иргэн-цагдаа хамтын ажиллагаа	Иргэдээс гэмт хэргийн талаар мэдээлэл өгөх сэтгэл зүйн /бэлэн/ байдал болон цагдаад тулгамддаг (гэмт хэрэгтэй шууд холбогдолгүй) бусад асуудлууд	Олон нийтээс түүврийн аргаар авсан санал асуулгууд
Дуудлагад шуурхай хариу арга хэмжээ авсан байдал	Иргэдээс ирүүлсэн дуудлагад хариу арга хэмжээ авч, ажилласан байдал	Байгууллага, газар, хэлтэс, нэгжийн мэдээлэл, дүн шинжилгээ
Гэмт хэргийн илрүүлэлт	Гэмт хэргийн илрүүлэлтийн хувь, тоо хэмжээ	Байгууллага, газар, хэлтэс, нэгжийн мэдээлэл, дүн шинжилгээ

Хүснэгт 3. Гүйцэтгэлийн үр дүнгийн хэмжүүрүүд

Гүйцэтгэлийн хэмжүүрүүдийг тогтооход мэдээлэл, технологийн өндөр хөгжилд хүрсэн байх шаардлагагүй бөгөөд

байгууллагын үйл ажиллагааны хүрээнд байнга хийгддэг мэдээллийн сан, тоо

баримт дээр үндэслэн боловсруулах бүрэн боломжтой.

Агентлаг, байгууллагын бодлого, хэрэгжүүлж ирсэн уламжлал-туршлага, ажилтан, алба хаагчдын үр чадвар зэрэг нь тухайн төрөл, мэргэжлийн үйлчилгээг иргэдэд хэрхэн хүргэж байгаад чухал нөлөөтэйн дээр тухайн байгууллагын гүйцэтгэлийн хүрэх үр дүнг тодорхойлж байдаг гэж үзэж болно.

Англи ба Уэльс

Дэлхийн орнуудаас Англи болон Уэльс нь төрийн байгууллагад гүйцэтгэлийн удирдлага, түүний дотор гүйцэтгэлийн хэмжүүрийг зохистой нэвтрүүлсэн орнуудын нэг гэж үнэлэгддэг. Дотоод аюулгүй байдлын байгууллага буюу манайхаар Хууль зүй, дотоод хэргийн яам нь төрийн бусад байгууллагын үйлчилгээнд аль хэдийн нэвтрээд байсан гүйцэтгэлийн хэмжилтийн чанарыг “Цагдаагийн байгууллагын гүйцэтгэлийн үнэлгээний хүрээ”- хөтөлбөрөөр 2004 онд анх нэвтрүүлжээ.

Гүйцэтгэлийн хэмжүүрүүд нь “Үндэсний Цагдаагийн Албаны Төлөвлөгөө”-ний тэргүүлэх чиглэлийн 35 түлхүүр үзүүлэлтээр цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаанд дүн шинжилгээ хийж эхэлжээ.

Английн Her Majesty's Inspectorate of Constabulary (HMIC) буюу Хатан хааны цагдаа, онцгой байдлын албаны үйл ажиллагаанд гүйцэтгэлийн үр дүн, үр ашгийн хөндлөнгийн аудитын хяналт тавьж, хэрэгжилтийг хангуулах чиг үүрэг бүхий алба нь 160 гаруй жилийн түүхтэй төрийн байгууллага бөгөөд парламентад ажлаа хариуцан тайлагнадаг. Энэ байгууллага нь дээрх албадын үйл ажиллагааны гүйцэтгэлийн мэдээлэл, дүн шинжилгээнд аудит хийж, тайланг иргэд, олон нийтэд хэвлэл, мэдээллийн хэрэгслээр нээлттэй хүргэж ажилладаг байна.⁹

Английн цагдаагийн алба нь зорилго, зорилтод төвлөрсөн уламжлалт соёлтой бөгөөд тухайн нутаг дэвсгэрийн иргэдийн аюулгүй байдалд анхаарал хандуулахаас илүүтэйгээр гэмт хэргийн илрүүлэлтэд илүүтэй ач холбогдол өгдөг байв. Жишээлбэл: 2005 онд Дотоод хэргийн яамнаас цагдаагийн 43 алба, хэлтсийг дараагийн 3 жилд хэд хэдэн төрлийн гэмт

хэргийг таслан зогсоох тэргүүлэх чиглэл болгон ажиллахыг үүрэг болгосон байна. Түүний нэг нь Лондон хот болон их сургуулиудын хотхонуудад унадаг дугуйн хулгай газар авсан байдлыг таслан зогсоох, харин орон нутгийн бусад хэсэгт халаасны хулгай, болон бусдын өмчид халдах(тээврийн хэрэгсэлд нь гэмтэл учруулах гэх мэт) гэмт хэрэгт онцгойлон анхаарахыг гүйцэтгэлийн үр дүнгийн хэмжилттэй холбосон байв.

Орон нутгийн хяналтыг сайжруулах чиглэлээр

Нэлээд хэдэн жилийн өмнөөс Засгийн газраас төрийн албаны гүйцэтгэлийн хэмжүүрүүдийг оновчтой болгоход дорвитой өөрчлөлт хийж, “Цагдаагийн мэдээллийн карт”-ыг дараах 4 хэмжүүрийн хүрээнд үнэлэхээр шинээр нэвтрүүлсэн байна. Үүнд:

- Нутаг дэвсгэрт үйлдэгдэх гэмт хэрэг ба цагдаагийн үйл ажиллагаа
- Иргэд болон алба хаагчдын сэтгэл ханамж ба цагдаад итгэх итгэл
- Ноцтой аюул-гэм хорын хамгаалалт
- Эдийн засгийн хэмнэлт, үнэ цэнэ

Дээр дурдсан цагдаа, онцгой байдлын албаны үйл ажиллагаанд хөндлөнгийн хяналтын байгууллага нь иргэдийг тухайн нутаг дэвсгэрийн цагдаа, онцгой байдлын байгууллагын үйл ажиллагааны үр дүнг 4 чиглэлийн хүрээнд байгууллагын веб сайтаар дамжуулан иргэдээс нээлттэйгээр үнэлэхийг зөвлөдөг байна. (жишээлбэл: нутаг дэвсгэрт үйлдэгдсэн гэмт хэрэг ба цагдаагийн үйл ажиллагааны үр дүнгийн сэтгэл ханамж дунд, сайн, онц гэх мэт). Тиймээс үр дүнгийн график нь иргэдэд нээлттэй, ил тод харагдахын зэрэгцээ ижил төрлийн байгууллагатай харьцуулан харах боломжтой байдаг. Энэхүү үнэлгээний шинэ системийн онцлог нь үндэсний хэмжээний зорилтод үндэслэн “Британий гэмт хэргийн санал асуулга”-аар олон нийтийн санаа бодол, итгэлийг үнэлэх өөрөөр хэлбэл, цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааг иргэн-төвтэй байр сууринаас үнэлэхэд анхаарах болжээ. Тухайлбал, уг судалгааны асуулгад “цагдаа болон орон нутгийн зөвлөлөөс иргэдээс нийгмийн эсрэг зан үйлдэл гаргах, гэмт хэргийг бууруулахад

⁹ Her Majesty's Inspectorate of Constabulary and Fire & Rescue Services (HMICFRS) independently assesses the effectiveness and efficiency of police forces and fire & rescue services—in the public

interest.

<https://www.justiceinspectors.gov.uk/hmicfrs/about-us/what-we-do/>

Хууль сахиулах үйлчилгээний төв

хэр хамтарч ажиллаж байгаа эсэх зэрэг асуултын хүрээнд жил бүр 50000 гаруй иргэдийг тогтмол хамруулан явуулдаг байна. Мэдээж, санал асуулгаар цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааг бүхэлд нь шууд үнэлэх боломжгүй гэсэн шүүмжлэлийг дагуулдаг ч ядаж л цагдаагаас иргэдэд хандсан ажил, үйлчилгээний чанар, сэтгэл ханамж, алба хаагчдын шударга байдал, албаны хариуцлагыг энэ төрлийн санал асуулгаар дүгнэх боломжтойн дээр цагдаа болон тухайн орон нутгийн удирдлагын хамтын ажиллагааны үр дүнг ч бас үнэлэх боломжтой юм.

Англи болон Уэльст гүйцэтгэлийн менежментийн хариуцлага үндэсний хэмжээнээс орон нутгийн түвшинд шилжиж байна. Эдийн засгийн бууралттай сүүлийн жилүүдэд төсвийн үр ашигтай зарцуулалтад ихээхэн ач холбогдол өгч, анхаарал хандуулах болсон бөгөөд жишээлбэл, ажилтан, алба хаагч нэг бүрд зарцуулах зардал, илүү цагийн зарцуулалт, үйл ажиллагаа тус бүрийн зардлыг нэг бүрчлэн аудитын хяналтаар нарийвчлан тооцож, байгууллага бүрийн төсвийн зарцуулалтыг харьцуулсан байдлаар нийтэд шилэн буюу ил, тодоор мэдээлдэг болжээ.

Умард Ирланд

Иргэний нийгмийн хяналтыг цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааг хариуцлагатай, тэгш хүртээмжтэй, үр дүн, үр ашигтай хэрэгжүүлэхэд хяналт тавих чиг үүрэг бүхий Умард Ирландын цагдаагийн удирдах зөвлөл нь 2001 онд байгуулагдсан бөгөөд зөвлөлд католик, протестант шашны төлөөлөл гэх мэт нийгмийн давхаргын бүхий л төлөөлөл багтдаг байна. Зөвлөл байгуулагдах үндсэн суурь нь 1998 оны Велфастын гэрээнээс үүдсэн ба тодорхой хугацаанд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны тэргүүлэх чиглэлийг тодорхойлон

дэвшүүлдэг байна. Умард Ирландын цагдаагийн удирдах зөвлөл нь цагдаа олон нийтийн хамтын ажиллагааны чиглэлээр сүүлийн 10 жилийн туршид жилдээ хоёр удаа хоёр төрлийн судалгааг олон нийтээс авч, харьцуулсан дүн шинжилгээ хийж, судалгааны мөрөөр хэрэгжүүлсэн ажлын үр дүнг иргэдэд нээлттэй мэдээлдэг байна.

Шинэ Зеланд

Шинэ Зеландын цагдаагийн алба нь үндэсний цагдаагийн албаны стратегийг зорилтууддаа дэвшүүлэн, гүйцэтгэлийн хэмжүүр, үзүүлэлтүүдийг шинэчлэн боловсруулсан байна. Тухайлбал, 2010-2013 онд:

- Итгэл-найдвартай, аюулгүй олон нийт

- Гэмт хэрэг, зам тээврийн ослыг бууруулах, гэмт хэргийн хохирогчийн тоог бууруулах зорилт дэвшүүлэн гүйцэтгэлийн хүрэх үр дүн, түлхүүр үзүүлэлт, хэмжүүрүүдийг нарийвчлан тодорхойлжээ.

Түүнээс гадна, “байгууллагын эрүүл байдал”, “алба хаагчдыг чадавхжуулахад дэмжлэг үзүүлэх”, “ажлын байрны тэгш харилцааг дэмжих”, “алба хаагчдын ажлын байрны сэтгэл ханамжийг нэмэгдүүлэх” зэрэг зорилтуудыг шат дараалан хэрэгжүүлэхээр тусгажээ. Шинэ Зеландын цагдаагийн албаны тэргүүлэх зорилтуудын нэг нь архидалт, тухайлбал, архидалтаас үүдэлтэй гэр бүлийн хүчирхийлэл, бэлгийн хүчирхийлэл, танхайрах гэмт хэрэгтэй тэмцэх асуудал байв. Өөрөөр хэлбэл, нутгийн уугуул иргэдийн халамжийн бодлогоос үүдэлтэй архидан согтуурах, согтуугаар үйлдэлдэгдсэн гэмт хэрэг буурахгүй байгаа явдал юм. Тиймээс Alco-Link мэдээллийн сан архидалттай холбоотой гэмт үйлдлүүд, хэрэглэсэн байршил-“халуун цэг”-ийг тогтоох мэдээллийг бүртгэдэг байна.

Зорилт	Гүйцэтгэл	Хэрэгжилт
Гэмт хэргийн хохирогчийн сэтгэл ханамжийг 75%-д хүргэх	Умард Ирландын цагдаагийн удирдах зөвлөл, хохирогчийн сэтгэл ханамжийн судалгаа-санал асуулга, I-III улирал, 2005/2006: үзүүлэлт 80% хүрсэн	Бүрэн хэрэгжсэн
Иргэдээс цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааг сайнаар үнэлэх үнэлэмжийг 5 хувийн оноогоор дээшлүүлэх	Зорилтот бүлгүүдээс авсан судалгаа, санал асуулга: 2005 оны IV сар: 63% 2005 оны IX сар: 60% дундаж: 62%	Бүрэн хэрэгжээгүй
Цагдаагийн алба хаагчид иргэдтэй тэгш, шударга ханддаг асуулгын судалгааны үзүүлэлтийг 5 хувийн оноогоор дээшлүүлэх	Зорилтот бүлгүүдээс авсан судалгаа, санал асуулга: 2005 оны IV сар: 66% 2005 оны IX сар: 64%	Хэрэгжээгүй /Зорилт хангагдаагүй

Шуурхай дуудлагад хариу арга хэмжээ авах цагийг богиносгох	5 минутын дотор: 34.9% 5–9 минут: 26.9% 10–14 минут: 15.2% 15–19 минут: 7.8% 20–24 минут: 4.5% 25–29 минут: 2.9% 30+ минут: 7.9%	Бүрэн хэрэгжсэн
--	--	-----------------

Эх сурвалж: Умард Ирландын цагдаагийн байгууллагын удирдах зөвлөл, 2006 он.

Хүснэгт. 4. Умард Ирландын цагдаагийн албаны зорилтот төлөвлөгөө /2005-2006 он/

Үндэсний зорилт	Тэргүүлэх чиглэлийн санаачилга /жишээгээр/
Итгэл-найджартай, аюулгүй олон нийт	
Цагдаад итгэх итгэлийн нэмэгдүүлэх; гэмт хэргээс айх, зам тээврийн ослын тоог бууруулах	-Цагдаагийн ёс зүйн дүрэмд өөрчлөлт оруулах -Танхай, дээрэм, зохион байгуулалттай гэмт хэрэгтэй тусгайлан тэмцэх -Урьдчилан сэргийлэх- эргүүлийг нэмэгдүүлэх -Цагдаагийн албад, нэгжийн байршлыг дахин төлөвлөх
Шинэ Зеланд-ажиллах, амьдрах, жуулчлах таатай орон	-Мэдээлэлд-үндэслэсэн албаны үйл ажиллагааг бэхжүүлэх -Номхон далайн бүс нутгийн болон гадаад орнуудын цагдаагийн агентлаг, байгууллагуудтай хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх -Томоохон үйл ажиллагаануудад цагдаагийн албадыг жигд оролцуулах
Байгууллагын үйл ажиллагааны талаарх иргэдийн сэтгэл ханамжийг нэмэгдүүлэх	-Шуурхай/Гэмт хэргийн бус гомдол, мэдээллийг хүлээн авах боломж/ шугамыг нэмэгдүүлэх -Мөрдөн шалгагдаж буй гэмт хэргийн хохирогчдыг шаардлагатай мэдээллээр хангах, мэдээллийн нууцлалыг хангах
Гэмт хэрэг, зам тээврийн осол, хохирогчийн тоог бууруулах	
Гэмт хэрэг ослын гэм хорыг бууруулах	-Зохион байгуулалттай гэмт хэргийн хохирлын үнэлгээг тооцох -Саатуулагдсан иргэдийн ДНХ-ийн мэдээлэл авах сорьцыг нэмэгдүүлэх -Автомашин дугаар таних технологийг нэвтрүүлэх -Залуусыг согтуугаар тээврийн хэрэгсэл жолоодох зөрчилд онцгой анхаарал хандуулах
Эмзэг бүлгийн иргэдийн хамгаалалтыг нэмэгдүүлэх	-Хүүхдийн хүчирхийллийн эсрэг байгууллагуудын хамтын ажиллагааг дээшлүүлэх -Эмзэг бүлгийн иргэдэд чиглэсэн үйл ажиллагааны менежментийг сайжруулах, тэргүүлэх чиглэлд авч үзэх
Гэмт хэрэг, зөрчилд өртөх байдлын эрсдэлийг бууруулах	-Иргэдийн гэмт хэрэг, зөрчлийн хохирогч болох эрсдэлийн түвшний үнэлгээг хийх -Бага хэмжээний зөрчлийн эсрэг хувилбарт арга хэмжээг нэмэгдүүлэх

Эх сурвалж: Шинэ Зеландын цагдаагийн алба, 2010 он.

Хүснэгт 5. Шинэ Зеландын цагдаагийн албаны зорилтууд болон тэргүүлэх чиглэлийн санаачилгууд

Шинэ Зеландын Alco-Link мэдээллийн бааз зэрэг ийм төрлийн хөтөлбөрүүд нь цагдаа болон хууль сахиулах агентлаг, байгууллагуудын харилцан, хамтын ажиллагаанд мэдээллийн эх сурвалжид ашиглах стратегийн ач холбогдолтой байдаг.

Өмнөд Африк

Өмнөд Африкийн шинэ үндсэн хууль нь цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны гүйцэтгэлийг шинэ шатанд гаргахаар зохицуулсан байна. Тус улсын цагдаагийн албаны үйлчилгээг 4 чиглэлээр 32 хэмжүүрээр үнэлэхээр зурагласан байна. Үүнд:

Мэргэжлийн үйл ажиллагаа (иргэдээс ирүүлсэн гомдол, мэдээллийн мөрөөр арга хэмжээ авах, мөрдөн шалгах,

албаны шуурхай байдал, хэргийн шийдвэрлэлт)

Мэдээллийн сан бүрдүүлэлт (гэмт хэргийн холбогдолтой мэдээллийн бааз байгуулах)

Нөөцийн хуваарилалт (бие бүрэлдэхүүн, ажлын завсардал, техник-хүч хэрэгслийн зарцуулалт)

Иргэдэд үйлчлэх (иргэд-олон нийтийн оролцоо, үйлчилгээний сэтгэл

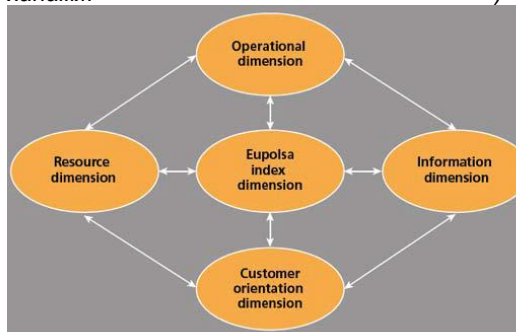

МОНГОЛЫН ХУУЛЬ

Хууль сахиулахуй

ханамж

Эдгээрээс 23 үзүүлэлтийг сар бүр дүгнэж, 4 үзүүлэлтийг улирал тутам, 5 үзүүлэлтийг жилийн эцэст дүгнэдэг бөгөөд тухайн байгууллагын гүйцэтгэлийн үр дүнг өмнөх сар, улирал, жилийн үзүүлэлтүүдтэй харьцуулан дүгнэхдээ ялгахад хялбар байдлаар өнгөөр ангилахын зэрэгцээ, 1-100 онооны систем, А-Е үсгэн үнэлгээний хувилбаруудыг ашигладаг нь энгийн иргэдэд ойлгомжтой байлгах зорилготой.

Өмнөд Африкийн цагдаагийн албанд хэрэгжүүлдэг гүйцэтгэлийн үзүүлэлтүүд нь Британий хэмжүүрүүдтэй харьцуулахад байгууллагын үйл ажиллагааны зорилтод чиглэсэн, өөрөөр хэлбэл гүйцэтгэлийн үр дүнгийн үзүүлэлтийн 85% нь гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд чиглэдэг нь зорилтын хэрэгжилтэд тодорхой хэмжээний гажуудал буюу гэмт хэргийг мөрдөн шалгах явцад сэжигтний эрхийг зөрчих, мэдээллийг хууль бусаар гаргуулан авахад нөлөөлдөг байдлыг бий болгодог хэмээн практикт нэлээд маргаан дагуулдаг. Хэдийгээр гүйцэтгэлийн хэмжүүрийн цөөн хувьд нь иргэдийн сэтгэл ханамжийн үнэлгээг тооцохоор байгаа ч тэр нь нийт үнэлгээнд төдийлөн нөлөөлөхүйц бус байдаг нь илт бөгөөд ихэнх цагдаагийн алба, хэлтэс, нэгжүүд үйлчилгээндээ иргэдийн сэтгэл ханамжийн байдлыг үнэлэн, тооцдоггүй байна.¹⁰

Өмнөд Африкийн цагдаагийн албанд алба, хэлтэс, тасаг нэгжийг гүйцэтгэлийн үнэлгээгээр хооронд нь өрсөлдүүлэн, уг албадын өмнөх жилүүдийн гүйцэтгэлтэй харьцуулан үнэлдэг жишиг нийтлэг байна.

Дүгнэлт

Дэлхийн зарим улс, орнуудын төрийн албанд нэн ялангуяа төрийн тусгай алба-цагдаагийн байгууллагад үйл ажиллагааны үр дүнгийн гүйцэтгэлийн тогтолцоо, түлхүүр үзүүлэлт, хэмжүүрийн талаар хэд хэдэн орноор жишээлэн харьцууллаа.

Төрийн албанд гүйцэтгэлийн үзүүлэлтүүдийг оновчтой тодорхойлох нь төрийн албаны хариуцлагыг дээшлүүлэх, байгууллагуудын үйлчилгээний чанар, албан хаагчдын мэргэшсэн, чадварлаг, хариуцлагатай байдалд төдийгүй иргэний нийгэм-иргэд, олон нийтийг ч мөн нийгмийн өмнө хүлээх хариуцлагыг нэмэгдүүлэх чухал үр нөлөөтэй юм. Нэн ялангуяа цагдаагийн албаны гүйцэтгэлийн удирдлага, гүйцэтгэлийн үр дүнгийн үзүүлэлтүүдийг оновчтой тодорхойлох нь байгууллагын соёл, амжилтад чухал нөлөөтэй гэдгийг АНУ-ын Нью-Йорк хотын цагдаад Компстат хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж, улмаар дэлхийн олон оронд туршин хэрэгжүүлсэн жишээнээс харж болно. Компстат хөтөлбөр нь цагдаагийн албанд тодорхой зорилтуудыг дэвшүүлэн тавьж, түүний хэрэгжилтийн гүйцэтгэлийн үр дүнгийн үнэлгээний үзүүлэлтүүдэд дүн шинжилгээг тасралтгүй уялдуулснаар алба хаагч, ажилтнуудын гүйцэтгэл сайжирч, эцсийн дүндээ байгууллагын соёл болж төлөвшдөг болохыг илтгэж байна.¹¹

Гүйцэтгэлийн хэмжүүрүүдийг олон орны цагдаагийн байгууллагад хэрхэн ялгамжтайгаар тодорхойлж, хэрэгжүүлж буй туршлагаас дүгнэн үзвэл: *нэгдүгээрт*, гүйцэтгэлийн хэмжүүрүүдийг цагдаагийн байгууллагад хэрэгжүүлэхдээ хууль ёсыг дээдлэх, иргэд, олон нийтийн аюулгүй амьдрах хууль ёсны эрхийг хангах, гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиг үүргийн тэнцвэрийг хангахад чухал нөлөөтэй байдлаар; *хоёрдугаарт*, хэдийгээр улс орнууд гүйцэтгэлийн хэмжүүрүүдийг өөрийн орны онцлогт тохируулан, үндэсний стандартыг бий болгохыг зорихдоо уян хатан байдлаар, харьцангуй цөөн тоон хэмжүүрийг ашигласан. Өөрөөр хэлбэл, иргэдээс цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны үр дүнгийн хүлээлтэд чиглэсэн энгийн ойлгомжтой байдлаар тодорхойлж болохыг Умард Ирландын цагдаагийн албаны удирдах зөвлөлд нийгмийн бүх давхаргын төлөөллөөс оролцуулан үнэлж байгаа бол Британид сүүлийн үед хэрэгжүүлж буй нутгийн удирдлагаас цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны гүйцэтгэлийн зорилт, үр дүнгийн үзүүлэлтүүдээ иргэдийн оролцоотой дэвшүүлэн, хариуцлагын байдалд хамтарсан хяналт тавьдаг жишээнээс харж болохоор байна. Өмнө дурдсанчлан

¹⁰Faull, 2010.

¹¹Bratton, 1999.

нийгмийн хүлээлтийн олон хүчин зүйлс цагдаагийн байгууллагын хяналтаас гадуур оршдог. Өөрөөр хэлбэл, нийгэм аливаа буруутай үйлдэлд цагдаагийн байгууллагаас уг этгээдүүдэд ял шийтгэл оногдуулахыг хүсдэг, шаарддаг боловч цагдаагийн мөрдөн шалгасан ажлын үр дүн бүхэн нь баривчилж, ял шийтгэл эдлүүлдэг байдлаар дуусгавар болдоггүй билээ. Харин, гүйцэтгэлийн гарц, өөрөөр хэлбэл, тээврийн хэрэгслийг саатуулан шалгах төрөл, тоо зэрэг нь цагдаагийн бүрэн хяналтад байж болох хэдий ч зогсоон шалгасан алба хаагчийн цаг ашиглалтын байдал, хүчин чармайлт зэрэг нь магадгүй тоглоомын дүрмээр зохицуулагдах асуудал юм.

Цагдаагийн албаны үйл ажиллагааны гүйцэтгэлийн гарц болон үр дүнгийн уламжлалт хэмжүүрээр зарим төрлийн санал асуулга, судалгааг оролцуулж ирсэн байдаг бөгөөд эдгээр нь зарим зорилтот үр дүнг, жишээлбэл, ажилтан, алба хаагчдын ёс суртахуун, ёс зүй болон иргэдэд хүндэтгэлтэй ханддаг байдлыг илтгэж болох ба үүнийг тухайн цагдаагийн алба, нэгж хяналтдаа байлгаж болох юм. Мөн иргэдээс авах санал асуулгын үр дүн нь хуучны арга барилаар иргэдийн гомдол, мэдээллийг шийдвэрлэсэн байдал гэсэн гүйцэтгэлийн үзүүлэлтийн үнэлгээтэй харьцуулбал харьцангуй тодорхой байдаг билээ.

Тиймээс орчин цагт цагдаа-тусгай хүчний байгууллагын гүйцэтгэлийн үр дүнгийн үзүүлэлтэд санал асуулгын судалгаанд ихээхэн ач холбогдол өгч, өргөнөөр ашиглах болжээ. Мөн онол, үзэл баримтлалын болон практик хэрэглээний түвшинд аль алинд нь гүйцэтгэлийн хэмжилтийн тогтолцоог хөгжүүлэх явцад маргаан дагуулсан асуудлууд тулгамдсан хэвээр байна.

Менежментийн онол, үзэл баримтлалын үүднээс үзвэл, гүйцэтгэлийн хэмжүүрүүд нь тодорхой бус байснаар алба хаагчдын зан үйлд сөргөөр нөлөөлж болзошгүй, мөн чиг үүргийн ялгаатай алба, нэгжүүдийг ижил гүйцэтгэлийн хэмжүүрээр үнэлэх боломжгүй зэрэг маргаан олонтоо байдгийг ч бас харгалзан үзэх үндэслэлтэй билээ. Гэвч, төрийн байгууллагад гүйцэтгэлийн үр дүнгийн үзүүлэлт, хэмжүүрүүдийг хэрэгжүүлснээр хариуцлагыг нэмэгдүүлэх чухал хөшүүрэг юм.

Практик хэрэгжилтийн үүднээс үзвэл, төрийн байгууллагын үйл ажиллагааны гүйцэтгэлийн үр дүнгийн хэмжүүрүүд нь

зөвхөн өртөг-зардал болон технологийн чадавхад илүүтэй анхаардаг гэсэн шүүмжлэлийг бид олонтоо сонсдог. Гүйцэтгэлийн хэмжүүр, үзүүлэлтүүдийн эцсийн зорилго нь өртгийг хэмжихэд чиглэгддэггүй ч байгууллага удирдлага, менежерүүдийг санхүүгийн хариуцлагатай байхад сайнаар нөлөөлдөг талтай. Технологийн чадавх талаас нь үзвэл, мэдээж, үзүүлэлтүүдийг сайжруулах шаардлагатай нь үнэн. Гэхдээ, орчин цагийн техникийн дэвшлийн ачаар төрийн байгууллагыг цахимжуулах зэргээр иргэдэд төрийн үйлчилгээг түргэн шуурхай хүртэх шинэ боломжуудыг нээсээр байгаа билээ. Үүнийг цагдаагийн байгууллагаар жишээлэн үзвэл, дуудлага хүлээн авах, мэдээллийг автоматаар бичлэгт хадгалах, урьдчилан анхааруулах систем зэрэг олон талт үйл ажиллагааг техникжүүлж, хүний хүчин зүйлийн шууд оролцоог багасгаж байгаа бөгөөд бусад боломжууд бүрдэж байгаа нь бүтээмжийн хэмжүүрийг хялбарчлах үзүүлэлтүүдийг илүү өргөн хүрээтэйгээр шинэчлэн боловсруулах шаардлагыг мөн бий болгож байна. Тиймээс, цагдаа, төрийн тусгай чиг үүргийн байгууллагын чиг үүрэг, гүйцэтгэлийн үр дүн, үр ашгийг хэмжих хэрэгцээ, шаардлага улам нарийсахын хэрээр нөхцөл байдалтай уялдсан үзүүлэлтүүдийг оновчтойгоор сайжруулах нь төрийн алба хаагч болон иргэд, олон нийтийн аль алиных нь хариуцлагын соёлд үнэтэй хувь нэмэр оруулах хэрэгцээт хүчин зүйлсийн нэг хэвээр байх нь дамжиггүй билээ.

Ашигласан материал

1. Abadie, Alberto, and Javier Gardeazabal, "The Economic Costs of Conflict: A Case Study of the Basque Country," *American Economic Review*, Vol. 93, No. 1, March 2003, pp. 112–132.
2. Baker, George, "Distortion and Risk in Optimal Incentive Contracts," *Journal of Human Resources*, Vol. 37, No. 4, Fall 2002, pp. 728–751.
3. Bayley, David H., *Police for the Future*, New York: Oxford University Press, 1994.
4. Bratton, William J., "Great Expectations: How Higher Expectations for Police Departments Can Lead to a Decrease in Crime," in Robert H. Langworthy, ed., *Measuring What Matters: Proceedings from the Policing Research Institute Meetings*, Washington, D.C.: National Institute of Justice, 1999, pp. 11–26.

5. Davis, Robert C., Pedro Mateu-Gelabert, and Joel Miller, "Can Effective Policing Also Be Respectful? Two Examples in the South Bronx," *Police Quarterly*, Vol. 8, No. 2, June 2005, pp. 229–247.

6. De Cremer, David, and Tom R. Tyler, "The Effects of Trust and Procedural Fairness on Cooperation," *Journal of Applied Psychology*, Vol. 92, No. 3, May 2007, pp. 639–649.

7. Faull, Andrew, "Missing the Target: When Measuring Performance Undermines Police Effectiveness," *South African Crime Quarterly*, No. 31, March 2010, pp. 19–25.

8. Klockars, Carl B., "Some Really Cheap Ways of Measuring What Really Matters," in Robert H. Langworthy, ed., *Measuring What Matters: Proceedings from the Policing Research Institute Meetings*, Washington, D.C.: National Institute of Justice, 1999, pp. 195–214.

9. Klockars, Carl B., Sanja Kutnjak Ivkovich, William E. Harver, and Maria R. Haberfeld, "The Measurement of Police Integrity," *National Institute of Justice Research in Brief*, Washington, D.C.: National Institute of Justice, May 2000. As of March 27, 2012: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/181465.pdf>

10. Moore, Mark H., with Anthony Braga, *The "Bottom Line" of Policing: What Citizens Should Value (and Measure!) in Police Performance*, Washington, D.C.: Police Performance, 2003.

11. This content downloaded from 131.181.108.90 on Tue, 05 Nov 2019 03:46:24 UTC All use subject to <https://about.jstor.org/terms> Executive Research Forum, 2003. As of March 27, 2012: <http://www.policeforum.org/library/police-evaluation/BottomLineofPolicing.pdf>

12. U.S. Agency for International Development, *Field Guide for USAID Democracy and Governance Officers: Assistance to Civilian Law Enforcement in Developing Countries*, Washington, D.C.: January 2011. As of March 27, 2012: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNADU808.pdf

13. Vera Institute of Justice, *Measuring Progress Toward Safety and Justice: A Global Guide to the Design of Performance Indicators Across the Justice Sector*, New York, 2003.

14. Vollaard, Ben, *Performance Contracts for Police Forces*, CPB Document No. 31, The Hague, Netherlands: Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis, May 2003. As of March 27, 2012: <http://www.cpb.nl/en/publication/performance-contracts-police-forces>

Хавсрал 1

Судалгаанд дурдагдсан орнуудын цагдаагийн байгууллагуудын гүйцэтгэлийн үзүүлэлтүүдээс жишээлэв.

Гүйцэтгэлийн үзүүлэлтүүд	Зорилтууд
1. Иргэдтэй хамгийн ойр ажилладаг алба хаагчдын үйл ажиллагааны үүргийн хэрэгжилтийн тоо	1.1. Цагдаагийн алба хаагчдын хөршийн холбооны болон албаны шуурхай байдлыг хангаж ажилласан байдлыг нэмэгдүүлэх /600-аар/
2. Алба хаагчдын иргэдтэй ажиллах, хамтарсан үйл ажиллагааны оролцоо /албан тасалгаанаас гадуур ажиллах/ цагийн хувь хэмжээ	2.1. Алба хаагчдын иргэдтэй ажиллах, хамтарсан үйл ажиллагааны оролцоо /албан тасалгаанаас гадуур ажиллах/ цагийг 6 хувь оноогоор нэмэгдүүлэх
3. Тухайн нутаг дэвсгэрийн Цагдаа-хүчний байгууллагын хамтын ажиллагааны хүрээнд нийгмийн эсрэг авирлах зан үйл болон танхайрах гэмт хэргийн асуудлыг хамтран шийдвэрлэсэн байдалд иргэдийн сэтгэл ханамжийн хувь хэмжээ	3.1. Тухайн нутаг дэвсгэрийн цагдаа-хүчний байгууллагын хамтын ажиллагааны хүрээнд нийгмийн эсрэг авирлах зан үйл болон танхайрах гэмт хэргийн асуудлыг хамтран шийдвэрлэлтийн байдалд иргэдийн сэтгэл ханамжийг 2012 оны 3 сарын 31-ний байдлаар 60%-д хүргэх
4. Цагдаагийн байгууллагад мэдээлэгдэх гэмт хэргийн хувь	4.1. Цагдаагийн байгууллагад мэдээлэгдэх гэмт хэргийн хувь 2011 оны 3 сарын 31-ний байдлаар 50%-д хүргэх
5. Хууль, шүүхийн тогтолцооны шударга байдал, үр дүнд итгэх олон нийтийн итгэлийн түвшин	5.1. Байгууллагын хамтын ажиллагааны хүрээнд Хууль, шүүхийн тогтолцооны шударга байдал, үр дүнд итгэх олон нийтийн итгэлийн түвшнийг 2011 оны 3 сарын 31-ний байдлаар 38%-д хүргэх

Эх сурвалж: Умард Ирландын цагдаагийн удирдах зөвлөл, 2010 он.

Хүснэгт С.1. Умард Ирландын цагдаагийн удирдах зөвлөлийн зорилт, зорилтууд ба гүйцэтгэлийн үзүүлэлтүүд.

Хүснэгт С.2 Ноцтой гэм хор учруулахыг таслан зогсоох үзүүлэлтүүд ба зорилтууд

Гүйцэтгэлийн үзүүлэлтүүд	Зорилтууд
6.Зохион байгуулалттай гэмт хэргийн үр нөлөө	6.1.Зохион байгуулалттай гэмт хэргийн талаар жилд 4 удаа тайлангийн үр дүнг хэлэлцэж, гэмт хэргийн үр нөлөөллийг бууруулах арга хэмжээг тогтмол хэрэгжүүлэх 6.2.Зохион байгуулалттай гэмт хэргийн санхүүжилтэд тавих хяналтыг нэмэгдүүлэх
7.Хүчирхийллийн гэмт хэргийн гэмтлийн түвшин	7.1.Гэр бүлийн бус хүчирхийллийн гэмтлийн тоог 5%-иар бууруулах
8.Хүчирхийллийн гэмт хэргийн гэмтлийн илрүүлэлт	8.1.Хүчирхийллийн гэмт хэргийн гэмтлийн илрүүлэлтийг 10% хувь, оноогоор нэмэгдүүлэх
9.Зам тээврийн ослоос үүдэлтэй гэмт хэргийн гэмтэл, нас баралт	9.1.Байгууллагын хамтын ажиллагааны хүрээнд зам тээврийн ослоос үүдэлтэй гэмтэл, нас баралтын тоог бууруулах 9.2.Байгууллагын хамтын ажиллагааны хүрээнд зам тээврийн ослоос үүдэлтэй гэмт хэргийн хүүхдийн гэмтэл, нас баралтын тоог бууруулах
10. Бүртгэгдсэн гэмт хэргийн илрүүлэлтийн хувь хэмжээ	10.1.Гэр бүлийн хүчирхийллийн гэмт хэргийн илрүүлэлтийг 10% хувь оноогоор нэмэгдүүлэх Бэлгийн хүчирхийллийг 5% хувь оноогоор бууруулах Ялгаварлан гадуурхах гэмт хэргийг 5% хувь оноогоор бууруулах Дээрмийн гэмт хэргийг 5% хувь оноогоор бууруулах
Эх сурвалж: Эх сурвалж: Хойд Ирландын цагдаагийн удирдах зөвлөл, 2010 он.	

Хүснэгт С.2 Ноцтой гэм хор учруулахыг таслан зогсоох үзүүлэлтүүд ба зорилтууд

Гүйцэтгэлийн үзүүлэлтүүд	Зорилтууд
11. Нийгмийн эсрэг зан үйлийн зөрчлүүд	11.1. Нийгмийн эсрэг зан үйлийн зөрчил-тохиолдлуудыг 2011 оны 3 сарын 31-ний байдлаар 15%-иар бууруулах
12. Хулгайн гэмт хэргийн тоо	12.1. Ахуйн хүрээнд үйлдэгдэх хулгайн гэмт хэргийг 5%-иар бууруулах 12.2. Ахуйн хүрээнээс бусад хүрээнд үйлдэгдэх хулгайн гэмт хэргийг 5%-иар бууруулах
13.Хулгайн гэмт хэргийн илрүүлэлтийн түвшин	13.1.Хулгайн гэмт хэргийн илрүүлэлтийн түвшнийг 5% хувь оноогоор нэмэгдүүлэх
Эх сурвалж: Эх сурвалж: Умард Ирландын цагдаагийн удирдах зөвлөл, 2010 он.	

Хүснэгт С.3 Цагдаагийн бие бүрэлдэхүүн (нутаг дэвсгэрийн ирэгдтэй хамтран ажиллах байдал)-ний үзүүлэлт ба зорилтууд

Үр дүн	Үзүүлэлтүүд	Хэрэгжүүлэх арга хэмжээ
Итгэл-найдартай, аюулгүй олон нийт	Олон нийтийн цагдаад итгэх итгэл үнэмшил	Олон нийтийн сэтгэл ханамжийн судалгаа
Үр нөлөө	Үзүүлэлтүүд	Хэрэгжүүлэх арга хэмжээ
Иргэд, олон нийтийн цагдаад итгэх итгэл нэмэгдсэнээр гэмт хэргээс айх айдас, цагдаагийн алба хаагчтай сөргөлдөх байдал буурна	Цагдаагаас олон нийтийн арга хэмжээнд оролцох	Олон нийтийн сэтгэл ханамжийн судалгаа
	Цагдаад хандсан иргэдийн хүсэлт, хэрэгцээ хангагдах	Олон нийтийн сэтгэл ханамжийн судалгаа
	Хөршийн аюулгүй байдлын сэтгэл ханамж (өдрийн цагт)	Олон нийтийн сэтгэл ханамжийн судалгаа
	Хөршийн аюулгүй байдлын сэтгэл ханамж (шөнийн цагт)	Олон нийтийн сэтгэл ханамжийн судалгаа
	Хотын доторх аюулгүй байдлын сэтгэл ханамж (шөнийн цагт)	Олон нийтийн сэтгэл ханамжийн судалгаа
	Согтуугаар тээврийн хэрэгсэл жолоодсоноос үүдэх гэмт хэргийн хохирогч болохоос айх олон нийтийн айдас буурсан байх	Шинэ Зеландын цагдаагийн байгууллагын тоо баримт болон аюулгүй байдлын санал асуулга/судалгаа
Шинэ Зеланд-ажиллах, амьдрах, жуулчлах, бизнес эрхлэхэд аюулгүй, таатай орон байна.	Байгууллагууд эдийн засгийн гэмт хэргийн үнэн бодит тоо баримтыг нийтэд ил тод мэдээлэх (жилд тогтмол 2 удаа)	Pricewaterhouse Coopers

ᠰᠢᠨᠡ ᠵᠡᠯᠠᠩᠳᠠᠳ ᠠᠶᠢᠯᠠᠭᠠᠨ
ᠴᠠᠭᠳᠠᠭᠠᠶᠢᠨ ᠪᠠᠶᠢᠭᠣᠣᠯᠠᠭᠠᠨ
ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰ

	Хөдөө орон нутагт аялсан жуулчдын хувийн аюулгүй байдлын сэтгэл ханамжийн түвшин	Шинэ Зеландад аялсан жуулчдын туршлага, үнэлгээний дүн шинжилгээ
	Хот суурин газарт аялсан жуулчдын хувийн аюулгүй байдлын сэтгэл ханамжийн түвшин	Шинэ Зеландад аялан жуулчдын туршлага, үнэлгээний дүн шинжилгээ
	Жуулчдын замын аюулгүй байдлын сэтгэл ханамжийн түвшин	Шинэ Зеландад аялан жуулчдын туршлага, үнэлгээний дүн шинжилгээ
	Шинэ Зеландын олон улсын хамтын ажиллагааны үйл ажиллагаанд цагдаагийн байгууллагын оролцоо, дэмжлэг	Цагдаагийн байгууллагыг чадавхжуулах үйл ажиллагааны оролцоо
Цагдаагийн байгууллагын үйлчилгээнд гэмт хэргийн хохирогч, олон нийтийн сэтгэл ханамжийн байдал	Цагдаагийн байгууллагаар үйлчлүүлсэн иргэдийн сэтгэл ханамж	Иргэдийн сэтгэл ханамжийн судалгаа
	Цагдаагийн байгууллагаар үйлчлүүлсэн иргэдийн сэтгэл ханамж нь хүлээлтийн түвшинд хүрсэн, хүрээгүй байдал	Иргэдийн сэтгэл ханамжийн судалгаа
	Гэмт хэргийн хохирогчоос цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаанд өгөх үнэлгээ	Шинэ Зеландын гэмт хэргийн мэдээлэл, дүн шинжилгээ болон Аюулгүй байдлын сэтгэл ханамжийн судалгаа
Эх сурвалж: Шинэ Зеландын цагдаагийн байгууллагын тайлангаас, 2010.		

Хүснэгт D. Шинэ Зеландын цагдаагийн үйл ажиллагааны гүйцэтгэлийн үзүүлэлтүүд ба хэрэгжүүлэх арга хэмжээ

ЦАГДААГИЙН АЛБА ХААГЧИЙН НИЙГМИЙН БАТАЛГААГ ХАНГАХ ХӨТӨЛБӨРТ ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS OF SOCIAL GUARANTEE'S PROGRAM FOR POLICE OFFICERS

Б.Пүрэвсүрэн

ДХИС-ийн Удирдлагын академийн магистрант, цагдаагийн дэд хурандаа

Purevsuren B.

Master's student at the Management academy of the UIA, police lieutenant colonel

Дүүргийн Засаг дарга

Хураангуй: Энэхүү өгүүлэлд “Цагдаагийн албаны тухай хууль”-ийн 86 дугаар зүйлд “нийгмийн баталгаа”, түүнд үндэслэн Цагдаагийн ерөнхий газрын даргын 2020 оны А/163 дугаар тушаалаар баталсан “Цагдаа, дотоодын цэргийн алба хаагч, ажилтны эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах хөтөлбөр”-ийг баталсан. Энэхүү хөтөлбөр нь цагдаагийн алба хаагчийн нийгмийн баталгааг хангахад чиглэсэн эсэх, үр нөлөө, хэрэгжилтийг бодиттойгоор үнэлж, стратегийн шинжилгээ хийх хэрэгцээ шаардлага байна. Тиймээс энэхүү хөтөлбөрт төрийн тусгай бусад алба хаагчдын нийгмийн баталгааны хөтөлбөртэй харьцуулан судалж, тус хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг судалж, дүн шинжилгээ хийсэн.

Abstract: Article 86 of the "Law on Police Service" refers to "social guarantee" and based on it, the "Program to protect the rights and legitimate interests of police and domestic military servicemen and employees" approved by Order No. A/163 of 2020 of the Head of the General Police Department. approved. There is a need for a strategic analysis of whether this program is aimed at ensuring the social security of police officers, its effectiveness, and its implementation. Therefore, this program was 1. studied in comparison with the social security program for other special government employees, and 2. the implementation of the social security program for police officers was studied and analyzed.

Түлхүүр үгс: Баталгаа, нийгмийн баталгаа, цагдаагийн алба хаагч, төрийн тусгай алба, эдийн засгийн баталгаа, улс төрийн баталгаа.

Keywords: Guarantees, social guarantees, police officers, special government services, economic guarantees, political guarantees.

Удиртгал

“Төрийн албаны тухай хууль”-ийн 55 дугаар зүйлийн 55.3-т “төрийн байгууллага төрийн албан хаагчийн сургалт, ажиллах нөхцөл, нийгмийн баталгааны хөтөлбөрийг боловсруулж хэрэгжүүлнэ”¹ гэж заасан. Мөн “Цагдаагийн байгууллагын хөгжлийн хөтөлбөр”²-ийн 2.2.2-т “цагдаагийн албаны бодлого, төлөвлөлт, зохицуулалтын чанарыг дээшлүүлж, байгууллагын чадавхыг сайжруулна”, 3.2.4-т “байгууллагын аюулгүй байдлыг хангах, алба хаагчийн эрх, ашиг сонирхлыг хамгаалах, хууль зүй, эдийн засаг, нийгмийн баталгааг сайжруулах бодлогыг хэрэгжүүлнэ” гэж тус тус заасан.

Цагдаагийн байгууллагын хэмжээнд 2017-2020 онд 34 нэгжийн 408 алба хаагч бэртэж гэмтсэн, гэмт халдлагад өртөж хохирсон бөгөөд үүнээс 394 алба хаагч нь

албан үүргээ гүйцэтгэж байхдаа, 14 алба хаагч нь ажлын бус цагаар буюу албан үүрэг гүйцэтгэхтэй холбогдолгүй нөхцөл байдалд хохирчээ³. Хохирсон алба хаагчдаас 165 алба хаагчийн биед гэмтэл учирсан бөгөөд Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн тухай хууль, Засгийн газрын 2015 оны 269 дүгээр тогтоолоор баталсан “Үйлдвэрлэлийн осол, хурц хордлогыг судлан бүртгэх дүрэм”-д заасны дагуу Үйлдвэрлэлийн ослын акт тогтоох шаардлагатай байсан ч 136 тохиолдолд ослын акт тогтоогоогүй нь албан үүргээ гүйцэтгэх явцдаа бэртэж гэмтсэн алба хаагч, ажилтны эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол зөрчигджээ.

Цагдаа, дотоодын цэргийн 46 нэгж байгууллагын 2771 алба хаагч, ажилтнаас судалгаа авахад “алба хаагчийн орон тоо дутуу, ажлын ачаалал их” (1443 алба хаагч

¹Төрийн албаны тухай хууль (2017)

²Цагдаагийн байгууллагын хөгжлийн хөтөлбөр (2020, №141, МУЗГ-ын тогтоолын хавсралт)

³Цагдаа, дотоодын цэргийн алба хаагч, ажилтны эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах хөтөлбөр, төлөвлөгөө, шалгуур үзүүлэлт (2020, А/163, ЦЕГ-ын даргын тушаал)

МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДСЭН ХУУЛЬ

буюу 52.1% нь), “алба хаагчийн мэдлэг, ур чадвар хангалтгүй” (1139 алба хаагч буюу 41.1%), “холбогдох хууль тогтоомж, эрх зүйн актын мэдлэггүй, хууль хэрэглэх чадвар муу” (945 алба хаагч буюу 34.1%), “Удирдах албан тушаалтны мэдлэг, харилцааны ур чадвар дутмаг, хэл амаар доромжлох, ялгаварлан харьцах, бэлгийн дарамт учруулах, эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах, тэднээс гаргасан санал хүсэлтийг шийдвэрлэх чиглэлээр дорвитой ажил, арга хэмжээ зохион явуулдаггүй” гэж 10.9-21.5 хувь нь хариулсан бөгөөд орон тоо дутмаг, төсөв, санхүүгийн хүрэлцээгүй байдал, удирдлагын хөдөлмөрийн дотоод зохион байгуулалт оновчгүй зэрэг нь “Цагдаа, дотоодын цэргийн алба хаагч, ажилтны эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах хөтөлбөр”-ийг батлах үндэслэл болсон. Энэхүү хөтөлбөр нь 5 зорилт, зорилтыг хангахад чиглэгдсэн 89 ажил, арга хэмжээтэйгээр төлөвлөгдөж, 2021 онд 72 ажил, арга хэмжээний биелэлт 66.4, 2022 онд 89 ажил, арга хэмжээний биелэлт 93.3, 2023 онд 75 ажил, арга хэмжээний биелэлт 90.5 хувьтай тус тус дүгнэгдсэн нь цагдаагийн байгууллагын тайлан мэдээнээс харагдаж байна.

Тиймээс энэхүү сэдвийн хүрээнд цагдаагийн алба хаагчийн нийгмийн баталгааг хангахтай холбоотой батлагдсан тус хөтөлбөрт стратегийн шинжилгээ хийж, хэрэгжилт, үр нөлөөг тодорхойлох хэрэгцээ шаардлага байгаа тул энэхүү сэдвийг сонгон авч үзлээ.

Энэхүү өгүүллэгийн зорилго нь цагдаагийн алба хаагчийн нийгмийн баталгааг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой хөтөлбөр, төлөвлөгөөг судалж, дүн шинжилгээ хийж, түүний хэрэгжилтийг тодорхойлж, тулгамдаж буй асуудалд дүн шинжилгээ хийж, сайжруулах арга замыг эрэлхийлнэ.

Үндсэн хэсэг

Монгол Улсын Үндсэн хуульд “Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц эдийн засаг нийгэм, хууль зүйн болон бусад баталгааг бүрдүүлэх, хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчихтэй тэмцэх, хөндөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх эрхийг иргэнийхээ өмнө хариуцна⁴ гэж заасан.

Цагдаагийн албаны тухай хуульд заасан нийгмийн баталгааг агуулгаар нь задалж үзвэл:

1.Цагдаагийн алба хаагч албан

үүргээ гүйцэтгэж яваад гэмт халдлагын улмаас амь насаа алдсан тохиолдолд 10 жилийн үндсэн цалинтай тэнцэх хэмжээний тэтгэмжийг тухайн алба хаагчийн сарын үндсэн цалингийн дунджаар тооцож түүний гэр бүлд нэг удаа олгох; (Энд заасан зардлыг Засгийн газар хариуцан гаргаж, гэм буруутай этгээдээр нөхөн төлүүлнэ.)

2.Цагдаагийн алба хаагчийн ажилласан 1 жилийг 1 жил 3 сараар, цагдаагийн байгууллагын нууцалбал зохих албанд гүйцэтгэх ажилтнаар ажилласан 1 жилийг 1 жил 4 сараар тус тус тооцно.

3.Цагдаагийн алба хаагч албан үүргээ гүйцэтгэж яваад эрүүл мэнд нь хохирсон тохиолдолд хууль тогтоомжид заасны дагуу Засгийн газар дараах нөхөх олговор, тусламж олгоно (Цагдаагийн алба хаагчийн авч байсан цалингийн хэмжээ нэмэгдэх бүрд энд заасан цалингийн зөрүүг нэмэгдсэн цалингаас шинэчлэн тооцож олгоно.)

а.хөдөлмөрийн чадвар алдалтын хувь хэмжээнээс шалтгаалан хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг 30, 60, 90 дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний нэг удаагийн нөхөх олговор;

б.хиймэл эрхтэн хийлгэсэн бол түүний зардлыг;

с.хөдөлмөрийн чадвар алдсаны тэтгэвэр авагчид авч байсан цалингийн зөрүү.

4.Цагдаагийн алба хаагч албан үүргээ гүйцэтгэх явцад эрүүл мэндэд нь гэмтэл учирснаас нас барсан, эсхүл албанаас чөлөөлөгдсөн иргэнийг урьд гүйцэтгэж байсан албан үүрэгтэй нь холбогдуулан эрүүл мэнд, амь насанд нь хохирол учруулсан бол энэ хуулийн 86.1-д заасан баталгаа нэгэн адил хамаарна.

5.Цагдаагийн алба хаагчид эмнэлгийн тусламж үзүүлэх үүрэг бүхий тусгай зориулалтын эмнэлэг нь нийтийг хамарсан эмх замбараагүй байдал үүссэн, өндөржүүлсэн бэлэн байдал, онц байдал зарласан, хээрийн сургууль, дадлагын үеэр эмнэлгийн баг ажиллуулна.

6.Цагдаагийн алба хаагчийг жил бүр эрүүл мэндийн үзлэгт хамруулж, зардлыг улсын төсвөөс санхүүжүүлнэ.

7.Цагдаагийн алба хаагч албан үүргээ гүйцэтгэх явцад эрүүл мэнд нь хохирсон бол эмнэлгийн байгууллагаар үнэ төлбөргүй эмчлүүлнэ.

8.Албан үүргээ гүйцэтгэх явцад эрүүл

⁴Монгол Улсын Үндсэн хууль (1992)

мэндэд нь хохирол учирснаас хөгжлийн бэрхшээлтэй болсон цагдаагийн алба хаагч, эдгээр үндэслэлээр чөлөөлөгдсөн иргэнд амралт сувиллын болон нөхөн сэргээх эмнэлгийн байгууллагад эмчлүүлэхээр очих ба буцах замын зардлыг Засгийн газраас тогтоосон журмын дагуу жилд нэг удаа олгоно.

Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 86 дугаар зүйлийн 86.1-86.9 дэх хэсэгт заасан цагдаагийн алба хаагчийн нийгмийн баталгааг харахад зарим зохицуулалтууд төдийлөн үр нөлөөгүй мэт ажиглагдаж байна. Тухайлбал, эмнэлгийн байгууллагаар үнэ төлбөргүй үйлчлүүлэх, эрүүл мэндийн үзлэгт хамруулах, зардлыг улсын төсвөөс гаргах зэрэг зохицуулалтыг болно.

Мөн хуулийн 86.1-д амь насаа алдсан бол, 86.3-т эрүүл мэнд хохирсон бол, 86.5-д эрүүл мэнд хохирсны улмаас амь насаа

алдсан, 86.7-д ... эмх замбараагүй байдлын үед эмнэлгийн баг ажиллуулах, 86.8-т эрүүл мэндийн үзлэгт хамруулах, 86.9-т эмнэлгийн байгууллагаар үнэ төлбөргүй үйлчлүүлэх, 86.10-т амралт сувиллын болон нөхөн сэргээх эмнэлгийн байгууллагад эмчлүүлэхээр очих ба буцах замын зардлыг Засгийн газраас тогтоосон журмын дагуу жилд нэг удаа олгох, 86.11-т ... сэтгэл зүйн нөхөн сэргээх эмчилгээнд үнэ төлбөргүй хамруулах зэрэг нийт 9 баталгаанаас наймд нь эрүүл мэндийн үйлчилгээ үзүүлэхтэй холбоотой баталгааг тусгасан байна. Харин нэг заалт нь ажилласан жилийг 1.3-1.4 жилээр тооцож бодохтой холбоотой зохицуулалтыг тусгасан байна.

Цагдаагийн алба хаагчийн нийгмийн баталгааг хэрэгжүүлэх хөтөлбөрийг төрийн тусгай алба хаагчийн нийгмийн баталгааг хангах хөтөлбөрүүдтэй харьцуулан үзье.

№	Байгууллага	Хөтөлбөрийн нэр	Батлагдсан огноо/ дугаар
1	Хил хамгаалах ерөнхий газар	"Хилчдийн нийгмийн хамгаалал-2024" хөтөлбөр	2015 А/34
2	Цагдаагийн ерөнхий газар, Дотоодын цэргийн штаб	Цагдаа, дотоодын цэргийн алба хаагч, ажилтны эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах хөтөлбөр, төлөвлөгөө, шалгуур /2020-2023/	2020 А/163
3	Онцгой байдлын ерөнхий газар	Онцгой байдлын байгууллагын алба хаагчдын ажиллах нөхцөл, нийгмийн баталгааг сайжруулах хөтөлбөр /2019-2024 он/	2019 А/183
4	Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газар	Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын албан хаагчийн нийгмийн хамгааллыг бэхжүүлэх дунд хугацааны хөтөлбөр /2021-2024 он/	2021 А/43
5	Тагнуулын ерөнхий газар	Албан хаагчийн ажиллах нөхцөл, нийгмийн баталгааны хөтөлбөр /2018-2022 он/	

Хүснэгт №01. Хөтөлбөрүүдийн жагсаалт

Хүснэгтээс харахад төрийн тусгай байгууллагууд алба хаагчдынхаа эрх, нийгмийн баталгаа, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалахад чиглэсэн хөтөлбөр төлөвлөгөөг боловсруулсан нь чухал ач холбогдолтой болжээ. Эдгээр хөтөлбөрүүд нь нийгмийн хамгаалал, алба хаагчийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол, ажиллах нөхцөл, нийгмийн баталгааг сайжруулах, нийгмийн хамгааллыг бэхжүүлэх, нийгмийн баталгааг хангах гэсэн олон янзаар нэрлэсэн болох нь хөтөлбөрийн нэршлээс харагдаж байна. Мөн зарим хөтөлбөр, төлөвлөгөө нь олон төрлийн арга хэмжээг төлөвлөж,

хэрэгжүүлэхээр тусгасан харагдаж байна. Эндээс харахад Төрийн албаны тухай хуульд зааснаар төрийн байгууллага төрийн албан хаагчийн сургалт, ажиллах нөхцөл, нийгмийн баталгааны талаарх хөтөлбөрийг боловсруулж хэрэгжүүлэхээр заасан ч нийгмийн баталгааг хангах бодлого тодорхойгүй, өөр өөрийн салбарын онцлогт тохирсноор боловсруулж, хэрэгжилтийг ханган ажиллаж байна.

Дээрх хөтөлбөрүүдээс зарим төрийн тусгай алба хаагчийн баталгааг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой хөтөлбөрүүдийг харьцуулан авч үзье. Үүнд:

Хөтөлбөрийн нэр	Онцгой байгууллагын хаагчдын нөхцөл,	байдлын алба ажиллах нийгмийн	Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын албан хаагчийн нийгмийн хамгааллыг бэхжүүлэх дунд хугацааны хөтөлбөр
-----------------	--------------------------------------	-------------------------------	---

МОНГОЛЫН ХУУЛЬ

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХУЙ

	баталгааг хөтөлбөр	сайжруулах	
Хөтөлбөрийн зорилго	Онцгой байгууллагын хаагчдын ажиллах, амьдрах нөхцөлийг сайжруулах, эрүүл мэндийг хамгаалах, гэр бүлийн хөгжлийг дэмжихэд энэхүү хөтөлбөрийн зорилго оршино	байдлын алба	Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын албан хаагчдын ажиллах орчин нөхцөлийг сайжруулах, нийгмийн асуудлыг шийдвэрлэх, тэдний идэвх санаачилгатай, тогтвор суурьшилтай, үр бүтээлтэй ажиллах орчин нөхцөлийг бүрдүүлэх, ахмад настны нийгмийн хамгааллын үйлчилгээг хүртээмжтэй, жигд хүргэх чиглэлээр салбарын стратеги зорилтыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхэд оршино.
Хөтөлбөрийн зорилт	Алба хаагчдын ажиллах нөхцөлийг сайжруулах; Алба хаагчдын нийгмийн баталгааг дээшлүүлэх; Алба хаагчдын эрүүл мэндийг хамгаалах; Алба хаагчдын гэр бүл, хүүхэд хөгжлийг дэмжих.		Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын албан хаагч, ахмад настны нийгмийн хамгааллыг бэхжүүлэхэд чиглэгдсэн эрх зүйн баримт бичиг, үйл ажиллагааны төлөвлөлтийг төрийн бодлого, шийдвэрт нийцүүлэн боловсронгуй болгох; Байгууллагын хэмжээнд албан хаагчийн ажлын байрны орчин нөхцөл, албаны үйл ажиллагааг хэвийн, тасралтгүй явуулах, эрүүл ахуй, аюулгүй байдлын стандарт, шаардлагад нийцүүлэх; Албан хаагчдын албан тушаалын чиг, үүргээ хэвийн хэрэгжүүлэхэд шаардагдах эрх зүйн болон нийгэм, эдийн засгийн баталгааг бүрэн ханган, тэдний тогтвор суурьшилтай, үр бүтээлтэй ажиллах нөхцөл, боломжийг бүрдүүлэх; Албан хаагчдын амралт, чөлөөт цагийг зөв боловсон өнгөрүүлэх арга хэмжээг тэдний авьяас чадварыг нээн илрүүлэх, хөгжүүлэх, бие бялдрыг чийрэгжүүлэх шаардлагатай уялдуулан хэрэгжүүлэх; Албан хаагч, ахмад настуудын эрүүл мэндийн боловсролыг дээшлүүлэх, өвчлөлөөс урьдчилан сэргийлэх, хамгаалах бодлогын үйл ажиллагааг тогтмолжуулан, эрүүл аж төрөх ёсыг хэвшүүлэх; Ахмад настанд үзүүлэх үйлчилгээг жигд хүртээмжтэй хүргэх, дэмжлэг, туслалцааг тогтмол үзүүлэх.

Хүснэгт №02. Хөтөлбөрийн харьцуулалт

Дээрх хөтөлбөрүүдээс нийгмийн баталгааг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой хөтөлбөрийн зорилт, түүний хүрээнд хэрэгжүүлэх арга хэмжээнүүдийг авч үзье.

Онцгой байдлын байгууллагын алба хаагчийн ажиллах нөхцөл, нийгмийн баталгааг сайжруулах хөтөлбөрийн 3.2-т “алба хаагчдын нийгмийн баталгааг дээшлүүлэх” зорилтын хүрээнд дараах арга хэмжээг хэрэгжүүлэхээр заажээ. Тухайлбал, Алба хаагчдын ... даатгалын үнэлгээг нэмэгдүүлэх, амь нас, эрүүл мэнд хохирох өндөр эрсдэлтэй нөхцөлд үүрэг гүйцэтгэсэн тохиолдолд олгох мөнгөн урамшууллыг нэмэгдүүлэх, алслагдсан сум, тосгонд ажиллаж байгаа алба хаагчдын нэмэгдлийг бий болгох эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх, ажилтанд өдрийн хоолны болон ажилдаа ирж, буцах унааны зардалд хөнгөлөлт үзүүлэх, нэмэгдүүлэх, алба хаагчдын ажлын гүйцэтгэлийг харгалзан цалингийн шатлал,

зэрэглэлийг ахиулах, шагнаж урамшуулах асуудлыг шийдвэрлэх талаар заажээ.

Харин ШШГБ-ын албан хаагчийн нийгмийн хамгааллыг бэхжүүлэх хөтөлбөрийн 3 дугаар зорилтын хүрээнд ... хуульд заасан нийгмийн баталгааг бүрэн хангуулахад чиглэсэн удирдлага, зохион байгуулалтын арга хэмжээг хэрэгжүүлэх, албан хаагчдын амьжиргааны түвшнийг тогтоох суурь судалгаа хийж, арга хэмжээг оновчтой зохион байгуулах, ... албан хаагчдын цалинг үе шаттай нэмэгдүүлэх, ... мэргэжлийн ур чадварын зэргийн нэмэгдэл олгох журам боловсруулан, урамшуулах тогтолцоог бий болгох замаар ажлын бүтээмжийг нэмэгдүүлэх, байгууллагын албан хаагчдын ... дотоодын болон гадаад улсын их, дээд сургуульд элсэн суралцах хүүхдийн сургалтын төлбөрийг байгууллага хариуцах ажлыг тогтмолжуулах, орон нутагт шилжин томилогдон ажиллаж байгаа албан хаагчийн албаны орон сууцаар хангах, гэрт

болон галлагаатай байшинд амьдардаг албан хаагчдад түлээ, нүүрс худалдан авахад дэмжлэг үзүүлэх, албан хаагч, түүний гэр бүлийн гишүүдийг албан үүргээ гүйцэтгэхтэй холбогдуулан хүчирхийлэл, заналхийлэл, доромжлол, гүтгэх болон бусад хууль бус үйлдлээс урьдчилан сэргийлэх, хамгаалалтад авах зохион байгуулалтын арга хэмжээ авах зэрэг олон арга хэмжээг тусгажээ.

Дээрх хөтөлбөрүүдийг судалж, дүн шинжилгээ хийж үзэхэд нийгмийн баталгаа гэсэн ойлголтод ямар агуулга хамаарч, түүнийг хэрэгжүүлэх вэ гэдэг асуулт байсаар байна. Өөрөөр хэлбэл, ОББ-ын алба хаагчийн нийгмийн баталгаанд даатгал, амь нас эрсдэх үеийн мөнгөн урамшуулал, алба хаагчдын хугацааны нэмэгдэл, хоол, унааны зардал тооцох, цалингийн нэмэгдэл зэргийг хамруулсан бол ШШГБ-ийн алба хаагчийн нийгмийн баталгааг өргөн хүрээтэй олон

төрлийн ажлыг багтаан авч үзсэн байна.Төрийн тусгай алба хаагч байгууллагадаа тогтвор суурьшилтай, үр бүтээлтэй ажиллах нөхцөлийг бүрдүүлэх гол байгууллагын дэмжлэг бол цалин орлого, орон байрны болон ажиллах орчны нөхцөл болж байна.

Монгол Улсын Засгийн газрын Бодлогын баримт бичгийн хэрэгжилт, захиргааны байгууллагын үйл ажиллагаанд хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ хийх нийтлэг журмыг⁵ 2020 онд баталсан. Энэхүү журамд хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний зорилго нь төрийн бодлого, төлөвлөлт, үйл ажиллагааны гүйцэтгэл, үр дүн, үр нөлөөг нэмэгдүүлэх, хэрэгжилт, хариуцлагыг сайжруулахад оршино гэж заасан.

“Цагдаа, дотоодын цэргийн алба хаагч, ажилтны эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах хөтөлбөр”- т үнэлгээ хийж үзье.

Хөтөлбөрийн зорилго, зорилт	Хөтөлбөрийн хүрэх үр нөлөө, шалгуур үзүүлэлт
Цагдаа, дотоодын цэргийн алба хаагч, ажилтны эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах ажлыг цаг үеийн нөхцөл шаардлагад нийцүүлэх, хуульд заасан баталгаагаар хангах ажлыг эрчимжүүлэх, тэдгээрийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхолд нөлөөлж байгаа шалтгаан нөхцөлийг арилгуулах, үйл ажиллагаандаа дагаж мөрдөх хууль тогтоомж, дүрэм, журмыг сурталчлан таниулах замаар тэдний аюулгүй байдлыг хангах, мэдлэг, өөрийгөө хөгжүүлэх чадварыг дээшлүүлэхэд энэхүү хөтөлбөрийн зорилго оршино.	
3.3.1.Хууль, эрх зүйн орчны хэрэгжилтийг чиглэлээр;	5.1.Энэхүү хөтөлбөрийг хэрэгжүүлснээр алба хаагч, ажилтны эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалахад бүх шатны удирдах албан тушаалтны үүрэг, оролцоо тодорхойлогдож, ажлын байрны эрсдэл буурч, улмаар ажиллах нөхцөл дээшилж, хууль тогтоомжийг сурталчлан таниулах, баталгаа хангагдаж, тэдний ажиллах урам зориг нэмэгдэнэ.
3.3.2.Хүний нөөц, удирдах ажилтны арга барил, дотоод хяналтын үйл ажиллагааг сайжруулах чиглэлээр;	5.2.Хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг үнэлэх шалгуур үзүүлэлтийг өмнө нь хэрэгжиж дууссан хөтөлбөрийн биелэлтийн тоон мэдээллийг суурь үзүүлэлт болгон холбогдох хууль тогтоомжид нийцүүлэн хавсралтаар батална.
3.3.3.Алба хаагч, ажилтны ажиллах таатай орчин нөхцөлийг бүрдүүлэх чиглэлээр;	
3.3.4.Албан үүргээ гүйцэтгэх явцад учирч болох эрсдэлийг бууруулах;	
3.3.5.Алба хаагч, ажилтан мэдлэг, ур чадвараа тасралтгүй хөгжүүлэх боломжийг нэмэгдүүлэх, сургалт, соён гэгээрүүлэх ажлын үр нөлөөг дээшлүүлэх.	

Хүснэгт № 03. ЦДЦАХЭХАСХХ-ийн зорилго, зорилт, хүрэх үр дүн

Хүснэгтээс харахад зорилго, зорилт, хөтөлбөрийн үр нөлөө, шалгуур үзүүлэлт хоорондоо уялдаагүй байна. Өөрөөр

хэлбэл, зорилгын хэсэгт хоёрдугаар зорилтыг тусгаагүй, түүнийг үр нөлөөг хэрхэн тооцох боломжгүй харагдаж байна.

⁵Бодлогын баримт бичгийн хэрэгжилт, захиргааны байгууллагын үйл ажиллагаанд хяналт-

шинжилгээ, үнэлгээ хийх нийтлэг журам (2020, №206, МУЗГ-н тогтоол)
www.legalinfo.mn

МОНГОЛ УЛСЫН ЗАСГИЙН ГАЗРЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХЫН УДИРДЛАГА

Тус хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг ЦЕГ-ийн тайлангаас авч үзвэл⁶:

➢ Эрүүгийн хууль, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулахаар боловсруулсан саналын төсөлд цагдаа, дотоодын цэргийн анги, байгууллагаас саналыг авч, 2023 оны 01/408 дугаартай албан бичгээр, Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл, түүнтэй холбогдуулан боловсруулсан

➢ Зөрчлийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөл болон Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөлд Эрүүгийн цагдаагийн алба, Мөрдөн байцаах алба, Тээврийн цагдаагийн алба, Нийслэлийн цагдаагийн удирдах газраас тус тус саналыг авч, 2023 оны 01/560 дугаартай албан бичгээр Хууль зүй, дотоод хэргийн яаманд тус тус хүргүүлсэн.

➢ Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл болон хамт өргөн мэдүүлсэн хуулийн төслүүдийг хэлэлцүүлэгт бэлтгэх үүрэг бүхий Хууль зүйн байнгын хорооны Ажлын хэсгийн хуралдаанд Захиргааны удирдлагын газрын дарга 4 удаа оролцож, санал, дүгнэлт боловсруулж ажилласан.

➢ Цагдаа, дотоодын цэргийн алба хаагчийн ажилласан хугацааг тоолохдоо ажилласан 1 жилийг 1 жил 3 сараар тооцохоор Цагдаагийн албаны тухай, Дотоодын цэргийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан.

➢ Монгол Улсын Засгийн газрын "Төрийн албаны зарим албан тушаалын

цалингийн хэмжээ, доод хэмжээг шинэчлэн тогтоох тухай" 2023 оны 241 дүгээр тогтоолын 4 дүгээр хавсралтаар энэ оны 07 дугаар сарын 01-ний өдрөөс цагдаагийн алба хаагчдын цалинг нэмэгдүүлсэн зэрэг олон ажлыг хийсэн талаар дурдсан байна.

Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааг зохицуулсан хууль тогтоомж, эрх зүйн акт шинэчлэн баталсан, нэмэлт, өөрчлөлт орсонтой холбогдуулан цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журмын код 98, тушаал 60, бусад 9 дүрэм, журам зааварт нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, шинэчлэх, хүчингүй болгох талаар цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллагаас саналыг авч, нэгтгэн боловсруулж, ЦЕГ-ын даргын тушаалаар батлуулан мэдээллийг тухай бүр цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллагад хүргүүлж, www.system.police.gov цахим хуудсанд тус тус байршуулсан.

Цагдаагийн байгууллагаас нийгмийн баталгааг хангах үйл ажиллагааны өнөөгийн байдлыг тодруулахын тулд байгууллагын гадаад болон дотоод орчны шинжилгээ хийж, түүнд менежментийн онол, дэмжлэгийн онолын талаарх үзэл баримтлалыг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой ямар давуу болон сул тал, боломж, аюул агуулагдаж буйг шинжлэн судлав.

SWOT/TOWS шинжилгээнээс Цагдаагийн албаны тухай хуулийг шинэчлэн баталсантай холбоотой цагдаагийн алба хаагчийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хангах хөтөлбөр, эрх зүйн зохицуулалт улам сайжирсаар байгаа нь харагдаж байна. Гэсэн хэдий ч сайжруулахтай холбоотой эрх зүйн орчин дутмаг байна.

Дотоод хүчин зүйлс-Internal factors

SWOT
шинжилгээ
TOWS
матриц

Давуу тал-Strengths	Сул тал-Weaknesses
- ЦАТХ-аар нийгмийн баталгаа болон бусад баталгааг хуульчлан, нарийвчлан зохицуулсан байна; - Мөн Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журамд холбогдох журмуудыг⁷ баталсан; - "Цагдаа, дотоодын цэргийн алба хаагч ажилтны эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах хөтөлбөр" батлагдсан. - Урамшуулал олгох боломж нөхцөл бүрдсэн; - Санхүүжилт төсвөөс гадна торгох ял болон шийтгэлээс төвлөрсөн	- Нийгмийн баталгаанд зөвхөн эрүүл мэндийн баталгааны талаар зохицуулсан - Цагдаагийн алба хаагчийн урамшууллын тогтолцоо сул, - Нийгэм, эдийн засгийн хангамж, хамгаалал болж чаддаггүй

⁶"Цагдаа, дотоодын цэргийн алба хаагч ажилтны эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах хөтөлбөр, төлөвлөгөө"-ний хэрэгжилтийн тайлан (2023)

⁷Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журам. УБ., 2018 он. Дөрөв дэх хэвлэл. ЦЕГ.

Боломж - Opportunities	мөнгөнөөс санхүүжих, аймаг, нийслэлийн батлагдсан төсвөөс санхүүжих боломжтой ⁸ ;	
	Гадаад хүчин зүйл-External factors	
Нийгмийн баталгааг нэмэгдүүлэх	SO стратеги	WO стратеги
	- Нийгмийн баталгааг амжилттай хэрэгжүүлэхийн тулд хөтөлбөрийг оновчтой тодорхойлж, боловсруулж, практикт нэвтрүүлэх; - Орон нутагт орон сууц барих, түрээсийн байрыг бий болгох, цалин нэмэгдүүлэх.	- Дүрэм журмын хэрэгжилтийг үнэлэх судалгааг тогтмолжуулах; - Цагдаагийн байгууллагаас хэрэгжүүлж хөтөлбөрийн үр нөлөөг судалж, дүн шинжилгээ хийх; - Нийгмийн баталгааг оновчтой тодорхойлж, хэрэгжүүлэх; - Цагдаагийн алба хаагчдаас энэ талаарх судалгааг авч үйл ажиллагаагаа хөгжүүлэх; - ЦАХ-ын нийгмийн баталгааны гол үндсэн чиглэл аль нь болох арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх.
Аюул занал - Threats	ST стратеги	WT стратеги
	- Нийгмийн баталгааг олгож байгаа талаар сурталчлах; - Хөтөлбөрт нийгмийн баталгааг олгох талаар оновчтой арга хэмжээнүүдийг нэмэгдүүлэх, боловсруулах; - Зорилтот бүлэгт чиглэсэн арга хэмжээг хэрэгжүүлэх	- Нийгмийн баталгаанд чиглэсэн төсөв хөрөнгийг нэмэгдүүлэх; - Амьдрах орон сууц, цалинг нэмэгдүүлснээр нийгэмд эзлэх байр суурь нэмэгдэнэ. - Урамшууллыг сайжруулах

Хүснэгт №04. Нийгмийн баталгааг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаанд хийсэн хийсэн шинжилгээ

Харин судлаачийн хувьд хөтөлбөрийн хэрэгжилтэд аудит хийж, хөтөлбөрийн үнэлгээ хийх, зорилтын хүрээнд тайланд тусгагдсан ажил нь нийгмийн баталгааг хангахад чиглэсэн ажил мөн эсэхэд дүн шинжилгээ хийж хөтөлбөрийг бодиттой үнэлэх нь зүйтэй гэж судлаачийн хувьд үзэж байна. Тухайлбал, 1 дүгээр зорилт **“Хууль, эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох зорилт”**-ын хүрээнд Эрүүгийн хууль, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулахаар боловсруулсан санал, Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл, Зөрчлийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын болон Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөлд санал авч холбогдох байгууллагад хүргүүлэхээр тайланд дурдсан нь эргэлзээ үүсгэж байна.

Дүгнэлт

Төрийн албаны тухай хуульд зааснаар төрийн байгууллагууд албан хаагчийнхаа ажиллах нөхцөл, нийгмийн

баталгааг хангах хөтөлбөр боловсруулж, хэрэгжүүлэх үүрэгтэй байхаар заасан ч хөтөлбөрийг боловсруулсан байдал нь харилцан адилгүй, хэрэгжилт хангалтгүй, хэрэгжүүлэх гол нөхцөл болсон санхүүжилтийн эх үүсвэр тодорхойгүй байна. Төрийн байгууллагын хувьд нийгмийн баталгааг хангах хөтөлбөрүүдийн агуулга, хамрах хүрээ, хүрэх үр дүн, шалгуур үзүүлэлт, хэрэгжилт харилцан адилгүй байна.

Цагдаагийн алба хаагчийн нийгмийн баталгааг 2017 оны Цагдаагийн албаны тухай хуульд нарийвчлан олон төрөлтэй байхаар зохицуулсан болох судалгаанаас харагдаж байна. Тухайлбал, улс төрийн баталгаа, эдийн засгийн баталгаа, нийгмийн баталгаа, хууль зүйн баталгаа, бусад баталгаа гэж дэлгэрүүлэн заасан байна. Гэхдээ цагдаагийн алба хаагчийн нийгмийн баталгаанд тусгасан зохицуулалт нь агуулгын хувьд эрүүл мэнд, эмнэлгийн үйлчилгээ үзүүлэхтэй холбоотой тусгасан нь нийгмийн баталгаа нь ангилагдаагүй, холилдсон гэж дүгнэж болохоор байна. Өөрөөр хэлбэл, цагдаагийн алба хаагчийн

⁸Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хууль (2019)

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠨ ᠶᠡᠨᠳᠦᠰᠡᠨ ᠬᠤᠭᠣᠷ

нийгмийн баталгааг ажил үүргээ амжилттай хэрэгжүүлэх, нийгэмд эзлэх байр суурьд нь шууд нөлөөлөх байдлаар тусгах шаардлагатай байна.

Санал

Цагдаагийн байгууллагаас нийгмийн баталгааг хэрэгжүүлэх, хангах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлж буй тогтолцоонд дүн шинжилгээ хийсний үр дүнд сайжруулах боломж нөхцөлийн талаар шинжилж үзвэл:

1) Байгууллагын дэмжлэгийн онолын орчин үеийн чиг хандлагад суурилсан хөтөлбөр, бодлогын баримт бичгийг боловсруулах;

2) Орон нутагт нийгмийн баталгааг бодитойгоор бий болгох ажлыг амжилттай хэрэгжүүлэх зохион байгуулах;

3) Нийгмийн баталгааны үр нөлөө, үр ашгийг судалж, цаашид авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ, санал зөвлөмжийг боловсруулах;

4) Нийгмийн нөлөөллийг бууруулах, нөлөөлж буй хүчин зүйлийг бууруулахад чиглэсэн инновацыг нэвтрүүлэх шаардлагатай юм.

Ингэхдээ цагдаагийн алба хаагчийн нийгмийн баталгааг сайжруулах, амжилттай хэрэгжүүлэхийн тулд төсөв хөрөнгийг нэмэгдүүлэх, хүртээмж, чанарыг сайжруулах, цагдаагийн байгууллагын алба хаагчдыг нэгдсэн бодлогоор хангаж, шинэ стратегийг хэрэгжүүлэх нь зайлшгүй байна.

Ашигласан материал

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль (1992, 19.1 дэх хэсэг)

2. Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хууль (2019)

3. Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журам. (ЦЕГ дөрөв дэх хэвлэл, 2018)

4. Цагдаа, дотоодын цэргийн алба хаагч, ажилтны эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах хөтөлбөр, төлөвлөгөө, шалгуур үзүүлэлт (ЦЕГ-ын даргын тушаал А/163, 2020,)

5. Цагдаа, дотоодын цэргийн алба хаагч ажилтны эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах хөтөлбөр, төлөвлөгөө"-ний хэрэгжилтийн тайлан (2023)

6. Төрийн албаны тухай хууль. /шинэчилсэн найруулга/ 2017 он. www.legginfo.mn Татаж үзсэн: 2023.12.11

7. Бодлогын баримт бичгийн хэрэгжилт, захиргааны байгууллагын үйл ажиллагаанд хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ хийх нийтлэг журам (2020, №206, ЗГ-н тогтоол) www.legalinfo.mn. Татаж үзсэн: 08.12.2023.

8. Цагдаагийн байгууллагын хөгжлийн хөтөлбөр. Засгийн газрын 2020 оны 141 дүгээр тогтоолын хавсралт. www.legginfo.mn Татаж үзсэн: 11.12.2023

ЦАГДААГИЙН БАЙГУУЛЛАГАД ХЭРЭГЛЭХ ТУСГАЙ ХЭРЭГСЛИЙН ТУХАЙ ОЙЛГОЛТ, НЭР ТОМЬЁО

TERMS OF SPECIAL EQUIPMENT FOR THE POLICE

С.Нямжав

ДХИС-ийн Ахлагчийн мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн төвийн Тактикийн тэнхимийн ахлах багш, цагдаагийн дэд хурандаа

Nyamjav S.

Senior instructor of the Tactical department of the Vocational training-production center, non-commissioned school of UIA, police lieutenant colonel

Хураангуй: Тусгай хэрэгслийн түүхэн эс сурвалжийг нээн илрүүлэх, эрдэмтэн судлаачид онолын үүднээс хэрхэн тодорхойлсон, хууль тогтоомжид энэхүү нэр томьёоны ойлголтыг хэрхэн тайлбарласан зэргийг судалж, тогтоосны үндсэн дээр цаашид авах арга хэмжээг тодорхойлсон болно

Abstract: Based on the discovery of the historical sources of special equipment, how they are defined by the scientists form a theoretical point of view, and how the concept of this train is explained in legislation, further implementing the activities are determined

Түлхүүр үгс: Тусгай хэрэгсэл, зэвсэг, хууль тогтоомж

Keywords: special equipment, weapons, legislation

Удиртгал

Тусгай хэрэгслийн түүхэн эх сурвалжийг нээн илрүүлэх, эрдэмтэн судлаачид онолын үүднээс хэрхэн тодорхойлсон, хууль, тогтоомжид энэхүү нэр томьёоны ойлголтыг тайлбарласан байдлыг судалж, шинэчлэн тодорхойлох шаардлага байгааг гаргаж, хууль тогтоомжид тусгах боломжийг эрэлхийлсэн.

Дэлхийн улс орнуудын аюулгүй байдлыг хангах болон хууль сахиулах байгууллагуудад хэрэглэгдэж байгаа тусгай хэрэгслийн үүсэл, хөгжлийг судлах явцад цэрэг дайны ажиллагаанд зориулан хэрэглэдэг зэвсэг, хэрэгсэл болон өөрийгөө хамгаалах хувцас, хэрэглэлийн талаарх ойлголт холбогдон гарч ирдэг. Мөн зарим эрдэмтэн, судлаачид бүтээлүүддээ үүсэл, хөгжил, ойлголтын талаар өөрийн мэргэжил, судалгаа шинжилгээний онцлогоос шалтгаалан тусгай хэрэгслийг тайлбарласан.

Тусгай хэрэгсэл гэдэг ойлголтыг бусад хэрэгсэл, хэрэглэл болон зэвсгээс зайлшгүй ялгаж, ойлгохын тулд түүний үүсэл хөгжлийг үечлэн судалж, эрдэмтэн судлаачид тодорхойлон тайлбарласан, хууль тогтоомжид хэрхэн тусгасан байдлыг харьцуулан судлан, нэгтгэн дүгнэж, онолын үүднээс тайлбарлан, холбогдох хуульд тусгах боломжийг судлахад оршино.

Цагдаагийн байгууллагад хэрэглэх тусгай хэрэгслийн тухай ойлголт, нэр

томьёог судалж, онолын үүднээс тайлбарлан тодорхойлох, холбогдох хууль эрх зүйн актад тусгаснаар хэрэглэх эрх бүхий субъектүүд энэхүү хэрэгслийн талаар нэгдсэн нэг ойлголттой болох ач холбогдолтой.

Үндсэн хэсэг

Тусгай хэрэгслийн нэг төрөл, ангилалд нулимс асгаруулагч, амьсгал боогдуулагч үйлчилгээтэй бодис ордог. Энэхүү бодисыг буудлагын хэрэгслээр буудах, шүршүүр хэлбэрээр цацах, гар бөмбөг буюу гранат хэлбэрээр шидэх зэргээр цагдаагийн байгууллага үйл ажиллагаандаа ашиглаж байна.

Амьсгал боогдуулагч, нулимс асгаруулагч үйлчилгээтэй бодисыг анх цэрэг дайны ажиллагаанд дайтагч талууд хүний амьсгалах болон харах эрхтэнд нөлөөлж, эсрэг талын цэргийн амьд хүчийг сулруулах, устгах зорилгоор ашигладаг байжээ. Энэхүү химийн бодисыг зэвсгийн зориулалтаар эртний дайн тулааны үед хэрэглэж байсан мэдээлэл түүхийн эх сурвалжуудад ихээр олддог.

Тухайлбал, А.Мяорын “Грекийн гал, хорт сум, хилэнцэт хорхойн бөмбөг”, “Эртний улс гүрнүүдийн биологийн болон химийн дайн” гэсэн бүтээлүүдэд:

“Манай эриний 178 онд Хятадад тариачдын бослогыг нулимс асгаруулагч хийн анхны хэлбэр бий болгоход ашигласан

Хууль сахиулахуй

шохойн тоос, хүчтэй цочроогч ашиглаж дарсан;

-Ромын түрэмгийлэгчдийн Амбрасиа хотын хэрэм доогуур хонгил хийх оролдлогыг таслан зогсоохын тулд хорт ургамлын хорт утаа гаргадаг хэрэгслийг бүтээсэн;

-Эртний Хятадын бичээснүүдэд дайсны цэргийг идэвхгүй болгох, бүр устгах чадалтай химийн бодис бүтээх олон зуун жортой байсан;

-Перец шүрших хамгийн эртний хэлбэрийг XVI- XVII зууны үед Карибын тэнгисийн болон Бразилийн индианчууд улаан чинжүүний үрийг шатааж, Испанийн байлдан дагуулагчдын эсрэг цочромтгой үүл үүсгэсэн¹ зэргийг дурдсан байдаг.

Жеймс Риддик Партингтон “Грекийн гал, дарийн түүх” гэсэн нэртэйгээр 1999 онд гаргасан бүтээлдээ:

-Манай эриний 941 онд Византийн дайнд агаарыг булингартуулж, дайсныг харалган болгож, амьсгал боогдуулах шохойн сумнуудыг ашиглаж байсан;

-Леонардо Да Винчи хожим 1400-аад оны сүүлээр үүнтэй төстэй хорт утааны машин бүтээсэн² гэж бичжээ.

Орчин үед амьсгал боогдуулагч, нулимс асгаруулагч үйлчилгээтэй химийн бодисуудыг цэрэг дайны болон хууль сахиулах албаны зориулалтаар ашиглаж байна. Цэрэг дайны зориулалтаар ашиглах бодисыг химийн зэвсэг гэх бөгөөд энэ нь үй олноор нь хөнөөх зэвсгийн нэг төрөлд багтдаг. Химийн зэвсэг нь хорт хий зэрэг химийн хорт бодис ашиглан, хүн, амьтанд хор хөнөөл учруулах зорилгоор ашиглагддаг үй олноор хөнөөх зэвсэг юм³ гэж тодорхойлсон байдаг. Химийн зэвсгийг хориглох гэрээ ёсоор химийн хорт бодисыг ялгаруулдаг бодис, бөмбөг, төхөөрөмжүүдийг хэрэглэхийг дэлхий дахинд цэрэг дайны ажиллагаанд хориглосон.

Харин орчин үед хүний бие эрхтэн, амь насанд хөнөөлгүй төрлийн нулимс асгаруулах, амьсгал боогдуулах үйлчилгээтэй химийн бодисыг хууль сахиулах болон цагдаагийн байгууллагад тусгай хэрэгслийн зориулалтаар хүний

амьсгалын болон харах эрхтнийг түр хязгаарлах зорилгоор ашиглаж байна.

Цагдаагийн байгууллагад хэрэглэж байгаа нэг бүрийн тусгай хэрэгсэлд хамаарах бороохойны үүсэл, түүхэн эх сурвалжийн талаар бичсэн судлаачдын бүтээлээс үзэхэд хүн төрөлхтний анхны зэвсэг болохыг нотолсон байдаг.

Тухайлбал, Мелтцер Милтон “Зэвсэг ба дайн: Чулуун зэвсгийн үеэс сансрын эрин хүртэл” гэсэн бүтээлдээ манай эриний өмнөх Х мянган жилийн өмнө хоригдогсдыг модоор бороохойддог байсан байж болзошгүй юм⁴ гэж дурджээ.

Ямар нэгэн хүч хэрэглэх үйл ажиллагаанд голлон гарын доорх хатуу эд зүйлсийг хэрэглэх боломж их гардаг байна. Харин хууль сахиулах болон цагдаагийн байгууллага тусгайлан зориулж, бүтээгдсэн хэрэгслийг ашигладаг. Энэ тусгайлан зориулж хийсэн хэрэгсэл бол бороохой бөгөөд цагдаагийн алба хаагчид үүнийг голлон хэрэглэдэг болох нь сүүлийн үед явуулсан судалгаагаар нотлогдсон. Анх тухайн хэрэгслийг хатуу зүйл болох модоор хийж байсан бол нийгмийн хөгжлийн явцад резин, хуванцар, төмөр гэх мэт материал ашиглан хийх болсон. Энэхүү хэрэгсэл нь хүний бие эрхтэнд цохилтын хүчний нөлөөллийг үзүүлж, хяналтад авах зорилгоор хэрэглэгдэж байна.

Тусгай хэрэгслийн нэг төрөл бол хамгаалах тусгай хэрэгсэл юм. Энэхүү хэрэгсэл нь эрсдэлийг бууруулах зориулалттай бөгөөд мэргэжлийн эрдэмтэн судлаачид хүний амь биеийн гаднах хэсгийг хамгаалах зорилгоор эртний дорно дахины улсууд болох Энэтхэг, Хятад зэрэг улсаас үүсэлтэй болохыг олж тогтоожээ.⁵

Эртний дайн тулаанд оролцож буй цэрэг, дайчид арьс ширээр хийсэн цамц, бүс, модоор ухаж хийсэн малгай, хатуу эд зүйлээс сүлжиж ороосон бамбай зэрэг хэрэгслээр өөрийгөө хамгаалах хэрэгсэл хийж, ашиглаж байсан. Түүхэн хөгжлийн явцад зэс, хүрэл, төмрөөр хийгдэж, хуяг, дуулганы загвартай болж, бие эрхтнээ хамгаалах хийц хэрэгслийг уламжлалт аргаар үйлдвэрлэн хэрэглэж байжээ. Ширэн цамц гэхэд маш олон тооны төмөр ялтсыг

¹ <https://press.princeton.edu/> Татаж үзсэн: 14.02.2024. Greek Fire, Poison Arrows, and Scorpion Bombs:

² <https://www.amazon.com/> Татаж үзсэн: 14.02.2024. A history of Greek fire and gunpowder.

³ <https://mn.wikipedia.org> Татаж үзсэн: 14.02.2024. Химийн зэвсэг

⁴ <https://www.amazon.com/> Татаж үзсэн: 14.02.2024. Weapons & Warfare: From the Stone Age to the Space Age.

⁵ Чулуун, Д. Энхмэнд, Б. Тусгай хэрэгсэл. УБ., 2016. 12 дахь тал

зүүж бэхлэн, үүнийг хөө хуяг гэж нэрлэж байсан нь одоогийн хамгаалалтын хантаазны эхлэл болсон гэж үзэж үздэг. Анхандаа төмөр гархин хөө хуяг нь дунджаар 17 кг хүртэл хүндийн жинтэй байсан бол хөгжлийнхөө явцад илүү хөнгөн 6-10 кг хүртэл жинтэй болж, хамгаалах шинж чанар нь сайжирсан.

Баруун Европын улс орнууд XI зууны үед Дорно дахины улс орнуудад хэрэглэгдэж байсан ширэн цамцанд төмөр гархийг зүүж, ханцуйгүй хантааз хэлбэрээр ашиглаж байна. XIII зууны үед бүсэлхий, цэргийн цээжин хэсгийг хамгаалах өмсгөл маягийн загварыг бүтээсэн, XV зууны үеэс хүний биеийн бүх гадаргуун хэсгийг бүрэн халхлах хэв загвартай хамгаалах тусгай хувцсыг бүтээж, хэрэглэх болсон. Харин дэлхийн түүхэнд галт зэвсэг анхлан үүсэж бий болох хэсэгхэн хугацаанд хамгаалах хувцас хэрэгслийн хэрэгцээ, шаардлага буурсан байдаг.

Үүнээс үзвэл хүний бие эрхтнийг аливаа зэвсгийн хөнөөл, халдлагаас хамгаалах санаа бодол аль эрт дээр үеэс эхлэлтэй байсан нь харагдаж байна. Энэ нь орчин үеийн цэргийн болон хууль сахиулах байгууллагад хэрэглэгдэж байгаа хамгаалах тусгай хэрэгслийн үүсэл, хөгжлийн түүх гэж ойлгож болно.

Цагдаагийн байгууллагад 1990 оны үеэс тусгай хэрэгсэл гэсэн нэр томьёо, хэрэглэл, хэрэгслийн талаарх ойлголт, ухагдахууныг анхлан хэрэглэсэн бөгөөд тухайн мэргэжлийн чиглэлийн эрдэмтэн судлаачдын анхаарлын төвд төдийлөн оролгүй, эрдэм шинжилгээ, судалгааны ажлын эргэлтэд системтэйгээр орж, төдийлөн судлагдахгүй тухайн байгууллагын холбогдох хууль, тогтоомжийн хүрээнд зохицуулагдаж, хэрэглээнд орсоор иржээ.

Зэвсэгт хүчин болон аюулгүй байдлыг хангах тусгайлсан чиг үүрэг гүйцэтгэдэг байгууллагын зэвсэглэлд байгаа зэвсгийг байлдааны зэвсэг, албаны зэвсэг гэж ангилж, түүнийг эзэмших, ашиглах, хэрэглэх ойлголтыг судалж байснаас биш тусгай хэрэгсэл гэсэн тусдаа нэр томьёо, ухагдахууныг албаны зэвсэглэмж, хүч хэрэгслийн бүрдэлд оруулан, түүнийг хэрхэн яаж хэрэглэх талаар онол, арга зүйн болоод сургалт,

судалгаа, эрдэм шинжилгээний тодорхой аргуудыг хэрэглэн, хөгжүүлэх ажил хийгдэж байсангүй.

Энэхүү хэрэгслийг судалдаг мэргэжлийн чиглэлээр судалгаа шинжилгээний ажил явуулж буй эрдэмтэн, судлаачид эрдэм шинжилгээ, судалгааны ажлын эргэлтэд оруулаагүй байсныг хүлээн зөвшөөрдөг бөгөөд өөрсдийн гаргасан ном гарын авлагадаа ч тусгасан байдаг. Тухайлбал:

Судлаач Д.Чулуун, Б.Энхмэнд нар “Тусгай хэрэгсэл” гэсэн бүтээлдээ “тусгай хэрэгсэл гэх нэр томьёолол, ухагдахуунтай болсноос хойш түүнийг ажил албандаа ашиглах хэрэглэх явцад үр ашигтай болох нь тогтоогдож, түүний онол-практикийн арга зүйн харилцааг нарийвчлан судалж, өөрийн улс орны хууль эрх зүйн орчинд нийцүүлэх зөв зүйтэйгээр ашиглаж, хэрэглэж болох амьдралын тодорхой практиктай болж, хүний гар харахааргүй багагүй туршлагыг хуримтлууллаа”⁶ гэж бичсэн нь 1993 онд батлагдсан цагдаагийн байгууллагын тухай хуульд “тусгай хэрэгсэл” гэсэн нэр томьёог анх тусгаснаар онол, арга зүйн чиглэлээр эрдэм шинжилгээ судалгааны ажил явагдаж эхэлсэн гэдгийг судлаачид өгүүлжээ.

Энэ ойлголтыг онолын хувьд дээрх судлаачид тодорхойлохдоо “Тусгай хэрэгсэл гэдгийг механик үйлчлэлийн хүч, химийн хордуулагч бодис ба цахилгааны очлуур, хүчтэй дуу чимээний үүсгэх төхөөрөмжийн тусламжтайгаар хууль бус зан үйл гаргаж байгаа этгээдийн үйлдлийг амь насанд нь хор хөнөөл учруулахгүйгээр гэмтэл бэртэл учруулах, бие эрхтнийг цочирдуулах, сэтгэл зүйн нөлөөлөл үзүүлэх замаар хөдөлгөөнийг нь сааруулах, түр зогсоох, саатуулах /цэрэг армийн томилгоот хүчинд дайсны амьд хэл олзлох/-д ашиглах хэрэгсэл хийц гэж ойлговол зохино”⁷ гэж цэрэг армийн зэвсэглэлийн шинж чанарыг нь түлхүү гарган харуулж, томьёолон тодорхойлсон байдаг.

Цэргийн ухааны доктор, дэд профессор Ж.Өвгөнбүргэд “Тусгай хэрэгсэл хэрэглэх ажиллагаа”⁸ сэдвээр бичсэн бүтээлдээ тусгай хэрэгсэл гэж хилийн бүс, зурвас, боомтод албан үүргээ гүйцэтгэх үед хил орчмын иргэд, хилчдийн амь нас, эрүүл мэндэд хил зөрчигч, гэмт этгээдийн зүгээс халдлагад үйлдэх, боомтын аюулгүй

⁶ Чулуун, Д. Энхмэнд, Б. Тусгай хэрэгсэл. Уб., 2016.16 дахь тал

⁷ Мөн тэнд. 17 дахь тал

⁸ Өвгөнбүргэд, Ж. Тусгай хэрэгсэл хэрэглэх ажиллагаа. Уб., 2015., 25 дахь тал

Хууль сахиулахуй

байдлыг сахиулах, таслан зогсоох үед хэрэглэх зориулалт бүхий тусгай хэрэгсэл, төхөөрөмж гэж хил хамгаалах үйл ажиллагаанд ашиглаж байгаа хэрэгслийн зориулалт, хилчний хэрэглэх эрх үүрэг талаас нь тодорхойлсон байна.

Хууль зүйн ухааны доктор, профессор З.Цэрэнбат “Цагдаагийн тактик, тусгай бэлтгэл” сэдэвт сурах бичигтээ “тусгай хэрэгсэл гэж биеийн хүчний оролцоотойгоор хүний бие эрхтэн, амьтан, эд зүйлд шууд нөлөөлөх, эсэргүүцлийг таслан зогсоох зориулалтаар зохион бүтээсэн хэрэгсэл, техник, зэвсэг (биет хэрэгсэл, эд зүйл) түүнийг хэрэглэх үндэслэл, тохиолдол, журмыг холбогдох хууль, эрх зүйн хэм хэмжээний актуудаар тогтоож өгсөн цагдаа, дотоодын цэргийн зэвсэглэлд багтдаг техник хэрэгслийг хэлнэ”⁹ гэж тодорхойлсон. Судлаачийн томъёолол нь цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллагад хэрэглэгдэж байгаа тусгай хэрэгсэл талаас нь тодорхойлсон бөгөөд уг хэрэгслийг хэрэглэх үйл ажиллагаанд биеийн хүчний оролцоог хамруулж, мөн эрх зүйн онол талаас нь тайлбарлахыг зорьсон байна.

С.Нарангэрэл “Монгол Улсын хууль зүйн нэвтэрхий толь бичиг”¹⁰ сэдэвт бүтээлдээ тусгай хэрэгслийг +Монгол Улсын хууль тогтоомжийн дагуу хууль сахиулах ба хамгаалалтын үйл ажиллагааны зорилтыг хэрэгжүүлэх явцад ашиглахад зориулагдсан янз бүрийн төрлийн зүйлс, төхөөрөмж, механизм, бодис ба амьтан гэж тодорхойлсон бөгөөд тусгай хэрэгслийг зэвсэгт хамааруулахгүй гэж тайлбарласан. Энэ тодорхойлолт нь тухайн хэрэгсэлд багтах зүйлийг болон хэрэглэх үндэслэлийг ерөнхий агуулгын хүрээнд тодорхойлсон. Мөн тусгай хэрэгсэлд албаны нохой болон бусад амьтдыг багтааж ойлгохоор тайлбарлажээ. Энэхүү албаны нохой болон бусад амьтдыг одоогийн хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй цагдаагийн албаны тухай хуулиар тусгай хэрэгслийн төрөлд оруулаагүй бөгөөд харин албадлагын арга хэмжээнд оруулж үзсэн байна.

Судлаач Ш.Чулуун “Хууль сахиулах байгууллагын алба хаагч болон бусад

байгууллагын ажилтнаас нэг бүрийн тусгай хэрэгсэл хэрэглэх үндэслэл журам”¹¹ сэдэвт илтгэлдээ тусгай хэрэгсэл гэдэг нь хуулиар хүлээн зөвшөөрөгдсөн хүн амьтанд нөлөөлөх, хүний бие болон зэвсэг, техник хэрэгслийг тодорхой хугацаанд чадамжгүй болгох зорилгоор бүтээсэн хэрэгсэл гэж тодорхойлсон нь үйлчлэх нөлөөллийн шинж чанарыг дутуу гаргаж, харин үйлчлэл үзүүлэн нөлөөлөх объектыг тодорхой бөгөөд дэлгэрэнгүй тусгаж, тодорхойлсон.

Эдгээр эрдэмтэн судлаачдаас гадна тусгай хэрэгслийн талаар судлан онолын үүднээс тодорхойлсон тодорхойлолт одоогоор байхгүй байна.

Хууль зүйн нэр томъёоны гүйцэтгэх үүрэг их, ач холбогдолтой зүйл гэдэг нь ойлгомжтой бөгөөд тухайн хуульд тусгагдсан дотоод агуулга, мөн чанарыг зөв ойлгох нь чухал юм. Тиймээс ч хууль зүйн ухааны доктор, профессор Ч.Нямсүрэн бүтээлдээ “Хууль зүйн нэр томъёо нь аль нэг ойлголтыг тодорхой болгоно”¹² гэж тайлбарласан.

Мөн академич Ж.Амарсанаа бүтээлдээ хуулийн хэл нь төрийн албан ёсны хэл байх бөгөөд энгийн ойлгомжтой байх, товч хураангуй байх, цөөн үгээр илэрхийлсэн байх шаардлагатай гэж дурдсан. Нэр томъёо нь товч, оновчтой, утга санаа бүрэн төгс тодорхой байх нэг гол үндэс нь үгийг зөв сонгож хэрэглэх явдал юм¹³ гэж тайлбарласан байна.

Монгол Улсын Засгийн газрын тогтоолоор баталсан “Хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах аргачлал”-ын 4.1.5.2 дахь хэсгийн зөвлөмжид “Хуулийн нэр томъёоны утга агуулгыг хуулиас доогуур түвшний актаар тайлбарлаж, тодорхойлолт хийж болохгүй”¹⁴ гэж заасан байна.

Хил хамгаалах ерөнхий газрын даргын тушаалаар баталсан “Галт зэвсэгтэй адилтгах үхэлд үл хүргэх зэвсэг, тусгай хэрэгслийн хадгалалт, хамгаалалт, эзэмшилтийн заавар”-ийн 2.1.2 дахь хэсэгт “тусгай хэрэгсэл гэж хилчид албан үүрэг гүйцэтгэхдээ өөрийн болон бусдын амь нас, эрүүл мэндэд учирч болох аюулаас урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох, зөрчил гаргасан этгээдийг саатуулах,

⁹Цэрэнбат, З. Цагдаагийн тактик, тусгай бэлтгэл. Уб., 2021., 246 дахь тал

¹⁰ Нарангэрэл, С. Монгол Улсын хууль зүйн нэвтэрхий толь бичиг. Уб., 2021., 425 дахь тал

¹¹ “Цагдаа судлал” онол арга зүйн улирал тутмын сэтгүүл Уб., 2015. №2 (14) 9 дэх тал

¹² Нямсүрэн, Ч. Эрх зүйн ерөнхий онол. Уб., 2017. 204 дэх тал

¹³ Амарсанаа, Ж. Эрх зүй-нийгмийн харилцааг тохируулагч. Уб., 1988. 66 дахь тал

¹⁴ Аргачлал батлах тухай (МУЗГ-ын тогтоол № 59, 2016)

баривчлах, тээврийн хэрэгслийг албадан зогсоох зориулалт бүхий тусгай хэрэгсэл, төхөөрөмжийг хэлнэ”¹⁵ гэж тодорхойлсон.

Мөн цагдаагийн ерөнхий газрын даргын тушаалаар баталсан “Тусгай хэрэгсэл үйлдвэрлэх, засварлах, улсын хилээр нэвтрүүлэх журам”-д “тусгай хэрэгсэл гэж нэг бүр /гав, хүлэг, ороох цамц, хөдөлгөөн хязгаарлах бусад хэрэгсэл, бороохой, цахилгаан гүйдлээр цохигч, нулимс асгаруулагч, амьсгал боогдуулагчаар цэнэглэсэн буу, шүршүүр, резин болон хуванцар сумтай буу, нэг бүрийн бусад тусгай хэрэгсэл/-ийн болон олон хүнд нөлөөлөх нулимс асгаруулагч, амьсгал боогдуулагч, усан хөөрөг, утаан хөшиг үүсгэгч, бусад тусгай хэрэгсэл, тээврийн хэрэгсэл албадан зогсоох тусгай хэрэгслийг”¹⁶ гэж томъёолсон.

Монгол Улсын хууль зүйн сайд “Галт зэвсэгтэй адилтгах хэрэгслийн жагсаалт, түүний ашиглах журмыг батлах тухай” 2015 оны 10 дугаар сарын 30-ний өдрийн А/249 дүгээр тушаалаар баталсан. Галт зэвсэгтэй адилтгах хэрэгслийн жагсаалтыг 1 дүгээр хавсралтаар баталж, жагсаалтад тусгай хэрэгслийг “хүний аминд үл хүрэх гэмтэл бэртэл учруулах, амьсгал боогдуулах, нулимс асгаруулах, цочроох зэвсгийг ойлгоно.”¹⁷ гэж тайлбарласан байдаг.

ОХУ нь тусгай хэрэгсэл гэх нэр томъёог манай улс оронтой адилхан ашигладаг бөгөөд “Дотоод явдлын яамны ажилтнуудад зориулсан анхан шатны сургалт” гэсэн сурах бичигт “Тусгай хэрэгсэл гэж төр нийгмийн аюулгүй байдлыг хангах, ард иргэдийн хуулиар оллогдсон эрх, эрх чөлөөг аливаа халдлагаас хамгаалахын тулд зөрчигч этгээдэд хүчний давуутай байдлаар нөлөөлөл үзүүлэх зорилгоор хэрэглэх хууль эрх зүйн зохицуулалттай, үйлдвэрлэлийн хийц, хэрэгсэл”¹⁸ гэж тодорхойлсон. Мөн Оросын холбооны улсын Дотоод хэргийн яам, Холбооны

аюулгүй байдлын алба, Эрүүл мэндийн яамны 1996 оны 647/541/400 тоот “Зэвсэг, тусгай хэрэгслийн төрөл, материалыг шалгах салбар хоорондын шинжээчийн комисс байгуулах тухай” хамтарсан тушаалд “Тусгай хэрэгсэл гэдэгт хүний амь насыг хохироох, бие махбодод эргэлт буцалтгүй өөрчлөлт оруулахгүйгээр хүнийг хөдөлмөрийн чадвараа түр хугацаагаар алдагдуулах замаар үхэлд хүргэх бус нөлөө үзүүлэх зэвсэг, сум болон бусад техникийн хэрэгслийг ойлгоно”¹⁹ гэсэн байна.

Монгол Улсын цагдаагийн албаны тухай хуулийн 5 дугаар бүлгийн 47-58 дугаар зүйл нь биеийн хүч, тусгай хэрэгсэл, галт зэвсэг хэрэглэх харилцааг зохицуулсан байдаг. Уг хуульд тусгагдсан “тусгай хэрэгсэл” гэсэн нэр томъёо нь орос хэлэнд “специальных средств”²⁰, харин англи хэлнээ эрдэмтэн судлаачдын бүтээлүүдэд “police equipment”²¹ хэмээн цагдаагийн тусгай хэрэгсэл гэж тодотгож, “special means”²² гэж тус тус орчуулсан байна.

Манай улсад хэрэглэж буй цахилгаан гүйдлээр цохигч, нулимс асгаруулагч, амьсгал боогдуулагчаар цэнэглэгдсэн буу, шүршүүр, резин болон хуванцар сумтай буу зэрэг нэг бүрийн тусгай хэрэгслийг зарим улс орнуудад “Non lethal weapons”²³ буюу амин үл хүрэх зэвсэг нэртэйгээр хэрэглэн галт зэвсэгтэй хамтад нэг ангилал төрөлд хамааруулан ойлгодог тал ч байдаг. Гэтэл манай Монгол хэлний их тайлбар толь бичигт зэвсэг гэдэг ойлголтыг “1. Довтлох ба хамгаалахад чухал хэрэгцээтэй хэрэгсэл: 2. Аливаа үйл ажилд хэрэглэх багаж хэрэглэл”²⁴ гэж тайлбарлажээ. Довтлох ба хамгаалахад чухал хэрэгцээтэй хэрэгсэлд халуун зэвсэг (их буу, гар буу зэрэг галт зэвсэг), галт зэвсэг (буу, пуужин зэрэг), хүйтэн зэвсэг (хутга, сэлэм зэрэг мэсний зүйлс) – ийг тус тус хамааруулж ойлгохоор тайлбарлажээ. Энэ нь цэргийн зориулалттай зүйлүүд болох хөнөөх, устгах

¹⁵ Галт зэвсэгтэй адилтгах үхэлд үл хүргэх зэвсэг, тусгай хэрэгслийн хадгалалт, хамгаалалт, эзэмшилтийн заавар батлах тухай. (ХХЕГ-ын даргын тушаал №А/09, 2019)

¹⁶ Мөн тэнд.

¹⁷ Галт зэвсэгтэй адилтгах хэрэгслийн жагсаалт, түүний ашиглах журмыг батлах тухай. (ХЗДХСайдын тушаал А/249, 2015)

¹⁸ Начальная подготовка сотрудников органов Внутренних дел. Волгоградская академи МВД РФ. стр-82 2007 г

¹⁹ В соответствии с совместным Приказом МВД РФ, ФСБ РФ, Министерства здравоохранения РФ

от 10 декабря 1996 г. № 647/541/406 «О создании межведомственной экспертной комиссии по рассмотрению материалов по образцам вооружения и специальных средств»

²⁰ Федеральный закон РФ от 7 февраля 2011 года № 3-ФЗ «О полиции»

²¹ Нармандах, С. Police English-Russian-Mongolian. Уб., 2009. 134 дахь тал

²² Нарангэрэл, С. Монгол Улсын хууль зүйн нэвтэрхий толь бичиг. Уб., 2021. 425 дахь тал

²³ https://en.wikipedia.org/wiki/Non-lethal_weapon

²⁴ Цэвэл, Я. Монгол хэлний товч тайлбар толь. Уб., 1966. 293 дахь тал

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠷᠭᠡᠨ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

зориулалт бүхий галт зэвсэг болон хутга, сэлэм гэх мэт тулааны хэрэгслүүдийг багтаан ойлгохоор тайлбарласан байна.

Байлдааны буюу цэргийн зориулалт бүхий галт зэвсэг нь хүний амь нас, эрүүл мэндэд ноцтой хор хохирол учруулах, хөнөөл үзүүлэх, устгах зориулалттайгаар бүтээгдсэн байдаг. Тиймээс олон улсад хууль сахиулах байгууллагын алба хаагч галт зэвсэг хэрэглэхийг “deadly force”²⁵ буюу үхэлд хүрэх хүч хэрэглэж байна гэж үздэг.

Бидний хувьд “зэвсэг” гэсэн нэр томьёонд хамааруулан ойлгох хэрэгцээ шаардлага байхгүй бөгөөд харин “тусгай хэрэгсэл” гэсэн нэр томьёогоор ашиглаж, хэрэглэх нь зүйтэй юм гэж үзэж байгаа юм.

Харин тусгай хэрэгсэл нь гэмт хэрэг, зөрчил үйлдэгчийг аль болох амь нас, эрүүл мэндэд нь хор хохирол бага учруулах, эсэргүүцэл довтолгоог таслан зогсоох зорилготойгоор хэрэглэгддэг бөгөөд хамгаалах шинж чанартай бүтээгдсэн хэрэгсэл юм. Монгол хэлний тайлбар толь бичигт “хэрэгсэл”-ийг “аливаа юманд хэрэглэгдэх зүйл; гэрийн хэрэгсэл; бичгийн хэрэгсэл; тариалангийн хэрэгсэл; бүрэн хэрэгсэлтэй эмээл; барилгын хэрэгсэл; үйлдвэрлэлийн хэрэгсэл (хөдөлмөрийн хэрэглэгдэхүүн хөдөлмөрийн багаж зэвсэг”²⁶ гэж тайлбарласан байна. Энэ тайлбараас харахад цагдаагийн алба хаагчийн хууль ёсны арга хэмжээг хэрэгжүүлэх хэрэгсэл бөгөөд тэр нь үүргээ гүйцэтгэхэд шаардлагатай хөдөлмөрийн багаж зэвсэг нь байх ёстой гэдэг нь харагдаж байна. Мөн тайлбар толь бичигт “тусгай” гэдэг үгийг “тусдаа, өөр, анги; ам эрх тусгай; тусгай байлгах; тусгай цаг гарах; тусгай бүлэг болгож зохиох; 2. онцгой; тусгай шалтгаан; хуулийн тусгай анги; 3. жич тусгай ангид; энэ тухай тусгай ярилцах болно; тусгай мэргэжил; шинжлэх ухаан, техник, урлагийн алив нэг тусгай салбар; тусгай дунд сургууль”²⁷ гэх мэт тайлбарласан. Гэхдээ энэ хэрэгслийг нийтлэг хэрэглэгддэг хөдөлмөрийн багаж зэвсгээс үүрэг, ажлын чиглэл, онцлогоос нь шалтгаалан онцгойлон бэлтгэсэн, ялгагдах шинжтэй хэрэгсэл болохыг тодруулж өгсөн байна.

Дүгнэлт

Тусгай хэрэгсэл бий болсон түүх нь зэвсгийн үүсэлтэй салшгүй холбоотойгоор хөгжиж ирсэн нь судалгааны явцад

харагдлаа. Гэхдээ хэл зүйн болоод хууль тогтоомжид тусгагдаж, хэрэглээнд орж байгаа байдлаас нь үзвэл зэвсгийн ангилал төрөлд хамруулалгүйгээр харин тусдаа бие даасан хэрэгсэл болгосон нь зөв гэж үзлээ.

Цагдаагийн байгууллагын тусгай хэрэгсэл хэрэглэх харилцааг зохицуулсан хууль тогтоомжид тусгай хэрэгсэл гэсэн нэр томьёог тодорхойлж, тайлбарлаагүй. Харин өөр харилцааг зохицуулсан эрх зүйн актад тусгай хэрэгслийг тайлбарлажээ. Мөн тусгай хэрэгсэл хэрэглэх эрх бүхий субъектүүдээс зөвхөн Хил хамгаалах байгууллагын дарга өөрийн эрх хэмжээний хүрээнд гаргасан эрх зүйн актад тусгай хэрэгсэл гэх ойлголтыг тайлбарлажээ. Энэ нь хуулиас доогуур түвшний эрх зүйн актаар тайлбарласан гэж үзэж, энэхүү нэр томьёог судлаачдын онолын болон хэл зүй, эрх зүйн актад тодорхойлсныг үзвэл тухайн ойлголт өргөн утгатай, нийтэд ойлгомжгүй байгаа нь тусгай хэрэгслийг нарийвчлан тодорхойлох зайлшгүй шаардлагатай гэж үзэж байгаа юм. Тиймээс уг хэрэгсэл ямар шинж чанартай, юунд зориулагддаг болохыг ойлгомжтой байдлаар тодорхойлон тайлбарлаж, нэгдсэн нэг нэр томьёонд оруулах. Тэр нь холбогдох хуулиар тодорхойлогдож тайлбарлагдсан байх нь тухайн хэрэгслийг хэрэглэж буй хэрэглэгчдийн хувьд чухал ач холбогдолтой. Энэ нь тусгай хэрэгсэл хэрэглэх эрх бүхий субъектүүд нэгдсэн нэг ойлголттой болно гэж үзэж байна.

Иймд тусгай хэрэгсэл гэх нэр томьёог холбогдох хуульд тусгаж, хэрэглээнд оруулсан нь зөв гэж үзэж байгаа боловч, уг ойлголтыг холбогдох харилцааг зохицуулсан хуулиар тайлбарлаж, хууль зүйн үүднээс тодорхойлох зайлшгүй шаардлагатай гэж үзэж байгаа юм.

Санал

1. Яам, агентлаг байгууллагын даргын батлан гаргасан эрх зүйн актуудаар тусгай хэрэгслийг тодорхойлсон байдлыг хүчингүй болгох

2. Тухайн нэр томьёоны ойлголтыг тодорхойлон цагдаагийн албаны тухай хуулинд нэмэлт өөрчлөлтийг оруулж, хууль зүйн үүднээс тайлбарлах

Ашигласан материал

1. Аргачлал батлах тухай (МУЗГ-ын тогтоол № 59, 2016)

²⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Deadly_force

²⁶ Цэвэл, Я. Монгол хэлний товч тайлбар толь. УБ., 1966. 765 дахь тал

²⁷ Мөн бүтээл. 559 дэх тал

2. Галт зэвсэгтэй адилтгах хэрэгслийн жагсаалт, түүний ашиглах журмыг батлах тухай. (ХЗДХСайдын тушаал А/249, 2015)

3. Галт зэвсэгтэй адилтгах үхэлд үл хүргэх зэвсэг, тусгай хэрэгслийн хадгалалт, хамгаалалт, эзэмшилтийн заавар батлах тухай. (ХХЕГ-ын даргын тушаал №А/09, 2019)

4. Амарсанаа, Ж. Эрх зүй-нийгмийн харилцааг тохируулагч. Уб., 1988. -66 х.

5. Нармандах, С. Police English-Russian-Mongolian. Уб., 2009. -134 х.

6. Нарангэрэл, С. Монгол Улсын хууль зүйн нэвтэрхий толь бичиг. Уб., 2021., -425 х.

7. Цэвэл, Я. Монгол хэлний товч тайлбар толь. Уб., 1966. -293, -559, -765 х

8. Өвгөнбүргэд, Ж. Тусгай хэрэгсэл хэрэглэх ажиллагаа. Уб., 2015., 25 х.

9. Цэрэнбат, З. Цагдаагийн тактик, тусгай бэлтгэл. Уб., 2021., 246 х.

10. Чулуун, Д. Энхмэнд, Б. Тусгай хэрэгсэл. Уб., 2016. 12-17 х.

11. "Цагдаа судлал" онол арга зүйн улирал тутмын сэтгүүл Уб., 2015. №2 (14) -9 х.

12. Нямсүрэн, Ч. Эрх зүйн ерөнхий онол. Уб., 2017. 204 х.

13. Начальная подготовка сотрудников органов Внутренних дел. Волгоградская академия МВД РФ. стр-82 2007 г

14. В соответствии с совместным Приказом МВД РФ, ФСБ РФ, Министерства здравоохранения РФ от 10 декабря 1996 г. № 647/541/406 «О создании межведомственной экспертной комиссии по рассмотрению материалов по образцам вооружения и специальных средств»

15. Федеральный закон РФ от 7 февраля 2011 года № 3-ФЗ «О полиции»

16. https://en.wikipedia.org/wiki/Non-lethal_weapon

17. https://en.wikipedia.org/wiki/Deadly_force

18. <https://press.princeton.edu/> Татаж үзсэн: 14.02.2024. Greek Fire, Poison Arrows, and Scorpion Bombs:

19. <https://www.amazon.com/> Татаж үзсэн: 14.02.2024. A history of Greek fire and gunpowder.

20. <https://mn.wikipedia.org> Татаж үзсэн: 14.02.2024. Химийн зэвсэг

21. <https://www.amazon.com/> Татаж үзсэн: 14.02.2024. Weapons & Warfare: From the Stone Age to the Space Age.

МОНГОЛЫН
Дотоод
Хэрэг
Яамд

ЦАГДААГИЙН БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮНИЙ НӨӨЦИЙН ТОГТВОРТОЙ БАЙДЛЫГ СУДАЛСАН НЬ

STABILITY OF HUMAN RESOURCES IN THE POLICE AGENCY STUDYING THE SITUATION

Х.Дэнсмаа

ДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн магистрант, цагдаагийн хошууч

Densmaa Kh.

Master's student at the Police school of UIA, police major

Хураангуй: Цагдаагийн байгууллагын хүний нөөцийг бүрдүүлэхэд байгууллага, алба хаагч, ажилтнуудын объектив болон субъектив хүчин зүйлүүд болох аливааг даван туулах тэсвэр хатуужил, хувийн зан байдал, ажил үүргийн хувьд тодорхойгүй байдал, ажил, амьдралын тэнцвэргүй байдал, байгууллагын удирдлагын үйл ажиллагааны зохион байгуулалт, ажлын байрны дарамт шахалт сөрөг нөлөөллийн талаар судлан авч үзсэн.

Abstract: Determined the objective and subjective factors of the organization, servicemen, and employees in forming the human resources of the police organization. Among them, research was conducted on the negative effects of coping, personal behavior, job uncertainty, work-life imbalance, organization of organizational management activities, and workplace pressure.

Түлхүүр үгс: Хүний нөөц, хүндрэл, бэрхшээл, алба хаагчид, ажлын нөхцөл, эрсдэл

Keywords: human resource, problems, difficulties, employees, working conditions, risks

Удиртгал

Цагдаагийн байгууллагын хүний нөөцийн тогтвортой байдлыг нээн илрүүлэхийн тулд Цагдаа, дотоодын цэргийн анги, байгууллагуудаас өөрийн хүсэлтээр албанаас чөлөөлөгдсөн алба хаагчдыг албанаас гарах болсон шалтгаан нөхцөлийг судлан тогтоох, үнэлэлт, дүгнэлт өгөх зорилгоор дээрх судалгааны ажлыг хийж гүйцэтгэлээ.

Үндсэн хэсэг

Хүн бол аливаа баялгийг бүтээгч үндсэн нөөц. Хүний оролцоогүй аливааг үйлдвэрлэх, үйлчилгээг хүргэх боломжгүй. Хүний нөөцийн тухай олон тодорхойлолт, ухагдахуунууд байдаг ба Монгол хэлээр бичигдсэн хүний нөөцийн тухай ном, сурах бичгүүдэд ихэвчлэн тойм төдий, байгууллагын бүтэц, зохион байгуулалттай холбон бичсэн олонтоо байна. Жишээлбэл, Хүний нөөц бол бусад нөөцүүдтэй харьцуулахад шавхагдашгүй баялаг гэж тодорхойлжээ.

Англи хэлний “human resource”, орос хэлний “человеческие ресурсы”, герман хэлний “personalwesen” хятад хэлний /ханзын бичиж чадсангүй ээ/, франц хэлний “resource humaine”, испани хэлний “recursos

humanos” зэрэг үгсээр хүний нөөцийн утгыг илэрхийлдэг.¹

ЦЕГ-ын даргын 2021 оны 8-р сарын 03-ны өдрийн А/199 тоот тушаалаар батлагдсан Цагдаагийн байгууллагын хүний нөөцийн бодлогын баримт бичиг батлагдсан бөгөөд түүнд цагдаагийн байгууллагын зорилго, зорилт, чиг үүргийг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах хүний нөөцийг төлөвлөх, сонгон шалгаруулах, бүрдүүлэх, бэлтгэх, хуваарилах, хүний нөөцийн эрсдэлийн удирдлагыг хэрэгжүүлэх, бэлэн байгаа хүний нөөцийг үнэлэх, оновчтой байршуулах, мэргэшүүлэх, нийгмийн баталгааг хангах замаар гүйцэтгэлд суурилсан бүтээлч, чадварлаг, тогтвор суурьшилтай хүний нөөцийг бий болгож, байгууллагын тогтвортой хөгжлийг хангана хэмээн тусгажээ².

Түүнчлэн Монгол Улсын Төрийн албаны тухай хууль, Цагдаагийн албаны тухай хууль, Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журам, түүнтэй холбоотой бусад эрх актад төрийн алба, төрийн албан тушаалын ангилал, зэрэглэл, албан тушаалын төрөл, зарчим, төрийн албаны стандарт, төрийн жинхэнэ албан тушаалд тавих нийтлэг болон тусгай шаардлага,

¹Ann-Wil Harzing; Ashly H.Pinnigton; “International Human Resource Management” 3rd edition 2011.

²Цагдаагийн байгууллагын хүний нөөцийн бодлогын баримт бичиг. (ЦЕГ-ын даргын тушаал А/199, 2021)

төрийн алба хаах болзол, журам, төрийн жинхэнэ албаны шалгалт, төрийн жинхэнэ албан хаагчийн эрх зүйн байдал, нийтлэг болон нэмэгдэл баталгааг тусгасан түүнчлэн Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын Зорилт 7.4.Хууль сахиулах салбарын хууль, эрх зүйн орчныг сайжруулан, бүтээн байгуулалтыг дэмжиж, ажиллах нөхцөлийг дээшлүүлж, мэргэшсэн чадварлаг хүний нөөцийг бэлтгэн өрсөлдөх чадварыг хөгжүүлнэ.³ хэмээн тусгажээ.

Гэвч Цагдаагийн байгууллага дээрх хууль тогтоомж бодлогын баримт бичиг бусад эрх зүйн актад хүний нөөцийн талаар авах арга хэмжээг төлөвлөн хэрэгжүүлж байгаа ч цагдаагийн байгууллагын хүний нөөцийн тогтвортой байдлыг хангахад хүндрэл бэрхшээл учирч байна.

Эдгээр хүндрэл, бэрхшээл нь цагдаагийн байгууллага, алба хаагч ажилтнуудын объектив болон субъектив хүчин зүйлээс ихээхэн хамаарч байгаа нь бидний хийсэн судалгаанаас ажиглагдаж байна. Тухайлбал, Ажилдаа тууштай хандах, аливааг даван туулах тэсвэр хатуужил, хувийн зан байдал, ажил үүргийн хувьд тодорхойгүй байдал, ажил, амьдралын тэнцвэргүй байдал, нийгмийн харилцаанаас тасрах, байгууллагын удирдлагын үйл ажиллагааны зохион байгуулалт, ажлын байрны дарамт, нийгэм, иргэд байгууллагын дарамт, үйлчлүүлэгч харилцагчаас үүдэлтэй хүчин зүйл гэх мэт.

Судлаач бид Цагдаагийн байгууллагын хүний нөөцийн тогтвортой байдлыг нээн илрүүлэхийн тулд Цагдаа, дотоодын цэргийн анги, байгууллагуудаас өөрийн хүсэлтээр албанаас чөлөөлөгдсөн алба хаагчдыг албанаас гарах болсон шалтгаан нөхцөлийг судлан тогтоох, үнэлэлт, дүгнэлт өгөх зорилгоор сүүлийн 2 жилийн байдалд дүн шинжилгээ хийлээ.

2022 оны 10 дугаар сарын 21-ний өдрийн байдлаар сул орон тоо 1185 /офицер 587, ахлагч 499, энгийн 99/ байгаа нь батлагдсан орон тооны 9.8 хувь байна.

Монгол Улсын Засгийн газрын 2011 оны 153 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Цагдаагийн байгууллагын зарим ажил, үйлчилгээ, хангалтын жишиг норматив”-ын дагуу 6096 орон тоог нэмэгдүүлэх

шаардлагатай гэсэн судалгааны дүнтэй холбогдуулан орон тооны саналаа жил бүр Төсвийн тухай хуульд заасан хугацаанд холбогдох дээд шатны байгууллагад хүргүүлснээр 2017 онд 46, 2018 онд 16, 2019 онд 123, 2020 онд 320, 2021 онд 950, 2022 онд 512 нийт 1967 орон тоог байгууллагын хэмжээнд нэмэгдүүлсэн байна. Жил бүр шинээр нэмэгдүүлсэн болон гарцаас үүссэн сул орон тоог дунджаар 1250 орчим алба хаагчаар нөхөн хангалт хийж ирсэн бөгөөд 2022 оны 10 дугаар сарын 21-ний өдрийн байдлаар 924 алба хаагчийг томилжээ.

Цаашид 300 орчим иргэнийг сонгон шалгаруулан авч нөхөн хангалтыг хийхээр төлөвлөсөн боловч өөрийн хүсэлтээр, тэтгэвэр тогтоолгохоор чөлөөлөгдсөн алба хаагчдын тоо өндөр байгаагаас сул орон тоог нөхөн хангаж чадахгүй эрсдэл бий болсон.

Хүний нөөцийн гарцын хувьд 611 офицер, 589 ахлагч, 145 энгийн нийт 1345 алба хаагч цагдаагийн байгууллагаас гарчээ. Үүнээс өөрийн хүсэлтээрээ чөлөөлөгдсөн 700, түр чөлөөлөгдсөн 18, цэргийн алба хаасны тэтгэвэрт гарсан 324, эрүүл мэндийн шалтгаанаар чөлөөлөгдсөн 7, албанаас халагдсан 148, хүүхэд асрах чөлөө авсан 103, Төрийн албаны тухай хуулийн 44.1, 44.2-т зааснаар шилжсэн болон сэлгэн томилогдсон 35, данс бүртгэлээс хасагдсан буюу 10 алба хаагч нас баржээ.

Цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллагаас өөрийн хүсэлтээр чөлөөлөгдсөн 700 алба хаагчдыг насны ангилал, хүйсээр нь авч үзвэл; 18-25 насны 150 буюу 21.4, 26-30 насны 144 буюу 20.5, 31-35 насны 120 буюу 17.1, 36-40 насны 92 буюу 13.1, 41-45 насны 90 буюу 12.8, 46 дээш насны 104 буюу 14.8 хувийг тус тус эзэлж байна.

Хүйсийн хувьд 547 буюу 78.1 хувь нь эрэгтэй, 153 буюу 21.9 хувь эмэгтэй алба хаагч байна. Мөн гүйцэтгэж байгаа чиг үүргийн байдлаар нь авч үзвэл, Нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах албаны чиг үүргийн 195 буюу 27.8, Захиргааны чиг үүргийн 149 буюу 21.2, Тээврийн цагдаагийн албаны чиг үүргийн 139 буюу 19.8, Эрүүгийн цагдаагийн алба /эрүүгийн мөрдөгч/-ны чиг үүргийн 73 буюу 10.4, Дотоодын цэргийн чиг үүргийн 59

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ
ЭРХ ЗҮЙН ОРЧНЫ
САХИУЛАХ САЛБАРЫН
ХУУЛЬ

³“Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого №1 дүгээр хавсралт (МУЗГ-ийн тогтоол №52, 2020)

ᠬᠤᠭᠤᠯᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ᠰᠠᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ

буюу 8.4, Мэдээлэл, дүн шинжилгээ, шуурхай удирдлагын албаны чиг үүргийн 49 буюу 7.0, Мөрдөн байцаах алба /мөрдөгч/-ны чиг үүргийн 25 буюу 3.5, Санхүү, аж ахуйн албаны чиг үүргийн 9 буюу 1.2, Экологийн цагдаагийн алба /шинжээч/-ны чиг үүргийн 2 буюу 0.2 хувийг тус тус эзэлж байна.

Албан тушаалын байдлаар нь авч үзвэл, газар, хэлтсийн дарга 2 буюу 0.2,

тасгийн дарга 2 буюу 0.2, чиглэлийн ахлах 3 буюу 0.4, ахлах 31 буюу 4.4, байцаагч 235 буюу 33.5, цагдаа 305 буюу 43.9, энгийн 122 буюу 17.4 хувийг тус тус эзэлж байна.

Цагдаагийн албанаас өөрийн хүсэлтээр чөлөөлөгдсөн алба хаагчдын 213 буюу 30.4 хувийг офицер, 360 буюу 51.4 хувийг ахлагч, 127 буюу 18.1 хувийг энгийн алба хаагчид эзэлж байна.

Сар	Цагдаагийн албанаас чөлөөлөгдсөн алба хаагчдын ажилласан жил /2022 оны эхний 10 сарын байдлаар/						Нийт
	0-5 жил	6-10 жил	11-15 жил	16-20 жил	21-25 жил	26-гаас дээш жил	
2022	300	124	64	103	67	42	700

Хүснэгт №1. Чөлөөлөгдсөн 700 алба хаагчдын ажилласан жилийн байдал

2022 оны байдлаар өөрийн хүсэлтээр 700 алба хаагч чөлөөлөгдсөн ба өмнөх 4 жилийн дунджаас 50.0 хувиар өссөн үзүүлэлттэй байна. Алба хаагчдын өөрийн

хүсэлтээр чөлөөлөгдсөн шалтгаан, нөхцөлийг тухайн алба хаагчийн өөрийн өргөдөлд дурдсан утгаар авч үзвэл.

№	Алба хаагчдын ажлаас чөлөөлөгдөх хүсэлтэд дурьдагдсан шалтгаан	Тоо	Хувь
1	Цалин хөлс бага учраас санхүүгийн байдлаа сайжруулах, хувиараа болон гадаад улс руу гарч хөдөлмөр эрхлэх	293	41.9
2	Өөрийн болон ар гэрийн гишүүдийн эрүүл мэндийн шалтгаанаар	203	29.1
3	Гадаад, дотоодын их дээд сургуульд суралцах	84	12.0
4	Ажлын ачаалал их, гэр бүлдээ зарцуулах цаг хомс	60	8.5
5	Өөрийгөө хөгжүүлэх нөхцөл боломж байхгүй	51	7.3
6	Удирдах албан тушаалтны дарамт их, удирдлагын арга барил хоцрогдсон	8	1.2
Нийт		700	100

Хүснэгт №2. Алба хаагчдын ажлаас чөлөөлөгдсөн шалтгаан

Цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллагаас өөрийн хүсэлтээрээ чөлөөлөгдсөн алба хаагчдын тоог дүүргүүдээр авч үзвэл, Баянзүрх дүүрэг дэх цагдаагийн газар 45, Сонгинохайрхан дүүрэг дэх цагдаагийн газар 35, Баянгол дүүрэг дэх цагдаагийн газар 34, Чингэлтэй дүүрэг дэх цагдаагийн газар 27, Хан-Уул дүүрэг дэх цагдаагийн газар 23, Сүхбаатар дүүрэг дэх цагдаагийн газар 19, Налайх дүүрэг дэх цагдаагийн хэлтэс 11, Багануур дүүрэг дэх цагдаагийн хэлтэс 6, Багахангай дүүрэг дэх цагдаагийн хэлтэс 2 байна.

Нутаг дэвсгэр хариуцсан цагдаагийн байгууллагын хэмжээнд авч үзвэл; Архангай 8, Баян-Өлгий 4, Баянхонгор 1, Булган 7,

Говь-Алтай 1, Говьсүмбэр 4, Дархан-Уул 10, Дорноговь 11, Дорнод 12, Дундговь 6, Завхан 13, Орхон 17, Өвөрхангай 7, Өмнөговь 21, Сүхбаатар 2, Сэлэнгэ 17, Төв 21, Увс 3, Ховд 8, Хөвсгөл 3, Хэнтий 11 байна.

Албадаар нь авч үзвэл; Эрүүгийн цагдаагийн алба 73, Мөрдөн байцаах алба 25, Нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах алба 195, Тээврийн цагдаагийн алба 139, Мэдээлэл, дүн шинжилгээ, шуурхай удирдлагын алба 49, Экологийн цагдаагийн алба 2, Санхүү, аж ахуйн алба 9, Дотоотын цэргийн штаб 59 байна.

2022 оны нөхөн хангалтын

төлөвлөлтийн дагуу 924 орон тоонд нөхөн хангалтыг хийсэн хэдий ч шинээр 512 орон тоо нэмэгдэж, 1345 алба хаагч халагдаж, чөлөөлөгдсөнөөс шалтгаалан одоогоор 1185 орон тоог нөхөн бүрдүүлэх боломжгүй байна.

Хүний нөөцийн хэлтсээс өөрийн хүсэлтээр чөлөөлөгдсөн алба хаагчдын хувийн байдал, албанаас чөлөөлөгдөх болсон шалтгаан нөхцөлд дүн шинжилгээ хийгээгүй, ирээдүйд учирч болзошгүй хүний нөөцийн эрсдэлүүдийг оновчтой тодорхойлж, хариу арга хэмжээг төлөвлөөгүй зэрэг нөхцөл байдлууд дүн шинжилгээ хийх явцад тогтоогдсон.

Иймд хүний нөөцийн орц, гарцын байдалд дүн шинжилгээг улирал тутам хийх, ирээдүйд учирч болзошгүй хүний нөөцийн эрсдэлүүдийг дата өгөгдөлд үндэслэн оновчтой тодорхойлж, хариу арга хэмжээг урт болон богино хугацаатайгаар төлөвлөж, биелэлт үр дүнг тооцдог байхад анхаарч ажиллах шаардлагатай байна.

Цагдаагийн байгууллагын захиалгаар дотоод болон гадаадын цагдаагийн сургуульд суралцаж төгссөн, эрүүгийн мөрдөгч, мөрдөгчөөр ажиллаж байгаад халагдсан, чөлөөлөгдсөн алба хаагчдын эзлэх хувь жилд дунджаар 10 хувиас их байгаа нь гүйцэтгэх ажлын мэдээ, мэдээлэл, албаны нууцлал алдагдах, цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаанд сөргөөр нөлөөлөх эрсдэл бий болсон.

Цагдаагийн албанаас өөрийн хүсэлтээрээ чөлөөлөгдсөн алба хаагчдын тоогоор хамгийн их байгаа нь Автобааз 38, Дотоодын цэргийн 805 дугаар анги 27, Нийслэлийн цагдаагийн удирдах газар 26, Дотоодын цэргийн 810 дугаар /гэрээт/ тусгай салбар 24, Өмнөговь аймаг дахь цагдаагийн газар, Төв аймаг дахь цагдаагийн газар тус бүр 21, Чингэлтэй дүүрэг дэх цагдаагийн газрын нэгдүгээр хэлтэс 20, Баянзүрх дүүрэг дэх цагдаагийн газрын нэгдүгээр хэлтэс 17, Сэлэнгэ, Орхон аймаг дахь цагдаагийн газар 17 байна.

2023 онд байдлаар Цагдаа, дотоодын цэргийн 43 анги, байгууллагаас албанаас чөлөөлөгдөх хүсэлт гаргасан нийт 184 алба хаагчаас сэтгэл зүйн судалгаа авч дүн шинжилгээ хийв.

Албанд ажилласан жилийг тодруулах асуулга, судалгаанд оролцогчдоос 62 алба хаагч буюу 35 хувь нь 1-3 жил, 43 алба хаагч буюу 24.3 хувь нь 4-6 жил ажилласан алба хаагчид дийлэнх хувийг эзэлсэн байна. Өнгөрөгч 2022 онд албанаас гарсан алба

хаагчдын тоон үзүүлэлтэд 4-13 жил ажилласан алба хаагчид 68.2 хувийг эзэлж байсан бол 2023 онд 1-6 хүртэлх жил ажилласан алба хаагчид 59.3 хувь нь гарсан байгаа нь доорх тоон үзүүлэлтээс харагдаж байна.

Судалгаанд оролцогчдын боловсролын байдлыг 2022 онтой харьцуулахад 344 алба хаагч буюу 69.6 хувь нь дээд боловсролтой алба хаагчид байсан бол 2023 онд 145 алба хаагч буюу 81.9 хувь дээд боловсролтой байна. Үүнээс 30 алба хаагч буюу 20.6 хувь нь ахлагч цолтой алба хаагч байна. Судалгаанд оролцсон 177 алба хаагчийн 116 буюу 65.5 хувь нь офицер, 61 алба хаагч буюу 34.5 хувь нь ахлагч алба хаагч хамрагдсан.

Сэтгэл зүйн багц судалгааны дүнгийн талаар Алба хаагчдын түгшүүрийн байдлыг тодруулах судалгаанд 177 алба хаагч хариулт өгснөөс 134 буюу 75.7 хувь нь сэтгэл түгшилгүй, 32 буюу 18.1 хувь дунд зэргийн сэтгэл түгшилтэй, 11 буюу 6.2 хувь нь өндөр сэтгэл түгшилтэй тодорхойлогдсон. Алба хаагчдын стрессийн түвшинг тодруулах судалгаанд 177 алба хаагч хариулснаас 121 буюу 68.4 хувь нь стрессийн хөнгөн байдлын илрэлтэй, 35 буюу 19.8 хувь нь дундаж түвшний илрэлтэй, 21 буюу 11.8 хувь нь өндөр, хэт өндөр түвшний илрэлтэй судлагдсан. Хэт өндөр, өндөр стресстэй судлагдсан алба хаагчдыг ажилласан жилээр авч үзвэл 1-3 жил, 7-10 жил ажилласан алба хаагчид 60 хувь нь байна.

Алба хаагчдын сэтгэл гутралын байдлыг тодруулах судалгаанд 176 алба хаагч хамрагдсанаас 147 алба хаагч буюу 83.3 хувь нь сэтгэл гутралын шинжгүй, 28 алба хаагч буюу 15.8 хувь нь дундаж түвшний сэтгэл гутралтай, 1 алба хаагч буюу 0.6 хувь нь сэтгэл гутралын өндөр түвшинтэй судлагджээ.

Нойргүйдлийг илрүүлэх судалгаанд 177 алба хаагч хамрагдсанаас 137 алба хаагч буюу 77.4 хувь нь нойргүйдлийн илрэлгүй, 24 алба хаагч буюу 13.6 хувь нь дундаж түвшний илрэлтэй, 16 алба хаагч буюу 9 хувь нь архаг хэлбэрийн нойргүйдэлтэй байна.

Ажлаас халсрах хам шинжийн судалгаанд 177 алба хаагч хамрагдсанаас 91 алба хаагч буюу 51.4 хувь нь илрэлгүй, 44 алба хаагч буюу 24.9 хувь нь дундаж түвшний илрэлтэй, 37 алба хаагч буюу 20.9 хувь нь өндөр илрэлтэй, 5 алба хаагч буюу 2.8 хувь нь хэт өндөр илрэлтэй судлагдсан.

МОНГОЛЫН ХУУЛЬ ОРОЛЦОГЧ

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠬᠢᠭᠠᠨ ᠰᠤᠬᠢᠭᠠᠨ ᠰᠤᠬᠢᠭᠠᠨ

Ажилласан жилийн байдлаар нь авч үзэхэд 1-3 жил ажилласан алба хаагчид 21.2 хувийг эзэлж байгаа бол 7-10 жил ажилласан алба хаагчдын ажлаас халшрах хам шинжид өртөх байдал 23.2 хувьд нь илэрсэн.

Шалгуур	Алба хаагчийн тоо	Эзлэх хувь
Илрээгүй	91	51.4
Дунд	44	24.9
Ажлаас халшрах хам шинж өндөр	37	20.9
Хэт өндөр	5	2.8
Нийт	177	100.0

Хүснэгт №3. Ажлаас халшрах хам шинж

Цагдаа, дотоодын цэргийн анги, байгууллагаас өөрийн хүсэлтээр албанаас чөлөөлөгдсөн алба хаагчдаас авсан сэтгэл санааны байдлыг тандан судлах судалгааны нийт 184 өгөгдлөөс 177 материалд боловсруулалт хийлээ.

2022 онд 4-13 жил хүртэл ажилласан алба хаагч 68.2 хувийг эзэлж байсан бол 2023 онд 1-6 жил хүртэл ажилласан алба хаагч 59.3 хувийг эзэлж байна. Боловсролоор нь авч үзвэл өнгөрсөн онд дээд боловсролтой 344 алба хаагч буюу 69.6 хувь нь алба хаагч байсан бол 2023 онд 145 алба хаагч буюу 81.9 хувь нь, үүнээс 30 алба хаагч буюу 20 хувь нь ахлагч алба хаагч байна.

Сэтгэл түгшилтийг тодруулах судалгаанд дундаж болон өндөр илрэлтэй 43 буюу 24.3 хувь нь 5-10 жил ажилласан алба хаагчид 60 хувьтай байна. Стрессийн түвшинг тодруулах судалгаанд хамрагдсан алба хаагчдын 35 буюу 19.8 хувь нь дундаж түвшний илрэлтэй, 19 буюу 10.7 хувь нь өндөр түвшний илрэлтэй судлагдсан, үүнээс 1-3 жил, 7-10 жил ажилласан алба хаагчид 60 хувь нь судлагдсанаас 11 алба хаагч буюу 68.7 хувь нь офицер алба хаагч байна.

Сэтгэл гутралын байдлыг тодруулах судалгаанд: 29 алба хаагч буюу 17 хувь нь дундаж болон өндөр сэтгэл гутралтай тодорхойлогдсон ба үүнээс ажилласан жилийн хувьд 1-3 жил ажилласан алба хаагч 42 хувь, офицер албан түшаалтан 17 буюу 59 хувийг эзэлж байна.

Нойргүйдлийн байдлыг тодруулах судалгаанд: 40 алба хаагч буюу 22.6 хувь дундаж болон архаг нойргүйдлийн илрэлтэй бөгөөд илрэлтэй алба хаагчдаас ажилласан жилийн тухайд 7-10 жил ажилласан алба хаагчид 20 хувиар өндөр үзүүлэлттэй

судлагдсан, үүнээс 29 алба хаагч буюу 72.5 хувь нь офицер алба хаагч байна.

Цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллагаас өөрийн хүсэлтээр чөлөөлөгдсөн алба хаагчдын 293 буюу 41.9 хувь нь “цалин хөлс бага учраас”, 203 буюу 29.1 хувь нь “өөрийн болон гэр бүлийн гишүүдийн өвчнийг эмчлүүлэх”, 84 буюу 12.0 хувь нь “гадаад, дотоодын их дээд сургуульд суралцах”, 60 буюу 8.5 хувь нь “ажлын ачаалал их, гэр бүлдээ зарцуулах цаг хомс”, 51 буюу 7.3 хувь нь “өөрийгөө хөгжүүлэх нөхцөл боломж байхгүй учраас”, 8 буюу 1.2 хувь нь “удирдах албан тушаалтны дарамт их, удирдлагын арга барил хоцрогдсон учраас” гэсэн шалтгаанаар чөлөөлөгдсөн дүн мэдээ байна.

Дүгнэлт

Алба хаагчдын цалин, хөлсийг өнөөгийн инфляц, үнийн өсөлтэй уялдуулан бусад чиг үүргийн байгууллагууд болох Шүүх, Прокурор, АТГ, ТЕГ, ТТХГ-тай ижил хэмжээнд тогтоож өгөөгүй, алба хаагчдын болон тэдний ар гэрийн гишүүдийн эрүүл мэндийн хамгаалах чиглэлээр хэрэгжүүлж байгаа хөтөлбөр, ажил, арга хэмжээний хэрэгжилт, үр нөлөө сул, алба хаагчдаас өөрийгөө хөгжүүлэх, гадаад, дотоодын их дээд сургуульд хувийн зардлаар суралцах боломжийг бүрдүүлээгүй, байгууллагын үндсэн чиг үүргийн үнэлгээ хийж, алба хаагчдын ажлын ачааллыг бууруулах, ажил, үүргийн давхардлыг арилгахад чиглэсэн бүтэц, зохион байгуулалтын өөрчлөлтийн арга хэмжээг шуурхай авч хэрэгжүүлээгүй, байгууллагын соёлыг төлөвшүүлэх, алба хаагчдыг сэдэлжүүлэх талаар зохион байгуулсан ажлын үр дүн тодорхой бус зэрэг нөхцөл байдлууд ажлаас халширахад нөлөөлж байна гэж үзэж байна.

Хүний нөөцийг бүрдүүлэх сонгон шалгаруулан авч нөхөн хангалтыг хийхээр төлөвлөсөн боловч өөрийн хүсэлтээр, тэтгэвэр тогтоолгохоор чөлөөлөгдсөн алба хаагчдын тоо өндөр байгаагаас сул орон тоог нөхөн хангаж чадахгүй эрсдэл бий болжээ.

Цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллагад 5 хүртэл жил ажиллаж байгаад чөлөөлөгдсөн 300 алба хаагч нь нийт чөлөөлөгдсөн алба хаагчдын 43.0 хувийг эзэлж байгаа нь шинээр томилогдсон алба хаагчдыг сурган дадлагажуулах, байгууллагын соёлд төлөвшүүлэх, тэдний нийгмийн баталгааг сайжруулах талаар зохион байгуулалтын арга хэмжээг авах шаардлагатай байгаа нь харагдаж байна.

Ажлаас халшрах хам шинжийг тодруулах судалгаанд: 86 алба хаагч буюу 48.6 хувь нь ажлаас халшрах хам шинжийн дунд болон өндөр түвшний илрэлтэйгээр тодорхойлогдсоноос офицер албан тушаалтай 61 алба хаагч буюу 71 хувь нь байна. Ажилласан жилээр авч үзвэл 1-3 жил ажилласан 21.4 хувь, 7-10 жил ажилласан 23.2 хувь нь тус тус ажлаас халшрах хам шинж өндөр судлагдсан байна. Түүнчлэн нойргүйдэл, ажлын ачаалал, стресст өртөх сөрөг үр дагвар өндөр байгааг анхаарч Зан үйлээр, үйлдлээр, сэтгэцэд илрэх шинж, бие махбодид зэрэгт сөрөг шинж тэмдэг илэрч байгааг бууруулах арга хэмжээг хэрэгжүүлэх шаардлага тулгарч байна.

Санал

Цагдаа, дотоод цэргийн байгууллагаас алба хаагчид өөрийн хүсэлтээр чөлөөлөгдсөн судалгааны дүнг үндэслэн дараах саналуудыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. Хүний нөөцийн орц, гарцын байдалд дүн шинжилгээг улирал тутам хийх, түүний мөрөөр хэрэгжүүлэх ажил, арга хэмжээний урт болон богино хугацааны төлөвлөлтийг гаргаж, биелэлт үр дүнг тооцдог байх.

2. Алба хаагчдын цалин, хөлсийг өнөөгийн инфляц, үнийн өсөлтэй уялдуулан бусад чиг үүргийн байгууллагууд /шүүх, прокурор, АТГ, ТЕГ, ТТХГ-тай ижил хэмжээнд тогтоох, жигд нэмэгдүүлэх бодлогын арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх.

3. Алба хаагчдын болон тэдний ар гэрийн гишүүдийн эрүүл мэндийн хамгаалах чиглэлээр хэрэгжүүлж байгаа хөтөлбөрийн хэрэгжилт, үр дүн, үр нөлөөг нэмэгдүүлэх.

4. Алба хаагчдаас өөрийгөө хөгжүүлэх, гадаад, дотоодын их дээд

сургуульд хувийн зардлаар суралцах боломжийг бүрдүүлж, байгууллагын зүгээс дэмжлэг үзүүлж, тогтвор суурьшилтай ажиллуулах талаар зохион байгуулалтын арга хэмжээ авч, хэрэгжүүлэх.

5. Хүний нөөцийн хувьд байнгын дутуу орон тоогоор ажиллаж байгаа нь цагдаагийн нийт бие бүрэлдэхүүнд хэт их ачаалал, ажлын цагийн хэтрэлт, алба хаагчдад сэтгэл зүйн дарамт үүсгэж байгаад анхаарч чиг үүргийн давхардлыг арилгах, зохиомол ачааллыг бууруулах, техник технологийг оновчтой шийдлийг үйл ажиллагаандаа ашиглаж, ажлын бүтээмжийг нэмэгдүүлэх.

6. Мэргэжлийн ур чадвар, ажлын туршлага сул, сахилга, ёс зүй, харилцааны шаардлага хангаагүй, алба хаагч нартаа өөрийгөө ойлгуулж чаддаггүй удирдах албан тушаалтан томилогдсоноор ажлаа буруу зохион байгуулах, хамт олондоо хүлээн зөвшөөрөгдөхгүй байх, албаны нэр хүндийг унагах, алба хаагчдад дарамт шахалт үзүүлдэг байдлыг таслан зогсоох зэрэг саналуудыг дэвшүүлж байна.

Ашигласан материал

1. Төрийн албаны тухай хууль (2018)
2. Цагдаагийн албаны тухай хууль (2017)
3. Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого №1 дүгээр хавсралт (МУЗГ-ийн тогтоол №52, 2020)
4. Цагдаагийн байгууллагын хүний нөөцийн бодлогын баримт бичиг. (ЦЕГ-ын даргын тушаал А/199, 2021)
5. Ann-Wil Harzing; Ashly H, Pinnigton; “International Human Resource Management” 3rd edition 2011.
6. Ann-Wil Harzing; Ashly H, Pinnigton; “International Human Resource Management”, 3rd edition 2011.

ᠬᠤᠭᠤᠯᠤᠯᠤᠰᠤ ᠰᠠᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ
ᠭᠡᠮᠡᠳᠤ ᠶᠡᠪᠳᠠᠯ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

НЭГЖЛЭГ ХИЙХ, ХУРААН АВАХ АЖИЛЛАГААГ ЯВУУЛАХАД АНХААРАХ АСУУДАЛ

/авлигын гэмт хэргийн жишээн дээр/

MATTERS TO BE CONSIDERED IN CONDUCTING SEARCH AND CONFISCATION

/examples in corruption crimes/

Р.Баярмагнай

Авлигатай тэмцэх газрын Гүйцэтгэх ажлын хэлтсийн дарга, эрхэлсэн комиссар, доктор, профессор

Bayarmagnai R.

Director of the Operation department of the commissioner in charge, Independent authority against corruption of Mongolia, Ph.D, Professor

Хураангуй: Авлигын гэмт хэргийг уламжлалт арга тактикаар /илээр/ мөрдөж тогтооход хугацаа их шаардагддаг, нотлох баримтын шинж чанар алдагдах, хүндрэл бэрхшээл тулгардаг тул төлөвлөгөөний дагуу хойшлуулшгүй, хэргийн нууцлалыг хангаж мөрдөн шалгах нууц ажиллагааны үр дүн, мэдээ, баримт сэлт дээр тулгуурлан мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах нь илүү өндөр үр дүнтэй бөгөөд нэгжлэг, хураан авах ажиллагааны өнөөгийн байдалд судалгаа шинжилгээ хийж, тухайн ажиллагааг зохион байгуулахад анхаарах асуудлын талаар дүгнэлт гаргахад чиглэгдсэн билээ.

Abstract: When investigating corruption crimes using traditional tactics, it often takes a significant amount of time to establish the case. The nature of the evidence can be compromised, leading to difficulties. Thus, any delays in the process cannot align with the planned schedule. Drawing conclusions regarding the issues to be addressed in organizing the event is imperative.

Түлхүүр үг: Нэгжлэг, хураан авах, авлига, гэмт хэрэг, мөрдөн шалгах ажиллагаа, эрх зүйн зохицуулалт, анхаарах асуудал

Key words: Search, conduct, corruption, crimes, operation, legal, issues to consider

Удиртгал

Нийгэм хөгжихийн хирээр хүн төрөлхтний дунд үүсдэг элдэв харилцааг хуулиар зохицуулах шаардлага бий болдог. Хууль хэрэгжих нэг баталгаа нь тухайн хуулийг зөрчигдсөн эсэхийг нотлох баримтаар тогтоож зохих шийдвэр гаргахад оршдог. Түүнчлэн хүний эрх, эрх чөлөөг дээдлэх асуудал нь нэг улсын хүрээнээс хальж, дэлхий нийтийн асуудал болсон нь төрөөс, иргэдийн зөрчигдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх мөн түүнчлэн эрх, эрх чөлөө нь дахин зөрчигдөхөөс урьдчилан сэргийлэх талаар Монгол Улсын Үндсэн хуулиар хүлээсэн үүргээ биелүүлэхийн тулд үйл ажиллагаагаа олон түмний нийтлэг хүсэл сонирхол, дэлхий нийтийн түгээмэл зарчимд нийцүүлэн хэрэгжүүлэх шаардлагатай болжээ.

Иргэд, хуулийн этгээдийн зөрчигдсөн эрхийг сэргээн, буруутай этгээдэд хариуцлага хүлээлгэхэд өндөр үр чадвар,

мэдлэг, боловсрол бүхий оролцогчдын хуульч, шуурхай ажиллагааны үр дүнд бий болсон нотлох баримтад тулгуурлан шүүхийн шийдвэр гаргахыг нийгэм, цаг үе шаардаж байна. Хэдий тийм боловч хүн төрөлхтөн сайн дураараа тухайн хууль дүрмийг даган мөрдөх эрх зүйн ухамсар одоо болтол бүрэн дүүрэн бүрдэхгүй байгаа нь цаашид оновчтой арга замуудыг эрэлхийлэх шаардлагыг зүй ёсоор бий болгосоор байгаа билээ.

Онолын хувьд тайлбарлан авч үзвэл аливаа шинжлэх ухааны онол нь түүний судлах зүйл болсон нийгмийн үзэгдэл, үйл явцын агуулга, эрэл хайгуулын шууд үр дүн байдаг. Энэ нь эцсийн дүндээ онолын үндэслэлтэй, бодит хэлбэржсэн, шинжлэх ухаанч байх уг чанарыг илтгэдэг. Онол гэдэг нь нэр томьёоны хувьд **theoria- судлах**¹, **танин мэдэх** гэсэн утгыг илэрхийлэх грек үгнээс гаралтай², агуулгын хувьд мэдлэгийн аль нэгэн салбарын үндсэн үзэл санааны

¹ Дашдаваа, Д. Равдан, Э. Нэр томьёоны тухай. УБ., 1980. 9 дэх тал

² Словарь русского языка". М.1985., с.354,

цогц гэсэн утгаар ойлгож болно.³ Онол нь эрх зүйгээ

улам боловсронгуй болгоход чиглэгддэг бол эрх зүй нь онолоо хөгжүүлэхэд чиглэгдэнэ. Энэ хоёр нь бие биетэйгээ салшгүй холбоотой байдаг.⁴ Нотлохуйн ухааны үндэс нь шинжлэх ухаан судалгааны арга, арга зүйн асуудлыг танин мэдэх, үйл ажиллагаандаа хэлбэрэлтгүй ашиглах явдал юм.

Тэр дундаа авлигын гэмт хэрэг нь эрх мэдэлтэй, улс төрийн болон нийтийн албаны тушаал, шийдвэр гаргах болон зөвшөөрөл олгох эрх бүхий албан тушаалтны шийдвэр гаргах замаар далд

хэлбэрт үйлдэгддэг гэмт хэрэг юм. Энэ төрлийн гэмт хэргийн улмаас улс орны эдийн засагт ихээхэн хэмжээний хохирол учирдаг, харин хор уршиг нь нийгмийн гишүүн бүрд учирч байдгаараа онцлогтой.

Нэг.Өнөөгийн нөхцөл байдал

Авлигын эсрэг гэмт хэрэг 2023 оны байдлаар нийт 1670 гомдол, мэдээлэл хүлээн авч, 41.9 хувьд хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын хэрэг нээж, 52.1 хувьд хэрэг бүртгэлтийн хэрэг нээхээс татгалзаж, 2.6 хувийг харьяаллын дагуу шилжүүлэх саналтай прокурорт шилжүүлж, 55 гомдол, мэдээллийн үлдэгдэлтэй, шийдвэрлэлт 96.7 хувьтай байна⁵.

МОНГОЛЫН ХУУЛЬ ОРОН

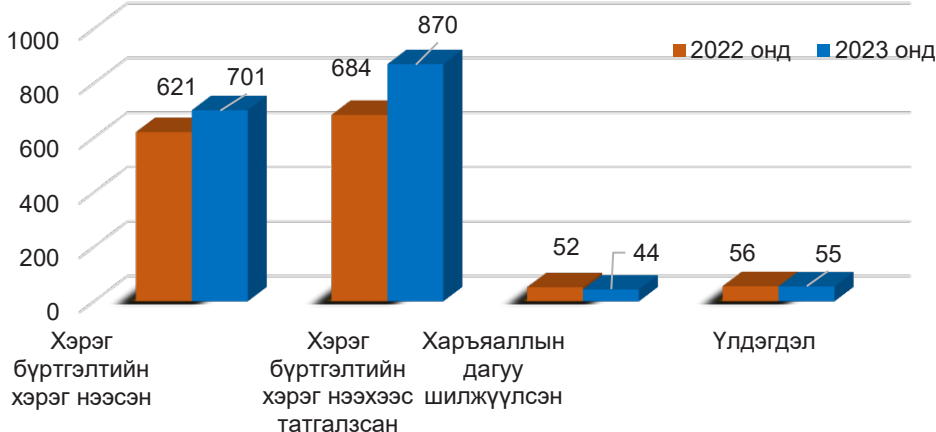

График 1.Мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулсан гомдол, мэдээллийн шийдвэрлэлт

Мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулсан 1670 гомдол, мэдээллийн 59.1 хувийг Улаанбаатар, 40.9 хувийг орон нутгийн гомдол, мэдээлэл эзэлж байна.

Эрүүгийн хуулийн 22 дугаар бүлэгт заасан харьяаллын 2183 үйлдэлтэй, 1402 холбогдогчтой, 1837 хэрэгт хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын ажиллагаа явуулсныг өмнөх онтой харьцуулбал 16.3 хувиар өссөн байна. Авлигын гэмт хэргийн үйлдэл өмнөх оноос 17,2 хувиар, холбогдсон хүн хуулийн этгээд 15,5 хувиар өссөн.

Нийт шалгасан хэргийн 325 буюу 17.7 хувийг шүүхэд шилжүүлэх саналтай, 544

буюу 29.6 хувийг хэрэг бүртгэлтийн хэрэг хаах, эрүүгийн хэргийг хэрэгсэхгүй болгох саналтай, 57 буюу 3.1 хувийг харьяаллын дагуу шилжүүлэх саналтай прокурорт шилжүүлж, 132 хэргийг нэгтгэн шалгаж, 12 хэргийг түдгэлзүүлж, одоо 767 эрүүгийн хэргийн үлдэгдэлтэй байгаагаас хэрэг бүртгэлтийн 690 хэрэг, мөрдөн байцаалтын 77 хэрэг байна. Мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулсан хэргийн шийдвэрлэлт 57.6 хувьтай, өмнөх оноос 5,4 хувиар өсч, шүүхээр 192 хэрэг /2022 онд 188/ шийдвэрлэгдсэн байна⁶.

³Монголын нэвтэрхий толь /боть-2"/. УБ., 2000. 672 дахь тал.

⁴Батзориг, Б. Гэмт хэрийн нотолгооны ерөнхий онол. УБ., 2002. 23 дахь тал

⁵Авлигатай тэмцэх газрын 2023 оны гэмт хэргийн тоон мэдээ. УБ., 2023. 2 дахь тал

⁶Авлигатай тэмцэх газрын 2023 оны гэмт хэргийн тоон мэдээ. УБ., 2023. 3 дахь тал

МОНГОЛЫН ХҮҮЛЬ
САХИУЛАХҮЙ

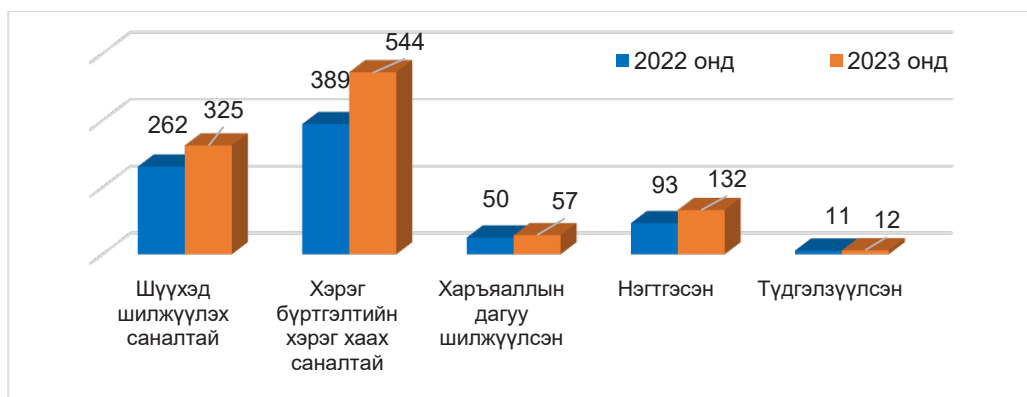

График 2. Хэргийн шийдвэрлэлт

2023 онд шалгагдсан гэмт хэргийн улмаас 845,797,805,525.00 /найман зуун дөчин таван тэрбум, долоон зуун ерэн долоон сая, найман зуун таван мянга таван зуун хорин тав/ төгрөгийн хохирол учирснаас мөрдөн шалгах ажиллагааны явцад 238,689,979,559.00 /хоёр зуун гучин найман тэрбум, зургаан зуун наян есөн сая, есөн зуун далан есөн мянга таван зуун

тавин ес/ төгрөгийн хохирлыг нөхөн төлүүлж, үл хөдлөх, хөдлөх, байр, орон сууц, автомашин, тоног төхөөрөмж зэрэг 17,137,615,448.00 /арван долоон тэрбум, нэг зуун гучин долоон сая, зургаан зуун арван таван мянга, дөрвөн зуун дөчин найм/ төгрөгөөр үнэлэгдэх эд хөрөнгө болон бэлэн мөнгийг битүүмжлэн хамгаалсан байна⁷.

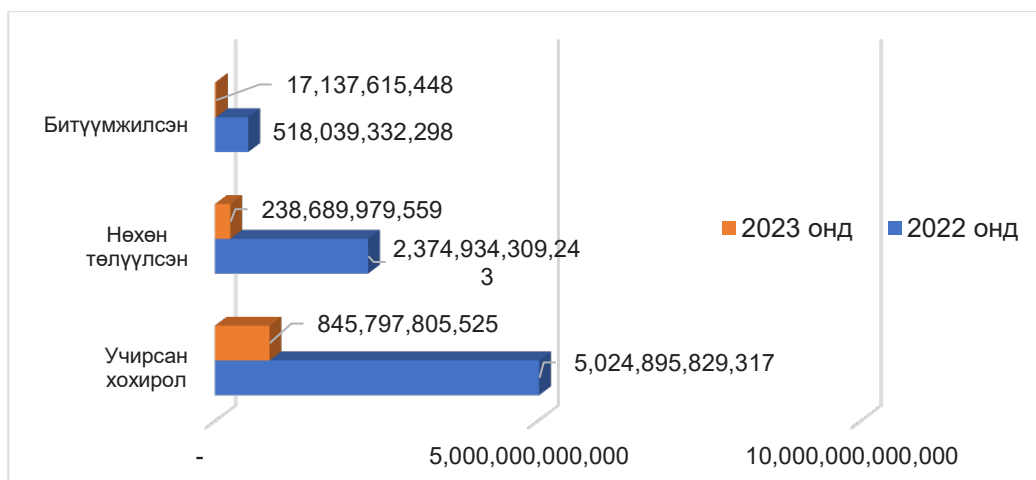

График 3. Гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирол, нөхөн төлүүлэлт

Нийт учирсан хохирлын 28.2 хувийг нөхөн төлүүлж, хахуулийн 8,680,730,871 төгрөгийн үнэ бүхий бэлэн мөнгө, хөдлөх, үл хөдлөх хөрөнгө хураан авсан.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 24.1 дүгээр зүйлд заасны дагуу 60 хэрэгт холбогдуулан нийт 334 объектод нэгжлэг хийж, хураан авах ажиллагааг явуулсан байна.

Үүнээс үзвэл авлигын гэмт хэрэг нь цаашид өсөх хандлагатай байгаа нь харагдаж байна. Тиймээс авлигын гэмт хэргийн нэгжлэг хийх, хураан авах ажиллагаа болон, мөрдөгч нарын мэдлэг ур чадварыг нэмэгдүүлэн, энэ төрлийн гэмт хэргийг илрүүлж нотлох ажиллагааг илүү сайжруулах шаардлагатай байна. Тэгвэл энэхүү гэмт хэргийн нэгжлэг, хураан ажиллагааг явуулахад анхаарах асуудлыг

⁷Авлигатай тэмцэх газрын 2023 оны гэмт хэргийн тоон мэдээ. Уб., 2023. 4 дэх тал

тодорхойлох асуудал үүнээс үүдэн гарч ирж байна

Авлигын гэмт хэрэгт мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах процессын үед нотолгоо болон нотлох баримт гэж ангилан хууль тогтоомжид тайлбарласан байдаг. Нотолгоо нь хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд тусгагдсан шийдвэр гаргахын тулд тодорхой этгээдээс нотолгооны зүйлийг гэмт хэргийн бүрэлдэхүүн болон түүнтэй холбогдон бий болох бусад нөхцөл байдлуудыг тогтоох үйл явцыг хэлдэг⁸.

Харин Нотлох баримт гэж эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэхэд ач холбогдол бүхий хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу олж авсан аливаа баримтат мэдээллийг ойлгох⁹ ба нотлох баримтуудаар тогтоогдсон нөхцөл байдал буюу дүр зургийг үйл баримт гэж тайлбарладаг. Авлигын гэмт хэргийг илрүүлэх явцад нэгжлэг хийх, хураан авах ажиллагаагаар хэрэгт ач холбогдол бүхий нотлох баримтыг цуглуулан, бэхжүүлж авч, хэргийг тал бүрээс нь бүрэн дүүрэн нотлох шаардлага тулгардаг.

Гурав:Нэгжлэг, хураан авах ажиллагааны анхаарах асуудлын талаар

Нэгжлэг хийх, хураан авах ажиллагааг онол, практикийн хувьд тайлбарлан авч үзвэл Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 24 дүгээр зүйлийн 24.1 дэх хэсэгт “Мөрдөгч хэргийн эд мөрийн баримт, бичмэл нотлох баримт эсвэл эрэн сурвалжилж байгаа хүн, эд зүйл байна гэх хангалттай үндэслэл байвал тэдгээрийг илрүүлэхээр прокурорын зөвшөөрлийн дагуу нэгжлэг хийх тогтоолд заасан орон байр, бусад газар, хүний бие нэгжлэг хийнэ¹⁰” гэж хуульчилсан.

Мөрдөн шалгах ажиллагаа болон мөрдөн шалгах нууц ажиллагааны үр дүнд авлигын гэмт хэрэгт ач холбогдолтой эд зүйлс, баримт сэлт, хууль бус эх үүсвэртэй хахуулийн мөнгө, эдийн болон эдийн бус баялаг зэрэг нь аль нэг газарт эсвэл хэн нэгэн этгээдийн эзэмшлийн газар орон, орон байранд байна гэсэн хангалттай үндэслэл тогтоогдвол нэгжлэг хийх ажиллагааг прокурорын зөвшөөрлөөр эсхүл хойшлуулшгүй тохиолдол мөрдөгч бие даан явуулдаг.

Авлигын гэмт хэргийг шалгах явцад нэгжлэг хийх процесс нь бэлтгэл үе, нэгжлэгийн ажиллагаа хийх, дараах гэсэн 3 үе шатаас бүрдэх бөгөөд тухайн үе шат бүр өөр өөрийн гэсэн онцлогийг агуулж байдаг.

Бэлтгэл үед нэгжлэг хийх гэж байгаа объектын хаяг, байршил, орц, гарц, хэдэн цонхтой, хаашаа харсан, ямар загвар, моделийн дуу-дүрсний хяналтын камертай, цоожны систем, гэрэлтүүлэг зэргийг судлахаас гадна нэгжүүлэгчийн нас, хүйс, мэргэжил, боловсрол, эрхэлсэн ажил, дадал зуршил, амьдралын хэв маяг, хань харилцаа, гэр бүлийн байдал, хэрэгт ач холбогдолтой баримтуудыг хадгалдаг байршил зэргийг урьдчилан судлан, бэлтгэх шаардлагатай юм. Өргөн цар хүрээний хэд хэдэн байршилд нэгжлэг хийх тохиолдолд мөрдөгчдийн багийг ээлж дараатайгаар эсхүл нэгэн зэрэг явуулах зэргээр төлөвлөгөөг урьдчилан боловсруулна.

Хойшлуулшгүй тохиолдолд мөрдөгч нь прокурорын зөвшөөрөлгүйгээр нэгжлэг хийх ажиллагааг явуулж, нэгжлэгийн ажиллагаагаар илэрсэн хураан авсан эд мөрийн баримтууд зэргийг ажиллагаа явуулж дууссанаас хойш 24 цагийн дотор хяналтын прокурорт мэдэгдэж ажиллагаагаар тогтоогдсон нөхцөл байдлыг хуульд заасан үндэслэл журмын дагуу бэхжүүлэн авсан тухай мөрдөгчийн хүчинтэйд тооцуулах тухай тайлбарын хамт хүргүүлэх үүрэгтэй. Хойшлуулшгүй тохиолдол гэдэгт гэмт хэргийг таслан зогсоох үед, эсвэл гэмт хэргийг шуурхай илрүүлэх ажиллагааны явцад эд мөрийн баримт болон гэмт этгээд нуугдаж байгаа газрыг гэрч шууд зааж байгаа, гэмт этгээд үйлдэл дээрээ буюу эд мөрийн баримттайгаа баригдсан зэрэг тохиолдлуудыг ойлгох бөгөөд мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулж болохгүй шөнийн цаг¹¹аар хэрэгт ач холбогдол бүхий баримт бичиг, эд зүйлс, эд мөрийн баримт нь устах, зөөвөрлөгдөх, шинж чанараа алдах, нотлох баримт, ул мөрөө устгаж байгаа тухай мэдээлэл авагдсан бол гэмт этгээдээс өрсөж ажиллагааг явуулах шаардлага үүсэхийг ойлгох юм.

Нэгжлэг хийх ажиллагаа нь мөрдөн байцаалтын үзлэг хийх ажиллагаатай зарим талаараа адил төстэй учир практикт

⁸Өнөрмаа, Б. Галдаа, Б. Авлигын гэмт хэрэг ба прокурорын хяналт.УБ., 2022. 116 дахь тал

⁹Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль (2017)

¹⁰Мөн тэнд.

¹¹Шөнийн цаг гэж тухайн өдрийн 22.00 цагаас дараа өдрийн 06.00 цаг хүртэлх хугацааг.

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

үзлэгийн оронд нэгжлэг, нэгжлэгийн оронд үзлэг хийх тохиолдол үүсдэг. Үзлэг, нэгжлэгийн алинд ч хэрэгт ач холбогдолтой эд зүйл, баримтыг илрүүлэн хураан авдаг бөгөөд тактикийн ижил аргуудыг хэрэглэдэг. Дээрх ажиллагаанууд нь Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа явуулах зорилго, эрх зүйн шинжээрээ ялгаатай. Өөрөөр хэлбэл, нэгжлэгийн зорилго үзлэгийнхээс илүү өргөн цар хүрээтэй албадлагын шинж чанартай байдгаараа ялгагдана.

Нэгжлэг эхлэхийн өмнө мөрдөгч нэгжлэг явуулах объектоор биечлэн танилцаж, урьдчилан тооцоолж байсан нөхцөлд онцын өөрчлөлт ороогүй бол төлөвлөгөөний дагуу ажиллах бөгөөд харин эрс ялгаатай бол тухайн газарт ажиллах тактикийн шинэ шийдвэр гарган, оролцогчдод ажил үүргийг нь дахин хуваарилна. Нэгжлэгийн ажиллагаа хийх аргыг хэсэгчилсэн, ерөнхий, хэд хэдэн мөрдөгчид огтлолцох байдлаар, цагийн зүүний дагуу, ертөнцийн зүгээр баримжаалан явуулах зэрэг хэд хэдэн аргыг сонгон явуулах боломжтой.

Нэгжлэгийн хамгийн хариуцлагатай үе нь нэгжих байранд нэвтрэн орох явдал бөгөөд нэвтрэн орохдоо мөрдөгчдийн баг өөрсдийгөө танилцуулж, бичиг баримтаа үзүүлээд, нэгжлэгийн ажиллагаа явуулах тухайгаа тайлбарлан, нэгжлэг хийх тогтоолыг уншуулж танилцуулаад нэгжүүлэгчээр гарын үсэг зуруулж дуудүрсний бичлэгээр ажиллагааны явц байдлыг нэг бүрчлэн бэхжүүлэх, хүний эрх, эрх чөлөөг хангах замаар ажиллагааг эхэлнэ. Дараа нь аюулгүй байдлын арга хэмжээг авч хамгаалалт гарган, нэгжлэг хийх байранд байгаа хүмүүсийг хэн болохыг шалгана.

Энэ үед алдаа гаргахад уг ажиллагааны үр дүнд шууд сөргөөр нөлөөлөх, ажиллагаагаар тогтоогдсон нөхцөл байдал нотлох баримтаар үнэлэгдэхгүй байх, хуулиар хамгаалагдсан хүний эрх, эрх чөлөө зөрчигдөж болзошгүй тохиолдол гарахыг үгүйсгэхгүй, учир нь илэрч болох нотлох баримтаас хамаарч нэгжүүлж буй хүн, хуулийн этгээдийн эрх бүхий албан тушаалтны зүгээс огцом эрсдэлтэй үйлдэл хийх, улмаар ажиллагаа явуулж буй мөрдөгч, албан тушаалтнуудын биед халдах зэрэг асуудал үүсэх магадлалтай байдаг тул ажиллагаа хэвийн явуулах нөхцөл байдлыг ажиллагааны

явцын турш хяналтдаа байлгах зайлшгүй шаардлагатай.

Ажиллагааг явуулах үед нэгжүүлэгчийн зүгээс эсэргүүцэл үзүүлэх, ажиллагаа явуулж буй мөрдөгчийг өдөөн хатгах, хэл амаар доромжлох, ажиллагаанд санаатай болон санаандгүй байдлаар саад учруулах, амь нас, эрүүл мэндэд хохирол учруулах, завдах зэрэг үйлдэл гарч болзошгүй тул нэгжүүлэгчийн сэтгэхүйд нөлөөлж, тайвшруулах, эсэргүүцэл үзүүлэх боломжийг хязгаарлах зэрэг ажиллагааг хэвийн явагдах нөхцөл байдлыг бүрэн хангахыг анхаарах шаардлагатай билээ.

Авлигын гэмт хэрэгт нэгжлэгийн ажиллагаа явуулах явцад үүсдэг практикт хэргийн оролцогчид нь өөрийн гэмт үйлдлийг нуун далдлах зорилгоор мөрдөгчийн нэгэнт мэдэж байгаа, прокурорын зөвшөөрөлд заагдсан хайж байгаа эд зүйлийг сайн дураараа гаргаж өгөөд цаанаа өөр бусад ач холбогдолтой эд мөрийн баримт сэлт, хуулиар хориглосон /галт зэвсэг, хар тамхи, түүхийн үнэт олдвор, ховор ан амьтны эд зүйлс/ зэргийг далдалж нууж авч үлдэхийг завддаг тул мөрдөгч нь нэгжлэг хийх ажиллагааны зорилго биелсэн эсэхэд дүгнэлтийг хийж ажиллагааг зогсоох, эсвэл үргэлжлүүлэн объект нэг бүрийн өрөө тасалгаа бүрийг үзэж шалгах шийдвэрийг гаргах нь зүйтэй байдаг.

Нийгэм хөгжихийн хэрээр авлигын гэмт хэрэгт холбогдогчийн үйлдлийн арга нарийсаж байдаг тул тухайн этгээдийн өдөр тутамдаа ашигладаг гар утас, таблет, компьютер, цахим мэдээлэл тээгч зэргийг хураан авч, нууц үгийг өөрөөр нь гаргуулж, нэгжлэг явуулах тухай саналыг прокурорт гаргахдаа энэ талаар дурдаж өгөх нь ач холбогдолтой.

Тухайн цахим мэдээлэл хадгалдаг төхөөрөмжид агуулагдаж буй мэдээллүүд нь хэрэг хянан шийдвэрлэхэд ач холбогдолтой байдаг тул түүний анх ямар мэдээлэлтэй байхад нь хэрхэн хураан авсан зэргийг тэмдэглэлд сайтар тусгаж, онлайнаар хоёрдогч, гуравдагч этгээд интернэтээр дамжин мэдээллийг өөрчлөхөөс сэргийлж онгоцны горим дээр идэвхжүүлж хураан авах шаардлагатай. Олон улсад Faraday bag гэх гаднаас хандах хандалтын богино долгионыг хязгаарласан тусгай уут, цүнхэнд хийж бэхжүүлдэг жишээ байдаг. Холбогдогч этгээд нь өөрийн мэдээллийг цахим мэдээлэл хадгалдаг зөөврийн компьютер, хард диск, icloud, флаш диск-нд хадгалагдаж байгаа хар данс тооцоо, мөн

хахууль авахдаа цахим крипто валютаар авсан, түүнийгээ хөдөлгөөнгүй болгож хадгалсан флаш дисктэй төстэй Cold wallet¹² болох ledger¹³, мөн идэвхтэй эргэлтэд орж захиран зарцуулалт хийж Hot wallet¹⁴-ийн нэвтрэх нууц нэр, код бичсэн бичвэр зэргийг анхааралтай нэг бүрчлэн үзэхийг анхаарах хэрэгтэй.

Мөрдөгч нь нэгжлэгийн тэмдэглэлийг үйлдэхдээ ажиллагаагаар олж илрүүлсэн эд зүйл, бичиг баримтыг нэгжүүлэгчид үзүүлж тоо ширхэг, өнгө дүрс, содон тэмдэг, хаанаас хэрхэн гаргаж авсан зэргийг тэмдэглэлд нэг бүрчлэн тусгана. Эдгээрийг бичихдээ тэдгээрийн зориулалт, хэлбэр, хэмжээ, тоо ширхэг, хуудасны тоо, жин, өнгө, дугаар болон бусад онцлог шинж тэмдэг, үл мөрийг тусгана. Ажиллагаагаар их хэмжээний бэлэн мөнгө гарсан тохиолдолд мөрдөгч нь мөнгө тоологч, серийн дугаар бүртгэгч машинаар уншуулж тэмдэглэлд тусгаж, тухайн валютын лац ломбыг шалгана, тухайн лац ломбыг шалгаснаар хэзээ, хаанаас хэрхэн авсан, аль банк, салбарын теллерээс хэдний өдөр авсан зэрэг огноотой байдаг тул, хэргийг нотлох ажиллагаанд ач холбогдолтой байдаг.

Нэгжлэгийн ажиллагаагаар нуувч, цоожтой хана тааз, өрөө илэрсэн бол тэмдэглэлд түүний байршил, хэрхэн нэвтрэх, байдал хэмжээ дотор нь байгаа эд зүйлс зэргийг тодорхой тэмдэглэн, хяналтын камерын бичлэгээр нэг бүрчлэн бэхжүүлэх бөгөөд хэрэв цоожтой, эзэмшигч онгойлгохгүй тохиолдолд мэргэжлийн этгээдээр /мэргэжилтэн/ онгойлгуулах арга хэмжээг авч хана, тааз, хаалга, цоожийг эвдлэн орж ажиллагааг явуулна, энэ талаараа тэмдэглэлд нэг бүрчлэн тусгах нь зүйтэй гэдгийг анхаарах шаардлагатай юм.

Дүгнэлт:

Хэдийгээр нэг талаас 2017 оны 05 дугаар сарын 18-ны өдөр Улсын их хурлаас Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль шинэчлэгдэн батлагдаж эрх зүйн зохицуулалтын орчин боловсронгуй болж, нэгжлэг, хураан авах ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд тулгамдсан асуудал, хүндрэл бэрхшээл байхгүй мэт ойлгогдох боловч газар орон, объектод нэгжлэгийн ажиллагааг явуулж хэрэгт ач холбогдол

бүхий нотлох баримтуудыг илрүүлэн хураан авах гэхэд хяналтын прокурорын олгогдож буй зөвшөөрөл нь Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 24 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт зааснаар “...илрүүлэхээр...” гэж хуульчилсан нь мөрдөгч шууд хураан авах зохицуулалтыг тусгаагүй байна.

Мөрдөгчийн зүгээс тухайн нөхцөл байдалд прокурорт мэдэгдэж явуулсан ажиллагаагаар тогтоогдож буй эд зүйлсийг хураан авах талаар мөрдөн шалгах ажиллагааг хүчинтэйд тооцуулах санал гаргаж дахин хүргүүлж хураан авсан эд зүйлийг хүчинтэйд буюу нотлох баримтаар тооцуулж байгаа нь хэргийг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилго, зорилтыг хангахад цаг хугацаа алдах, улмаар нотлох баримтын шинж чанар алдагдах гэх зэрэг асуудал үүсэж байна.

Мөн нөгөө талаас ажиллагаа явуулж байгаа алба хаагчдын мэдлэг, ур чадварын түвшнээс хамаарч нэгжлэг, хураан авах ажиллагааг зохион байгуулахад алдаа дутагдал гаргах, ажиллагааг дутуу бэлтгэх, төлөвлөлт хангалтгүйгээс болж ажиллагааны зорилгодоо хүрэхгүй байх, алба хаагч болон нэгжүүлэгч иргэний амь нас, эрүүл мэндэд хохирол учирч болзошгүй нөхцөл байдал үүсэх цаашлаад дахин ажиллагааг явуулах зэрэг эрсдэл үүсдэг.

Иймд авлигын гэмт хэргийг шалгаж, шийдвэрлэх явцад нэгжлэг, хураан авах ажиллагааны эрх зүйн орчин, түүний удирдлага, зохион байгуулалтыг сайжруулах, шинэ шатанд гаргах, олон улсын туршлагыг нэвтрүүлэх, шинээр томилогдсон алба хаагч нарт чиглэсэн сургалт зохион байгуулах зэрэг цогц бодлого, арга хэмжээг зайлшгүй авч хэрэгжүүлэх шаардлага бий болсон байна.

Ашигласан материал:

1. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль (2017)
2. Авлигатай тэмцэх газрын 2023 оны гэмт хэргийн тоон мэдээ. Уб., 2023. 2-4 х.
3. Дашдаваа, Д. Равдан, Э. Нэр томьёоны тухай. Уб., 1980. -9 х.
4. Словарь русского языка. М. 1985. с.354,

¹²Онлайн халдлагаас хамгаалахын тулд криптовалютыг офлайн аар хадгалах процесс.

¹³Цаг, огноо, илгээгч, хүлээн авагч зэрэг мэдээллийг багтаасан гүйлгээний мэдээлэл.

¹⁴Криптовалютыг хадгалах, илгээх, хүлээн авах боломжтой цахим түрийвч.

МОНГОЛЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

5. Монголын нэвтэрхий толь /боть-2"/. Уб., 2000. 672 х.
6. Батзориг, Б. Гэмт хэрийн нотолгооны ерөнхий онол. Уб., 2002. -23 х.
7. Өнөрмаа, Б. Галдаа, Б. Авлигын гэмт хэрэг ба прокурорын хяналт.Уб., 2022. 116 х.
8. Энхтөр, Ө. Авлигын гэмт хэргийг мөрдөн шалгах арга зүй. Уб., 2022.
9. Авлигатай тэмцэх газрын 2023 оны гэмт хэргийн тоон мэдээ. Уб., 2023

МОНГОЛ УЛСЫН ЦАГДААГИЙН БАЙГУУЛЛАГЫН ГҮЙЦЭТГЭХ АЖЛЫН ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫН УЛАМЖЛАЛ

TRADITION OF LEGAL REGULATION OF CRIMINAL INTELLIGENCE WORK OF POLICE INSTITUTIONS OF MONGOLIA

И.Баатархүү

ДХИС-ийн докторант

Baatarhuyu I.

Doctoral candidate of UIA

Ү.Хосбаяр

ДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн Гүйцэтгэх ажлын тэнхимийн профессор, доктор, цагдаагийн хурандаа

Hosbayar U.

Professor of the Criminal intelligence department of the Police school of UIA, Ph.D, police colonel

Хураангуй: Монгол Улсын эрх зүйн түүхэнд харьцангуй бага судлагдсан гүйцэтгэх ажлын эрх зүй, тэр дундаа социалист байгууллын үед гүйцэтгэх ажил явуулж ирсэн эрх зүйн баримт бичигт дүн шинжилгээ хийж, хууль цаазын уламжлалыг танин мэдэх, үнэлэлт, дүгнэлт өгөх зорилгоор энэхүү илтгэлийг бичлээ.

Илтгэлийг Монгол Улсад эрх зүйт төр үүссэн үеэс хойш ардчилсан хувьсгал ялах хүртэл гүйцэтгэх ажил явуулж байсан хууль цаазын уламжлалыг түүхчлэн судалж, баримт бичигт дүн шинжилгээ хийн түүний эрх зүйд эзлэх байр суурийг нээн харуулж, гүйцэтгэх ажлын мөн чанарыг тодорхойлох нь сонсогч, суралцагч, эрдэмтэн судлаачдад ач холбогдолтой юм.

Abstract: This report was written in order to analyze the law of criminal intelligence work, which has been relatively little studied in the legal history of Mongolia, including the legal documents of executive work during the socialist period, and to learn about the tradition of law enforcement.

The presentation will be useful to listeners, students, and scholars by historically studying the law enforcement tradition that was carried out in Mongolia since the establishment of the rule of law until the victory of the democratic revolution, analyzing the documents, revealing its place in law, and determining the nature of the enforcement work.

Түлхүүр үгс: Монгол Улс, Эрх зүй, Цагдан сэргийлэх байгууллага, Эрүүгийн хэрэг эрэн сурвалжлах, гэмт хэрэг, гүйцэтгэх ажил, эрх зүйн зохицуулалт.

Keywords: Mongolian law, police, criminal investigation, criminal intelligence work, crime, enforcement, legal regulation.

Удиртгал

Хууль зүйн шинжлэх ухаанд судлагдаж буй асуудлыг өнгөрсөн, одоо, ирээдүй гурван цагийн барилдлагад цогцоор авч үзэх нь түүний дотоод мөн чанарыг нээж, эрдэм шинжилгээний үндэслэлтэй зөв дүгнэлт хийх нь хүлээн зөвшөөрөгдсөн арга зам гэж үзэж болно. Ямар ч эрх зүйн үзэгдлийн түүхэн уламжлалыг судлахгүй, түүний үүсэж хөгжиж ирсэн байдалд шинжлэх ухааны үндэстэй үнэлэлт дүгнэлт өгөхгүйгээр уг үзэгдлийн мөн чанарыг зөв танин мэдэх, түүний хөгжлийн чиг хандлагыг тодорхойлох, улмаар эрх зүйн

зохицуулалтыг боловсронгуй болгох боломжгүй юм¹ гэж эрдэмтийн үзэж байгаатай бид санал нэг байна.

Монгол Улсын эрх зүйн түүхэнд гүйцэтгэх ажлын эрх зүйн асуудал харьцангуй бага судлагдсан боловч сүүлийн жилүүдэд эрх зүйн эх сурвалжийн түүхийн судлал эрчимжиж, социалист байгууллын үеийн хууль цаазуудыг судалж, нэгтгэн дүгнэсэн бүтээл гарах болсон. Ил эх сурвалжтай бүтээлүүд нь тухайн эрх зүйн салбарын уламжлалыг танин мэдэх боломжийг олгож байна. Манай улсын эрх зүйн түүхийн судалгаа олон салбар хүрээг

¹ Гантөмөр, Г. Лхагвамаа, Г. Уучлал, түүний эрх зүйн зохицуулалтын зарим асуудал. УБ., 2009. 5

дахь тал.

хамраагүй боловч хүн төрөлхтөнд эрх зүй үүссэнтэй нэгэн адил эрүүгийн шинжтэй зохицуулалт давамгайлж, түүнийг хэрэгжүүлэх үйл явцад гүйцэтгэх ажил, процессын ажиллагаа илүү ажиглагдаж байна. Иймд бид гүйцэтгэх ажил явуулж байсан хууль, цаазын уламжлалыг судлан үзсэнээр нийгэм-эдийн засгийн янз бүрийн үе шатуудад хэрхэн өөрчлөгдөн ирсэн байдал, төрөөс гэмт хэрэгтэй гүйцэтгэх ажлаар тэмцэж ирсэн уламжлал шинэчлэлийн асуудлыг нээн харуулах, зохих үнэлэлт дүгнэлт өгөх нь боломжтой юм.

Үндсэн хэсэг

Монголын тагнуул, гүйцэтгэх ажил явуулж байсан талаар: “Монголчуудын тагнуулын хөгжлийн түүх нь эдүгээгээс 2200-аад жилийн тэртээд буюу монгол угсааны анхны төрт улс болох Хүннү улсын үеэс эхлэлтэй. Хүннү, Сяньби нартай түүх, соёлын залгамж холбоотой, Нирунчуудын үгийн санд “алгинч”, “харгулсан” зэрэг хэллэг байжээ. Алгинч гэдэг нь мэдээ авагч, туршуулч, мэдээ чимээг сураглах хүн, тагнуул, хаймсуур, харуул гэсэн утгатай”¹ талаар эх сурвалжуудад дурджээ.

“Монголын төрийн цагдаа, түүний байгууллагын түүхийг судлах ажил 1970-аад оноос эхэлсэн боловч бүрэн гүйцэд бүх талаас нь судалж хийсэн ном бүтээл ховор”² бөгөөд Халх Монгол 1691 онд Манжид дагаар орсноор Монголын нийгэм улс төр, эдийн засгийн салбарт харийн бодлого хүчтэй нэвтэрч, төрийн байгуулалт, засаг захиргааны нэгж, уламжлалт хууль цаазын хэв шинжийг бүхэлд нь өөрчлөн зохион байгуулсан түүхэн үе³ байсан. 1773 онд Манжийн хаан хязгаарыг тогтоогч жанчныг Улиастайд суулгаж, тэр цагаас цагдаа, бүрэн зэвсэгтэй цэрэг 200, үүнээс 170 нь жинхэнэ цагдаагийн албыг дангаар хааж, 30 нь өртөө залгуулж байсан байна.

XVIII зууны 2 дугаар хагаст хагас нүүдэлчин Монголчуудын Их хүрээний суурьшилт улам нэмэгдэж, хулгай дээрмийн хэрэг зөрчил олонтой гарах болсон тул 1865 онд Богд хааны зарлигаар Их хүрээний газрыг 15 хэсэг газарт хуваан, цагдуулахаар болсноор “Арван тавны цагдаа” анх үүссэн хулгай, дээрэм зэрэг гэмт хэрэг өдүүлэгчийг илрүүлэн, эрхлэх газарт нь хүргүүлэх

үүргийг биелүүлж байжээ.

Үндэсний эрх чөлөөний хөдөлгөөн 1911 онд ялалтад хүрч өөртөө нэгдсэн удирдлага, захиргаа, дүрэм, журамгүй, Манж чин улсын хууль зүйгээр ажиллаж байсан “Арван тавны цагдаа” нарыг нэгтгэж, Монгол төрийн цагдаагийн шинэ байгууллага болох “Нийслэл хүрээний цаг, сэргийлэх газар”-ыг байгуулж, дүрэм журмыг боловсруулах Богдын зарлиг гарсан байна. Тус зорилго ёсоор 1916 онд тус газрыг Цэргийн яамны харьяа байгуулж, дүрмийг батлан хэрэгжүүлж эхэлсэн байна.

Энэ дүрмээр цагдаа нь өрх гэрийн байдлаар ажиллаж ирснийг өөрчилж, цэрэг эрийн байдлаар томилж, хуарагнан байрлаж, ажиллах зохион байгуулалттай болгосон бөгөөд морьтой, явган, тусгай ялгах тэмдэг бүхий албаны хантааз, хувцастай, зэвсэг хэрэглэх, нийслэл хүрээний нутаг дэвсгэрийг найман хэсэгт хувааж, хэсэг бүрд ажиллах цагдаагийн тоог хүртэл зааж өгсөн⁴ байна.

Мөн уг дүрмийн 23 дугаар зүйлд: “...Гадаад дотоодын олон хүний орох гарах, оршин суух зэрэг элдэв олон учрыг урьхан сэмхнээр тагнан мэдэж, харьяат албан газар мэдүүлж...учрыг хянан тодорхойлон гаргаж, даруй Дээд яамаа уламжлан мэдүүлж, хянан байцаахад бэлтгэвээс зохино”⁵ гэж журамласан нь гүйцэтгэх ажлын мэдээллийн ач холбогдлыг мэдэрч, цааш ач холбогдол бүхий албан тушаалтан дамжуулах талаар анхлан журамласан байна.

Монгол оронд ардын хувьсгал ялж, 1921 оны 03 сарын 24-ний өдрийн Түр засгийн газар, МАН-ын Төв хорооны хурлаар Засгийн газрын зохион байгуулалтын асуудлыг хэлэлцэж, яам, хэлтэс эрхэлсэн түшмэлүүдийг томилж, байлдааны хэлтсийн үүрэгт тагнуулын явдлыг үүсгэн байгуулж, цэрэг элсүүлэн татах хэлтсийн бүрэлдэхүүнд дотоод байдлыг сэргийлэн хамгаалах явдлыг хариуцуулж, ард иргэдийн амь бие, эд хөрөнгөд халдагсадтай тэмцэх, шинэ тулгуур тогтсон хувьсгалт хэв журам, энх амгалан байдлыг сахиулах үүрэг бүхий “Сэргийлэх цэргийн салаа”-г анх байгуулж, 07 сарын 19-ний өдрийн Засгийн газрын 6 дугаар хурлаар “Сэргийлэх цэргийн” асуудлыг хэлэлцэн, цэргийн яамны

¹www.gia.gov.mn.

²Думбурай, А. Монгол төрийн цагдаагийн уламжлал, түүхэн хөгжилт-I. Уб., 2000. 3 дахь тал.

³Баярсайхан, Б. Монгол цаазын бичиг (харьцуулсан судалгаа). Уб., 2001. 11 дэх тал.

⁴“Нийслэл хүрээний тойрон газруудыг цагдан сэргийлэх дүрэм хэмжээ тогтоох нь” дүрэм. 1916. 2-5 дугаар зүйл.

⁵Мөн тэнд. 23 дугаар зүйл.

бүрэлдэхүүнд харьяалуулсан. Мөн “Цагдан сэргийлэх эрх хэмжээний дүрэм”-ийг боловсруулж 1923 онд батлуулж, цагдаагийн байгууллага нь шинэ нөхцөл байдалд, шинэ эрх зүйгээр ажлаа зохицуулан ажилласан нь ихээхэн дэвшил болсон талаар манай эрдэмтэн, судлаачид¹ дурджээ.

Нийслэлийн цагдан сэргийлэх хороо 1922 оны эхээр хар тамхичидтай эвлэршгүй тэмцэл зарлаж, цагдаа нарыг маш зохион байгуулалттай тэдний эсрэг тэмцэлд оруулжээ. Ардын засгийн газраас хар тамхичдыг ангийн дайсантай нэгэн адил үзэж үе шаттай олон арга хэмжээ авч явуулж байлаа. Үүний нэг нь хураагдаж ирсэн хар тамхины гаанс, хар тамхины үнэрийг цагдаагийн алба хаагчид үнэртэн таних чадварт суралцаж, хятадууд олноор суурьшсан хүрээний гудмаар явж, хар тамхи татаж байгааг мэдэж, дайчлан баривчлах ажиллагааг амжилттай явуулж байсан олон жишээг Монгол улсад үйлдэгдэж байсан зарим гэмт хэргийг уран нарийн аргаар илрүүлж байсан цагдаагийн алба, ажилтнуудын бодит түүхэд үндэслэн бичсэн² бүтээлд дурджээ.

БНМАУ-ын анх дугаар Үндсэн хуулийг 1924 онд баталж, Улсынхаа тусгаар тогтнолыг тунхаглан зарласнаар Үндсэн хуулийн дагуу төр ба түүний механизмуудын тогтолцоог шинэчлэн сайжруулах ажил явагдсан. Үүний дагуу Улсын цагдан сэргийлэх газрын дүрэм”, “Цагдан сэргийлэх байгууллагын дотоод албаны дүрэм”-ийг боловсруулж, уг дүрэмд: “Бүх алба хаагчид нь улсынхаа аливаа нууцыг хадгалахыг хичээнгүйлж...улс төрд хар явдлыг мэдэж сонсвол огтхон ч нэмж хасалгүй тэр хэвээр нь холбогдох газарт нь мэдүүлэх үүрэгтэй”³ гэж анхлан хуульчилсан нь гүйцэтгэх ажлын мэдээллийг хүлээн авах, эрх бүхий албан тушаалтанд мэдэгдэх, нууцлал, аюулгүй байдлыг хамгаалах анхны журам байсан гэж бидний зүгээс үзлээ.

Энэ үед “гэмт хэрэг үйлдэж байгаа сэжиг бүхий хүмүүсийг нарийн бүртгэх, хөдөлгөөнд нь хяналт тавих, гэмт хэргийг халуун мөрөөр нь уйгагүй хөөцөлдөн

илрүүлэх ажлыг гүйцэтгэж байсан талаар тухайн үед ажиллаж байсан Сосорын Дулмаа: “Цагдан сэргийлэх газрын дарга, цагдаа нар хэргийг амархан олдог байсан нэг арга нь гэмт хэрэг зөрчил гаргаж болох этгээдүүдийг ажиглан гадарлаж, хяналт сайн тавьдаг байсных юм”⁴ гэж дурдсанаар гүйцэтгэх ажлын ач холбогдол бүхий этгээдүүдэд хяналт тавих, мэдээ мэдээлэл цуглуулах ажиллагаа явагдаж байжээ.

Энэ үед Дотоодыг хамгаалах газар нь улс төрийн ба эрүүгийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх үйл ажиллагаа нь ихээхэн хүндэрч ирсэнтэй холбоотой 1929 оны 07 сараас цагдан сэргийлэх байгууллагад гүйцэтгэх ажил эрхлүүлж, эрүүгийн гэмт хэрэгтэй хамтран тэмцэх саналыг тавьж эхэлсэн⁵ байна. БНМАУ-ын Дотоодыг хамгаалах газрын даргын тушаалаар 1932 онд Цагдан сэргийлэх байгууллагыг Дотоодыг хамгаалах газарт шууд харьяалуулж, гэмт хэрэгтэй тэмцэх зорилгоор гүйцэтгэх ажил эрхлэх чиг үүрэгтэй⁶ байгуулсан. 1934 оны 1 дүгээр сард Цагдан сэргийлэх байгууллагад Гүйцэтгэх ажлын тасаг байгуулсан нь гүйцэтгэх ажлын анхны зохион байгуулалттай бүтэц болсон.

Дотоодыг хамгаалах газрыг 1936 онд Дотоод явдлын яам болгон өргөтгөж, Цагдан сэргийлэх байгууллага нь тус яамны харьяа биеэ даасан газар болон өргөжсөн бөгөөд Дотоод явдлын яамны сайдын тушаалаар 1936 онд Гүйцэтгэх ажлын тасгийг Гүйцэтгэх албаны хэлтэс нэртэйгээр өргөтгөн зохион байгуулж⁷ гэмт хэрэгтэй тэмцэх ажлыг сайжруулахад гүйцэтгэх ажлын хүч боломжийг дээшлүүлэх зэрэг олон арга хэмжээг авч хэрэгжүүлсэн байна.

Энэ үед Монгол улсад гадаад улсад халдан түрэмгийлэх дайны аюул ойртож, илэрхий өдөөн хатгах ажиллагаа хийж байсан бөгөөд энэ бүгдэд хяналт тавих, урьдчилан сэргийлэх зорилгоор Цагдан сэргийлэх байгууллагыг бэхжүүлэх, түүний дотор иргэний паспортын системийг хөгжүүлэх, хяналтын системтэй болох зорилгоор 1939 онд гадаад иргэдийн тоо бүртгэл эрхэлдэг “Пиу-паспортын хэлтэс”-

¹Думбурай, А. Монгол төрийн цагдаагийн уламжлал, түүхэн хөгжилт-I. УБ., 2000. 67 дахь тал

²Тогмид, М. Цагдаагийн дууль-I. УБ., 2017. 20-25 дахь тал.

³Дотоод албаны дүрэм (1926, Цагдан сэргийлэх байгууллага)

⁴Думбурай, А. Рэнцэнхорлоо, С. Цагдан сэргийлэхийн түүхэн өгүүлэл. УБ., 1979. 25 дахь тал.

⁵Думбурай, А. Монгол төрийн цагдаагийн уламжлал, түүхэн хөгжилт-I. УБ., 2000. 96 дахь тал

⁶Дотоодыг хамгаалах газрын даргын тушаал (№66, 1932)

⁷Дотоод явдлын яамны сайдын тушаал (№26, 1936)

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХ
ОЙРОО

ийн эрхлэх ажил үүргийг хотын захиргаанаас Цагдан сэргийлэх байгууллагад шилжүүлж “Паспортын хэлтэс”-ыг байгуулсан нь цагдаагийн байгууллагаас явуулах гүйцэтгэх ажилд дэмжлэгтэй, гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд гүйцэтгэх ажлын ач холбогдлыг удирдлага зохион байгуулалтын хүрээнд дэмжсэн ажлын нэг болсон байна.

Гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд намын байгууллагуудын зорилтын тухай МАХН-ын Төв Хорооны Улс төрийн товчооны тогтоол¹, БНМАУ-ын Прокурор, Дээд шүүх, НАХЯ-ны тушаал² гарч “Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, гарсан гэмт хэрэг бүхнийг бүрэн дүүрэн илрүүлэх үйл ажиллагааг шинжлэх ухааны үндэстэй дайчин шуурхай болгон зохиох” ажлыг улам эрчимжүүлсэн байна. Эрүүгийн гэмт хэргийг эрэн сурвалжлах, социалист өмч хөрөнгийг ашиглан шамшигдуулагчидтай тэмцэх, насанд хүрээгүй хүмүүсийн хэрэг эрхлэх албадын шугамаар Цагдан сэргийлэх байгууллагын шуурхай эрэн сурвалжлах ажлыг шинэ шатанд гаргаж, шинжлэх ухаан техникийн арга хэрэгслийг ашиглах, нотлох баримтыг илрүүлэн нотлоход шуурхай эрэн сурвалжлах, мөрдөн байцаалтын холбоог сайжруулах чухал зорилтууд дэвшүүлэн ажиллаж байжээ. Эдгээр зорилтоо хэрэгжүүлэхдээ өөрийн орны баялаг туршлага, ЗХУ-ын Цагдан сэргийлэх байгууллагын туршлагыг аль болох ашиглахад ихэд анхаарч³ байжээ.

НАХЯ-ны сайдын тушаалаар 1960 онд УЦСГ-ын гүйцэтгэх албаны хэлтсээс шуурхай эрэн сурвалжилгын ажиллагааг салган зохион байгуулахаар шийдвэрлэж⁴ гүйцэтгэх албаны хэлтсийг татан буулгаад эрүүгийн хэргийг эрэн сурвалжлах тусгай тасгийг байгуулж, тус хэлтсийн бүрэлдэхүүнд байсан гадуур албаны тасгийг сэргийлэн хамгаалах хэлтэст нэгтгэсэн байна. Энэ бол эрүүгийн эрэн сурвалжлах албыг боловсронгуй болгосон хэрэг юм.

Эдгээр арга хэмжээний үр дүнд гэмт хэрэг илрүүлэлт 1961 онд 93,8 хувь болж 1951 оноос 19.8 хувиар өсжээ. Тэр үед Увс аймгийн Цагаан хайрхан сумын кассаас 25000 төгрөг хулгайлсан зэрэг олон тооны

ноцтой хэргийг төвийн шуурхай группээс илрүүлж байсан⁵ байна.

Нийслэл хотын хүн амь, дээрэм, бусдыг хүчирхийлсэн, улс өмчийн хулгайн ноцтой хэргүүдийг хариуцан илрүүлэх, эрүүгийн гэмт хэргийг эрэн сурвалжлах ажлын талаар төв хөдөөгийн анги салбаруудыг удирдах үүрэгтэй тусгай группийг байгуулж, 1961 оны 2 дугаар сард сайдын тушаалаар тусгай тасгийг гүйцэтгэх албаны хэлтэс болгон өргөтгөсөн байна. Энэ бүхэн бол шуурхай эрэн сурвалжлах ажлыг сайжруулах, удирдлагыг төвлөрүүлж хүч хэрэгслийг нэгтгэсэн чухал арга хэмжээнүүд болсон байна.

Мөн ажилтны боловсрол, мэргэжлийн чадварыг дээшлүүлэх, хууль ёсыг гуйвалтгүй сахиулах, эрүүгийн гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд аймаг, хот, районы Эрүүгийн хэрэг эрэн сурвалжлах аппаратын ажиллагааг сайжруулах арга хэмжээг авч байсан байна. ЦСЭГ-ын гүйцэтгэх албаны хэлтсийн шугамаар төв хөдөөд ажиллаж байгаа төлөөлөгч нарт хуулийн ба криминалистикийн шаардлагатай мэдэгдэхүүнийг олгох, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, илрүүлэхэд ажлын арга барилыг нь дээшлүүлэх⁶ зорилгоор яамны сайдын тушаалаар 18 аймаг, төмөр зам, хотын цагдан сэргийлэх ангиудын Эрүүгийн хэрэг эрэн сурвалжлах албаны төлөөлөгч нарын 10 хоногийн семинарыг Улаанбаатар хотод хийж байсан.

Шуурхай эрэн сурвалжлах ажил эрхэлсэн төлөөлөгч нарын ажлын онцлогийг харгалзан Сайд нарын Зөвлөлийн 1961 оны 240 дүгээр тогтоолоор албаны офицер, ахлагч нарт жагсаал хувцас олгодгийг зогсоож, оронд нь мөнгө олгож энгийн хувцсаар хангах журамтай болгожээ.⁷

Цагдан сэргийлэх байгууллагын шинэ дүрэм батлагдаж 1963 онд гэмт хэргийн шалтгаан нөхцөлийг судлан илрүүлж, урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох, илрүүлэх арга хэмжээ авах үндсэн үүрэгтэй болжээ. УЦСБ-ын зохиох шуурхай эрэн сурвалжлах ажлын зааврыг боловсруулж, 1965 онд батлан мөрдүүлсэн нь Цагдан сэргийлэх байгууллагын зохиох гүйцэтгэх

¹МАХН-ын Төв Хорооны Улс төрийн товчооны тогтоол (№170, 1960)

²БНМАУ-ын Прокурор, Дээд шүүх, НАХЯ-ны хамтарсан тушаал (№12/38/9, 1960)

³Думбурай, А. Монгол төрийн цагдаагийн уламжлал, түүхэн хөгжилт-II. УБ., 2000. 24 дахь тал.

⁴НАХЯамны сайдын тушаал (№12, 1960)

⁵Думбурай, А. Монгол төрийн цагдаагийн уламжлал, түүхэн хөгжилт-II. УБ., 2000. 23 дахь тал.

⁶НАХЯамны сайдын тушаал (№143, 1962)

⁷НАХЯамны сайдын тушаал (№287, 1962)
Улсын төлөвлөгөөний комиссын тогтоол (№25, 1961)

ажлыг чанарын шинэ шатанд гарсан байна.

Хэрэг илрүүлэх ажлыг 1980 оноос эхлэн онцлон үзэж, мөрдөн байцаагч, төлөөлөгч хоёр, МББ, хэрэг бүртгэх байгууллагын холбоог сайжруулахад онцлон анхаарах болжээ. Энэ үед ЗХУ-аас ажиллаж байсан Перов гэдэг мэргэжилтнээр МБГ-ын ажиллагааг судалж дүн шинжилгээ хийлгэсэн байна. Мэргэжилтэн Перов, мөрдөн байцаах ажиллагааг судлаад танай энэ байгууллагын ажиллагаа нь нийслэл хотдоо "хөлгүй" болсон байна гэсэн дүгнэлт хийж үүнийг НАХЯ-ны коллеги, ЦСЭГ-ын зөвлөл авч хэлэлцэн 1980-1982 онд районы цагдан сэргийлэх хэлтсүүд өөртөө мөрдөн байцаах групп, тасагтай болж ажилласан нь мөрдөн байцаалт, гүйцэтгэх ажлыг холбож, хэрэг илрүүлэлтийг сайжруулах мөрдөж шалгах ажлыг иргэдэд ойртуулах зэрэг ач холбогдолтой болсон юм.

Мөрдөн байцаах газар, Улаанбаатар хотын Цагдан сэргийлэх газар хамтран 1980 оны эхээр илрээгүй хэргийг нөхөн илрүүлэх группийг хамтран байгуулж, МБГ-ын хэлтсийн дарга, хотын ЦСГ-ын эрүүгийн хэлтсийн орлогч дарга нараар удирдуулан ажилласнаар урьд онд гараад илрээгүй байсан 155.2 мянган төгрөгийн хохиролтой 91 хэргийг илрүүлж, ялимгүй хохиролтой, хөөн хэлэлцэх хугацаа дууссан 119 хэргийг хэрэгсэхгүй болгож шийдвэрлэсэн байна.

Мөрдөн байцаах үйл ажиллагааг боловсронгуй болгох зорилгоор 1980-аад оны эхний хагаст гэж НАХЯ, УЦСЭГ, хуулийн төв байгууллагуудтай удаа дараа тушаал шийдвэр гаргаж арга хэмжээг авч, гэмт хэргийн илрүүлэлтийг эрс сайжруулах талаар тодорхой үр дүнтэй ажил зохион байгуулж байсан. Тодруулбал, ЦСБ-ын олон албадын ажлын уялдаа холбоог сайжруулж, хамтран ажиллах, төв орон нутгийн анги салбарын хоорондоо хийж гүйцэтгүүлэхээр хүссэн шаардсан зүйлүүд, мөрдөн байцаагчийн даалгаврыг цаг хугацаанд нь чанартай биелүүлж хариуг өгүүлэх, энэ чанараар мөрдөн байцаалт, гүйцэтгэх ажлын холбоог сайжруулах арга хэмжээнүүдийг тодорхойлон зааж байжээ. Тодруулбал, Эрүүгийн хэрэг эрэн сурвалжлах хэлтсийн бүтцийн хувьд өөрчлөлт хийн, камерын боловсруулалт хариуцах, эрэлч нохойн албыг удирдах, нуугдмал, илрээгүй хэргийг нөхөн илрүүлэх

ажлыг зохион байгуулахаар нэг тасагт хариуцуулсан байна. Эдгээр арга хэмжээний үр дүнд 1980-аад оны эхээр мөрдөж шийдвэрлэсэн хэргийн тоо өсөж байсан¹ талаар манай судлаачид бүтээлдээ дурджээ. 1980 оны үед эрүүгийн нөхцөл байдал сайнгүй төдийгүй жилээс жилд муудах хандлагаар явж, илрээгүй хэргийн тоо өсөж, эзэн холбогдог тогтоогдоогүй хэрэгтэй тэмцэх тусгай аппарат байгуулж, Эрүүгийн хэрэг эрэн сурвалжлах албанд биш, мөрдөн байцаах албанд харьяалуулсан нь алдаатай шийдвэр болж, 1990-ээд онд Эрүүгийн хэрэг эрэн сурвалжлах албанд харьяалуулсан байна. Энэ үед бүх хэргийн илрүүлэлт 90.9%-д хүрч байжээ.

Энэ үед ил тод байдал, эрх чөлөөг эрхэмлэсэн үзэл болдолд дэлгэрч тухайн цаг үеийн нөхцөл байдал ихээхэн өөрчлөгдөж, цагдаагийн байгууллагын бүтэц, зохион байгуулалтад өөрчлөлт хийгдэж иржээ. Гэсэн хэдий Эрүүгийн хэрэг эрэн сурвалжлах алба зохион байгуулалт, бүтэц, хүч хэрэгслийн хувьд нэлээд бэхжиж, үйл ажиллагаа нь боловсронгуй болж, ажилтны арга барил, үр чадвар өсөж, өмнөө тавьсан зорилтоо биелүүлсээр ардчилсан хувьсгал гарч, Монгол Улсад төрийн зохион байгуулалт, бүтэц бүхэлдээ өөрчлөгдсөн юм.

Дүгнэлт

Цагдаагийн байгууллагаас явуулах гүйцэтгэх ажлын эрх зүйн зохицуулалтын хууль цаазын түүхэн уламжлалаас үзэхэд гэмт хэргийг илрүүлэх, таслан зогсоох, урьдчилан сэргийлэх ажиллагаанд аль ч цаг үед нууц аргаар мэдээ, мэдээлэл авч, ашиглаж байжээ. Социалист байгууллагын үед гүйцэтгэх ажил явуулах эрх зүйн зохицуулалт тухайн үеийн ЗХУ-ын нөлөөгөөр харьцангуй боловсронгуй болж, төлөвшин тогтсон байна.

Гүйцэтгэх ажил нь гэмт хэрэгтэй тэмцэх ажилд чухал байр суурьтай, нууц, далд аргаар мэдээ, мэдээлэл цуглуулах, эрх бүхий байгууллагыг ач холбогдол бүхий мэдээллээр хангах үйл ажиллагааг бүхий л цаг хугацаанд амжилттай явуулж байсан нь төрийн амин чухал тусгай ажил болохыг илтгэж байна. Үүнээс үзэхэд цагдаагийн байгууллага нь гүйцэтгэх ажлын эрх зүйн зохицуулалтыг нийгэм, улс төрийн хөгжил,

¹Думбурай, А. Монгол төрийн цагдаагийн уламжлал, түүхэн хөгжилт-II. Уб., 2000. 200-201 дэх тал.

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХ
ГЭМТ ЯВДАЛ СУДЛАЛ

тухайн нөхцөлд тохируулан өөрийн зохион байгуулалт, бүтэц, үйл ажиллагааг байнга шинэчлэн өөрчилж, хөгжин бэхжин, үүргээ амжилттай гүйцэтгэж ирсэн байна.

Ашигласан материал

1. “Нийслэл хүрээний тойрон газруудыг цагдан сэргийлэх дүрэм хэмжээ тогтоох нь” дүрэм. 1916. 2-5, 23 дугаар зүйл.

2. МАХН-ын Төв Хорооны Улс төрийн товчооны тогтоол (№170, 1960)

3. Дотоод явдлын яамны сайдын тушаал (№26, 1936)

4. НАХЯамны сайдын тушаал (№12, 1960)

5. НАХЯамны сайдын тушаал (№143, 1962)

6. НАХЯамны сайдын тушаал (№287, 1962)

7. Улсын төлөвлөгөөний комиссын тогтоол (№25, 1961)

8. БНМАУ-ын Прокурор, Дээд шүүх, НАХЯамны хамтарсан тушаал (№12/38/9, 1960)

9. БНМАУ-ын Дотоодыг хамгаалах газрын даргын тушаал (№66, 1932)

10. Цагдан сэргийлэх байгууллагын “Дотоод албаны дүрэм” (1926.)

11. Гантөмөр, Г. Лхагвамаа, Г. Уучлал, түүний эрх зүйн зохицуулалтын зарим асуудал. УБ., 2009. -5 х.

12. Думбурай, А. Монгол төрийн цагдаагийн уламжлал, түүхэн хөгжилт-I. УБ., 2000. - 3, -67, -96 х.

13. Думбурай, А. Монгол төрийн цагдаагийн уламжлал, түүхэн хөгжилт-II. УБ., 2000. -23, -24, 200-201 х.

14. Думбурай, А. Рэнцэнхорлоо, С. Цагдан сэргийлэхийн түүхэн өгүүлэл. УБ., 1979. -25 х.

15. Баярсайхан, Б. Монгол цаазын бичиг (харьцуулсан судалгаа). УБ., 2001. -11 х.

16. Тогмид, М. Цагдаагийн дууль-I. УБ., 2017. 20-25 х.

17. Тагнуулын ерөнхий газрын сайт. www.gia.gov.mn.

МОНГОЛ УЛС ДАХ МӨНГӨ УГААХ ГЭМТ ХЭРГИЙН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ, ТУЛГАМДАЖ БУЙ АСУУДАЛ

MONEY LAUNDERING CRIME SITUATION AND PROBLEMS

Т.Сүхболд

Цагдаагийн ерөнхий газрын дарга, дотоодын цэргийн командлагч, бригадын генерал
Sukhbold T.

National police agency of Mongolia, Commissioner general commander of internal troops,
Brigadier general

Хураангуй: Монгол Улсад үйлдэгдэж байгаа мөнгө угаах гэмт хэргийн нөхцөл байдал, энэ төрлийн гэмт хэрэгт явуулж байгаа мөрдөн шалгах, шүүхээр хянан шийдвэрлэх ажиллагааны онцлог, цаашдын чиг хандлага, анхаарах асуудлуудыг тодорхойлж, шийдвэрлэх арга замыг дэвшүүлэхэд энэхүү өгүүлэгийн зорилго оршино. Судалгааны үр дүнд эрх зүйн зохицуулалтын боловсронгуй болгох шаардлагатай байгаа нь харагдаж байна.

Abstract: It identifies the money laundering situation in Mongolia, the nature of the investigation and prosecution of this type of crime, future trends, and suggests ways to improve anti-money laundering outcomes by identifying and addressing issues that need to be considered.

Түлхүүр үг: Мөнгө угаах, нөхцөл байдал, суурь гэмт хэрэг, хамтын ажиллагаа харилцан үнэлгээ, санхүүгийн мөрдөн шалгах ажиллагаа.

Keywords: Money laundering, situation, base crime, cooperation, mutual evaluation, financial investigation.

Удиртгал

Мөнгө угаах гэмт хэрэг нь Монгол Улсын санхүүгийн системийн тогтвортой, найдвартай байдалд аюул, заналхийлэл учруулах бөгөөд гэмт этгээд болон зохион байгуулалттай бүлэглэлүүд гэмт хэргээс олсон орлого, хөрөнгөөр дамжуулан санхүүгийн системд өөрийн нөлөөг тогтоох, гэмт үйл ажиллагаагаа өргөжүүлэхэд чиглэсэн нийгэм, эдийн засагт хор уршигтай үйл ажиллагаа юм.¹ Энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх, мөрдөн шалгах эрх бүхий байгууллагуудыг чадавхжуулах нь олон улсын түвшинд төдийгүй Монгол Улсын хувьд ч тулгамдсан асуудал хэвээр байна.

Мөнгө угаахтай тэмцэх санхүүгийн хориг арга хэмжээ хэрэгжүүлэх байгууллага (цаашид “ФАТФ” гэх)-аас 2016-2017 онд Монгол Улсын мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тогтолцооны хоёр дахь удаагийн харилцан үнэлгээг хийсэн бөгөөд Монгол Улсын мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх чиглэлээр 2013-2016 оны хооронд авч хэрэгжүүлсэн бодлого, арга хэмжээнүүдийг

үнэлж, 2017 оны 9 дүгээр сард үнэлгээний тайланг нийтэлсэн.²

Улмаар 2019 оны 10 дугаар сард Монгол Улсыг мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх стратегийн дутагдалтай улсын “Саарал жагсаалт”-д оруулсан. Манай улсаас энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх тогтолцоог сайжруулах чиглэлээр бодлогын хэмжээнд анхаарч ажиллаж, 2020 оны 10 дугаар сард мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх стратегийн дутагдалтай улс орнуудын жагсаалтаас амжилттай гарсан.

Хууль тогтоогчоос Эрүүгийн хуулийн 18.6 дугаар зүйлд заасан мөнгө угаах гэмт хэргийг олон улсын гэрээ, конвенцын шаардлагад бүрэн нийцүүлэх байдлаар 2015 онд баталж, 2017 оны долоо дугаар сарын 1-ээс мөрдсөн нь энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх эрх зүйн орчин бүрдсэн.

Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөлөх бодисын хууль бус эргэлтийн эсрэг НҮБ-ын 1988 оны конвенц, Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэргийн эсрэг НҮБ-ын 2000 оны конвенц, Авилгалын эсрэг НҮБ-ын 2003 оны конвенц, Терроризмыг

¹Монгол Улсын мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх үндэсний эрсдэлийн үнэлгээ.УБ., 2021. 3 дахь тал

²Asia/Pacific Group on Money Laundering (APG). Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures: Mongolia. Mutual Evaluation Report. September 2021

МОНГОЛ УЛСЫН ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ТОГТООЛЫН ХАВСРАЛТ

санхүүжүүлэхийг хориглох тухай 1999 оны конвенцод тус тус нэгдэж, орсноор мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэх олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээг Монгол Улс дагаж мөрдөх үүрэг хүлээсэн.

Мөнгө угаах гэмт хэргийн хувьд Монгол Улсад харьцангуй шинэ төрлийн гэмт хэрэг бөгөөд үүнтэй холбоотойгоор, мөнгө угаах гэмт хэргийг хянан шалгаж, шийдвэрлэж буй практик бүрэн тогтоогүй байна. Иймд Монгол Улс дахь мөнгө угаах гэмт хэргийн зохицуулалт олон улсын гэрээ, стандартад заасан нөхцөлийг хангаж буй эсэх, тус гэмт хэргийг хянан шийдвэрлэж буй шүүхийн практикт дүн шинжилгээ хийх, олон улсын гэрээ, зөвлөмжид тусгасан мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэхтэй холбоотой шүүхийн оролцооны нөхцөлийг хэрхэн хангаж буйг тодорхойлох шаардлагатай юм.

Судалгааг хийх явцад түүх, эрх зүй, логик, ажиглалт, харьцуулалт, анализ, синтез, статистикийн зэрэг шинжлэх ухааны танин мэдэхүйн нийтлэг болон тусгай аргуудыг ашигласан.

Нэг. Мөнгө угаах гэмт хэргийн нөхцөл байдал

Мөнгө угаах гэмт хэргийн эх үүсвэр нь ихэнхдээ хүний наймаа, хар тамхины худалдаа, хууль бус зэвсгийн наймаа, авлигал, хээл хахууль, хилээр хууль бусаар нэвтрүүлэх, байгаль орчны эсрэг, татвараас зайлсхийх гэмт хэрэг зэрэг хууль бус үйл

ажиллагаанаас олж байгаа санхүүгийн урсгал байдаг. Өөрөөр хэлбэл, санхүүгийн салбарыг хууль бус эх сурвалжаас олсон мөнгийг хувиргах, шилжүүлэх, терроризмын санхүүжилтийг нэг бүс нутгаас нөгөө рүү бүс нутаг руу шуурхай илгээх хэрэгсэл болгон ашигладаг.

Сүүлийн жилүүдэд гэмт хэрэгтнүүд санхүүгийн тогтолцоо сул хөгжсөн болон хөгжиж буй орнуудыг мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэх үйл ажиллагааны транзит төв болгон ашиглаж байгаа явдал нь Монгол Улсын санхүүгийн салбарын энэ төрлийн гэмт хэрэгт өртөх эрсдэлийг нэмэгдүүлж байна.³

Монгол Улсын хоёр дахь удаагийн харилцан үнэлгээгээр техникийн хэрэгжилт буюу мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэх тогтолцоо, хууль эрх зүйн орчин бүрдсэн хангалттай үнэлгээ авч, шууд хэрэгжилт буюу мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэх үйл ажиллагаанд нэлээдгүй олон асуудал байгааг тодорхойлж, заагдсан дутагдлыг засаж сайжруулах талаар зөвлөмж өгсөн.

Мөнгө угаах гэмт хэрэгт мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах эрх бүхий байгууллагуудаас сүүлийн 5 жилийн хугацаанд мөнгө угаах зүйл ангиар хэрэг бүртгэлт, эрүүгийн хэрэг үүсгэн мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулсан мөнгө угаах гэмт хэрэг болон суурь гэмт хэргийн бүртгэгдсэн байдлыг дараах хүснэгтээр үзүүлээ.⁴

д/д	Байгууллага	Огноо	Шалгасан хэрэг - Бүгд									
			Хэргийн тоо	Хяналт тавьж шийдвэрлэсэн хэрэг бүртгэлтийн хэрэг	Эрүүгийн хэрэг үүсгэж, яллагагчаар татсан	Хэрэг бүртгэлтийн хэрэг хаасан	Хяналт тавьж шийдвэрлэсэн мөрдөн байцаалтын хэрэг	Хэрэгсэхгүй болгосон	Яллах дүгнэлт үйлдэж, шүүхэд шилжүүлсэн	Анхан шатны шүүхээр шийдвэрлүүлсэн хэрэг	Давж заалдах шатны шүүхээр шийдвэрлүүлсэн хэрэг	Хяналтын шатны шүүхээр шийдвэрлүүлсэн хэрэг
1	ЦЕГ	2019 он	215	194	69	68	87	2	52	86	33	8

³Мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх үндэсний хөтөлбөр (2022, №265, Монгол Улсын Засгийн газрын тогтоолын хавсралт)

⁴Asia/Pacific Group on Money Laundering (APG). Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures: Mongolia. Mutual Evaluation Report. September 2017

	АТГ		44	38	9	8	15	1	1	3	4	2
	ТЕГ		6	6	1	2	1	0	0	0	0	0
2	ЦЕГ	2020 он	221	178	79	50	111	1	83	96	35	3
	АТГ		55	43	11	12	23	0	7	4	5	2
	ТЕГ		5	5	0	1	0	0	0	0	0	0
3	ЦЕГ	2021 он	267	212	115	32	147	1	64	74	29	2
	АТГ		63	47	11	5	25	1	8	4	4	1
	ТЕГ		7	6	1	0	1	0	1	2	1	0
4	ЦЕГ	2022 он	257	172	103	44	141	2	79	76	28	2
	АТГ		84	63	17	7	39	1	4	1	2	0
	ТЕГ		7	6	1	1	2	0	1	2	1	0
5	ЦЕГ	2023.11 он	212	145	73	37	103	2	55	27	9	0
	АТГ		73	50	13	7	34	1	11	2	2	0
	ТЕГ		6	5	1	0	2	0	2	1	0	0

Хүснэгт 1. Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 18.6 дугаар зүйл-Мөнгө угаах гэмт хэргийн сүүлийн 5 жилийн тоон мэдээлэл

Дээрх тоон үзүүлэлтээс харахад мөнгө угаах гэмт хэргийн мөрдөн шалгах үйл ажиллагааны тоон мэдээлэл жил тутам өсөлттэй гарч байгаа нь манай улсын хууль сахиулах байгууллагууд нь суурь гэмт хэргээс үл хамааран зөвхөн мөнгө угаах гэмт хэргийн шинж тэмдэг бүхий сэжигтэй үйл ажиллагаанд үндэслэн санхүүгийн мөрдөн шалгах ажиллагааг хэрэгжүүлэх чадвартайг илтгэж буй үзүүлэлт хэмээн дүгнэж байна.

Мөнгө угаах гэмт хэрэг нь ихэвчлэн тодорхой хохирогчгүй, нууц далд аргаар үйлдэгддэг тул бусад төрлийн гэмт хэргүүдийн адил хэрэг гарснаар бүртгэгдэх боломжгүй байдаг. Өөрөөр хэлбэл мөрдөн шалгах эрх бүхий байгууллагууд эдийн засгийн гэмт хэргийн баримт нотолгоог олж ил гаргаснаар илэрч бүртгэгддэг онцлогтой байна. Тухайлбал;

- Манай улсын хувьд хар тамхи, галт зэвсэг зарж борлуулан хууль бус их хэмжээний орлого олдог гэмт бүлэглэлүүд байхгүй хэдий ч гадаадын улс, орнуудын гэмт бүлэглэлүүдийн зохион байгуулалтай үйл ажиллагаанд оролцох эсхүл тэдэнд хууртах хэлбэрээр мөнгө угаах гэмт хэрэг үйлдэгдэх магадлал өндөр байна.

- Гэмт хэрэг үйлдэж буй субъект, суурь гэмт хэргийн төрлөөс шалтгаалж татвар төлөхөөс зайлсхийх, залилах, хөрөнгө завших, авлигын гэмт хэрэгт халхавч компани, банк бус санхүүгийн байгууллага

ашиглан мөнгө угаах гэмт хэрэг үйлдэх тохиолдлууд байна.

Цаашдын чиг хандлагын тухайд: хурдацтай нэмэгдэж байгаа интернетийн хэрэглээ нь ашиг олох зорилготой санхүүгийн гэмт хэргүүд цахим орчинд үйлдэгдэх нөхцөлийг бүрдүүлж байна. Нөгөө талаар гэмт хэрэг үйлдэж олсон хөрөнгө мөнгийг цахим орчныг ашиглан угаах; криптовалют худалдан авах, хэд хэдэн улс, орон дамжуулан мөнгөний эх үүсвэрийг нуун далдлах гэх мэт нөхцөл байдлууд нь мөнгө угаах гэмт хэргийн нөхцөл байдлыг цаашид хүндрүүлж болзошгүй юм.

Хоёр. Мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэж буй практик, анхаарах зарим асуудал

Ази, Номхон далайн бүсийн мөнгө угаахтай тэмцэх байгууллагаас Монгол Улсын мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тогтолцоонд хийсэн хоёр дахь удаагийн харилцан үнэлгээний тайланд мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, мөрдөн шалгах ажиллагааг дүгнэхдээ “Цагдаагийн байгууллагаас мөнгө угаах гэмт хэрэгт мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулахдаа суурь гэмт хэргийн хувьд дийлэнхдээ залилах гэмт хэрэгтэй холбоотой, Авлигатай тэмцэх газрын хувьд авлигын гэмт хэрэгтэй холбоотой байна. Бидний үзэж байгаагаар Монгол Улсын тухайд мөнгө угаах гэмт хэргийн өндөр эрсдэлтэй байгаль орчны эсрэг гэмт хэрэг, татвараас зайлсхийх гэмт хэрэгт мөнгө

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ
ЭРХ
ЗӨВ
ХӨРӨНГӨ

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

угаах үйл ажиллагааг мөрдөн мөрдөн шалгах ажиллагаа хангалтгүй”⁵ гэжээ.

Монгол Улсын Мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэх үндэсний эрсдэлийн үнэлгээний хүрээнд хийсэн судалгаагаар Монгол Улсад эдийн засаг, нийгэмд учруулах үр дагавар, үйлдэгдэх магадлалыг тооцож мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэх гэмт хэрэгтэй холбогдох хамгийн их эрсдэлтэй 17 төрлийн хэргийг ач холбогдлынх нь зэргээр эрэмбэлж гаргасан.

Энэхүү судалгаагаар төр, олон нийт, хувийн өмчийг завших, үргэгдүүлэх, залилах,

ялангуяа, нийгмийн халамж, эрүүл мэндийн даатгалтай холбоотой залилах, хүрээлэн буй орчны эсрэг хэргүүдээс хууль бусаар ашигт малтмал олборлох, татвар төлөхөөс зайлсхийх, авлигын гэмт хэргүүд хамгийн өндөр эрсдэлтэй хэрэгт тооцогдож байна.⁶

Олон улсын байгууллага болон дотоодын байгууллагаас хийсэн үнэлгээгээр эрх бүхий мөрдөн шалгах байгууллагууд мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй холбогдох өндөр эрсдэлтэй зарим төрлийн гэмт хэрэгт мөнгө угаах зүйл, ангиар эрүүгийн хэрэг үүсгэн санхүүгийн мөрдлөг явуулаагүй дутагдалтай байна гэж дүгнэжээ.

18.6 дугаар зүйл. Мөнгө угаах гэмт хэрэг /2015, 2017/	166 ¹ дугаар зүйл. Мөнгө угаах гэмт хэрэг /2009-2014/	268 ¹ дугаар зүйл. Мөнгө угаах гэмт хэрэг /2008-2009/
Объектив шинж		
-Гэмт хэргийн улмаас олсон хөрөнгө, мөнгө, орлого гэдгийг мэдсээр байж түүнийг авсан, эзэмшсэн, ашигласан; -Түүний хууль бус эх үүсвэрийг нь нуун далдлах, гэмт хэрэг үйлдэхэд оролцсон аливаа этгээдэд хуулийн хариуцлагаас зайлсхийхэд туслах зорилгоор өөрчилсөн, шилжүүлсэн; -Түүний бодит шинж чанар, эх үүсвэр, байршил, захиран зарцуулах арга, эзэмшигч, эд хөрөнгийн эрхийг нуун далдалсан үйлдэл, эс үйлдэхүй байна.	-Гэмт хэргийн улмаас олсон хөрөнгө, мөнгө, орлого гэдгийг мэдсээр байж түүнийг авсан, эзэмшсэн, ашигласан; -Түүний хууль бус эх үүсвэрийг нь нуух, далдлах, гэмт хэрэг үйлдэхэд оролцсон аливаа этгээдэд хуулийн хариуцлагаас зайлсхийхэд туслах зорилгоор өөрчилсөн, шилжүүлсэн; -Түүний бодит шинж чанар, эх үүсвэр, байршил, захиран зарцуулах арга, эзэмшигч, эсхүл эд хөрөнгийн эрхийг нуусан, далдалсан үйлдэл, эс үйлдэхүй байна.	-Зэвсэг, хар тамхи, хүн худалдаалах, эсхүл хуурамч мөнгөн тэмдэгт үйлдвэрлэж олсон орлого, түүнчлэн зохион байгуулалттай бүлэг, гэмт бүлэглэл, терроризмыг санхүүжүүлэх зорилготой илт хууль бус эд хөрөнгө гэдгийг мэдсээр байж эх үүсвэрийг нь халхавчлах буюу нуун далдлах; -Уг эд хөрөнгийг хууль ёсны болгох зорилгоор гүйлгээнд оруулсан үйлдэл, эс үйлдэхүй байна.
Хүндрүүлэх нөхцөл		
-Энэ гэмт хэргийг Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид хорих ялын доод хэмжээг 5 жилээс дээш хугацаагаар тогтоосон гэмт хэрэг үйлдэж олсон хөрөнгө, мөнгө, орлого болохыг мэдсээр байж; -Байнга тогтвортой үйлдэж; -Албан тушаалтан албаны чиг үүрэг, бүрэн эрх, нөлөөг урвуулан ашиглаж үйлдсэн; -Зохион байгуулалттай гэмт бүлэг үйлдсэн; -Хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн үйлдэл, эс үйлдэхүй байна.	-Энэ гэмт хэргийн улмаас онц их хэмжээний хохирол учирсан; -Албан тушаалтан албаны чиг үүрэг, бүрэн эрх, нөлөөг урвуулан ашиглаж үйлдсэн; -Зохион байгуулалттай бүлэг, гэмт бүлэглэл үйлдсэн; -Хуулийн этгээд үйлдсэн үйлдэл, эс үйлдэхүй байна.	-Энэ хэргийг давтан буюу бүлэглэж үйлдсэн -Албан тушаалын байдлаа ашиглаж үйлдсэн, -Их хэмжээний орлого олсон; -Энэ хэргийг зохион байгуулалттай бүлэг, гэмт бүлэглэл үйлдсэн; -Онц их хэмжээний орлого олсон үйлдэл, эс үйлдэхүй байна.

⁵Asia/Pacific Group on Money Laundering (APG). Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures: Mongolia. Mutual Evaluation Report. September 2017. 58 pp.

⁶Монгол Улсын мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх үндэсний эрсдэлийн үнэлгээ (2021)

Хүснэгт 2. Эрүүгийн хууль дахь мөнгө угаах гэмт хэргийн шинжийн харьцуулалт 2008-2017

Дээрх хүснэгтээс харахад, мөнгө угаах гэмт хэргийн объектив шинжид хамаарах үйлдлүүдийг Эрүүгийн хуульд конвенцын агуулгаар бүрэн тусгасан байна.

Харин мөнгө угаах гэмт хэргийн шинж болох "гэмт хэргийн улмаас олсон эд хөрөнгө" гэдгийг Эрүүгийн хуульд "гэмт хэргийн улмаас олсон хөрөнгө, мөнгө, орлого" гэж тусгасан байх бөгөөд, үүнд эд хөрөнгийн эрх, ашиг сонирхлыг нотлох хууль

зүйн баримт бичиг, хэрэгсэл хамаарах эсэх нь тодорхойгүй байна.

Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэргийн эсрэг конвенцын 11 дүгээр зүйлийн 5 дахь хэсэгт мөнгө угаах гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацаа урт байх, хөөн хэлэлцэх хугацаа нь гэмт этгээдийн зүгээс хэрэг хянан шийдвэрлэх, шүүхийн шийдвэр гарахаас зайлсхийх нөхцөл болохгүй байх талаар тусгасан.

	18.6 дугаар зүйл. Мөнгө угаах гэмт хэрэг /2015, 2017/	166 ¹ дугаар зүйл. Мөнгө угаах гэмт хэрэг /2009-2014/	268 ¹ дугаар зүйл. Мөнгө угаах гэмт хэрэг /2008-2009/
Үндсэн гэмт хэрэгт:	1 жил	5 жил	5 жил
Хүндрүүлэх нөхцөлтэй гэмт хэрэгт	5 жил	15 жил	15 жил
Зохион байгуулалттай гэмт бүлэг үйлдсэн бол	12 жил	15 жил	25 жил

Хүснэгт 3. Эрүүгийн хууль дахь мөнгө угаах гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацаа

Дээрх хүснэгтээс харахад, Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулгад мөнгө угаах гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацааг илт богино болгосон байна. НҮБ-ын Гэмт хэргээс сэргийлэх, мансууруулах бодисыг хянах албанаас Олон улсын валютын сангийн хувьд мөнгө угаах үндсэн гэмт хэрэгт хэрэглэх хөөн хэлэлцэх хугацаа 12-15 жил байвал зохимжтой гэж тэмдэглэсэн байна.⁷ Эндээс үзэхэд, Монгол Улсын

Эрүүгийн хууль дахь зохицуулалт Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэргийн эсрэг конвенцын 11 дүгээр зүйлийн 5 дахь хэсгийн зохицуулалтад нийцээгүй гэж үзэж болохоор байна.

Цагдаагийн байгууллагаас 2019-2023 онд мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулсан мөнгө угаах гэмт хэрэг болон суурь гэмт хэргийн бүртгэгдсэн байдалд дүн шинжилгээ хийлээ.⁸

Суурь гэмт хэргийн мэдээлэл /Хамгийн их үйлдэгдсэн 5 суурь гэмт хэрэг тус бүрээр/		Шалгасан хэрэг - Бүгд /Суурь гэмт хэргээр/									
		Хэргийн тоо	Хяналт тавьж шийдвэрлэсэн хэрэг бүртгэлтийн хэрэг	Эрүүгийн хэрэг үсгэж, яллагдагчаар татсан	Хэрэг бүртгэлтийн хэрэг хаасан	Хяналт тавьж шийдвэрлэсэн мөрдөн байцаалтын хэрэг	Хэрэгсэхгүй болгосон	Яллах дүгнэлт үйлдэж, шүүхэд шилжүүлсэн	Анхан шатны шүүхээр шийдвэрлүүлсэн хэрэг	Давж заалдах шатны шүүхээр шийдвэрлүүлсэн хэрэг	Хяналтын шатны шүүхээр шийдвэрлүүлсэн хэрэг
2023	17.1 дүгээр зүйл.Хулгайлах	38	10	24	0	37	1	22	10	4	0
	17.12 дугаар зүйл.Мал хулгайлах	13	0	8	0	13	0	10	4	0	0

⁷UNODC, Commonwealth Secretariat and International Monetary Fund. 'Model Provisions on Money Laundering, Terrorist Financing, Preventive Measures and Proceeds of Crime (for common law legal systems)'. April 2009. pp.132

https://www.unodc.org/documents/money-laundering/Model_Provisions_2009_Final.pdf

ᠮᠣᠩᠭᠡᠯᠡ ᠰᠤᠷᠭᠡᠨ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

	17.3 дугаар зүйл.Залилах	54	37	14	4	27	0	7	4	5	0
	17.4 дүгээр зүйл.Хөрөнгө завших	22	17	5	6	7	0	4	1	2	0
	18.3 дугаар зүйл.Татвар төлөхөөс зайлсхийх	32	29	3	7	5	0	0	0	0	0
2022	17.1 дүгээр зүйл.Хулгайлах	57	29	33	1	49	0	33	29	12	0
	17.12 дугаар зүйл.Мал хулгайлах	24	6	20	0	24	0	16	14	4	0
	17.3 дугаар зүйл.Залилах	76	51	25	20	37	1	12	11	9	2
	17.4 дүгээр зүйл.Хөрөнгө завших	21	19	4	4	5	0	4	4	2	0
	18.3 дугаар зүйл.Татвар төлөхөөс зайлсхийх	41	35	8	11	16	1	3	3	2	0
2021	17.1 дүгээр зүйл.Хулгайлах	49	28	31	0	42	0	29	29	9	0
	17.12 дугаар зүйл.Мал хулгайлах	20	7	9	0	18	0	12	10	5	0
	17.3 дугаар зүйл.Залилах	67	54	11	9	23	0	8	11	11	2
	17.4 дүгээр зүйл.Хөрөнгө завших	15	11	2	1	6	0	6	7	3	0
	18.3 дугаар зүйл.Татвар төлөхөөс зайлсхийх	84	82	46	10	47	0	0	3	2	0
2020	17.1 дүгээр зүйл.Хулгайлах	56	36	35	0	51	0	41	43	15	2
	17.12 дугаар зүйл.Мал хулгайлах	29	12	18	1	28	0	19	19	9	1
	17.3 дугаар зүйл.Залилах	50	41	13	9	20	0	8	12	10	1
	17.4 дүгээр зүйл.Хөрөнгө завших	14	11	5	3	7	0	4	8	2	0
	18.3 дугаар зүйл.Татвар төлөхөөс зайлсхийх	26	26	2	7	2	0	1	2	2	0
2019	17.1 дүгээр зүйл.Хулгайлах	44	32	24	0	36	0	21	38	15	2
	17.12 дугаар зүйл.Мал хулгайлах	25	21	17	0	21	0	12	17	7	3
	17.3 дугаар зүйл.Залилах	49	45	9	22	12	0	6	12	9	2
	17.4 дүгээр зүйл.Хөрөнгө завших	25	23	3	16	5	0	3	5	1	0
	18.3 дугаар зүйл.Татвар төлөхөөс зайлсхийх	14	14	2	3	2	2	0	2	2	0

Хүснэгт 4. Хамгийн их үйлдэгдсэн 5 суурь гэмт хэрэг тус бүрээр

Дээрх хүснэгтээс харахад цагдаагийн байгууллагаас мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулсан мөнгө угаах гэмт хэргийн суурь гэмт хэргийн төрлийг ангилж үзэхэд залилах гэмт хэрэг 30 хувь, хөрөнгө завших, хулгайлах гэмт хэрэг тус бүр 15 хувь, дээрэмдэх, мал хулгайлах гэмт хэрэг тус бүр 5 хувь, бусад гэмт хэргүүд 1.6-3.3 хувийг эзэлж байна. Цаашид бид мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй холбогдох эрсдэлтэй бусад төрлийн гэмт хэрэгт санхүүгийн мөрдөн

шалгах ажиллагаа явуулах шаардлага байгааг харуулж байна.

Гурав. Мөнгө угаах гэмт хэргийг Монгол Улсад хянаншийдвэрлэж буй шүүхийн практик

Шүүн таслах үйл ажиллагааны статистик мэдээллээс үзэхэд, 2020-2022 оны хугацаанд шүүхээс Эрүүгийн хуулийн 18.6 зүйл /Мөнгө угаах/-ээр **дангаар** 34 гэмт хэргийг хянан шийдвэрлэж, 68 хүнд ял оногдуулжээ.

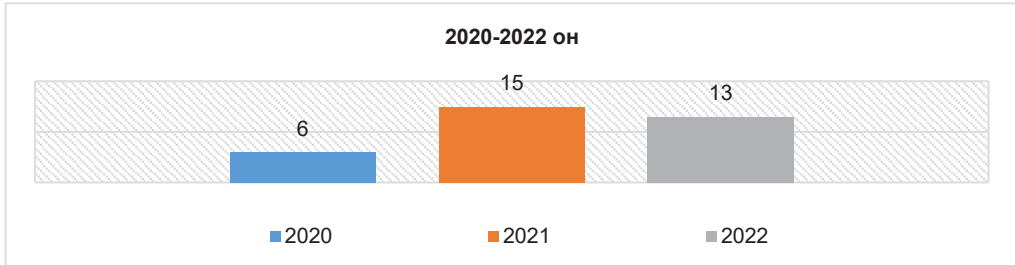

График 1. Шүүхээс шийдвэрлэсэн мөнгө угаах гэмт хэргийн тоо

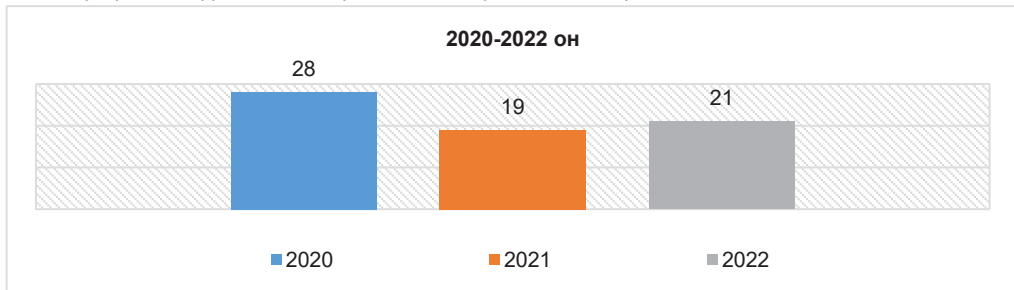

График 2. Мөнгө угаах гэмт хэрэг ял шийтгүүлсэн хүний тоо

Шүүхийн шийдвэрийн цахим санд, шинэчилсэн найруулга дахь мөнгө угаах мөнгө угаах гэмт хэргийг шийдвэрлэсэн гэмт хэргийн зохицуулалтыг хэрэглэсэн шүүхийн шийдвэрээс Эрүүгийн хуулийн жишээг харуулбал:

Шийдвэрийн огноо	Хэргийн товч утга	Шийдвэрлэсэн байдал
Дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны 2 дугаар шүүхийн 2014.08.19-ний өдрийн 1025 дугаар шийтгэх тогтоол ⁹	Шүүгдэгч М.Б нь “Электрон системс” ХХК-ийн “Голомт” банкин дахь 11...1 тоот дансаар 1.062.959.200 төгрөгийг шилжүүлэн авч завшсан буюу Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 150 дугаар зүйлийн 150.3-т заасан онц хүнд гэмт хэрэг үйлдэж олсон мөнгөнийхөө хууль бүс эх үүсвэрийг нь халхавчлах, нуун далдлах, түүнчлэн аливаа этгээдийг хуулийн хариуцлагаас зайлсхийхэд туслах зорилгоор Их Британи Виржиний арлуудад “Медиа Саммит Лимитед” гэх нэр бүхий компанийг үүсгэн байгуулж, улмаар тус компанийн БНХАУ-ын Засаг захиргааны тусгай бүс Хонконг дахь HSBS банкин дахь 848...838 тоот харилцах дансанд 2013.01.10-ны өдөр 150.000 ам.доллар шилжүүлж, улмаар “Электрон системс” ХХК-ийн Голомт банкин дахь	Шүүгдэгч М.Б-г мөнгө угаах гэмт хэргийг үйлдсэний улмаас онц их хэмжээний хохирол учруулсан гэмт хэргийг үйлдсэн гэм буруутайд тооцсон. Шүүгдэгч М.Б-д 6 жилийн хугацаагаар хорих ял тус тус шийтгэсэн. Хорих ялыг чанга дэглэмтэй эрэгтэйчүүдийн хорих ангид эдлүүлэхээр шийдвэрлэсэн.

⁹www.shuukh.mn

11...7 тоот дансаар 2013.02.05-ны өдөр 144.960 ам.долларыг буцаан хүлээн авсан.

Хүснэгт 4. Шүүхээс шийдвэрлэсэн мөнгө угаах гэмт хэргийн товч

Олон улсын санхүүгийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх байгууллага буюу ФАТФ-ын гишүүн байгууллага болох Ази, номхон далайн бүсийн мөнгө угаахтай тэмцэх бүлгийн зүгээс Монгол Улсын нөхцөл байдалд 2016 оны 11 дүгээр сарын байдлаар үнэлгээ хийж, 2017 оны 9 дүгээр сард үнэлгээний тайлангаа нийтийн хүртээл болгосон.¹⁰

Энэхүү тайланд "... Хууль сахиулах байгууллагууд мөнгө угаах 46 гэмт хэрэгт 4345 хүнийг шалгаж, 20 гэмт хэргийг яллах дүгнэлт үйлдүүлэхээр Улсын Ерөнхий прокурорын газарт шилжүүлсэн бөгөөд түүнээс 2011-2013 онд хоёр хэрэгт яллах дүгнэлт үйлджээ. Энэ хоёр хэргийг шийдвэрлэж, ял оногдуулсан анхан болон давж заалдах шатны шүүхийн шийдвэрийг Дээд шүүхээс хүчингүй болгосон. ... Үүнээс хамааран, мөнгө угаах гэмт хэрэгт оногдуулах ял шийтгэлийн хэмжээ оновчтой эсэх, гэмт хэргийн хор уршигт дүйцэх эсэх дээр дүгнэлт хийх боломжгүй байна. ... Ерөнхийдөө хууль сахиулах байгууллагууд мөнгө угаах гэмт хэргийн өмнөх үндсэн гэмт хэргийг мөрдөн шалгаж байгаа ч, хянан шалгах хугацаанд Монгол Улсад эрүүгийн хэрэгт өргөн хүрээнд өршөөл үзүүлсэн" гэжээ.¹¹

Дүгнэлт, санал

Мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэх олон улсын санаачлагад Монгол Улс нэгдээд багагүй хугацаа өнгөрсөн. Энэ хүрээнд Монгол Улсын хувьд, санхүүгийн мэдээллийн алба, хууль сахиулах байгууллага, прокурор, шүүхээс Мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай хууль, Эрүүгийн хуулийн хүрээнд мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэж байна.

Гэвч, Эрүүгийн хуульд мөнгө угаах гэмт хэргийн шинж болох "гэмт хэргийн улмаас олсон хөрөнгө, мөнгө, орлого" гэдэгт эд хөрөнгийн эрх, ашиг сонирхлыг нотлох хууль зүйн баримт бичиг, хэрэгслийг хамааруулах шаардлагатай байна. Үүнээс гадна, Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулгад заасан мөнгө угаах гэмт хэргийн хөөн хэлэлцэх хугацааг Үндэстэн дамнасан

зохион байгуулалттай гэмт хэргийн эсрэг конвенцын 11 дүгээр зүйлийн 5 дахь хэсгийн зохицуулалтад нийцүүлэн нэмэгдүүлэх шаардлагатай байна.

Ази, номхон далайн бүсийн мөнгө угаахтай тэмцэх бүлгийн зүгээс Монгол Улсын нөхцөл байдлыг үнэлж, "мөнгө угаах гэмт хэрэгт оногдуулах ял шийтгэлийн хэмжээ оновчтой эсэх, гэмт хэргийн хор уршигт дүйцэх эсэх дээр нэгдсэн практик тогтоогүй", "эрүүгийн хэрэгт өргөн хүрээнд өршөөл үзүүлж буй нь мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд хүндрэл учруулж байна" гэж дүгнэснийг Монгол Улсад хэрэгжүүлэх шаардлагатай.

Энэ дүгнэлт эрх бүхий байгууллагуудаас сүүлийн 5 жилийн хугацаанд мөнгө угаах зүйл, ангиар хэрэг бүртгэлт, эрүүгийн хэрэг үүсгэн мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулсан мөнгө угаах гэмт хэрэг болон суурь гэмт хэргийн тоон мэдээнд хийсэн дүн шинжилгээгээр батлагдаж байгаа билээ.

Цаашид мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэх практик үйл ажиллагаанд тулгамдаж байгаа асуудлыг шийдвэрлэх талаар дараах арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх нь зүйтэй гэж үзэж байна. Үүнд:

1. Мөнгө угаах гэмт хэргийн нэгдсэн бүртгэлийн программ хангамжийг бий болгох замаар бүртгэгдсэн мөнгө угаах гэмт хэрэг, түүний суурь гэмт хэргийн хэв шинж, чиг хандлагыг тодорхойлох, мөрдөн шалгах ажиллагаа эхэлсэн үеэс шүүхээр шийдвэрлэгдэх хүртэлх шатанд хяналт тавих. Хэргийн нөхцөл байдлын дүн шинжилгээ, эрсдэлийн үнэлгээг олон улсын байгууллагаас боловсруулсан аргачлалын дагуу хийж, цаашид тэмцэх бодлогыг боловсруулж мөрдүүлэх.

2. Улс, Үндэстэн дамжин үйлдэгдэж байгаа мөнгө угаах гэмт хэрэгт явуулж байгаа мөрдөн шалгах ажиллагаанд гадаадын улс, орнуудын ижил чиг үүрэг бүхий байгууллагуудын ашиглаж буй шинэ арга, ажиллагаа, техник технологийн ололтыг нэвтрүүлэх, туршлага судлах ажлыг

¹⁰Asia/Pacific Group on Money Laundering (APG). Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures: Mongolia. Mutual Evaluation Report. September 2017
<http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/mer-fsrb/Mongolia%20MER%202017%20-%20published%20version.pdf>

¹¹Asia/Pacific Group on Money Laundering (APG). Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures: Mongolia. Mutual Evaluation Report. September 2017. pp. 4, 8, 49, 52

хууль сахиулах байгууллагад зохион байгуулах.

3. Улс хооронд хийгдсэн мөнгөн гүйлгээг хүлээн авагч болон хүлээн авагчийн дансны гүйлгээний мэдээллийг богино хугацаанд авах боломжийг бүрдүүлэх, ингэхдээ олон улсын байгууллагуудын дэмжлэгийг авах.

Дээр дурдсан олон нөхцөл байдлаас хамаарч, шүүхээс мөнгө угаах гэмт хэргийг хянан шийдвэрлэж буй практик бүрэн тогтоогүй байна. Энэ нь мөнгө угаах гэмт хэрэг хянан шийдвэрлэх талаар шүүгчдэд зориулсан сургалтын давтамжийг нэмэгдүүлэх шаардлагатай болохыг харуулж байна.

Ашигласан материал

1. Монгол Улсын Гадаад харилцааны яам. Монгол Улсын нэгдэн орсон олон талт олон улсын гэрээний жагсаалт (2015.12)

2. Шүүхийн ерөнхий зөвлөл, Азийн хөгжлийн банк. “Шүүхийн сургалтын чадавхийг бэхжүүлэх нь төсөл- “Эдийн засгийн гэмт хэрэг”. Гарын авлага. Уб., 2017

3. Шүүхийн шийдвэрийн цахим сан: <http://new.shuukh.mn/eruuahan/19656/view>;

4. Сургагч багш бэлтгэх сургалт эхэллээ (2017.03.21)
<http://www.judcouncil.mn/main/5363-html>

12. Proceeds of Crime (for Common Law Systems) (April 2009)

5. Эдийн засгийн гэмт хэрэг ба монгол улсын эрх зүйн зохицуулалт сэдэвт сургалт амжилттай өндөрлөлөө (2017.11.07)
<http://www.judcouncil.mn/main/6543--.html>

6. Asia/Pacific Group on Money Laundering (APG). Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures: Mongolia. Mutual Evaluation Report. September 2017

7. FATF (2012-2018), International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation, FATF, Paris, France

8. United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols Thereto

9. United Nations Office on Drugs and Crime. Legislative Guide for the Implementation of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime.

10. UNODC and International Monetary Fund, Model Legislation on Money Laundering and Financing of Terrorism (2005)

11. UNODC, Commonwealth Secretariat and International Monetary Fund, Model Provisions on Money Laundering, Terrorist Financing, Preventive Measures and

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ ЗӨВЛӨЛ

ҮНДЭСЛЭЛГҮЙГЭЭР ХӨРӨНГӨЖИХ ГЭМТ ХЭРГИЙН ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ЗАРИМ АСУУДАЛ, ШИЙДВЭРЛЭХ АРГА ЗАМ

SOME PROBLEMS OF THE LEGAL REGULATION OF THE CRIMES OF ILLEGAL ACQUISITION AND SOLUTION WAYS

Б.Хулан

ДХИС-ийн Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн Нийтийн эрх зүйн тэнхимийн дэд профессор, доктор, цагдаагийн ахмад

Khulan B.

Associate professor of the Public law department of the Law and social sciences school of UIA, Ph.D, police captain

Хураангуй: Эрүүгийн эрх зүйн алдарт эрдэмтэн Дийн Ж.Чемпион (Dean J. Champion) авлига гэдэг нь “хийх ёстой үүргийнхээ хүрээнд ямар нэг зүйл хийснийхээ төлөө мөнгө эсвэл бусад хээл хахууль авч буй төрийн алба хаагчдын зан үйл юм”¹ гэж тодорхойлжээ. Харин манай улс авлига гэдгийг Авлигын эсрэг хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1-д заасан этгээдүүдийг хамааруулан 2 албан тушаалын эрх мэдлээ хувийн ашиг хонжоо олоход урвуулан ашиглах, бусдад давуу байдал олгох, иргэн, хуулийн этгээдээс тэрхүү хууль бус давуу байдлыг олж авах үйлдэл, эс үйлдэхгүйгээр илрэх аливаа эрх зүйн зөрчлийг ойлгоно хэмээжээ.

Дэлхийн бусад улсад хууль бусаар баяжихыг хэрхэн хуульчилж байгаа эсэх, олон улсын конвенц болон нэгдэн орсон олон улсын гэрээ, олон улсын хамтын ажиллагааг бэхжүүлэх, түүнтэй тууштай тэмцэх болон мөрдөн шалгах, шүүн таслах ажиллагааг сайжруулахад эрх зүйн орчныг анхаарч судлаачдын зүгээс цаг үеийн нөхцөл байдлыг тодорхойлох боломж бүрдэнэ.

Abstract: Dean J. Champion, a famous scholar of criminal law, defines corruption as “the behavior of government officials who receive money or other bribes for doing something within the scope of their duties.” However, corruption in our country in relation to the persons specified in Article 4, Clause 4.1 of the Anti-Corruption Law, abuse of official power for personal gain, giving advantage to others, and obtaining that illegal advantage from a citizen or legal entity, manifested by actions or omissions understand any legal violation.

How illegal enrichment is legalized in other countries of the world, how to strengthen international conventions and international agreements, and to strengthen international cooperation, fight against it, and improve the legal framework for investigation and sentencing, is an opportunity for researchers to determine the current situation.

Түлхүүр үг: Авлига, авлигын гэмт хэрэг, шударга ёс, авлигын эсрэг НҮБ-ын конвенц, хууль бусаар баяжих, үндэслэлгүйгээр хөрөнгөжих, хууль хяналтын байгууллагын хамтын ажиллагаа

Keywords: Corruption, crime of corruption, justice, UN Convention against Corruption, illicit enrichment, unjust enrichment, law enforcement cooperation

Үндэслэл

Нийгэм, эдийн засгийн байдал хурдацтайгаар өөрчлөгдөн, шинэчлэгдэж буй энэ цаг үед авлига, хээл хахуулийн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, түүнийг илрүүлэх болон тэмцэх талаар гадаадын зарим улс, орнууд эрх зүйн орчиндоо хэрхэн тусгаж, хуульчилж буй байдлыг харьцуулан судлах нь манай улсад хийгдэж байгаа эрх зүйн шинэтгэлийн ажилд тодорхой хувь нэмэр оруулаасай хэмээн бид үзэж байна.

Энэхүү сэдвийн хүрээнд дэлхий нийтээрээ 1930-аад оноос эхлэн тэмцэж ирсэн хэдий ч улс, орон бүрд одоог хүртэл тодорхой асуудлууд тулгарсаар байна. Авлигын эсрэг Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын конвенцын 20 дугаар зүйлд хууль бусаар хөрөнгөжих талаар “оролцогч улс бүр хууль бусаар хөрөнгөжих санаатай үйлдлийг, өөрөөр хэлбэл, нийтийн албан тушаалтан хөрөнгө нь их хэмжээгээр нэмэгдсэнийг өөрийнхөө хууль ёсны орлоготой

¹<http://what-when-how.com/police-science/corruption-police/>

²Авлигын эсрэг хууль (2006)

холбогдуулан үндэслэлтэйгээр тайлбарлаж чадахгүй байгаа бол ийнхүү хөрөнгө нь нэмэгдсэнийг гэмт хэрэг гэж тогтооход шаардлагатай байж болох хууль тогтоох болон бусад арга хэмжээг авах асуудлыг үндсэн хууль болон эрх зүйн тогтолцооныхоо тулгуур зарчимд нийцүүлэн авч үзнэ³ гэж заасан нь улс орнууд өөрийн эрх зүйн бүлийн онцлог, түүхэн уламжлал, үзэл баримтлал, хууль тогтоох арга барилын хувьд ялгаатай байдлыг харгалзан хуульчлах тухай тусгасан хэдий ч зарим улс орнууд уг үйлдлийг хуульчлаагүй байх ба энэ төрлийн гэмт хэрэг ихээхэн үйлдэгддэг Мексик, Монгол улсууд нь зөвхөн төрийн албан хаагчдыг дээрх гэмт хэргийг үйлдсэн байхыг ойлгодог бол гадаадын зарим улсуудад бүх субъектийг хамааруулан ойлгож байна. Ийм учраас бид энэхүү сэдвийг дээрх үндэслэлээр дараах зорилго, зорилтуудыг дэвшүүлэн судаллаа. Үүнд:

1. Авлигатай тэмцэх түүн дотроо хууль бусаар баяжих болон үндэслэлгүйгээр хөрөнгөжих гэсэн ойлголтын түүхэн хөгжлийн чиг хандлага, нэр томьёоны агуулгыг тодорхойлох;

2. Дэлхийн зарим улс, орнууд дээрх гэмт хэргийг хэрхэн хуульчилж, тэмцэж буй эсэхийг харьцуулан судалж судлаачдын байр суурь, үзэл бодлыг энэхүү илтгэлээр илэрхийлэв. Өөрөөр хэлбэл, авлигатай тэмцэх талаар төрөөс баримталж буй бодлого, эрүүгийн хуулийн үзэл баримтлалыг цаашид өөрчилж, шинэчлэх, сайжруулахад тодорхой хувь нэмэр оруулахыг зорилоо.

Нэг. Түүхэн хөгжил, чиг хандлага ба нэр томьёоны тухайд. Хүн төрөлхтөн анх 1930-аад оны үед авлигатай тэмцэхийн тулд хууль бусаар баяжих явдлыг гэмт хэрэг гэж үзэх анхны алхмыг хийжээ. Ингэхдээ Аргентины конгрессын гишүүн Родольфо Короминас Сегура гэх эрхэм их хэмжээний баялгийн эзэд болж буй төрийн албан хаагчидтай тэмцэх зорилгоор албан ёсны цалин хөлснөөс давсан орлогыг гэмт хэрэг гэж үзэн хуульчлах ажлыг санаачлан "Хууль бусаар баяжих" тухай анхны хуулийн төслийг өргөн барьсан нь батлагдаагүй хэдий ч тус гэмт хэрэгтэй тэмцэх эхний алхмыг хийсэн гэж түүхэнд тэмдэглэгдэн үлджээ. Ийнхүү хууль бусаар баяжих явдлын эсрэг хууль тогтоомжийг хэд хэдэн

улс орнуудад аажмаар гарч ирсэн бөгөөд 1950-иад оны эхээр Хонконг Улсад сахилгын зөрчлийг тодорхойлсон журам гарган албан ёсны цалинтай нь тэнцэхгүй хөрөнгөө үндэслэлтэй тайлбарлаж чадаагүй төрийн албан хаагчид хариуцлага тооцож эхэлсэнтэй холбогдуулан тус улс 1971 онд хууль бусаар баяжих тухай анхны хуулиа баталжээ. Мөн Филиппин Улс хууль бусаар баяжих хуулийн анхны хувилбараа 1955 онд, Пакистан Улс 1960 онд авлигаас урьдчилан сэргийлэх бүлэгт хууль бусаар хөрөнгөжсөн эрүүгийн гэмт хэргийг тусгаж, Энэтхэг болон Аргентин улсууд өөрсдийн хуулиа 1964 онд баталж уг үзэл баримтлалыг нэвтрүүлж чадсан нь үндсэндээ Родольфо Короминас Сегурагийн анхны оролдлогоос хорь гаруй жилийн дараа хууль бусаар хөрөнгөжсөн тухай хуультай болсон юм. Энэхүү цаг хугацааны дараагийн хорин жилийн хугацаанд 1975 онд Египет⁴, 1981 онд Сенегал, 1982 онд Бруней Даруссалам хөрш Хонконгод нэвтрүүлсэн загварыг тусгаж, тоймлон харуулсан хууль тус тус баталсан байна. Мөн эдгээр улсуудаас гадна хууль бусаар баяжих гэмт хэргийг Куба, Турк, Нигер зэрэг улсууд хуульчилж эхэлсэн байна.

Ийнхүү хууль бусаар баяжих үзэл баримтлалыг олон улсад 1996 онд хүлээн зөвшөөрснөөр томоохон алхмууд хийгдсэн бөгөөд Авлигын эсрэг Америк хоорондын конвенц (IACAC) IX зүйлд "хууль бусаар баяжих тухай" конвенцод тусгаж, уг ойлголтыг чухал ач холбогдолтой гэж тодорхойлсон юм. Авлигаас урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх тухай Африкийн холбооны конвенц (AUCPCC) 2003 онд хууль бусаар баяжих тухай заалтыг оруулсан хоёр дахь конвенц болсон бөгөөд мөн онд НҮБ-ын Үндэсний аюулгүй байдлын зөвлөл хууль бусаар баяжих тухай заалтыг оруулсан нь одоог хүртэл хэрэгжсээр ирсэн. Учир нь хууль бусаар хөрөнгөжихтэй тэмцэх үйлдлийг өнөөдрийн байдлаар дэлхийн 98 улс хуульчилсан⁵ хэдий боловч энэ төрлийн гэмт хэрэг нь өсөн нэмэгдэх шинж чанартай учраас дэлхий нийтээрээ тухайн гэмт хэрэгтэй тэмцэх тэмцлийг өрнүүлсээр байна.

Хууль бусаар баяжих нь өргөн тархсан хууль эрх зүйн ойлголт болсон хэдий ч энэхүү үзэл баримтлал нь чухам юу

³<https://cdn.greensoft.mn/>

⁴Law no. 62 of 1975, Regarding Illegal Gains (Egypt), Article 2.

⁵Including 'qualified illicit enrichment laws' (which are explained in Section 1.4.2).

Хууль сахиулахуй

болох талаар судлаачдын дунд нэлээдгүй маргаан одоог хүртэл байсаар байдаг. Яг үнэндээ “хууль бус” гэж санал нэгтгэйгээр тодорхойлсон ямар нэгэн тодорхойлолт одоог хүртэл байхгүй ч энэ нь хууль бусаар баяжих тухай хуулийн бодит хэлбэр, найруулга, практик үйл ажиллагааг дэлхийн улс, орнуудын харьяаллаас хамаарч өөр, өөрөөр илэрхийлэх боловч одоогийн байдлаар дэлхийн 98 улс хуулиндаа үндэслэлгүй хөрөнгөжих, хууль бусаар баяжих гэсэн хоёр нэр томьёогоор хуульчилжээ.

Хууль бусаар баяжих болон үндэслэлгүйгээр хөрөнгөжих гэсэн тодорхойлолтууд нь яллагдагчийг гэм буруутайд тооцоход зайлшгүй шаардлагатай хэд хэдэн чухал бүрэлдэхүүн хэсэг болох гэмт хэргийн бүрэлдэхүүн хэсгүүдийг тодорхойлж, тайлбарладаг бөгөөд энэ нь хууль тогтоомж, шүүхийн тайлбараар тодорхойлогддог. Хүснэгт №01-т үзүүлсэн гурван жишээ нь олон улсын конвенцод хууль бусаар баяжих гэсэн ойлголтын өөрчлөлтийг харуулж байна.

Хүснэгт №01. Олон улсын конвенцуудын тодорхойлолт

Олон улсын конвенцод хууль бусаар баяжих тухай тодорхойлолтууд

Авлигын эсрэг НҮБ-ын конвенц (UNCAC), 20 дугаар зүйл	Авлигын эсрэг Америк хоорондын конвенц (IACAC), IX зүйл	Авлигаас урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх тухай Африкийн холбооны конвенц (AUCPPC), 8 дугаар зүйл
Оролцогч улс бүр өөрийн үндсэн хууль болон эрх зүйн тогтолцооныхоо үндсэн зарчмуудыг харгалзан хууль бусаар хөрөнгөжсөн, өөрөөр хэлбэл төрийн албан тушаалтны хууль ёсны орлоготой нь холбогдуулан (үндэслэлтэй тайлбарлаж чадахгүй байгаа хөрөнгө, орлого) гэмт хэрэг үйлдсэн тохиолдолд эрүүгийн гэмт хэрэг гэж үзэхэд шаардлагатай хууль тогтоомжийн болон бусад арга хэмжээг авах талаар авч үзнэ.	Үндсэн хууль болон эрх зүйн тогтолцооныхоо үндсэн зарчмуудыг харгалзан, хараахан үүнийг хийгээгүй оролцогч улс бүр төрийн албан тушаалтны чиг үүргээ гүйцэтгэх явцад хууль ёсны дагуу олсон орлоготой нь холбоотой үндэслэлтэй тайлбарлах өмч хөрөнгийг их хэмжээгээр өсгөх боломжгүйг хууль тогтоомжийн дагуу гэмт хэрэг гэж тогтооход шаардлагатай арга хэмжээг авна.	Оролцогч улсууд дотоодын хуулийнхаа заалтыг харгалзан хууль бусаар хөрөнгөжих гэмт хэргийг хууль тогтоомжийнхоо дагуу тогтооход шаардлагатай арга хэмжээг авах үүрэг хүлээдэг. “Хууль бусаар хөрөнгөжих” гэж төрийн албан тушаалтан болон бусад этгээдийн орлоготой нь холбогдуулан үндэслэлтэй тайлбарлаж чадахгүй байгаа хөрөнгийн мэдэгдэхүйц өсөлтийг хэлнэ.

Олон улсын конвенцод нь гэмт хэргийн бүрэлдэхүүн хэсгүүдийг улс орон даяар уялдуулахыг эрмэлздэг боловч дээрх хүснэгтэд харуулсан холбогдох гол конвенцуудын хооронд ялгаа байсаар байна. Мөн НҮБ-ын Авлигын эсрэг конвенцын (UNCAC) хэлэлцээний үеэр болсон мэтгэлцээнүүд нь эдгээр

элементүүдийг зохих ёсоор боловсруулахтай холбоотой үндэсний үзэл баримтлалын ялгаатай байдлыг онцлон тэмдэглэсэн байдаг. Эдгээр ялгааг үл харгалзан баталсан үндэсний үзэл баримтлал хооронд ялгаатай байдлаас илүү ижил төстэй байдлаар илэрхийлэгдэж буйг хүснэгт №02-т харуулахыг эрмэлзлээ.

Хүснэгт №02. Үндэсний хууль тогтоомжуудын тодорхойлолт

Үндэсний хууль тогтоомжид хууль бусаар баяжих тухай тодорхойлолт		
Сьерра Леон (Авлигын эсрэг хууль 2008, IV хэсэг) Төрийн албан хаагч байсан, эсхүл тайлбарлаж чадахгүй байгаа тодорхойгүй хөрөнгөтэй аливаа хүн (а) одоогийн болон өмнөх албан тушаалын цалин хөлстэйгөө дүйцэхүйц амьжиргааны түвшингээс дээгүүр байгаа, (б) мөнгөн хөрөнгө, эсвэл түүний одоогийн болон өнгөрсөн үеийн албан тушаалын цалин хөлстэй тэнцэхүйц хэмжээний эд хөрөнгө,	Гайана (Шударга байдлын хорооны хууль 1998) Нийтийн амьдралд байгаа эсвэл байсан хүн, эсхүл түүний нэрийн өмнөөс бусад этгээд нь анх дурдсан хүний орлогын эх үүсвэртэй тэнцэхүйц хэмжээний эд хөрөнгө, мөнгөн хөрөнгө эзэмшиж байгаа нь тогтоогдсон тохиолдолд эд хөрөнгө, мөнгөн баялгийг хууль ёсны аргаар олж авсан болохыг нотлох хангалттай	Хятад (Эрүүгийн хууль 1997, 395-р зүйл) Өмч хөрөнгө, зарлага нь хууль ёсны орлогоосоо илт давсан, хэрэв зөрүү нь асар их байвал түүний өмчийн эх үүсвэрийг тайлбарлахыг үүрэг болгож болно. Эх сурвалж нь хууль ёсны гэдгийг нотолж чадахгүй бол хууль ёсны орлогоос нь давсан хэсгийг хууль бусаар олсон орлогод тооцож, таван жилээс дээшгүй хугацаагаар

хэрвээ тэр ийм амьжиргааны түвшинг хэрхэн хангаж чадсан, эсхүл ийм мөнгөн хөрөнгө, эд хөрөнгө түүний мэдэлд хэрхэн орсон талаар шүүхэд хангалттай тайлбар өгөөгүй бол гэмт хэрэг үйлдсэнд тооцно.

нотлох баримт бүрдүүлэх, гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцож, ял шийтгэл оногдуулах, зургаан сараас доошгүй гурван жилээс илүүгүй хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.

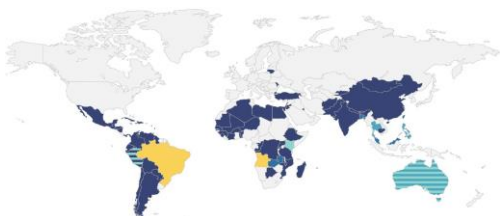
хорих, эсхүл эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх, эд хөрөнгийн зарим хэсгийг нь түүний хууль ёсны орлогоос давсан бол хураах болон хорих ялаар шийтгэнэ.

Дээрх хүснэгтээс харахад тодорхой үр дүнд хууль бусаар баяжих зарим нийтлэг элементүүдийг хөгжүүлэх хандлага ажиглагдаж байна. НҮБ-ын Үндэсний аюулгүй байдлын конвенцын хүрээнд Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын албан ёсны хэл рүү орчуулахдаа бага зэрэг ялгаатай байгаа нь гэмт хэрэг үйлдэхэд янз бүрийн үзэл баримтлалд хүргэж болзошгүйг анхаарах нь чухал юм. Жишээлбэл; 20-р зүйлд англи хэл дээрх "гэмт хэрэг үйлдэх" гэсэн утга бүхий үг хэллэг нь испани хэлээр "tipifi car el delito" гэмт хэргийн эрүүгийн шинж чанарыг заахаа больж хувирах бөгөөд франц хэлээр "conférer le caractère d'infraction pénale"⁶ зөрчлөөс эхлээд эрүүгийн гэмт хэрэг хүртэлх өргөн хүрээг хамаарах байдлаар ялгаатай илэрхийлэгддэг. Мөн зарим зүйл заалтад "хууль бусаар баяжих" гэсэн нэр томьёо нь жинхэнэ авлигын сонгодог гэмт хэрэг болох, төрийн албан тушаалтнаас хууль бус үйлдэл хийхийг шаарддаг бол "үндэслэлгүйгээр хөрөнгөжих" нь зөвхөн төрийн албан хаагчийн хөрөнгийн өсөлтийг тайлбарлаагүй зүйл дээр үндэслэсэн байдаг.

Ийнхүү дээрх хоёр нэр томьёог Авлигатай тэмцэхийн тулд "хууль бусаар баяжих" болон "үндэслэлгүйгээр хөрөнгөжих" гэмт хэрэг гэж тооцох үндсэн нөхцөлийг бүрдүүлж буй нь хууль зүйн чухал ач холбогдолтой юм.

Хоёр. Гадаадын улс, орнуудын эрх зүйн орчны харьцуулалтын тухайд. Дэлхийн 98 улс, оронд хууль бусаар баяжих, үндэслэлгүйгээр хөрөнгөжих тухай хэрхэн хуульчилсан байдалд харьцуулсан дүн

шинжилгээ⁷ хийлээ. Бүс нутгаар дараах зураг, хүснэгтэд харууллаа.

№	Тив	Хуульчилсан улсын тоо
1	Ази	36
2	Америк	25
3	Африк	35
4	Европ	2

Эрх зүйн тогтолцооны хувьд 47 нь иргэний эрх зүйд, 35 нь нийтлэг эрх зүйд, 16 нь холимог эрх зүйд харьяалалтай байна.

Дэлхийн улс, орнуудын дийлэнх нь буюу 78 нь Эрүүгийн эрх зүйд суурилдаг бөгөөд гэмт хэргийн шинжтэй хууль бусаар баяжих нь эрүүгийн хууль, 18 нь иргэний болон төрөлжсөн хууль гэж ангилагдсан хуулиудаар зохицуулж байгаа бол 2 нь захиргааны хууль гэж ангилан хуульчлан хэрэглэж байна. Хуульчилж буй байдлаас шалтгаалан эрүүгийн эсвэл иргэний шинж чанартай юу? гэсэн асуулт гарч ирэх бөгөөд эрүүгийн хуулинд тусгасан байдлыг судлахад илүү чанга шийтгэл ногдуулах, ихэвчлэн хамрах хүрээ нь илүү хязгаарлагдмал; иргэний хуулинд тусгасан байдлыг судлахад нотлогдсон тохиолдолд буцаан эргүүлэн төлүүлэхийг шаардах, нотлох ажиллагааны хууль, тогтоомжууд, стандартыг зөрчих магадлал багатай, илүү өргөн хүрээг хамрах давуу талтай байна гэж харж болохоор байна.

Мөн нийгэм, эдийн засаг, шударга байдлын үнэлгээгээр дэлхийд эхний байрт явдаг Канад, АНУ хоёулаа Авлигын эсрэг Америк хоорондын конвенц (IACAC) "хууль бусаар баяжих тухай" конвенцын IX зүйлд заасан хууль бусаар хөрөнгөжих гэмт хэргийг гэмт хэрэгт тооцох тухай хууль нь тус Улсын үндсэн хуулиар баталгаажсан гэм буруугүй байх зарчмыг зөрчинө гэсэн үндэслэлээр хэрэгжүүлэхгүй байхаар тусгасан байна.

АНУ Конвенцын IX зүйлд зааснаар хууль бусаар хөрөнгөжсөн шинэ эрүүгийн

⁶French Penal Code, Article 111-1, states, "Les infractions pénales sont classées, suivant leur gravité, en crimes, délits, et contraventions."

⁷https://www.jstor.org/stable/j.ctv2c74pzx.7#metadata_a_info_tab_contents

Хууль сахиулахуй

гэмт хэрэг үүсгэх үүрэг хүлээхгүй гэдгийг онцолсон байдаг.

Канад улс АНУ-ын адилаар IX зүйлд хууль бусаар хөрөнгөжсөн гэмт хэрэг үйлдэх тухай заасан талын үүрэг нь "Үндсэн хууль болон эрх зүйн тогтолцооныхоо үндсэн зарчмуудад захирагдана" гэж заасан байдаг учраас мөн хэрэгжүүлэхгүй тухай мэдэгдэж байжээ.

Нэгэнт НҮБ-ын Авлигын эсрэг конвенцын (UNCAC)-д нэгдэн орсон Улс, орнууд субъектүүдийг дараах байдлаар томьёолон хуульчилсан байна.

Өргөн хүрээний буюу бүх хүнд хамааруулан авч үзэх боломжтой байхаар хуульчлах: Баруун Австралийн иргэний хууль бусаар баяжих хуулийн дагуу бүх иргэнд оногдуулах боломжтой байхаар хуульчилсан бөгөөд гол зорилго нь олон улсын гэмт хэргүүд болох хар тамхины гэмт хэрэг, хүний наймаа, зохион байгуулалттай гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд онцгой ач холбогдолтой байдаг байна. Мөн Литв улс эрүүгийн хууль бусаар баяжих тухай хуулиндаа бүх иргэний эсрэг хэрэглэн хуульчилсан. Боливийн хууль бусаар баяжих тухай хуульд олон нийтийг хууль бусаар баяжихад чиглэсэн тусдаа заалтууд байдаг бөгөөд албан тушаалтан, түүнчлэн "аливаа нэгэн хувь хүн" хууль бусаар баяжсан нь улсын өмчид "нөлөөлсөн" гэдгийг прокурор нотолсон бол яллах боломжтой байхаар хуульчилжээ.

Хуулийн этгээдэд хамааруулан авч үзэн хуульчлах: Зарим улс орнууд хууль бусаар баяжих гэмт хэрэгт хуулийн этгээдийг хариуцагчаар татаж болох боломжтой талаар хуульчилсан байдаг. Литвын Эрүүгийн хуулинд хууль бус хөрөнгийг санаатайгаар хүлээн авсан нь тогтоогдсон бол хорин жил хүртэлх арилжааны үйл ажиллагааг зогсоох, хязгаарлах.

Хууль бусаар баяжих гэмт хэргийн хууль нь туслагч, зуучлагчдад мөн хамаарахаар хуульчлах: Хууль бусаар хөрөнгөжсөн төрийн албан тушаалтан, хувь хүн, аж ахуйн нэгжийг онилсноос гадна зарим хууль бусаар баяжих тухай хуулиуд нь илүү өргөн хүрээг хамарч мөн хувь хүмүүст эсвэл хэн нэгнийг хууль бусаар баяжихад тусалсан буюу зуучилсан аж ахуйн нэгжид хамаарахаар дэлхий улс орнууд хуульчилсан байна.

Дээрх жишгээс харахад хууль бусаар баяжих үйлдлийг хуульчлахдаа субъектийн цар хүрээг ямар ч байдлаар хуульчилж

болох бөгөөд тухайн гэмт үйлдэлтэй тэмцэх тухайн улс орны хүсэл зоригоос бүх зүйлс хамаарч байна. ХБНГУ-ын Берлин хотод төвтэй "Трансперенси Интернешнл" судалгаанд тогтмол амжилттай үзүүлэлттэй байдаг Хонконг, Аргентин, Баруун Австралийн хуулийн зохицуулалт нь дэлхий нийтийн сайн жишигт тооцогддог бөгөөд илт 2 өөр хэлбэр, шинж байдлаар хуульчилсан байдаг. Тухайлбал, **нэг-т;** Хонг Конгийн эрүүгийн "Хууль бусаар баяжих тухай хууль" хээл хахуулийн тухай захирамж 38-д хуульчилсан. Шүүхэд хөрөнгөө нэмэгдсэн талаар үндэслэлтэй тайлбарлаж чадаагүй бол 1,000,000 хонконг доллароор торгох, 10 жил хорих ял шийтгэнэ. Мөн шүүхээс гэм буруутай гэж үзсэн тохиолдолд засгийн газарт гэмт хэрэг үйлдэж олсон эсвэл, тайлбарлаж чадаагүй хэмжээгээр төлөх үүрэг үүсэхээр тус тус хуульчилжээ. Энэхүү хуульд хууль бусаар хөрөнгөжих үйлдлийг тодорхой тусгаж, шоронд хорих, торгох зэрэг шийтгэл ногдуулах эрхийг шүүхэд олгодог мөн хураах, нэмэгдэл торгуулийг оногдуулж болохоор хуульчилж өгсөн.

Түүгээр ч барахгүй хууль бусаар баяжих хуулийн хоёр дахь шинж чанар болох өөр гэмт хэргийн шинж байгааг зайлшгүй нотлох үүрэг хүлээдэггүй байна, **хоёр-т;** Аргентин Улсын эрүүгийн "Хууль бусаар баяжих тухай хууль"-ийн 268 дугаар зүйлд зааж хуульчилсан. Эрүүгийн хуулийн 39-д дараах байдлаар бичсэн байна. Албан тушаалтан, ажилтныг хууль бусаар хөрөнгөжсөн, гарал үүслийг зөвтгөөгүй аливаа хөрөнгөө өөрийн болон гуравдагч этгээдийн нэр дээр байгаа баялгийг мэдэгдэхүйц баяжуулах, түүнийг нуун дарагдуулах, энэ нь төрийн албан тушаал хашиж, ажилд орсны дараа болон үүргээ гүйцэтгэхээ больсноос хойш хоёр жилийн дараа шийтгэнэ. Хоёр жилээс зургаа жил хүртэл хугацаагаар хорих, хоёроос тав дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох мөн бүх насаар нь үнэмлэхүй эрхийг хасах гэж хуульчилсан; **гурав-т:** Баруун Австралийн харьяалалд байгаа "Иргэний хууль бусаар баяжих тухай хууль" гэж хуульчилсан. Иргэний хуулийн хэлбэртэй ба Баруун Австралийн хууль (энэ нь хууль бусаар баяжихыг "Тодорхойгүй баялгийн хяналт") нь Иргэний хуулийн 40-р

зүйлд заасан⁸ эд хөрөнгө нь хариуцагчийн хууль ёсны дагуу олж авсан баялгийн үнээс их байна. Хариуцагчийн эд хөрөнгө, үйлчилгээ, давуу тал, ашиг тус хариуцагчаас бусад тохиолдолд эд баялгийг хууль ёсны дагуу олж аваагүй гэж үзнэ. Шүүх хариуцагчийн орлого, зарлагын хэмжээг ямар ч үед, хэзээ ч хамаагүй бүх цаг үед шалгах эрхтэй байна. Гэсэн хэдий ч энэ хууль нь өмнөх хоёр жишээнээс тэс өөр боловч хууль бусаар баяжих тухай хуулийн хоёр үндсэн шинжийг агуулсан хэвээр байна.

Дүгнэлт, санал

Аливаа Улс олон Улсын болон бүс нутгийн гэрээ, конвенцод нэгдэн орохдоо эрх зүйн тогтолцооны үндсэн зарчим, үндсэн хуулийн үзэл баримтлалдаа нийцэх эсэхэд дүн шинжилгээ хийсний үр дүнд нэгдэх ёстой бөгөөд энэ талаар судлаагүй, дутуу мэдээлэлтэй байсны үр дүнд хууль, шүүхийн нэгдмэл байдал алдагдах, олон Улсын гэрээ, конвенцын хэрэгжилтийг хангахгүй байх, сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчийн эрхийг зөрчих, нөгөө талаасаа ял завших нөхцөл байдлыг үүсгэж байна гэж судлаачдын зүгээс дүгнэх байна.

Манай Улстай адилаар Нигерт хууль бусаар баяжих тухай хуулийн зарим хэсгийг Үндсэн хууль зөрчсөн гэж үзсэн⁹ бөгөөд энэ нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 14 дүгээр зүйлд "... өөрөө өөрийнхөө эсрэг мэдүүлэг өгөхийг шаардах, мэдүүлэг гаргуулахаар шахалт үзүүлэх, хүч хэрэглэхийг хориглоно ..., үндэслэлгүйгээр хөрөнгөжих гэмт хэргийн үзэл баримтлал нь хэргийн бодит байдлыг нотлох үүрэг хүлээхгүй байх тухай заасан заалттай зөрчилдөж буйг бид хэн хүнгүй мэддэг. Нэгдэн орсон улс, орнууд дээрх үйлдлийг ерөнхийдөө "үндэслэлгүйгээр хөрөнгөжих", "хууль бусаар баяжих" гэсэн хоёр томъёоллоор хуульчилсан хэдий ч улс орны өөрсдийн үзэл баримтлалд нийцүүлэн дийлэнх нь эрүүгийн болон иргэний хуульдаа тусгажээ.

Манай улсын хуультай харьцуулан үзэхэд тодорхой үр дүнтэй тэмцэж буй улс, орнуудын нь хуулиндаа хөөн хэлэлцэх хугацаа, албадлагын арга хэмжээг зайлшгүй хуульчилдаг байдал нь ял завшихгүй байх нөхцөлийг бүрдүүлж ялын бодлогыг хөндөж байна. Мөн гэмт хэргийн субъектийн хувьд

илүү өргөн цар хүрээтэй, хамаарал бүхий этгээд, гуравдагч этгээдийн нэр дээрхээс үл хамааран гэмт хэрэг үйлдсэнд тооцож, 2 дахь шинж буюу гэмт хэрэг үйлдэж олсон буюу тухайн гэмт хэргийг нотлох үүрэг хүлээдэггүй хариуцагчийг хүссэн үедээ өмч хөрөнгийг шалгаж байхаар тус тус хуульчилжээ.

"Хууль бусаар баяжсаныг гэмт хэрэг гэж тогтоогоогүй оролцогч аль ч улс тухайн хүрээнд хууль тогтоомжийн дагуу энэ гэмт хэргийн талаар туслалцаа үзүүлж, хамтран ажиллана"¹⁰ гэж заасан байдаг. Иймд хууль бусаар баяжих гэмт хэрэг нь тухайн улсын хилээр хязгаарлагдахгүй, нэг буюу хэд хэдэн улсын хилийг дамнан үйлдэгддэг, олон улсын ангиллын гэмт хэрэгт хамаарах тул олон улсын хамтын ажиллагааг улам өргөжүүлэх шаардлагатай байна. Гэхдээ энэхүү сэдвийг судлах явцад зарим улсад мөрдөн шалгах ажиллагааны явцад холбогдох мэдээллийг гаргаж өгөөгүй бол өөрөө тусдаа зөрчлийн шинжийг агуулж байна гэж үзэх нь бий. Харин Их Британи улс уламжлалт гэмт хэргүүдээс хууль бусаар баяжих гэмт хэргийг өөр гэж үзэж түүнд зориулан мөрдөн шалгах арга, аргачлалыг тусад нь салгаж авч үзэх бөгөөд түүнд зориулсан мөрдөн шалгах ажиллагааны зааварчилгаа боловсруулж, батлуулан шалгаж байгаа сайн туршлага байна.

Энэхүү сэдвийг судлаач бидний хувьд зайлшгүй анхаарах ёстой чухал сэдэв гэж үзсэний үндсэн дээр судалж дээрх дүгнэлтүүдэд үндэслэн дараах саналыг дэвшүүлж байна.

1. Хууль зүй, дотоод хэргийн яамны удирдлагууд олон нийтийн цахим хэрэгслээр үндэслэлгүйгээр хөрөнгөжих гэмт хэрэгтэй тэмцэх хүсэл зоригийн илэрхийллээ удаа дараа илэрхийлж хуулийн төсөлд санал авч байсан боловч "Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай" 2022 оны 05 дугаар сарын 04-ний өдөр төсөлд оруулаагүй байгаа нь цаашид бид тухайн гэмт хэргийг нийтийн албан тушаалтан гэдгээр хязгаарлахгүй, хамаарал бүхий этгээд, гуравдагч этгээдэд эсхүл хуулийн этгээд болон бүх хүмүүст хамааралтай байх г.м өргөн цар хүрээтэй хуульчилж, ялын бодлогыг чангатгах зайлшгүй хэрэгцээ шаардлага байна;

⁸Criminal Property Confiscation Act 2000 (Australia - Western Australia).

⁹Arrêt n° 07/08/CC/MC du 20 novembre 2008 (Cour Constitutionnelle) (Niger).

¹⁰Inter-American Convention Against Corruption, Article IX.

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХ
СЭНТЭР

2. Хэд хэдэн улсын хилийг дамнан үйлдэгддэг олон улсын шинжтэй гэмт хэрэг тул олон улсын конвенцуудад, Монгол Улсын нэгдэн орсон олон улсын гэрээнд заасны дагуу хамтын ажиллагаагаа сайжруулж, мэдээлэл солилцох, бууль бусаар баяжиж гадаад гарсан их хэмжээний мөнгийг эргүүлэн авчрах, хураан авах чадавхтай хууль эрх зүйн орчин, чадварлаг системийг бүрдүүлэх;

3. Мөрдөгч, хуульч, шүүгч нарын дунд хууль бусаар баяжих гэмт хэргийн олон улсын үзэл баримтлал, ойлголт, үндсэн шинжийг талаар таниулан ойлгуулж, өөр бусад уламжлалт гэмт хэргүүдээс механизмын хувьд болон мөрдөн шалгах, түүнд хяналт тавих, шүүн таслах ажиллагаа

өөр тул олон улсын сайн жишгүүдийг нэвтрүүлэх саналыг тус тус дэвшүүллээ.

Ашигласан материал

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль (1992)
2. Авлигын эсрэг НҮБ-ын конвенц
3. Авлигын эсрэг хууль (2006).
4. Эрүүгийн хууль. (2002)
5. Эрүүгийн хууль /шинэчилсэн найруулга (2015)
6. Нийтийн албанд нийтийн болон хувийн ашиг сонирхлыг зохицуулах, ашиг сонирхлын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хууль (2021) .
7. Different approaches to drafting illicit enrichment laws
8. 'qualified illicit enrichment laws' (which are explained in Section 1.4.2).

УЛСЫН ХИЛ ДАМНАСАН ГЭМТ ХЭРЭГ, ТЕРРОРИЗМТЭЙ ТЭМЦЭХ АСУУДАЛ

PROBLEMS OF FIGHTING CRIME AND TERRORISM

Х.Баясгалан

ДХИС-ийн Хилийн албаны сургуулийн Хилийн албаны тэнхимийн профессор, хурандаа
Bayasgalan Kh.

Professor of the Border protection service department of the Border protection service school of UIA, colonel

Хураангуй: Улсын хил дамнасан гэмт хэрэгтэй тэмцэх, хилийн аюулгүй байдлыг хангах хүрээнд улсын хилээр нэвтрэх зорчигчийг хүний биеийн давхцахгүй биометр өгөгдлөөр бүртгэх үйл ажиллагааны талаарх онол, практикийн асуудлыг дэвшүүлж, түүнийг бодитойгоор хэрэгжүүлсэн судалгааны талаар.

Нэгдсэн үндэстний байгууллагаас хэрэгжүүлж байгаа террорист этгээдийн хөдөлгөөнд хяналт тавих "Go travel" хөтөлбөрийг Монгол Улсад нутагшуулж, зорчигчийн урьдчилсан мэдээллийг авч эрсдэлийг үнэлэх, тооцоолох замаар, хил дамнасан гэмт хэрэг, террорист, олон улсад эрэн сурвалжлагдаж байгаа этгээдийн хөдөлгөөнд хяналт тавих, илрүүлэх, хил хяналтын болон хууль сахиулах байгууллагуудын харилцан ажиллагааг сайжруулах зэрэг асуудлыг судалсан болно.

Зорчигч тасалбар худалдан авсан, эсхүл нислэгийн бүртгэл хийлгэсэн даруйд тухайн зорчигчийн мэдээллийг төрийн мэдээллийн сангууд болон интерполоор эрэн сурвалжилж буй этгээдийн жагсаалт, нисэж болохгүй анхаарах зорчигчдын жагсаалт (Watch List), хар жагсаалт (Black List) визийн болон аяллын баримт бичгийн мэдээллийн сантай тулгаж эрсдэлийн дүн шинжилгээ хийснээр үр дүнг төрийн болон хилийн хяналтын байгууллагуудад 1-3 секундийн дотор илгээснээр шуурхай шийдвэр гаргах боломжийг бүрдүүлэх юм.

Abstract: In the framework of combating cross-border crime and ensuring border security, the theoretical and practical issues of registration of passengers crossing the state border with non-overlapping biometric data of the human body have been put forward, and the research has been practically implemented.

The "Go travel" program to control the movement of terrorists implemented by the United Nations will be localized in Mongolia, and the movement of cross-border crimes, terrorists, and internationally wanted persons will be monitored, detected, and border controlled by taking preliminary passenger data and assessing and calculating the risk. and improving cooperation between law enforcement agencies.

As soon as a passenger buys a ticket or registers a flight, the passenger's information is checked against the government databases and the list of persons wanted by Interpol, the list of passengers who should not fly (Watch List), the black list (Black List) and the database of visa and travel documents. After the analysis, the results will be sent to the government and border control agencies within 1-3 seconds, enabling them to make quick decisions.

Түлхүүр үгс: Улсын хил, хил хамгаалалт, аюулгүй байдал, хил дамнасан гэмт хэрэг, террорист, биометр өгөгдөл

Key words: State border, border protection, security, transnational crime, terrorist, biometric data

Үндэслэл

Олон улсын болон бүс нутгийн аюулгүй байдлын нөхцөл байдал хурдтайгаар хувьсан өөрчлөгдөж, терроризмын аюул, үндэстэн, хил дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэрэг өргөжин тэлэхийн хэрээр дайн байлдаан, зэвсэгт мөргөлдөөн, улс төр, эдийн засгийн хямрал, байгалийн гамшиг болон өлсгөлөн,

ядуурлаас үүдсэн дүрвэгсдийн урсгал өсөн нэмэгдэж байгаа энэ үед олон улсын хамтын нийгэмлэг, улс орнуудын хувьд аюулгүй байдлын асуудал хурцаар тавигдаж байна.

Улсын хил дамнасан зохион байгуулалттай гэмт бүлэглэлүүд өөрийн гишүүд болон зэвсэг, сум галт хэрэгсэл, хар тамхи мансууруулах бодис зэргийг улс орнуудын хилээр хууль бусаар нэвтрүүлэх

МОНГОЛЫН Дотоод Аюулгүй Байдлын
МОНГОЛЫН Дотоод Аюулгүй Байдлын

МОНГОЛ УЛСЫН ХИЛ СУДЛАЛ

ажиллагаа нарийсах тусам тэдэнтэй тэмцэх, үндэсний болон хилийн аюулгүй байдлаа хангах асуудал нь улс орнуудад тулгарсан хүнд сорилт болж байна.

Дэлхийн ихэнх улс орнууд болзошгүй аюулаас урьдчилан сэргийлэх үүднээс улсын хил нэвтэрч байгаа хүмүүсийн бүртгэл, хяналт, шалгалтад онцгой анхаарч, орчин үеийн дэвшилтэт технологийг өргөнөөр ашиглаж байгаа бөгөөд хүний биеийн давхцахгүй өгөгдөл буюу биометр мэдээлэлд суурилсан таних технологийг нэвтрүүлээд байна. Тухайлбал манай хөрш ОХУ, БНХАУ уг технологийг хилийн аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагаанд 2017 оноос ашиглаж эхэлсэн.

Өнөөгийн байдлаар 120 гаруй орон бүх төрлийн паспортаа электрон /эзэмшигчийн биометр мэдээллийг агуулсан чиптэй/ болгосон бөгөөд 2023 оны байдлаар гэхэд бүх нисэх буудлын 70 хувь нь биометр мэдээлэлд суурилсан таних технологийг нэвтрүүлээд байна. Монгол Улс дипломат, албан, энгийн паспортаа цахим болгосон.

Мөн Монгол Улсын Их хурлаас 2020 оны 12 дугаар сарын 31-ний өдөр “Гадаадын иргэний эрх зүйн байдлын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хууль”-ийг баталж, 2021 оны 06 дугаар сарын 01-ний өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөхөөр болсон бөгөөд хуулийн 24 дүгээр зүйлийн 24.1-д “Гадаадын иргэнийг улсын хилээр нэвтрэх үед Монгол Улсын хилийн тухай хуулийн 17.6-д заасны дагуу хил хамгаалах байгууллага нь биеийн давхцахгүй өгөгдлийг авч, улсын хилээр нэвтэрсэн зорчигчийн мэдээллийн нэгдсэн санд бүртгэнэ” гэж заасан бөгөөд хуулийн хэрэгжилтийг хангах зайлшгүй шаардлага үүссэн байна.

Иймд хүний биеийн давхцахгүй биометр өгөгдлөөр бүртгэх ажиллагааг хэрэгжүүлж, улсын хилээр нэвтэрсэн зорчигч, тээврийн хэрэгслийн бүртгэл мэдээллийн нэгдсэн системийн шинэчлэлийг хийж эхэлсэн бөгөөд хилийн аюулгүй байдлыг хангах, хил дамнасан гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг улам боловсронгуй болгох зорилгоор хилийн хяналт шалгалтын нэгдсэн тогтолцоог боловсронгуй болгох шаардлагатай.

Үүний хүрээнд НҮБ-аас хэрэгжүүлж байгаа террорист этгээдийн хөдөлгөөнд хяналт тавих “Go travel” хөтөлбөрийг Монгол Улсад нутагшуулж, улсын хил нэвтрэх зорчигчийн урьдчилсан мэдээллийг авч

эрсдэлийг үнэлэх, тооцоолох замаар террорист, гэмт этгээдийг илрүүлж аюулгүй байдлаа хангах нь чухал болоод байна.

Үндсэн хэсэг

Хилийн боомтод дэвшилтэд технологи нэвтрүүлэх

Биометр гэдэг нь хүний физиологи, биологийн давтагдашгүй өгөгдлийн хэмжилтийг илэрхийлэх ухагдахуун бөгөөд уламжлалт аргууд болох текст суурьтай, мэдлэг суурьтай баталгаажуулалттай харьцуулахад тухайн хүний онцлогт суурилдаг.

Ялангуяа тооцооллын хурд үсрэнгүй нэмэгдсэн өнөө үед техникийн шийдэлтэй хосолсон энэхүү аргачлал нь хүнийг таних, баталгаажуулалт хийхэд хамгийн найдвартай, аюулгүй технологи болж хөгжсөн ба манай улсын хувьд хилийн аюулгүй байдлыг хангахад хүний биометр өгөгдлийг ашиглах талаар ямар нэгэн судалгаа урьд нь хийгдэж байгаагүй.

Биометр суурьтай аргачлал нь тухайн хүний хими, биологи, физиологи болон зан байдал, үйл хөдлөлийн зэрэг шинж чанарууд дээр үндэслэн хийгдэх боломжтой ба хүний аль шинж чанаруудыг сонгох нь тухайн үеийн хэрэгцээ, шаардлагад тулгуурладаг.

Биометр өгөгдөл нь доорх үндсэн 4 шинж чанарыг агуулдаг. *Universality*: бүх хүнд байх ёстой; *Distinctiveness*: аливаа хоёр хүний хувьд ижилхэн байх ёсгүй; *Permanence*: цаг хугацаанаас үл хамаарсан буюу хувьсан өөрчлөгддөггүй байх; *Collectability*: хэмжиж, цуглуулах боломжтой байх.

Дээрх шаардлагыг хангасан биометрийн систем нь үндсэн 2 горимд ажилладаг. Эхний горим нь баталгаажуулалт (verification) буюу “*нэгийг харьцах нэг*” харьцуулалт хийх ба энэ тохиолдолд тухайн этгээдийг өөртэй нь харьцуулж, мөн эсэхийг нь тодорхойлдог. Хоёр дахь горим нь танилт (identification) буюу “*нэгийг харьцах олон*” харьцуулалт хийж ажилладаг.

• Хурууны хээн дээр суурилсан аргачлал:

Аргентины судлаач Жуан Вучетик нь 1891 онд биометрийн мэдээлэл болох хурууны хээг гэмт хэрэгтнүүдийн бүртгэл үүсгэхэд анх удаагаа хэрэглэж эхэлсэн байна. Хуруу хээний өгөгдлийг хялбар хэмжих боломжтой бөгөөд биометрийн системийн хэрэглээнд өргөн нэвтэрсэн. Давуу тал нь хэмжилтийг хадгалахад бага

санах ой шаарддаг, системийг боловсруулах өртөг бага төдийгүй өндөр нарийвчлалтай байдаг¹.

• **Нүүр царайны төрх нь дээр суурилсан аргачлал:**

Нүүр царайны өгөгдөл дээр суурилсан энэхүү аргачлал нь хамгийн түгээмэл хэрэглэгддэг бөгөөд non-intrusive буюу зайнаас ажиллах боломжтой нь түүний хэрэглээг харьцангуй хүртээмжтэй болгодог. Нүүр танилтын олон биометрийн аргачлалууд дэвшигдсэн байдаг ба хамгийн түгээмэл ашиглагддаг аргууд нь Фишер нүүр (Fisher Face), Эйгэн нүүр (Eigen Face), Үндсэн хэсгийн анализ (Principal Component Analysis) юм².

Сүүлийн үед хиймэл оюун ухааны аргууд ялангуяа конволюционал неурол сүлжээнд суурилсан аргачлал (convolutional neural network) хамгийн өндөр нарийвчлалд хүрсэн. Дутагдалтай тал нь орчны нөлөөлөл болох гэрэлтүүлэг, камерын байршлаас хамааралтай байдаг тул хэмжилтийн орчин нөхцөлийг анхаарах шаардлагатай.

• **Айрисд суурилсан аргачлал:**

Энэхүү аргачлал нь хүнийг нүдний хүүхэн харааны бүтэц дээр тулгуурлаж таньдаг. Үүний сэдэл нь 1936 онд гарсан ба 1995 онд Доктор Леонард Флом, Арон Сафир нар нь анхны техникийн загварыг бүтээж хэрэглээнд нэвтрүүлсэн. 2002 онд Габор Шүүлтүүр (Gabor Filter) ашигласан шинэ алгоритмыг боловсруулсан ба 2007 онд Жан Мазур нь маш хурдтай боловсруулалт хийх аргачлал нээсэн.

• **Дуу хоолойн дээр суурилсан аргачлал:**

Хүний яриа, дуу хоолойн дээр тулгуурласан систем нь Нууцалсан Марковын цувааны загварчлал (Hidden Markov Model), Олон-талт Гауссын Түгэлт (Multi-Gaussian Distribution) аргачлалд тулгуурлаж боловсруулагдсан.

Биометрийн систем нь хэрэглэж буй биометрийн мэдээллийн тооноос хамаарч 2 төрөлд хуваагддаг.

Уни-модал нь биометрийн нэг мэдээллийг ашигладаг бөгөөд энэхүү системийг боловсруулах өртөг бага боловч хэмжилтийн алдаа, орчны нөлөөлөлд

өртөмхий байдал нь системийн аюулгүй, баталгаатай байдлыг сулруулдаг³.

Сүүлийн үед энэхүү хязгаарлалтыг давахын тулд мульти-модал буюу нэгээс дээш тооны биометр мэдээлэлд тулгуурласан системийг нэвтрүүлсэн ба үр дүнд нь системийн хүний танилт, илрүүлэлт нь илүү нарийвчлалтай болж, хилийн аюулгүй байдал зэрэг баталгаажуулалтын өндөр нарийвчлал шаардсан хэрэглээнд илүү тохиромжтой юм.

Энэ хүрээнд мульти-модал биометрийн системийг нүүр царайны зураг болон хурууны хээ хосолсон биометрийн мэдээлэл дээр тулгуурласан аргачлал боловсруулж, шалган нэвтрүүлэх албанд ашиглах технологийн боловсруулах нь гол зорилго юм.

Туршилтын программ хангамж хөгжүүлэх ажлын хүрээнд хийгдсэн ажлууд: Зурган мэдээллийн сан үүсгэх

"Улсын хилээр нэвтэрсэн зорчигч, тээврийн хэрэгслийн бүртгэл, мэдээллийн систем"-д бүртгэгдсэн иргэний зурган мэдээллийг биометр судалгааны ажилд зориулан бүтэцлэн цуглуулж, зурган мэдээллийн санг бүрдүүлсэн.

Өгөгдлийн цэвэрлэгээ/ боловсруулалт

Бүрдүүлсэн мэдээлэлд чанарын судалгаа хийн өгөгдлийн чанар шаардлага хангаж байгаа эсэх болон мэдээллийн давхцал байгаа эсэхийг нягтлан шалгах ажиллагаа хийгдсэн.

Биометр өгөгдлийн загварчлал

Боловсруулсан зурган мэдээллийг нүүр царайгаар таних биометрийн өгөгдлийн загварчлалд хөрвүүлэн одоогийн байдлаар 3,650,620 ширхэг хүний нүүр царайн биометр загвар өгөгдлийг үүсгэсэн.

Туршилтад ашиглах төхөөрөмжүүдийг программчлах

Туршилтын программ хангамжид ашиглагдах тоног төхөөрөмжүүдтэй (Веб камер, хурууны хээ уншигч, паспорт уншигч төхөөрөмжүүд) холбогдон ажиллах хөгжүүлэлт хийгдсэн.

Туршилтын программ хангамжийн мэдээллийн санг үүсгэх

¹Kwak, Keun-Chang, and Witold Pedrycz. "Face recognition using a fuzzy fisherface classifier." *Pattern recognition* 38.10 (2005): 1717-1732.

²Kim, Kwang In, Keechul Jung, and Hang Joon Kim. "Face recognition using kernel principal component

analysis." *IEEE signal processing letters* 9.2 (2002): 40-42.

³Jain, A. K. Ross, A. Prabhakar, S. "An Introduction to Biometric Recognition", *IEEE Trans. on Circuits and Systems for Video Technology*, Vol. 14, No. 1, pp 4-19, January 2004.

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

Туршилтын системийн мэдээллийн сангийн архитектурыг боловсруулж мэдээллийн санг бүтэцлэн үүсгэсэн.

Туршилтын программ хангамжийг хөгжүүлэх

Туршилтын программ хангамжийн хөгжүүлэлт хийгдэж дууссан бөгөөд боловсруулсан туршилтын программ хангамжийг ХХЕГ-т туршин шалгаж, хилийн боомтод ашиглаж байна.

Туршилтын программ хангамжийн үйл ажиллагаа

Туршилтын программ хангамж нь шалган нэвтрүүлэх үйл ажиллагаа автоматаар ажиллах байдлаар буюу шалгагчгүйгээр ажиллах байдлаар зохиогдсон. Зорчигч нь дэлгэцэд программаас өгөх зааврын дагуу үйлдлүүдийг тодорхой дарааллаар хийн бүртгэлийн үйл ажиллагааг өөрөө явуулах онцлогтой.

Программын анхны байдал "паспортоо уншуулна уу" заавар бүхий харагдах байдал

Паспортын уншигч төхөөрөмжид паспортыг уншуулахад тухайн паспортын мэдээллээр иргэний мэдээллийг УБЕГ-ын иргэний мэдээлэл болон мэдээллийн санд авагдсан бусад шалгагдах шаардлагатай мэдээллээс автоматаар шалгалт хийгдэнэ. Үүний дараа камерын дүрснээс тухайн зорчигчийн нүүр царайг мэдээллийн санд авагдсан болон УБЕГ-ын иргэний зурган мэдээлэлтэй нүүр царайг харьцуулан тулгаж, төсөөтэй байдлыг хувьчлан харуулна.

Террорист этгээдийн хөдөлгөөнд хяналт тавих хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж, хилийн хяналтын байгууллагуудын

хяналт шалгалт, харилцан ажиллагааг сайжруулах

Улсын хил нь нэг талаас улс төр, эрх зүйн бүрэн эрхийн хязгаар, нөгөө талаас аюулгүй байдлын орон зайн нэгэн хэсгийг төлөөлөх бөгөөд улсын хилийг тогтоох, тэмдэглэх, хамтран шалгах, аюулгүй байдлыг нь хангах асуудлыг хилийн асуудлаар байгуулсан олон улсын гэрээ, хэлэлцээр болон дотоодын хууль тогтоомжоор зохицуулдаг.

Олон улсын хэмжээнд үндэсний аюулгүй байдлын салшгүй хэсэг болох хилийн аюулгүй байдлыг хангах асуудал 1990-ээд оны эхэн үеэс илүү чухлаар тавигдаж, хилийн менежмент, ухаалаг хил,

цахим хил гэх мэт ойлголтууд бий болсон бөгөөд аюулгүй байдлын хувьд эрсдэл, эрсдэлийг тодорхойлох, урьдчилан сэргийлэх чиглэлд анхаарах болсон.

Монгол Улсын төр хилийн аюулгүй байдлыг хангах, улсын хил хамгаалалтыг бэхжүүлэх, эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох талаар түүхийн бүхий л хугацаанд анхаарал хандуулсаар ирсэн бөгөөд улсын хил бүрэлдэн тогтсон түүхэн онцлог, улсын хилийн бодлого, эрх зүй, стратеги, хил хамгаалалт хийгээд хилийн аюулгүй байдлыг хангахтай холбоотой асуудлыг олон талаас нь судалсан хил судлалын эрдэмтдийн бүтээлүүд хилийн эрх зүйн шинжлэх ухааны хөгжилд чухал ач холбогдолтой байсаар ирсэн.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 4 дүгээр зүйлд “Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал, улсын хил халдашгүй дархан байна⁴” гэж;

Монгол Улсын Үндэсний Аюулгүй байдлын үзэл баримтлалын 1.1.2-т “Монгол Улсын нутаг дэвсгэр, хил хязгаарын халдашгүй байдал болон бүрэн бүтэн байдал нь Монгол Улсын үндэсний язгуур ашиг сонирхолд багтана⁵”, 3.1-д “Хил хязгаарын халдашгүй дархан байдал нь Монгол Улсын оршин тогтнохуйн аюулгүй байдлын үндэс болно”, 3.1.2.4-т “Хилийн хамгаалалт, хяналт шалгалтын үйл ажиллагаанд мэдээллийн нэгдмэл, шуурхай байдлыг баталгаатай хангах зохион байгуулалт, техник, технологийн шинэчлэлийг хэрэгжүүлнэ” гэж;

“Үндэсний аюулгүй байдлын тухай хуулийн 8.3-д “Монгол Улсын Засгийн газар нь үндэсний аюулгүй байдлыг хангах шаардлагатай арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэх ажлыг зохион байгуулна.”;

“Үй олноор хөнөөх зэвсэг дэлгэрүүлэх болон терроризмтой тэмцэх хуулийн 6.1.4-т “терроризм үл нутагших, террорист этгээд нэвтрэхгүй, орогнохгүй байх орчин нөхцөлийг бүрдүүлэх⁶”, 6.1.9-т “зэвсэг дэлгэрүүлэх болон терроризмтой тэмцэх чиглэлээр олон улсын болон гадаад, дотоодын байгууллагатай хамтран ажиллах”;

Иргэний агаарын тээврийн тухай хуулийн

“Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх хуулийн 8.2.10-т “Олон улсын нислэг үйлдэх агаарын тээвэрлэгчээс зорчигчийн мэдээллийг урьдчилан авах.”; 25.1.10-т “энэ хуулийн 8.2.10-т заасан зорчигчийн мэдээллийг урьдчилан авах, харилцан мэдээлэл солилцох, түүний аюулгүй байдлыг хангах журам батлах.”;

“НҮБ-ын “Террорист этгээдүүдийн хөдөлгөөнд хяналт тавих хөтөлбөр” хэрэгжүүлэх Монгол Улсын Засгийн газар, НҮБ-ын Терроризмтой тэмцэх албатай 2021 оны 10 дугаар сарын 7-ны өдөр байгуулсан харилцан ойлголцлын санамж бичиг;

“Монгол Улсын Засгийн газрын 2021 оны 8 дугаар сарын 25-ны өдрийн “Террорист этгээдүүдийн хөдөлгөөнд хяналт тавих хөтөлбөр”-ийг хэрэгжүүлэх талаар авах хэмжээний тухай 261 дугаар тогтоол;

“Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 4.3.1-д “...хил хамгаалах албаны үйл ажиллагаанд орчин үеийн техник, технологийн дэвшлийг ашиглана.”; 4.3.9-д “Гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүний бүртгэл, мэдээлэл, хяналтын тогтолцоог боловсронгуй болгоно⁷.”; гэж заасан нь дээр дурдсан бодлогын баримт бичгүүдийн холбогдох заалтуудыг хэрэгжүүлж, Монгол Улсад “Террорист этгээдүүдийн хөдөлгөөнд хяналт тавих хөтөлбөр”-ийг хэрэгжүүлэх хууль эрх зүйн үндэс болж байна.

Хил хамгаалах байгууллага нь улс орны хэмжээнд улсын хилийн хамгаалалтыг зохион байгуулж, улсын хилээр зорчигч, тээврийн хэрэгслийг шалган нэвтрүүлэх, хилийн боомтын аюулгүй байдлыг хангах чиг үүргийг хэрэгжүүлдэг бөгөөд зорчигч, тээврийн хэрэгслийн бүртгэлийг хөтөлж, нэгдсэн сан бүрдүүлдэг.

Шалган нэвтрүүлэх албанд ашиглаж байгаа “Улсын хилээр нэвтэрсэн зорчигч, тээврийн хэрэгслийн бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн систем”-ийг БНСУ-ын Олон улсын хамтын ажиллагааны байгууллага /IOICA/-ын төслийн хүрээнд тус улсын “SysOne” компани байгуулсан ба системийн дотоод бүтэц, зохион байгуулалтын баримт бичиг, эх код, технологийн нууцлал “SysOne” компанид хадгалагддаг, системийг шинэчлэн сайжруулах, аюулгүй байдал,

⁴Монгол улсын үндсэн хууль (1992)

⁵Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал (УИХ-ын тогтоол №48, 2010)

⁶Үй олноор хөнөөх зэвсэг дэлгэрүүлэх болон терроризмтой тэмцэх хууль (2019)

⁷Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр (УИХ-ын тогтоол №24, 2020)

МОНГОЛ УЛСЫН ХИЛ СУДЛАЛ

хэвийн ажиллагааг нь хангах үйл ажиллагаа гадаадын компаниас хамааралтай байгааг Тагнуулын ерөнхий газрын мэдээллийн аюулгүй байдлын газраас Хил хамгаалах ерөнхий газарт 2018 оны 12 дугаар сарын 13-аас 21-ний өдрүүдэд дээрх системд хийсэн мэдээллийн аюулгүй байдлын түвшин тогтоох эрсдэлийг үнэлэх шалгалтаар “Өндөр түвшний эрсдэлтэй” гэж дүгнэсэн.

“Улсын хилээр нэвтэрсэн зорчигч, тээврийн хэрэгслийн бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн сан”-д Интерполоор болон олон улсын хэмжээнд эрэн сурвалжлагдаж байгаа алан хядах байгууллагын гишүүд 17400, хуулийн байгууллагуудаас улсын хил нэвтрэх эрхийг хязгаарласан 2800 гаруй иргэдийн мэдээллийг системд бүртгэсэн байдаг.

Улсын хилээр нэвтрүүлэхийг хориглосон болон олон улсын хэмжээнд эрэн сурвалжлагдаж байгаа этгээд өөрийн мэдээллийг өөрчлөн мөн бусдын мэдээллийг ашиглан өөрийн зургаар баримт бичиг гаргуулан улсын хил нэвтрэх тохиолдолд одоогийн ашиглагдаж байгаа систем нь илрүүлэх боломжгүй тулгамдсан асуудлын нэг болж байна.

Дээрх аюулаас урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх зорилгоор ихэнх улс орнууд улсын хилээр нэвтрэх зорчигчийн бүртгэл, хяналт, шалгалтад онцгойлон анхаарч, шинэлэг мэдээлэлд суурилсан технологийг нэвтрүүлээд байна.

НҮБ-ын “Террорист этгээдүүдийн хөдөлгөөнд хяналт тавих хөтөлбөр”, зорчигчийн урьдчилсан мэдээллийн шинэлэг технологийг зорчигчийн тухай урьдчилсан мэдээлэл (API), зорчигчийн нэрсийн бүртгэл (PNR)-ийн “go Travel” системийг ашиглах замаар террорист этгээдүүд болон онц хүнд гэмт хэрэгтнүүдийг илрүүлэх, террорист этгээдүүд, гэмт хэрэгтнүүдийн тухай олон улсын мэдээллийн санг олон улсын хуваарьт нислэгээр зорчиж буй гадаад, дотоод зорчигчдын дэлгэрэнгүй мэдээллийг хилийн хяналтын байгууллагууд урьдчилан авч, эрсдэлийн хяналт, шинжилгээ хийх, шуурхай шийдвэр гаргах, шаардлагатай арга хэмжээг урьдчилан зохион байгуулах боломжийг бүрдүүлэх зорилготой.

Мөн хилийн хяналт шалгалтыг сайжруулах, хялбаршуулахаас гадна эрчимтэй нэмэгдэж байгаа хар тамхи, мансууруулах бодисын худалдаа, хүний наймаа, мөнгө угаах, терроризмыг

санхүүжүүлэх болон терроризмын гэмт хэрэгтэй тэмцэх Монгол Улсын аюулгүй байдлын чадавхыг бэхжүүлэх өндөр ач холбогдолтой. Тус хөтөлбөрийг агаарын бусад боомтод нэмэлт хөрөнгө оруулалтгүйгээр ашиглаж болох ба цаашид төмөр зам, авто замын боомтуудад нэвтрүүлэх боломжтой.

Энэхүү хөтөлбөр нь зорчигч тасалбар худалдан авсан, эсхүл нислэгийн бүртгэл хийлгэсэн даруйд тухайн зорчигчийн мэдээллийг төрийн мэдээллийн сангууд болон интерполоор эрэн сурвалжилж буй этгээдийн жагсаалт, нисэж болохгүй анхаарах зорчигчдын жагсаалт (Watch List), хар жагсаалт (Black List) визийн болон аяллын баримт бичгийн мэдээллийн сантай тулгаж эрсдэлийн дүн шинжилгээ хийснээр үр дүнг төрийн болон хилийн хяналтын байгууллагуудад 1-3 секундийн дотор илгээснээр шуурхай шийдвэр гаргах боломжийг бүрдүүлэх юм.

Уг хөтөлбөрийг Нидерланд улсын засгийн газар анх боловсруулж 2018 оны 9 дүгээр сарын 26-нд системийн өмчлөх эрхийг НҮБ-д шилжүүлсэн. НҮБ тус хөтөлбөрийг боловсронгуй болгон “go Travel” нэртэй мэдээлэл цуглуулах дүн шинжилгээ хийх, хадгалах, солилцох боломжтой болгон боловсруулсан.

Аливаа улс зорчигчийн хөдөлгөөнийг хянах үндэсний программ хангамж бүхий тогтолцоог бий болгоход 25-30 орчим сая ам.доллар зарцуулдаг гэсэн олон улсын байгууллагын судалгаа байдаг. Энэхүү хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх нийт төсөвт өртөг нь 12-15 сая ам.доллар бөгөөд НҮБ-ын зүгээс өөрийн гишүүн орнуудын хандиваас бүрдүүлж хөгжиж буй болон эрсдэлийн зэрэг өндөртэй орнуудад буцалтгүй тусламж хэлбэрээр нутагшуулж байна.

Монгол Улсад энэхүү хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх нь “Террорист этгээдүүдийн хөдөлгөөнд хяналт тавих хөтөлбөр”-ийг хэрэгжүүлэх талаар авах арга хэмжээний тухай Монгол Улсын Засгийн газрын 2021 оны 8 дугаар сарын 25-ны өдрийн 261 дугаартай тогтоол, ҮАБЗ-ийн н-52/36 зөвлөмж болон НҮБ-ын гишүүн улсын хувьд НҮБ-ын Аюулгүйн Зөвлөлийн 2178 (2001), 2396 (2017), 2482 (2019) дугаар тогтоолын хэрэгжилтийг хангах ач холбогдолтой юм. Тус хөтөлбөрийг НҮБ-ын Терроризмтой тэмцэх хорооны гүйцэтгэх алба (UNCTED), Мансууруулах бодис, гэмт хэрэгтэй тэмцэх алба (UNODC), Терроризмтой тэмцэх алба (UNOCT), Мэдээлэл, харилцаа холбооны

технологийн алба (OICT), Олон улсын иргэний нисэхийн байгууллага (ICAO), Олон улсын агаарын тээвэрлэгчдийн холбоо (IATA), Дэлхийн гаалийн байгууллага (WCO), Интерполын үндэсний товчоо (INTERPOL) зэрэг олон улсын байгууллагууд өөрийн гишүүн орнууд хэрэгжүүлэхийг зөвлөдөг бөгөөд цаашид НҮБ-ын гишүүн орнууд тус хөтөлбөрт бүрэн хамрагдах хандлагатай байна.

НҮБ, олон улсын байгууллагын мэргэжилтэн, шинжээчид 2020 оны 04 дүгээр сарын 19-23-ны өдрүүдэд 15 мэргэжилтэн, шинжээчдийн хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай эрх зүйн орчин, үйл ажиллагааны бэлэн байдал, агаарын тээврийн салбарын болон техникийн урьдчилсан үнэлгээг зохион байгуулж холбогдох зөвлөмж, замын зураглалыг манай улсад өгсөн.

Энэхүү зөвлөмж, уг хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх зорилгоор Засгийн газрын НҮБ-ын "Террорист этгээдүүдийн хөдөлгөөнд хяналт тавих хөтөлбөр"-ийг Монгол Улсад нутагшуулах зорилгоор Ерөнхий сайдын 2021 оны 138 дугаар захирамжаар "Монгол Улс, НҮБ-ын Терроризмтой Тэмцэх Алба хооронд харилцан ойлголцлын санамж бичиг"-т гарын үсэг зурах эрхийг ТЕГ-ын дарга П.Одонбаатарт олгосноор уг санамж бичгийг 2021 оны 10 дугаар сарын 07-ны өдөр АНУ-ын "New York" хотноо байгуулсан.

Түүнчлэн Монгол Улсын Засгийн газрын 2021 оны 8 дугаар сарын 25-ны өдрийн "Террорист этгээдүүдийн хөдөлгөөнд хяналт тавих хөтөлбөр"-ийг хэрэгжүүлэх талаар авах хэмжээний тухай 261 дугаар тогтоол баталж, уг хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэгч байгууллагаар Хил хамгаалах ерөнхий газрыг тогтоож, хөтөлбөрийн үндэсний зохицуулагчийн чиг үүргийг Терроризмтой Тэмцэх Зөвлөлийн ажлын албанд хариуцуулсан.

Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хангах зорилгоор Монгол Улсад Терроризмтой тэмцэх зөвлөлийн даргын 2021 оны 10 дугаар сарын 01-ний өдрийн тушаалаар "НҮБ-ын террорист этгээдүүдийн хөдөлгөөнд хяналт тавих хөтөлбөр"-ийг нэвтрүүлж, нутагшуулах чиг үүрэг бүхий хууль, эрх зүй, үйл ажиллагааны, агаарын тээврийн, техникийн дэд ажлын хэсгүүдийг байгуулан бүрэлдэхүүнийг томилон ажиллуулж байна.

Ажлын хэсгийн бүрэлдэхүүн 2022 онд Зорчигчийн Мэдээллийн Төвийг байгуулахаар холбогдох арга

хэмжээнүүдийг авч ажилласны үр дүнд 2023 онд уг төв ажилд орж, үйл ажиллагаагаа эхлүүлээд байна. Хөтөлбөр хэрэгжсэнээр ТЕГ, ЦЕГ, ГЕГ, ГИХГ, МБ зэрэг байгууллагуудын төлөөлөл уг төвд ажиллаж чиг үүргийн хүрээнд зорчигчийн урьдчилсан мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийн хамтран ажиллах нөхцөл бүрдсэн хэдий ч одоог хүртэл нэгдсэн мэдээллийн сангийн асуудал бүрэн хэмжээнд шийдэгдээгүй байгаад анхаарах шаардлагатай байна.

Дүгнэлт

Дэлхийн хамгийн сийрэг хүн амын суурьшилтай, харьцангуй том газар нутагтай, далайд гарцгүй манай орны хувьд улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах асуудал нь үндэсний аюулгүй байдлын үндэс бөгөөд хилийн аюулгүй байдалд нөлөөлөх гадаад, дотоод хүчин зүйлсийг оновчтой тодорхойлох, бодлого боловсруулах, түүний эрх зүйн орчинд дүн шинжилгээ хийх замаар хилийн шалган нэвтрүүлэх албанд хүнийг биометрийн өгөгдлөөр таних, баталгаажуулах дэвшилтэд технологид суурилсан туршилтын ажлыг Хил хамгаалах ерөнхий газар болон "Чингис хаан" олон улсын агаарын замын боомтод амжилттай зохион байгуулж, хилийн боомтуудад хэрэгжүүлсэн нь олон улсын стандартад нийцсэн бөгөөд боомт газраар улсыг хил зөрчих гэмт хэргийг таслан зогсоход чухал ач холбогдолтой.

Үүний зэрэгцээ Нэгдсэн үндэстний байгууллагаас террорист этгээдийн хөдөлгөөнд хяналт тавих "Go travel" хөтөлбөрийг Монгол Улсад нутагшуулж хэрэгжүүлснээр, зорчигчийн урьдчилсан мэдээллийг авч эрсдэлийг үнэлэх, тооцоолох, хил дамнасан гэмт хэрэг, террорист, олон улсад эрэн сурвалжлагдаж байгаа этгээдийн хөдөлгөөнд хяналт тавих, тэдгээрийг илрүүлэх, хил дамнасан гэмт хэрэгтэй тэмцэх, хилийн хяналтын болон хууль сахиулах байгууллагуудын харилцан ажиллагаа сайжрах тул дээрх хөтөлбөрийг үе шаттайгаар нэвтрүүлэх нь зүйтэй гэж дүгнэж байна.

Санал

Монгол Улсын хилээр зорчигчийг хүний биеийн давхцахгүй биометр өгөгдлөөр шалган нэвтрүүлэх ажиллагааг олон улсын жишигт хүргэх, хилийн аюулгүй байдлыг хангах, хил дамнасан гэмт хэрэгтэй тэмцэх хилийн хяналтын болон хууль сахиулах байгууллагуудын харилцан ажиллагааг боловсронгуй болгох хүрээнд дараах саналуудыг дэвшүүлж байна.

МОНГОЛ УЛСЫН ХИЛИЙН БООМТУУДАД
ГАДААДЫН ИРГЭДЭЭС ГАДНА МОНГОЛ ИРГЭДИЙГ
ШААРДЛАГАТАЙ ТОХИОЛДОЛД ХҮНИЙ БИЕЙН
ДАВХЦАХГҮЙ ӨГӨГДЛӨӨР ШАЛГАХ ЭРХ ЗҮЙН
ОРЧНЫГ БҮРДҮҮЛЭХ

1. Монгол Улсын хилийн боомтуудад гадаадын иргэдээс гадна монгол иргэдийг шаардлагатай тохиолдолд хүний биеийн давхцахгүй өгөгдлөөр шалгах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх,

2. "Go travel" хөтөлбөрийн мэдээллийн санг хилийн хяналтын болон хууль сахиулах байгууллагын мэдээллийн нэгдсэн сангийн шаардлагатай хэсгийг холбох замаар гэмт этгээдүүдийн хөдөлгөөнд хяналт тавьж, гэмт хэргийн илрүүлэх ажиллагааг сайжруулах зэрэг болно.

Ашигласан материал

1. Монгол улсын үндсэн хууль (1992)
2. Үй олноор хөнөөх зэвсэг дэлгэрүүлэх болон терроризмтой тэмцэх хууль (2019)
3. Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал (УИХ-ын тогтоол №48, 2010)
4. Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр (УИХ-ын тогтоол №24, 2020)

5. Kwak, Keun-Chang, and Witold Pedrycz. "Face recognition using a fuzzy fisherface classifier." *Pattern recognition* 38.10 (2005): 1717-1732.

6. Kim, Kwang In, Keechul Jung, and Hang Joon Kim. "Face recognition using kernel principal component analysis." *IEEE signal processing letters* 9.2 (2002): 40-42.

7. A. K. Jain, A. Ross, S. Prabhakar, "An Introduction to Biometric Recognition", IEEE Trans. on Circuits and Systems for Video Technology, Vol. 14, No. 1, pp 4-19, January 2004.

8. Flom, Leonard, and Aran Safir. "Iris recognition system." U.S. Patent No. 4,641,349. 3 Feb. 1987.

9. Ma, Lia, Yunhong Wang, and Tieniu Tan. "Iris recognition based on multichannel Gabor filtering." *Proc. Fifth Asian Conf. Computer Vision*. Vol. 1. 2002.

ХИЛИЙН БОЛОН ХИЛ ОРЧМЫН ДЭГЛЭМИЙН ОЙЛГОЛТ, УХАГДАХУУНЫ ЗАРИМ АСУУДАЛ

SOME ASPECTS OF THE CONCEPT AND CONCEPT OF BORDER AND BORDER REGIME

Э.Сумьяабазар

ДХИС-ийн Хилийн албаны сургуулийн магистрант, ахлах дэслэгч

Х.Асхар

ДХИС-ийн Хилийн албаны сургуулийн Хилийн боомтын аюулгүй байдал, шалган нэвтрүүлэх албаны тэнхимийн профессор, доктор, дэд хурандаа

Sumyabazar E.

Master's student at the Border protection service school of UIA, senior lieutenant

Askhar Kh.

Professor of the Border safety and Checkpoint department of the Border protection service school of UIA, Ph.D, lieutenant colonel

Хураангуй: Хилийн болон хил орчмын дэглэмийн агуулга, мөн чанар, улсын хилээр зорчигч, тээврийн хэрэгслийг нэвтрүүлэх, хилийн боомтод дэглэм сахиулах, түүний үйл ажиллагааг зохицуулах боомтод мөрдөх журмын тухай юу гэж үзэх зэргээр онолын асуудлыг хөндөн судалж, ойлголт өгөхөд оршино.

Abstract: At the theoretical level, the content and nature of the border and transboundary regime, the introduction of passengers and vehicles across the National Border, the enforcement of the regime at the border and the regulation of its activities.

Түлхүүр үгс: дэглэм, хилийн болон хил орчмын дэглэм, боомтын журам.

Keywords: regime, border and transboundary regime, checkpoint regulations.

Удиртгал

Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн зах хязгаарыг газрын гадаргуу, усны мандал дээр хил залгаа улсын нутаг дэвсгэрийн хязгаараас зааглаж, Монгол Улсын олон улсын гэрээгээр тодорхойлж тогтоосон шугамыг улсын хил¹ хэмээн тодорхойлсон. Улс орны хил хязгаар нь нэг улсын биш хоёр улсын асуудал байдаг учир түүнийг хамгаалах үйл ажиллагаа нь хилийн асуудлаар байгуулсан Монгол Улсын олон улсын гэрээ хэлэлцээр, хил нэвтрэх журмын тухай хэлэлцээр, Монгол Улсын үндэн хууль, Хилийн тухай хууль, Батлан хамгаалах тухай хууль болон бусад эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд явагддаг юм.

Хилийн аюулгүй байдлыг хангахын тулд хилийн хэсэгт хилийн дэглэм болон хил орчмын дэглэм тогтоож, түүнийг сахиулах ажлыг улсын хил хамгаалах байгууллага зохион байгуулж, хяналт тавьдаг. Тэгвэл Монгол Улсын хилийн тухай хуулиар хилийн болон хил орчмын дэглэмийн биелэлтийг сахиулах ажлыг журамласан байдаг.

Хил орчмын нутаг дэвсгэрт явуулж буй нэгэн цогц үйл ажиллагаа нь хилийн аюулгүй байдал буюу улс орны үндэсний аюулгүй байдлын салшгүй хэсэг юм.

Үндсэн хэсэг

Нэг. Хилийн дэглэмийн тухай ойлголт

Монгол Улсын Үндсэн Хуулийн дөрөвдүгээр зүйлд “Монгол Улсын хил халдашгүй дархан байна” гэж заасан байдаг. Хуулиар бататгасан байдал нь Улсын хилийн аюулгүй байдлыг цэрэг, техникийн хүчээр сахин хамгаалах, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, гарсан зөрчлийг илрүүлэх, таслан зогсоох ажиллагааны үндсэн зарчим болно. Улсын хилийн халдашгүй дархан байдал нь улсын хилийн шугам хууль бусаар өөрчлөгдөхгүй, хилийн асуудлаар байгуулсан Монгол Улсын олон улсын гэрээ зөрчигдөхгүй байх явдал юм.

Шинжлэх ухаанд **дэглэм гэсэн** ойлголтыг олон янзаар тодорхойлдог. Тухайлбал, “Дэглэм гэж эдийн засаг, улс төр, хууль эрх зүй, цэргийн болон бусад журмыг агуулсан тухайн нийгмийн эрх зүйн

¹Монгол Улсын Хилийн тухай хууль (2016)

²Монгол Улсын Үндсэн хууль (1992)

Хууль сахиулахуй

харилцаанд оролцогч субъектүүдийн үйл ажиллагааг хуульчлан тодорхойлсныг хэлнэ". "дэглэм гэж ямар нэгэн зорилгод хүрэхийн тулд тогтоосон хэм хэмжээ, үйл ажиллагааг зохицуулсан журмуудын нэгдэл юм". "Дэглэм гэж нийгмийн харилцааны хүрээнд аюулгүй байдлыг хангах эрх ашгийг хөндсөн хуульчлан тогтоосон үйл ажиллагаа, хэм хэмжээ юм".

Хууль зүйн шинжлэх ухаанд дэглэм гэсэн ойлголт нь эрх зүйн ерөнхий онолд хамаарагдах бөгөөд "эрх зүйн дэглэм" гэж нэрлэж хэвшсэн байдаг. Энэ нь тодорхой салбарын үйл ажиллагааг эрх зүйн хүрээнд зохицуулах онцлогийг илэрхийлэхэд тусладаг ба аль нэг объектод захиргааны удирдлагын нөлөөллийг үзүүлэх эрх зүйн тусгай хэрэгсэл болдог.

Эрх зүйн дэглэм нь хүмүүсийн тодорхой үйл ажиллагааг зохицуулагч эрх зүйн хэм хэмжээгээрээ баталгаажсан дүрэм, журмын нийлбэр, эрх зүй-зохион байгуулалтын бүхийл арга хэрэгслээр хангагдсан ажиллагааны тодорхой төрлийг тохируулагч нийгмийн харилцааны цогцолбор юм гэж үздэг. Мөн түүнчлэн энэхүү ойлголт нь эрх зүйн зохицуулалтын хатуу хэлбэр бөгөөд субъектүүдийн үйл ажиллагаанд үүрэг болгосон, хориглосон хязгаарласан шинжийг агуулдаг.

Эрх зүйн дэглэмийг олон улсын эрх зүйн дэглэм ба үндэсний эрх зүйн дэглэм гэж ангилан авч үздэг.

Хилийн болон хил орчмын дэглэмийн талаар судлаачид өөр өөр байр суурийг илэрхийлдэг. ОХУ-ын доктор, профессор Д.Н.Бахрах нь "Хил орчмын дэглэм" гэсэн ойлголтын тухайд "Хилийн дэглэм" гэсэн үгтэй ижил утгатай, шалтгаан нь хил орчмын нутаг дэвсгэр гэсэн ойлголтон доор ОХУ-ын хууль тогтоомжоор Хил хамгаалах байгууллагад олгосон эрх, үүргийн дагуу үйл ажиллагаагаа явуулж буй нутаг дэвсгэрийг хэлж байгаа бөгөөд энэ бүх газарт тусгай дэглэм тогтоодог байна. Дэглэмийг зөвхөн нутаг дэвсгэрийн тодорхой газар тогтооно /хилийн бүсэд, харьяа тэнгис, дотоод далайн ус, оросын хил орчмын гол, нуур, усан сан, шалган нэвтэрүүлэх боомтод/ гэжээ.

"Улсын хил хамгаалалт"³ гэсэн тодорхойлолтоос харахад түүний үйл ажиллагааны нэг чиглэл нь хилийн болон

хил орчмын дэглэм сахиулах арга хэмжээ юм. Эдгээр хилийн болон хил орчмын дэглэм сахиулах арга хэмжээ нь хамрах хүрээ, зохиогдох арга хэмжээ, үйл явц өрнөх газар орон, түүнд үйлчлэх эрх зүйн орчин, зорилго, агуулга зэргээр өөр хоорондоо зарчмын ялгаатай байна.

"Монгол Улсын хилийн тухай хууль"-ийн арван хоёрдугаар зүйлд зааснаар: "Улсын хилийн дэглэмийн зорилго нь хил залгаа улстай хилийн асуудлаар байгуулсан Монгол Улсын олон улсын гэрээг үндэслэн улсын хилийг тодорхой байлгах, хилийн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, улсын хилээр зорчигч, тээврийн хэрэгсэл, бараа, мал, амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг нэвтрүүлэх, хилийн асуудалтай холбогдсон бусад үйл ажиллагааг зохицуулахад оршино"⁴.

Харин улсын хилийн дэглэмийн агуулга нь "...улсын хилээр зорчигч, тээврийн хэрэгслийг нэвтрүүлэх, хилийн ус, хил дамнасан байгууламжийг ашиглах, хил дээр ан агнуур, ажил, үйлдвэрлэл явуулах, байгаль орчин, амьтныг хамгаалах журмаас"⁵ бүрдэж байна.

Улсын хилийн дэглэмийн эрх зүйн үндсийг хуулиар тодорхойлж Улсын Их Хурал эрх олгосны дагуу Монгол Улсын Засгийн газар хил залгаа улстай байгуулсан гэрээгээр тогтоох талаар хуульчилжээ.

Монгол Улсын хилийн тухай хуулинд Улсын хил гэдэг нь Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн зах хязгаарыг газрын гадаргуу, усны мандал дээр хил залгаа улсын нутаг дэвсгэрийн хязгаараас зааглаж Монгол Улсын олон улсын гэрээгээр тодорхойлж, тогтоосон шугамыг Монгол Улсын хил /цаашид "улсын хил" гэх/ гэж заасан байдаг.

Улсын хилийг манах болон сэргийлэн хамгаалах үед хилийн зөрчил, будлиан /болзошгүй өдөөн хатгалга, хил дамнасан гэмт хэрэг/ гаргахгүй байх, гарсан хуулийн асуудлыг зохицуулахад улсын хилийн дэглэмийн агуулга хэмжээ чухал байр суурь эзэлдэг.

Хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангахын тулд хил залгаа улсуудаас гэрээгээр тогтоосон хилийн тодорхой журмыг хилийн дэглэм гэнэ.⁶

Монгол Улсын хилийн дэглэмийн (border regime) эрх зүйн үндэс нь Монгол Улсын Үндсэн Хууль, хилийн дэглэмийн

³Ганболд, М. Хилийн нэр томъёоны тайлбар толь, УБ., 2010. 227 дахь тал.

⁴Монгол Улсын Хилийн тухай хууль(2016)

⁵Мөн тэнд

⁶Дүгэрсүрэн, М. Хосбаяр, О. Олон улсын эрх зүй. УБ., 1999. 72 дахь тал

талаар байгуулсан Монгол Улсын олон улсын гэрээ, хилийн тухай хууль болон бусад эрх зүйн актууд болно. Мөн улсын хил тогтоосон баримт бичгүүд, хил тогтоох комиссын протокол, хилийн тэмдэг, хилийн шугамын явалтын тодорхойлолт, гэрээ байгуулсан газрын зураг, газар орчны хэсэгчилсэн зураг, хилийн тэмдэгийн загвар, хилийн тэмдэгтэй холбоотой асуудлаар байгуулсан конвенц, хэлэлцээрүүд болон энэ талаар гаргасан нэг талын хууль эрх зүйн актууд мөн адил хамаарна.

Улсын хилийн дэглэмийн эрх зүйн үндсийг Улсын Их Хурал хуулиар тодорхойлж, Засгийн газар хил залгаа улстай байгуулсан Монгол Улсын олон улсын гэрээгээр тогтооно.

Монгол Улс хилийн асуудлаар ОХУ болон БНХАУ-тай байгуулсан олон улсын гэрээнд үндэслэн найрсгаар хамтран ажиллах үзэл санааны дагуу улсын хилийг хамтран хамгаалах, өнө мөнхөд энх тайван, найрсаг харилцааны хил байлгахын төлөө хүчин чармайлт гаргаж ажиллахаа илэрхийлэн хилийн дэглэмийн гэрээг анх 1980 оны 11 дүгээр сарын 26-ны өдөр ЗСБНХАУ-тай "Монгол-зөвлөлтийн улсын хилийн дэглэм, хилийн асуудлаар хамтран ажиллах, харилцан туслах" тухай, БНХАУ-тай 1988 оны 11 дүгээр сарын 28-ны өдөр "Монгол, Хятадын хилийн дэглэм, хилийн асуудлыг зохицуулж байх тухай БНМАУ-ын засгийн газар, БНХАУ-ын засгийн газар хоорондын гэрээ" гэсэн хилийн дэглэмийн гэрээ байгуулж байжээ.

Одоогоор 2006 оны 12 дугаар сарын 8-ны өдөр Монгол Улс, Оросын Холбооны Улсын Засгийн газар хооронд байгуулсан "Монгол-оросын улсын хилийн дэглэмийн тухай" гэрээ болон 2010 оны 6 дугаар сарын 01-ний өдөр Монгол улс, БНХАУ-ын засгийн газар хооронд байгуулсан "Монгол, Хятадын хилийн дэглэмийн тухай" гэрээ хүчин төгөлдөр үйлчилж байна.

Ийнхүү Монгол Улс хоёр хөрш улстайгаа хилийн дэглэмийн гэрээ байгуулснаар хилийн халдашгүй дархан, бүрэн бүтэн байдлыг хангах, хил орчмын нутаг дэвсгэрт ард иргэд амгалан тайван аж төрөх, хилийн аливаа асуудлыг эрх зүй, дипломат арга хэрэгслээр, эв зүйгээр зохицуулах нөхцөлийг бүрдүүлсэн юм.

Улсын хилийг тодорхой байлгах гэдэг нь нэгэнт тогтоосон хилээ байнга арчлан хамгаалж, хилийн шугам, хилийн тэмдэг,

тэдгээрийн холбоос, нэмэлт тэмдэгийн байршилыг алдагдуулахгүй, хэнд ч мэдэгдэхүйц, ойлгомжтой, ил тод, бүрэн бүтэн байлгахыг хэлнэ.⁷

Монгол Улсын хилийн тухай хуулинд "Хил орчмын нутаг дэвсгэр" гэж хил залгаа улстай хиллэж байгаа сумын нутаг дэвсгэрийг хэлнэ гэж заасан байдаг.

Хилийн асуудлаар байгуулсан Монгол Улсын олон улсын гэрээ, хэлэлцээрийг зөрчсөн үйлдэл нь хилийн дэглэмийн зөрчилд тооцогддог бол хил орчмын нутаг дэвсгэрт хилийн аюулгүй байдлыг хангахын тулд тогтоосон хууль, эрх зүйн хэм хэмжээг үл хүндэтгэн сахин биелүүлэхгүй байх, хориглосон тогтоосон журмуудыг зөрчих үйлдэл, эс үйлдэхүй нь улсын хил орчмын дэглэмийн зөрчилд тооцогдоно.

Улсын хилийг арчлан хамгаалах гэдэг нь хилийн шугамын явалтыг газар орон дээр нь тогтоон тэмдэглэсэн хилийн багана тэмдэгүүд, тэдгээрийн холбоосуудыг бүрэн бүтэн байлгах, хилийн шугамын дагуу ойн огтлосон зурвасыг цэвэрлэх, хилийн шугам, багана тэмдэгийг хамтран буюу дангаар шалгах, сэргээн засварлахыг хэлнэ.

Улсын хилийг арчлан хамгаалах асуудлыг Монгол Улсын хилийн тухай хууль болон хилийн асуудлаар байгуулсан Монгол улсын олон улсын гэрээгээр тогтооно.

Монгол Улсын хилийн тухай хуульд зааснаар улсын хилийн шугам, тэмдэг, тэлгээрийн холбоосыг хил залгаа улстай хилийн асуудлаар байгуулсан Монгол Улсын олон улсын гэрээний дагуу газар дээр нь бүрэн бүтэн байлгана.

Хилийн дэглэмийн биелэлтийг сахиулах, түүнд хяналт тавих ажиллагааг хилийн /бүрэн эрхт/ төлөөлөгч, орлогч нар хилийн асуудлаар байгуулсан монгол улсын олон улсын гэрээ, хэлэлцээр, хилийн тухай хуулийг үндэслэн өөрийн хүч, хэрэгслээр зохион байгуулна. Улсын хилийн дэглэмийг сахиулах, хяналт тавих ажиллагаанд улсын хилийг арслан хамгаалах, улсын хилээр зорчигч, тээврийн хэрэгслийг нэвтэрүүлэх, хилийн ус, хил дамнасан байгууламжийг ашиглах, улсын хил дээр ан агнуур, ажил үйлдвэрлэл явуулах, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн байгаль орчин, амьтныг хамгаалах ажиллагаа хамаарна.

Хилийн зөрчил шалгах, ул мөр хүлээлцэх, хил зөрчигч, мал, амьтан, эд зүйлийг хүлээлгэн өгөх, хүлээн авах, хилийн

МОНГОЛ УЛСЫН ХИЛИЙН ТУХАЙ ХУУЛЬ

⁷Дэмчиг, Н. Хилийн эрх зүй. УБ., 2004. 75 дахь тал.

МОНГОЛ УЛСЫН ХИЛИЙН ТУХАЙ ХУУЛЬ

тэмдэг шалгах, засварлах, хилийн шугамын явалтыг тодорхой болгох, ажлын дүн гаргах, бусад асуудлыг шийдвэрлэх зорилгоор явуулж байгаа хилийн /бүрэн эрхт/ төлөөлөгчийн ажиллагааг **хилийн уулзалт** гэнэ. Хилийн төлөөлөгчийн хэлэлцээ хийж, шийдвэрлэх шаардлаггүй гэж үзсэн асуудлыг хилийн төлөөлөгчийн орлогч, туслагчийн уулзалтаа шийдвэрлэнэ.

Хилийн асуудлыг шийдвэрлэхэд үр дүнд хүрээгүй, санал зөрөлдөөнтэй асуудал, хил дээр үүссэн ноцтой зөрчлийг эцэслэн шийдвэрлэх, шалган нэвтэрүүлэх ажиллагааг боловсронгуй болгох зэрэг асуудлыг шийдвэрлэхээр хилийн /бүрэн эрхт/ төлөөлөгч, орлогчийн явуулж байгаа ажиллагааг **хилийн хэлэлцээ** гэнэ.

Хоёр. Хил орчмын дэглэмийн тухай ойлголт

Хил орчмын нутаг дэвсгэр гэж хил залгаа улстай хиллэж байгаа сумын нутаг дэвсгэрийг хэлнэ. Монгол Улсын 14 аймаг, 74 сумд нь хөрш улсуудтайгаа хил залгаж байгаа бөгөөд хил орчмын нутаг дэвсгэрт манай улсын газар нутгийн 25 хувь хамарч, түүнд хүн амын 12 хувь оршин сууж, нийт малын 30 орчим хувь нутаглаж байна.

Улсын хил орчмын нутаг дэвсгэрт хил орчмын дэглэм сахиулах ажиллагааг нь нэг талаас улсын улсын хилийн халдашгүй дархан байх Үндсэн хуулийн заалт, Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдал, язгуур эрх ашиг сонирхлыг хангах талаар төрөөс баримтлах хилийн бодлого, нөгөө талаас хүний эрх, эрх чөлөөг хүндэтгэх зарчмаас үүдэн хил орчмын нутаг дэвсгэрт хилийн бүс, хилийн зурвасыг тогтоосноор хэрэгжиж эхэлнэ.

Улсын хил орчмын дэглэмийн агуулга нь хилийн зурвас, боомт, бүсэд мөрдөх журмаас бүрдэнэ. Хилийн зурвас, боомт, бүсэд нэвтрэх звшөөрөл олгох, хяналт тавих журмыг улсын хил хамгаалах байгууллагын дарга батална.⁸

Хил орчмын дэглэм, хилийн бүс, зурвас тогтоосон журам нь улсын хилийг улсын хилийг найдвартай хамгаалагдахад шаардагдахнөхцөлийг хангахад чиглэнэ. Монгол Улсын хил хамгаалах байгууллагаас хилийн бүс, зурваст авч хэрэгжүүлж байгаа дэглэмийн арга хэмжээнүүд нь улын хил дээр Монгол Улсын хууль тогтоомжийн

дагуу тогтоосон журмыг сахиулах, олон улсын гэрээ, хэлэлцээрийг хүндэтгэн биелүүлэх, улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах үндсэн зорилготой.

Улсын хил хамгаалах, хилийн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, зорилгоор тусгай журам, нутаг дэвсгэрийг **хилийн бүс** гэнэ.

Улсын хил орчмын дэглэмийн зорилго нь “Монгол Улсын хилийн тухай хууль”-ийн хорин дөрөвдүгээр зүйлд “Улсын хил орчмын нутаг дэвсгэрт улсын хилийн дэглэмийг сахиулах, хилийн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох, улсын хил хамгаалах үйл ажиллагаа явуулахад оршино” гэж тодорхойлсон нь хилийн дэглэм сахиулах ажиллагааны онолыг бодит практик хэрэглээнд баталгаажуулж байгаа бөгөөд эрх зүйн үндэс нь болсон байна.

Хилийн бүсийн (**border region**) өргөнийг хил хамгаалах байгууллага, тухайн нэгжийн засаг даргатай зөвшилцсөний үндсэн дээр улсын хилийн шугамаас дотогш 100 км-ээс илүүгүйгээр тогтооно.

Улсын хилийн бүс нь ОХУ-д хил орчиын нутаг дэвсгэрийн гүнээр, БНХАУ-д улсын хилийн шугамаас 3 км-ээс цааших хил орчмын нутагдэвсгэрт, ХБНГУ-д улсын хилээс 30 км зайтай, БНТУ-д хилийн аймгийн нутаг дэвсгэрийн гүнээр тогтоогддог⁹ байна.

Монгол Улс нь байгаль цаг уур болон физик газар зүйн байдлын хувьд өөр хоорондоохарилцан адилгүй өргөн уудам бүс нутагтай бөгөөд хил орчимдоо хүн ам сийрэг суурьшдаг онцлогтой. Энэ бүхнийг харгалзан 25-30 км-ийн өргөнтэйгээр хилийн бүс тогтоож байсныг 2001 онд өөрчилж 100 км болгосон. Иймд дээрх хуульд зааснаар хилийн бүсийн өргөний хэмжээг тухайн нутаг дэвсгэрийн онцлогт тохируулан уян хатан тогтоох нь ард иргэддээ ч хил хамгаалах байгууллагадаа ч ашигтай юм.¹⁰

Улсын хил орчмын дэглэм эхлэн хэрэгжих хилийн бүсийн журмын хязгаарлалт нь харьцангуй нээлттэй, зөвхөн бүртгэл хяналтын тогтолцоотой байхаар хуульчлагдсан.

Монгол Улсын хилийн тухай хуулийн 30.2 зүйлд зааснаар хилийн бүсэд дараах журмыг мөрдөнө.

⁸Монгол Улсын Хилийн тухай хууль(2016)

⁹Лхагвасүрэн, М. Улсын хил хамгаалалтын төрөл, хэлбэрийн боловсронгуй болгох нь. УБ., 2013. 119 дэх тал

¹⁰Дашдэлэг, Ч. Хилийн асудлууд. УБ., 2013. 132 дахь тал

- Хил орчмын нутаг дэвсгэрт байнга оршин суугч нь улсын хилийн зурвас хүртэл чөлөөтэй зорчих нутаглах, ажил, үйлдвэрлэл эрхлэх;

- Улсын хилийн бүсэд оршин суудаггүй иргэн нь хилийн бүсэд нэвтрэхдээ Монгол улсын иргэний үнэмлэх, эсхүл түүнтэй адилтгах баримт бичигтэй байх;

- Хил орчмын нутаг дэвсгэрт байнга оршин суудаггүй иргэн, байрладгүй аж ахуйн нэгж байгууллага нь улсын хилийн бүсэд нэвтэрч ажил үйлдэрлэл явуулах тохиолдолд улсын хил хамгаалах байгууллагаас зөвшөөрөл авах;

- Хуульд өөрөөр заагаагүй бол улсын хилийн бүсэд гадаадын иргэн, харъяалалгүй хүн байнга оршин суухыг хориглох;

- Хил орчмын нутаг дэвсгэрт зорчих эрхийн хүчин төгөлдөр баримт бичгээр улсын хилийг нэвтэрсэн гадаадын иргэн тухайн сумын нутаг дэвсгэрээс өөр газар явахыг хориглоно.

Улсын хилийн бүсэд мөрдөх журмын биелэлтэд засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгжийн удирдлага, улсын хил хамгаалах байгууллага хамтран хяналт тавина.

Монгол Улсын хилийн зурвас, түүний эрх зүйн зохицуулалт. Монгол Улсын хилийн тухай хуулийн 26 дугаар зүйлийн 26.1 дэх хэсэгт “Улсын хилийн дэглэм сахиулах, улсын хил хамгаалалт, шалган нэвтэрүүлэх албаг зохион байгуулах, хилийн инженер, техникийн байгууламж барих зориулалтаар улсын хилийн шугамнаас дотогш 15 км-ээс илүүгүйгээр тусгай журам тогтоосон нутаг дэвсгэрийг **улсын хилийн зурвас** гэнэ” гэж тодорхойлсон.

Хилийн зурваст тодорхой арга хэмжээг авч хэрэгжүүлснээр хилийн дэглэм бүрэн хэрэгжих нөхцөлийг бүрдүүлнэ. Хилийн зурвас нь ОХУ-д 2-5 км, БНХАУ-д 2-3 км, хүн ам нь нягт суурьшсан хилийн хэсэгт 100 метр хүртэлх зайтай байдаг бөгөөд Монгол Улсын хувьд хилийн зурвасын өргөн нь 2001 оныг хүртэл 5-10 км байсан. Хилийн зурвас нь улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах үүднээс хилийн дэглэмийн гэрээг чанд сахиулах, хил хамгаалалтын үйл ажиллагааг явуулах зорилгоор тогтоодог.

Монгол улсын иргэн нэгж, аж ахуй нэгж байгууллага Хилийн тухай хуулийн 26.2 зүйлд заасны дагуу хилийн зурваст нэвтрэх иргэн нь дараах журмыг мөрдөнө.

1. Улсын хилийн зурваст нэвтрэх иргэн нь Монгол улсын иргэний үнэмлэх, эсхүл түүнтэй адилтгах баримт бичигтэй байх;

2. Улсын хилийн зурваст хил хамгаалалтын зориулалттайгаас бусад барилга байгууламж барих, үйл ажиллагаа явуулах, газар ашиглах асуудлыг Засгийн газар шийдвэрлэх;

3. Иргэн, аж ахуйн нэгж байгууллагань улсын хилийн зурваст улсын хил хамгаалах байгууллагын зөвшөөрөлтэйгээр нэвтэрч, хилийн тухай хууль болон бусад хууль тогтоомжоор хориглоогүй ажил үйлдвэрлэл явуулах;

4. Улсын хилийн зурваст мөрдөх журмын биелэлтэд улсын хил хамгаалах байгууллага хяналт тавьж, шалгалт хийх.

Улсын хилийн зурваст газар эзэмшүүлэх, өмчлүүлэх; улсын хилийн тэмдэг, холбоос, хил хамгаалалтын зориулалтай инженер, техникийн байгууламжийг эвдэх, гэмтээх, хөдөлгөх, шилжүүлэх; хилийн тухай хуульд зөвшөөрсөнөөс бусад үндэслэлээр газар хагалах, хилийн усны гольдрол, түвшин, чиглэлийг өөрчлөх, урсгалыг боох, суваг, шуудуу татах, барилга байгууламж барих; улсын хил хамгаалах байгууллагын зөвшөөрөлгүйгээр хил хамгаалалтын инженер техникийн зориулалтай байгууламжийн цаана гарах, улсын хилийн шугам, тэмдэг дээр очих; улсын хилийн болон хил орчмын дэглэмийг сахиулахад саад учруулсан үйл ажиллагаа явуулах, улсын хил хамгаалах байгууллагад урьдчилга мэдэгдэхгүйгээр тэсэлгээ хийх; цацраг идэвхит, химийн хорт бодис байрлуулах, тараах, улсын хилийн шугамнаас 2000 метрийн дотор агнуурын амьтан агнах, барих, амьтныг хөөж хил давуулах, хариулагүй мал байлгах, улсын хилийн шугам, хил хамгаалалтын зориулалтай инженер, техникийн байгууламжийн хооронд улсын хил хамгаалах байгууллагын зөвшөөрөлгүй айл нутаглах; хуулиар хориглосон арга, зэвсэг хэрэгслээр агнуурын амьтан агнах, барих зэрэг үйл ажиллагаа явуулахыг хориглоно.

Хилийн зурваст дээрх үйл ажиллагаа явуулахыг хориглосон нь хилийн халдашгүй дархан байлыг хангах, хил хязгаар нутгийн хүн амын нягтаршил, суурьшил, аж үйлдвэрийг хөгжүүлэх, хил орчмын нутаг дэвсгэрт аж төрөх, амьдрахдаа хилийн дэглэмийг хүндэтгэн сахиж, хууль тогтоомжийг сахин биелүүлэх зорилготой холбоотой юм.

Гурав. Хилийн боомтод сахиулах дэглэмийн арга хэмжээ

МОНГОЛ УЛСЫН ХИЛ СУДЛАЛ

Хуулийн дээрх заалтууд нь улсын хилээр зорчигч, тээврийн хэрэгсэл, бараа болон мал амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай, түүхий эд бүтээгдэхүүнийг нэвтрүүлэхтэй холбогдсон буюу хилийн боомтод явагдах үйл ажиллагааг зохицуулж, тусгай журам гаргах эрх зүйн үндсийг бүрдүүлэх учиртай юм.

Мөнхийн хөрш улстай найрсаг харилцаа, хамтын ажиллагаагаа хөгжүүлэх, өргөжүүлэн бэхжүүлэх, хилийн дэглэмийн гэрээнүүдийг биелүүлэх зорилгоор 1994 оны 8 дугаар сарын 10-ны өдөр ОХУ¹¹, 2004 оны 7 дугаар сарын 5-ны өдөр¹² БНХАУ-ын Засгийн газрын хоорондын хэлэлцээрийг тус тус байгуулсан байна. Энэхүү хэлэлцээрүүд нь хилийн боомтын асуудлаарх үйл ажиллагааг зохицуулах бөгөөд 2020 онд нэмэлт өөрчлөлтүүдийг оруулж баталгаажуулжээ.

Улсын хил орчмын дэглэмийн агуулга нь хуульд заасны дагуу хилийн бүс, зурвас, боомтод мөрдөх журмаас бүрдэнэ. Улсын хил орчмын дэглэмийн талаарх дээрх заалт ёсоор хилийн боомтод тодорхой журам тогтоохыг хуульчилсан эрх зүйн орчныг тодотгосон заалт болсон байна. Дээрх заалтыг улам нарийвчлан тодотгож хуулийн тусгай заалт болгон хилийн боомт гэж юуг хэлэх, түүнд мөрдөх журам тогтооход түүний агуулгад багтах арга хэмжээ, хориглох зүйлийн талаар уг хуульд нэг бүрчлэн заажээ. Үүнд:

-улсын хилээр нэвтрэх зорчигч, тээврийн хэрэгсэл, бараа болон мал, амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнд хилийн хяналтын байгууллага хяналт шалгалт хийх зориулалтаар тусгайлан тогтоож, төхөөрөмжилсөн газрыг хилийн боомт гэнэ;

-улсын хил хамгаалах байгууллага нь хилийн хяналтын байгууллага хяналт шалгалт явуулах бололцоог бүрдүүлэх зорилгоор тухайн боомтод мөрдөх журмыг тогтооно. Уг журам нь зорчигч, тээврийн хэрэгслийг хяналт шалгалтад оруулах, гаргах, тээврийн хэрэгслийг зогсоолд зогсоох, журам сахиулах зэрэг арга хэмжээнээс бүрдэнэ;

-зорчигч, тээврийн хэрэгсэл эзэмшигч нь тухайн боомтод тогтоосон замаар орж гарна. Тээврийн хэрэгслийн үйлчлэх бүрэлдэхүүн нь хилийн хяналтын

байгууллагын ажилтанд тээврийн хэрэгслийг шалгуулах үүрэгтэй;

-хилийн хяналтын байгууллагын хяналт шалгалт явагдаж байгаа үед гадны хүн тээврийн хэрэгсэлд нэвтрэхийг хориглоно;

-улсын хил нэвтэрч байгаа тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөний чиглэл, байрлалыг өөрчлөх, зорчигчийг суулгах, буулгах, ачаа тээш, шууданг ачиж буулгахыг улсын хил хамгаалах байгууллагын зөвшөөрлөөр гүйцэтгэнэ;

-шаардлагатай үед Улсын хил хамгаалах байгууллага боомтод мөрдөх журамтай холбогдсон нэмэлт арга хэмжээ авч болно.

Хилийн боомтын журмын эрх зүйн үйлчлэл нь зөвхөн хил нэвтэрч буй зорчигчдод төдийгүй энэхүү талбайд байж хил нэвтрүүлэх ажил үйлчилгээнд холбогдож буй бүх хүнд хамаатай. Гэхдээ энэхүү дэглэмийн үйлчлэх хүрээ нь зөвхөн хил нэвтрүүлэх үйл ажиллагаа явуулж буй талбайгаар хязгаарлагдаж байдаг онцлогтой.

Хилийн боомтын үйл ажиллагаа нь байгууллагын үйл ажиллагааны үндсэн шинж, хэлбэрүүдийг агуулж байгаа ба гол онцлог нь тухайн хилийн боомтод олон салбар байгууллагуудын төлөөллөөс бүрдэж, тус тусын үйл ажиллагааг хэрэгжүүлж байна. Гэхдээ үндсэн гол зорилго буюу “Улсын хилээр зорчигч, тээврийн хэрэгсэл, ачаа бараа, ургамал, мал амьтан, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд бүтээгдэхүүнийг аюулгүй, найдвартай, шуурхай нэвтрүүлэх” гэсэн зарчим, агуулгын дор нэгдэж байна.

Ингэж үзэхээр хуулийн дагуу энэхүү байгууллагын хувьд дэглэм сахиулах зайлшгүй хэрэгцээ, шаардлага үүснэ. Хилийн боомтын хэвийн үйл ажиллагааг явуулахад дэглэмийн агуулгыг ерөнхийд нь:

-ердийн

-онцгой нөхцөл үүссэн үеийн гэж авч үзнэ.

Ердийн нөхцөлд улсын хилээр хэнийг нэвтрүүлэх, хялбарчилсан журмаар хэрхэн нэвтрүүлэх, тээврийн хэрэгслийг төрөл, ангиллаар нь хаана зогсоох, боомтын ажиллагааны тогтоосон цаг хугацаа (ажиллах цагийн хуваарь, агаарын замын болон төмөр замын хилийн боомтод

¹¹Засгийн газар хоорондын хэлэлцээр (МУЗГ-ын тогтоол №328, 2010)

¹²Монгол, Хятадын хилийн дэглэмийн тухай МУЗГ, БНХАУ-ын засгийн газар хоорондын гэрээ (2010)

тээврийн хэрэгслийн хуваарьт хугацаа) зэрэг хамаарна.

Онцгой нөхцөл үүссэн нөхцөлд хүн малын гоц халдварт өвчин гарахад хэрхэн ажиллах, гамшигт үзэгдлийн үед хэрхэн ажиллах зэрэг мөн түүнчлэн аюулгүй байдалтай холбоотой асуудлууд орно. Энэ үеэр хэвийн үйл ажиллагааны горимоос өөр байдалд шилжих буюу онцгой горимоор ажиллана гэж ойлгож болно.

Хилийн боомтод үйлчлэх эдгээр дэглэмийг олон улсын гэрээ, конвенц, хоёр улсын хэлэлцээрээр тогтоож өгөх ба дэглэмийг сахиулах арга хэмжээг хилийн боомтод мөрдөх журмаар зохицуулна. Хилийн дэглэмийн асуудлыг өнөөгийн баримтлан мөрдөж буй хоёр талын хэлэлцээр¹³-т тодорхой тогтоож өгсөн байдаг.

Үүнд:

-зорчигч, тээврийн хэрэгслийг аль хилийн боомтоор нэвтрэх;

-ямар тохиолдолд хил нэвтрэх хөдөлгөөнийг хязгаарлах;

-хилийн боомт бус газраар ямар тохиолдолд хил нэвтрэх болох эсэх,;

-хил орчмын ард иргэдийг ямар журмаар нэвтрүүлэх;

-хил нэвтрэх ямар баримт бичигтэй нэвтрэх;

-хил нэвтрэх эрхийн баримт бичгийг хэн, хаанаас, хэнд, ямар тохиолдолд олгох;

-авто тээврийн хэрэгслийн жолооч ямар үүрэг хүлээх;

-онцгой нөхцөл үүссэн үед ямар арга хэмжээг авах зэрэг дэглэмийн арга хэмжээнүүдийг хоёр тал харилцан хэлэлцэж тогтоож өгсөн байна. Үүнээс харахад уг баримт бичгээр тогтоосон дэглэм нь тунхаглалын шинжтэй боловч боомтод мөрдөх журмаар баталгаажуулж, үйл ажиллагаанд хэрэгждэг байна.

Боомтын дэглэмийг хилийн боомтод мөрдөх журмаар албажуулж баталгаажуулна. Харин дэглэмийн арга хэмжээг сахиулахыг хилийн хяналтын байгууллагууд шалгалтын горимоор зохицуулж өгнө.

Дэглэмийн арга хэмжээг сахиулахын тулд “Боомтод мөрдөх журам”-тай байх нь

зайлшгүй юм. Өнөөгийн практик нөхцөлд үүнийг янз бүрийн байдлаар шийдвэрлэж ирсэн. Үүнд Монгол Улсын засгийн газрын 2003 оны 01 дүгээр сарын 22-ны №20 дугаар тогтоолоор баталсан “Хилийн хяналтын байгууллагуудын үйл ажиллагааг зохицуулах журам”, үүний дараахан 2013 онд батлагдсан “Хилийн боомтын тухай хууль” (хүчингүй болсон), 2016 оны 12 дугаар сарын 28-ны өдөр батлагдсан “Монгол Улсын хилийн тухай хууль” зэрэгт хилийн боомтод мөрдөх журмын талаар авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ, агуулгын хувьд бүгд ижил байжээ. Гэхдээ өмнөх хууль тогтоомжид заасан байдлаас ялгагдах зүйл нь 2016 оны 12 дугаар сарын 28-ны өдөр батлагдсан “Хилийн тухай хууль”-ийн 29.4.5 дугаар зүйлд заасны дагуу Хилийн боомтын үндэсний зөвлөлөөс батлан гаргасан “Хилийн боомтын нийтлэг журам” юм. Энэхүү журмаар хилийн боомтын хөгжил, барилга, байгууламж, дэд бүтэц зэрэг асуудлыг шийдвэрлэхээр байгаа боловч бодлогын шинжтэй тунхаглалын баримт бичиг гэж үзэж болохоор байна. Энэ утгаараа хилийн боомтын үйл ажиллагааг шууд утгаар нь зохион байгуулж, удирдах гэсэн үг биш харин үйл ажиллагааг уялдуулан зохион байгуулж, удирдах гэдэг утгаар нь ойлгох юм.

Мөн “Хилийн тухай хууль”-ийн 28.5, 28.6 дугаар зүйлд заасныг үндэслэн хилийн боомтод “Хилийн боомтод мөрдөх журам”-тай байна. Энэхүү журмыг уг хуулийн 29.8 дугаар зүйлд заасны дагуу “...тухайн хилийн боомтын зөвлөлийн дарга батална” гэж хуульчилсан. Ш.Арвай бүтээлдээ энэхүү асуудлаар өөрийн байр сууриа илэрхийлсэн байна. “Хилийн боомтод мөрдөх журмыг Монгол Улсын Засгийн газраас тогтоож байх нь цаашид илүү үр ашигтай, эрх зүйн үндэстэй байж болно”¹⁴ гэжээ. Үүнээс үзэхэд хуулийг хэрэгжүүлэгч гүйцэтгэх засаглалын үүрэг оролцоо байх нь чухал гэсэн санаа юм болов уу гэж судлаачийн зүгээс үзэж байна. “Хилийн боомтод мөрдөх журам”-нь хилийн хяналтын байгууллагууд болон бусад үйлчилгээний байгууллагуудаас явуулах хяналт шалгалт, үйлчилгээ үзүүлэх үйл ажиллагааны харилцааг зохицуулдаг.

¹³ Монгол, Хятадын хилийн боомт, тэдгээрийн дэглэмийн тухай Монгол Улсын Засгийн газар, БНХАУ-ын Засгийн газар хоорондын 2004 оны хэлэлцээр, 1, 2, 3, 4, 5, 7.

Хилийн боомт болон Монгол, Оросын улсын хилийг хялбарчилсан журмаар нэвтрэх тухай

Монгол Улсын Засгийн газар, Оросын Холбооны Улсын Засгийн газар хоорондын хэлэлцээр, 1, 5, 6, 7, 10, 11, 12, 13 дугаар заалт.

¹⁴ Арвай, Ш. “Улсын хилийн тухай” дурсамж, үзэл бодол. УБ., 2005, 201 дэх тал.

ХИЛ СУДЛАЛ

Хилийн боомтын төрөл, зэрэглэл, горим, нэвтрүүлэх хүчин чадал, хилийн хяналтын байгууллагуудын бүтэц, орон тооноос шалтгаалан хилийн боомтод мөрдөх журмыг тухайн боомтын онцлогт тохируулж, хилийн хяналтын байгууллагуудын эрх бүхий албан тушаалтнууд хамтран боловсруулж, баталдаг. Уг журам нь агуулгын хүрээнд боловсруулагдсан байх шаардлагатай байна. Үүнд:

-уг журмыг хаана мөрдөх, юуг зохицуулах, тухайн хилийн боомтод мөрдөх журмыг ямар хууль эрхийн актад нийцүүлэн гаргасан, уг журмыг мөрдүүлэхэд ямар хууль эрхийн актуудыг удирдлага болгох, журмыг хэн хариуцан, зохион байгуулах, журмын хэрэгжилтийг авч хэлэлцэж байх хугацаа болон журамд нэмэлт өөрчлөлт оруулах, журмыг мөрдүүлэхэд баримтлах бусад ерөнхий нөхцөлүүдийн талаарх мэдээлэл;

-тухайн хилийн боомтын бүс (боомтын бүсийн явалтыг тодорхой заана), бүс доторх шалгалтын зурвасууд, хилийн хяналтын байгууллагуудын үзлэг шалгалтын талбай (тэдгээрийн зааглалыг хэрхэн тогтоож байгаа, талбайн заагийн явалтыг тодорхой заана, нарийвчилсан бүдүүвчийг хавсаргасан байх), шалгалтын зурвасууд, хилийн хяналтын байгууллагуудын үзлэг шалгалтын талбайн зааг, зорчигч, тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөн, ажиллагаа үйлдэх зам, цэгийг газар орон дээр юугаар, яаж, хэн тэмдэглэн төхөөрөмжилж, хариуцаж байх болон уг бүс, зурвас, талд зорчигч, тээврийн хэрэгсэл эзмшигчид юу хийж болох, эс болох талаар анхааруулсан ямар самбаруудыг хаана байрлуулах;

-хяналт шалгалтын зурвасуудад тогтоосон журмын үйлчлэх цаг, хугацаа (тухайн боомтуудын ажиллах хугацаанд боомтын бүс болон түүний доторх шалгалтын зурвасуудад хэдэн цагт уг журам мөрдөгдөх тээврийн хэрэгслүүд цагийн хуваарийнхаа дагуу хил нэвтрэх, хожимдох, бусад онцгой нөхцөлд);

-хилийн хяналтын байгууллагуудын ажиллах байрлал, дараалал (улсын хилээр гаргах хөдөлгөөний чиглэлд, улсын хилээр орох хөдөлгөөний чиглэлд хилийн боомтын бүс, шалгалтын зурвасын орох, гарах чиглэлд хилийн хяналтын аль байгууллага хаана байхыг тодорхой заана, гэхдээ хяналт, шалгалтын цуваажсан, зэрэгцсэн болон бусад байрлалыг тооцсон байх);

-хяналт шалгалтын зурваст нэвтрэх, хөдөлгөөн, ажиллагаа үйлдэх (хилийн хяналтын байгууллагын ажилтнууд, тээврийн байгууллагын үйлчилгээний ажилчин, зорчигч, тээврийн хэрэгсэл, мал амьтан, бусад хүмүүс, тээврийн хэрэгсэл);

-хилийн хяналт, тээвэр үйлчилгээний байгууллагуудын болон орон нутгийн засаг захиргааны үүрэг, эрх, хариуцлага;

-харилцан ажиллагаа (ердийн нөхцөлд, цагийн байдлын онцлог нөхцөлд);

-хилийн боомтын бүс, шалгалтын зурваст хориглох зүйл;

-хилийн боомтод мөрдөх журам зөрчсөн тооцох, түүнийг шийдвэрлэх (ямар хууль эрхийн актыг үндэслэн, ямар зөрчилд, ямар хариуцлага хүлээлгэх) зэрэг болно.

Хилийн боомтод мөрдөх журмыг хэр сайн боловсруулж гаргана, төдий чинээ хилийн боомтын үйл ажиллагааны хэвийн нөхцөл хангагдах учиртай юм.

Хилийн болон хил орчмын дэглэмийн асуудал нь улсын хил хамгаалалтыг зохион байгуулж, удирлах үйл ажиллагаанд нэн чухал орон зай юм.

Дүгнэлт

Хилийн болон хил орчмын дэглэмийн агуулга, ойлголтын талаар онолын түвшинд судалж, хил залгаа улсуудтай байгуулсан олон улсын гэрээ, хэлэлцээрт хэрхэн тусгалаа олсон. Үндэсний хууль тогтоомжид энэхүү ойлголтыг хэрхэн ойлгох, хэрэгжүүлэх талаар тусгасаныг тус тус судалж дараах дүгнэлтийг хийж байна. Үүнд:

Манай улсад өнөөгийн мөрдөж буй эрх зүйн баримт бичгүүд, олон улсын зарим эрх зүйн баримт бичгүүдэд хилийн дэглэмийн талаарх тодорхойлолтуудыг үндэсний хууль тогтоомжид заасан байдлаас харахад нэр томъёоны асуудал дээр ямар нэгэн өөрчлөлт байхгүй тайлбар, агуулга ижил тусгагдсан байна.

Харин дэглэмийн арга хэмжээг сахиулахыг хилийн хяналтын байгууллагууд шалгалтын горим буюу хилийн боомтод мөрдөх журмаар зохицуулж байна. Тэгэхээр хилийн болон хил орчмын дэглэмийн талаарх асуудал нь өөрөө бусад улс орнуудад ч агуулга, хэлбэрийн хувьд ижил ойлголттой байна. Энэ чиглэлээр цаашид гүнзгийрүүлэн судлах шаардлагатай байна.

Ашигласан материал:

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль (1992)
2. Монгол Улсын Хилийн тухай хууль (2016)

3. Засгийн газар хоорондын хэлэлцээр (МУЗГ-ын тогтоол №328, 2010)

4. Монгол, Хятадын хилийн дэглэмийн тухай МУЗГ, БНХАУ-ын засгийн газар хоорондын гэрээ (2010)

5. Монгол, Хятадын хилийн боомт, тэдгээрийн дэглэмийн тухай Монгол Улсын Засгийн газар, БНХАУ-ын Засгийн газар хоорондын 2004 оны хэлэлцээр, 1, 2, 3, 4, 5, 7.

6. Хилийн боомт болон Монгол, Оросын улсын хилийг хялбарчилсан журмаар нэвтрэх тухай Монгол Улсын Засгийн газар, Оросын Холбооны Улсын Засгийн газар

хоорондын хэлэлцээр, 1, 5, 6, 7, 10, 11, 12, 13 дугаар заалт.

7. Ганболд, М. Хилийн нэр томъёоны тайлбар толь, Уб., 2010. -227 х.

8. Дүгэрсүрэн, М. Хосбаяр, О. Олон улсын эрх зүй. Уб., 1999. -72 х.

9. Дэмчиг, Н. Хилийн эрх зүй. Уб., 2004. -75 х.

10. Лхагвасүрэн, М. Улсын хил хамгаалалтын төрөл, хэлбэрийн боловсронгуй болгох нь. Уб., 2013. -119 х.

11. Дашдэлэг, Ч. Хилийн асудлууд. Уб., 2013. -132 х.

12. Арвай, Ш. “Улсын хилийн тухай” дурсамж, үзэл бодол. Уб., 2005, -201 х.

МОНГОЛЫН
Дотоод
Хэрэг
Яам

ХИЛИЙН ИНЖЕНЕР-ТЕХНИКИЙН ХАНГАЛТЫГ САЙЖРУУЛАХ ЗАРИМ АСУУДАЛ

SOME ISSUES TO IMPROVE BORDER ENGINEERING

ХИЛ СУДЛАЛ

Ч.Баярболд

ДХИС-ийн Хилийн албаны сургуулийн магистрант, ахлах дэслэгч

Х.Асхар

ДХИС-ийн Хилийн албаны сургуулийн Хилийн боомтын аюулгүй байдал, шалган нэвтрүүлэх албаны тэнхимийн профессор, доктор, дэд хурандаа

Bayarbold Ch.

Master's student at the Border protection service school of UIA, Senior lieutenant

Askhar Kh.

Professor of the Border safety and Checkpoint Department of the Border protection service school of UIA, Ph.D, Lieutenant colonel

Хураангуй: Хилийн инженер-техникийн хангалтын хөгжлийн түүхэн уламжлал нь тодорхой үе шатуудаар хөгжиж ирснийг түүхэн эх сурвалжуудад тэмдэглэгдэн үлджээ. Тухайн үед хэрэгжүүлж ирсэн бодлого, хийгдсэн ажлууд, улсын хил хамгаалалтад үр нөлөөгөө өгч, үүргээ бүрэн биелүүлжээ гэж судлаачийн зүгээс дүгнэсэн болно. Хилийн инженер-техникийн хангалтын өнөөгийн нөхцөл байдлыг товч байдлаар харуулахыг эрмэлзсэн болно. Ялангуяа судалгааны ажлын хүрээнд хийгдсэн үр дүнг түлхүү тусган, зарим сайжруулах боломж, тооцооллыг харуулахыг зорилгоо

Abstract: The historical tradition of the development of border engineering and technical support is recorded in historical sources. The researcher concluded that the policies, work carried out and border protection carried out at that time were effective and fulfilled their responsibilities. The current state of border engineering support is made and briefly presented. In particular, it aims to reflect the results of the research work and show some improvement opportunities and calculations

Түлхүүр үг: Улсын хил хамгаалалт, хилийн инженер-техникийн хангалт, инженерийн байгууламж

Keywords: State border protection, border engineering and technical support, engineering structures

Удиртгал

Орчин үед техник технологийн дэвшил нь улс орны үйлдвэрлэл, аж, ахуй түүнчлэн иргэдийн хэрэгцээнд өргөн хүрээтэйгээр нэвтэрч байгаагаас аливаа үйл ажиллагааг богино хугацаанд, өндөр хурдтай өргөн цар хүрээнд явуулах боломжийг бий болгож байна.

Сүүлийн үед гарч байгаа хилийн зөрчлүүдэд дүн шинжилгээ хийхэд хил зөрчигчид техник технологийн ашигласнаар хилийн зөрчлийн шинж чанар хувьсан өөрчлөгдөж богино хугацаанд, зохион байгуулалттай, үгсэн тохиролцох хэлбэрт шилжсэн. Улсын хил хамгаалалтад хилийн инженер-техникийн хангалтыг тууштай нэвтрүүлэх зорилтыг хэрэгжүүлэх хүрээнд улсын хилийг инженер техникийн хэрэгслээр хамгаалах аргыг боловсронгуй болгохгүйгээр шийдвэрлэх нөхцөлгүй юм.

Монгол Улсын төрөөс “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичигт инженер, техникийн барилга байгууламж, дэд бүтцийн асуудлыг 1 дүгээр үе шатанд 50-аас доошгүй хувийг, 2 дугаар үе шатанд 70-аас доошгүй хувийг тус тус шинэчлэн, 3 дугаар үе шатанд бүрэн 100 хувьд хүргэх том зорилтыг дэвшүүлсэн нь өнөөгийн хил хамгаалалтад хилийн инженер техникийн хангалтын хэрэгжилт төдийлөн сайн биш байгааг харуулж, энэ чиглэлд онцгойлон анхаарч, зайлшгүй үр дүнтэй хэрэгжүүлэх шаардлага байгаа нь тодорхойлж байна.

Дээрх нөхцөл байдлаас үндэслэн Улсын хил хамгаалалтад хилийн инженер, техникийн орчин үеийн дэвшилтэд техник технологийн дэвшлийг нэвтрүүлэх, барилга, байгууламж, дэд бүтцийг байгуулахын зэрэгцээ хил хамгаалалтын арга тактикийг оновчтой тодорхойлж, хүний оролцоог

багасгаж, эдийн засгийн хувьд бага зардлаар үр дүнтэй хил хамгаалалтыг зохион байгуулах зайлшгүй шаардлагатай байна.

Үндсэн хэсэг

Нэг. Хилийн инженер-техникийн хангалтын түүхэн уламжлал

Улсын хил хамгаалалтын инженер-техникийн хангалтын арга хэмжээний талаар төр, засгаас удаа дараалан авч хэрэгжүүлсэн шийдвэртэй арга хэмжээний үр дүнд Монгол Улсын хил хамгаалалтын инженер-техникийн хангалт зарим талаараа бүрдэж байжээ.

Судлаачид "...улсын хил хамгаалалтын инженер-техникийн хангалтын гүйцэтгэх үндсэн үүргийг дараах байдлаар тодорхойлох боломжтой юм. Үүнд:

- хилийн болон хил орчмын нутаг дэвсгэрт инженерийн туршуул зохион байгуулах;

- хилийн багана, тэмдгийг байршуулах, засварлах, арчлан хамгаалах;

- газар орныг инженерийн талаар төхөөрөмжлөх;

- инженерийн саад байгууламжууд, дохиолол-халхлалтын болоод илрүүлэлт-хяналтын хэрэгслүүдийг байгуулах, арчлан хамгаалах, засвар, сэргээн босголтыг гүйцэтгэх;

- нүдээр болон техник хэрэгслийн тусламжтайгаар хяналт-ажиглалтыг явуулах байгууламжуудыг шинээр байгуулах, тэдгээрийг шаардлагатай чиглэлд шилжүүлэн байрлуулах, засварлах, арчлах;

- нисдэг тэрэгний буудал, талбайг байгуулах, сэргээн засварлах, байнгын ашиглалттай байлгах зорилгоор тогтмол арчлан хамгаалах, түүнд дөхөц замуудыг бэлэн байлгах;

- хилийн замын сүлжээг байгуулах, түүнийг арчлан хамгаалах, тэмдэгжүүлэх;

- усан болон байгалийн бусад саадуудыг туулах зорилгоор гүүр, гарц, гарам төхөөрөмжлөх, сэргээн засварлах, арчлан хамгаалах, гатлалтыг зохион байгуулах, шаардлагатай чиглэлүүдэд зохиомол саадууд үүсгэх;

- гол, нуурын хэсэгт хөнгөн хөлгийн зогсоол байгуулах, арчлан хамгаалах;

- өнгөлөн далдлалтын арга хэмжээг хэрэгжүүлэх;

- ус хангалтын цэгүүдийг шинээр байгуулах, арчлах, ус цэнгэгжүүлэх"¹ зэрэг улсын хил хамгаалалтын зохион байгуулалтын нэн чухал үүргүүдийг биелүүлэхтэй холбоотой ажиллагаагаар илэрч байна гэж үзжээ.

Мөн түүнчлэн хамгаалах аргыг авч үзэхдээ "Улсын хилийг инженер-техникийн хэрэгслээр хамгаалах арга нь инженерийн төхөөрөмж, техник хэрэгслийг хил хамгаалалтад оновчтой сонгон үр дүнтэй ашиглах үйл ажиллагаа бөгөөд дээрх үүргийг хэрэгжүүлснээр дараах үр дүнд хүрнэ. Үүнд:

- Улсын хил хамгаалалтын найдвартай байдал, тасралтгүй ажиллагаа хангагдах;

- Хилчид, хилийн манаануудын хилийн зөрчил илрүүлэлтийн боломж эрс дээшлэх;

- Хамгаалж байгаа хэсгийн хяналтад хамрагдах хүрээг нэмэгдүүлж, бага хүчээр их хэсгийг илүү үр дүнтэй хамгаалах;

- Хилийн отряд, заставуудын зэвсэглэлд байгаа техник хэрэгслүүдийн ашиглалтыг сайжруулж, хүчин чадал, боломжийг нэмэгдүүлэх;

- Олон улсын жишигт ойртсон техник хэрэгслийг хил хамгаалалтад нэвтрүүлэх алхам хийгдэж, хил хамгаалалтад мэргэжлийн техникжсэн хилчдийн оролцоо нэмэгдэх;

- Хил хамгаалалтын үр дүн муутай, үрэлгэн аргаас татгалзаж, хил хамгаалалтад оролцох хүн-техникийн зохистой харьцааг бий болгох"² зэрэг боломжуудыг бүрдүүлэх юм.

Хил хамгаалах байгууллагад түүхэн явцдаа хилийн инженер-техникийн хангалт, түүний төхөөрөмжлөгдсөн байдал хэрхэн байсныг зарим эрдэмтдийн хийсэн судалгаанаас авч үзье. "...1967 онд ХЦ-ийг дахин байгуулагдсан үеэс эхлэн хилийн заставын барилга байгууламжийн тоо 150, хөрөнгө оруулалтын хэмжээ 93, техникийн тоо 36 дахин нэмэгдсэн байна. Өмнөд хилийн дагууд заставд дунджаар 1-2 хяналтын төмөр цамхаг, 3400 км МХЗ, 2200 км гаруй өргөс утсан хашаа, 36 км цахилгаан дохиоллын систем, 224 ш кристалл багаж, прожекторын станц-34, радио локацийн станц-17, заставын тулгуурт байр-75, отрядын хориглолтын район-10, хилийн районд нийт замын сүлжээний урт 4932 км

¹Гөлгө, Х. Батчулуун, Н. Баяр-Эрдэнэ, Т. УБ., 2020. 17 дахь тал.

²Мөн тэнд. 20 дахь тал.

Хил судлалын тухай хууль

хүрч нийт уртаараа 581 погонometr гүүрийг барьж байгуулан хил хамгаалалтын эрх ашигт нийцүүлэн ашиглаж байжээ"³ гэж дурджээ.

Улсын хил хамгаалалтын инженер-техникийн хангалтын арга хэмжээ нь улсын хил хамгаалалтын түүхийн тодорхой үе шатанд хилийн аюулгүй байдлыг хангах, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдлыг хангахад зохих үүргийг гүйцэтгэж ирснийг Хил хамгаалах байгууллагын хөгжлийн үе шатуудтай нягт холбоотойгоор авч үзэх нь түүний цаашдын хөгжлийг оновчтой тодорхойлох, шинэ бодлого, төлөвлөлтийг зохион байгуулахад зохих хувь нэмрээ оруулах нь дамжиггүй. Хилийн инженер-техникийн хангалтын хөгжлийн түүхэн үеийг дараах хэд хэдэн үе шатуудад хамруулан авч үзлээ.

Эхний шат 1933-1953 оны хоорондох үе. (Энд Хилийн цэрэг байгуулагдсанаас хойш татан буугдах хүртэлх үеийг хамруулна). Энэ шатанд улсын хил хамгаалах мэргэжсэн байгууллага бүрэлдэн бий болж хилийн дагуу хилийн анги, салбарууд олноор байгуулагдан эх орноо харийн түрэмгийлэгчдээс хамгаалах, өвөг дээдсээс уламжлан ирсэн хилийн шугамыг хэвээр нь хадгалж үлдэх гэсэн ширүүн тэмцлийн үе байсан. Энэ үеийн хилийн инженерийн хангалт нь ихэвчлэн хориглон хамгаалах шинж чанарыг агуулж байснаас хээрийн бэхлэлт байгууламж, хөнгөн маягийн инженерийн саад, хянах байруудыг гарын доорх материал ашиглан байгуулах, өнгөлөн далдлалт, тактикийн шинж бүхий инженер-техникийн арга хэмжээнүүдээс голлон бүрдэж байв. Энэ үед инженерийн мэргэжлийн бүрэлдэхүүн, зэвсэглэл, тусгай зориулалтын техникгүй, инженерийн эд хогшил байхгүй байжээ. Зүүн хязгаарын хилийг хамгаалж байсан хилийн заставууд нь дунджаар 20 орчим километр хэсгийг хариуцан хамгаалж байсан ба хамгаалалттай хэсгийн гүн нь 15-20 км буюу ойролцоогоор 300-400 хавтгай дөрвөлжин км нутаг дэвсгэр ноогдож байжээ.

Хоёрдугаар шат 1967-1990 он Хил хамгаалах байгууллага дахин байгуулагдахаас эхлээд Ардчилсан нийгмийн тогтолцоонд шилжсэн үе. Улсын хил хамгаалах албыг дахин байгуулж, удирдлага зохион байгуулалт

хангалтын хувьд цоо шинээр бүрдүүлж, орчин цагийн хил хамгаалах албаны бат суурийг тавьсан үе юм. Түүхийн энэ хугацаанд Монгол Улсын хил хамгаалалтын онолын үндэс бүрэлдэн, эрх зүйн үндсэн бичиг баримтууд бий болж, хил хамгаалах мэргэжлийн өндөр бэлтгэлтэй удирдах бүрэлдэхүүнийг тэр үеийн ЗХУ-д олон тоотойгоор бэлтгэж эхэлжээ. Энэ үед манай орны улсын хил хамгаалалтад тухайн цаг үеийн дэвшилтэт техник технологи идэвхтэй нэвтэрч эхэлсэн нь улсын хил хамгаалалтыг зарчмын хувьд цоо шинэ агуулга, хэлбэрээр зохион байгуулах нөхцөлийг бүрдүүлжээ.

Гуравдах шат 1990-оноос хойших үе. Дэлхий нийтийг хамарсан даяаршил, хоёр туйлт нийгмийн тогтолцоо солигдож, чөлөөт ардчилсан зах зээлийн нийгэмд шилжсэн үеийг хамруулан авч үзсэн болно. Энэ үед социалист нийгмийн тогтолцоо, түүний манлайлах хүч ЗХУ (хуучнаар) задарч, улс үндэстэн бүр өөрийн улс орныхоо аюулгүй байдал, хил хязгаарын асуудлаа бие даан шийдвэрлэх болсон улс төр-эдийн засгийн томоохон хувьсал эрчимтэй явагдаж эхэлсэн үеийг хамарч байна. Нэгэнт хангалтын найдвартай эх үүсвэр, хүний нөөцийн сургалт бэлтгэлийн уламжлалт тогтолцооноосоо салсан хил хамгаалах байгууллага нь түүхийн энэхүү шинэ орчинд улсын хилийг хамгаалах өөрийн гэсэн үзэл баримтлал, онол, арга тактикаа үүссэн нөхцөлд зохицуулан шинээр авч үзэх зайлшгүй шаардлагатай тулгарсан.

Урьд нь бүрэлдэн бий болсон хил хамгаалалтын урлагийн онолыг цаг үед нь зохицуулан өөрчлөх алхмыг хил хамгаалах байгууллагаас богино хугацаанд шийдвэрлэж чадсан ч хилийн инженерийн хангалтын асуудалтай холбоотой үйл ажиллагаа төдийлөн зөв голдирлоо хараахан олж амжаагүй билээ. Өнөөдөр улсын хилийг харьцангуй бага хүчээр, эдийн засгийн хувьд бага зардлаар хамгаалах гэсэн зорилгыг хэрэгжүүлж, хугацаат цэргийн албаны бүрэлдэхүүний тоог бууруулж, мэргэжлийн цэргийн чиг хандлага бүхий гэрээт цэргийн албаны бүрэлдэхүүнд тулгуурлан, улсын хилийг газар орны онцлогт нь зохицуулан ялгавартайгаар бүсчилсэн байдлаар хамгаалахад чиглэгдэж байв.

³Нямдорж, Д. Улсын хилийг инженер, техникийн хэрэгслээр хамгаалах аргыг боловсронгуй болгох

нь. Техникийн ухааны докторын зэрэг горилсон бүтээл. Уб., 2003.

Социалист нийгмийн тогтолцооны үед бий болсон хил хамгаалалтын инженерийн нөөцийг нэгэнт зарцуулж дууссан, улсын хилийн төхөөрөмжлөлд нь өнөөгийн шаардлагаас хоцрогдсон, улсын хил хамгаалалтад зайлшгүй шаардлагатай техник хэрэгсэл, эд зүйлийг зах зээлээс олж нийлүүлэх, худалдан авахад гарах зардал нь улам бүр нэмэгдэж байгаатай шууд холбоотой юм. Ингэснээр улсын төсөв хязгаарлагдмал байдалд орж, техник технологийн шинэчлэл явагдахгүй удаашран, улмаар дотоодын нөөц бололцоогоо аль болох ашиглах, урд нь байгуулсан инженерийн байгууламжуудаа сэргээн засварлах, шилжүүлэн байрлуулах, зориулалтыг өөрчлөх зэргээр ашиглалтын боломж, бололцоог нэмэгдүүлэх шаардлага зүй ёсоор тавигдаж байсан байна.

Хоёр: Хилийн инженер-техникийн хангалтын өнөөгийн байдал

Монгол Улсын эдийн засгийн нөхцөл уул уурхайд чиглэгдсэн бодлогыг хэрэгжүүлснээр 2007, 2008 онд дэлхий даяар үүссэн хямралд төдийлөн өртөөгүй даван туулсан. Энэ цаг хугацаанаас эхлэн улсын хил хамгаалалтад хилийн инженер-техникийн хангалтын асуудлыг төрийн бодлогын түвшинд тэр дундаа урт хугацааны бодлогын баримт бичигт тусгасан нь тодорхой тулгамдаж буй асуудлыг шийдвэрлэх, тодорхой үе шаттайгаар хэрэгжүүлэх боломж бүрдсэн гэж судлаачийн хувьд үзэж байна. Энэхүү “Алсын хараа-2050 Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого”-ын баримт бичигт дараах агуулга, үе шаттайгаар хэрэгжүүлэхээр тусгагдсан байна. Үүнд:

Нэгдүгээрт, “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын 7.2.3 дахь заалт “Улсын хилийн халдашгүй дархан байдал, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлыг хангах хилийн цэргийн байгуулалтыг хөгжүүлж, хил хамгаалалтын чадавхыг дээшлүүлнэ.

Хоёрдугаарт, “Бүсчилсэн хил хамгаалалт” хөтөлбөрт “Инженер, техникийн хангалтыг шинжлэх ухаан технологийн ололтод суурилан хөгжүүлнэ” гэж заан тус зорилтын хүрээнд “Хил хамгаалалтын инженерийн хангалтыг бүсүүдийн онцлогт тохируулан зохион байгуулна”

Гуравдугаарт, Монгол Улсын засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 4.3.1.Улсын хилийн халдашгүй дархан байдал, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлыг хангах зорилгоор хилийн торон саадыг шинэчилж, хил хамгаалах албаны үйл ажиллагаанд орчин үеийн техник, технологийн дэвшлийг ашиглана гэсэн баримт бичгүүдэд хилийн инженер техникийн асуудал тус тус тусгагдсан байна.

Хил хамгаалах байгууллагаас өнөөдрийн байдлаар улсын хил хамгаалалтад дэвшилтэд техник технологийг нэвтрүүлэх, ашиглах асуудлыг нэн тэргүүнд авч үзэх болсон. Тухайлбал, нисгэгчгүй нисэх хэрэгсэл (дрон)-ыг Хил хамгаалах байгууллагаас 2023 онд Монгол орны цаг агаарт тохирсон дэвшилтэд техник хэрэгсэл дроныг нэвтрүүлж, хилийн анги, салбаруудад ашиглаж байна. Зураг 1, тактик техникийн өгөгдөхүүнийг хүснэгт-1-д харуулав.

Зураг 1. Matrice 300, Mavic pro

№	Өгөгдөхүүн	Хэмжих нэгж	Matrice 300	Mavic pro
1	Удирдах зай	м	15000 ба түүнээс дээш	5 ба түүнээс дээш

МОНГОЛЫН
Дотоод
Асуудлыг
Засах
Төрийн
Хурал

ХИЛ СУДЛАЛ

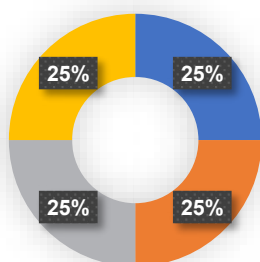
2	Нисэх өндөр	м	500 метр	500 метр
3	Нисэх хугацаа	мин	55 ба түүнээс дээш	31 ба түүнээс дээш
4	Дээд хурд	км/ц	82 ба түүнээс дээш	72 ба түүнээс дээш
5	Саад мэдрэх зай	м	40-45 хүртэл	20 ба түүнээс дээш
6	Салхины тэсвэр	м/сек	15	8 ба түүнээс дээш
7	Ажиллах градус	С°	-20...+50	-10...+40
8	Камер		4 мэдрэгчтэй камер /20mp 23x hybrid optic zoom, 12 mp wide angle camera, laser range finder, 640x512 Thermal camera/	48mp, 32 дахин татдаг, 640x512 @30Hz дулаан мэдрэгч бүхий хосолсон камертай
9	Нөөц цэнэг хураагуур	ш	2	-

Хүснэгт 2. Тактик техникийн өгөөгдөхүүн Matrice 300

Ингэж хил хамгаалалтад энэхүү техник хэрэгслийг ашигласнаар хил хамгаалалтын үндсэн хэрэгсэл болгон ашигласнаар хилийн эрэл, тусгай ажиллагааг богино хугацаанд үр дүнтэй явуулах, хилийн зөрчлийн илрүүлэлт, шийдвэрлэлт нэмэгдэх төдийгүй улсын хил хамгаалалт, хилийн эрэл, тусгай

ажиллагааны үед гардаг олон урсгал зардлуудыг хэмнэх боломж бүрдэнэ.

Монгол Улсын хэмжээнд 2012-2021 оны хооронд хилийн хэсгээр гарсан зөрчилд дүн шинжилгээ хийж үзэхэд дараах хэлбэрүүд зонхилж байна.⁴ гэж тайланд дурджээ. Дэлгэрэнгүйг график-1ээр харуулав.

- Хил дамнам мал хулгайлах
- Хуулийн хариуцлагаас зайлхийгсэд
- Гуравдагч оронд гарах
- Нисгэгчгүй нисэх хэрэгсэл (дрон)

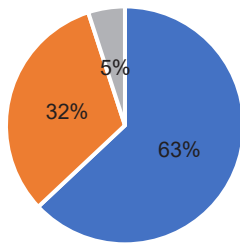
График 1 Хилийн зөрчлийн хэлбэр

Сүүлийн 20 жилийн судалгаагаар Монгол Улсын хилийн хэсгээр болон хилийн боомт газраар гарч байгаа хилийн зөрчил буурч байгаа хэдий ч дэлхийн болон бүс нутаг, улс орнуудын нийгэм, эдийн засаг, цэрэг улс төрийн нөхцөл байдалтай холбоотойгоор хил дамнасан гэмт хэргийн бүлэглэлүүд зохион байгуулалтад орж, илүү нарийн арга тактик, техник технологи ашиглаж хилийн зөрчлийн тохиолдол буюу нисгэгчгүй нисэх хэрэгслийг хил давуулах хэлбэрийн хилийн зөрчил ихсэх хандлагатай байна гэж дүгнэж болох юм.

Судалгааны ажлын хүрээнд Монгол Улсын 8252,6 км хэсэгт хилийн инженерийн

тоног төхөөрөмж, байгууламжийн хувьд 10.9 хувь нь усан хилээр 13 хувь нь байгалийн саадтай, 34.6 хувь нь торон саадтай, 41.6 хувь нь торон саадгүй байна. График-2, 3-д судалгааны ажлын хүрээнд хийсэн хилийн анги, салбаруудын хариуцсан хэсэгт торон саадаар төхөөрөмжлөгдсөн байдлыг судалж үзэхэд гарсан судалгааны үр дүн харуулсан болно.

⁴ ХХЕГ-ын шуурхай удирдлага, дүн шинжилгээний хэлтсийн үйл ажиллагааны тайлан. Уб., 2023.

- Модон шонтой ■ Төмөр шонтой
- Бетон шонтой

График 2. Монгол Улсын хилд хилийн торон саадаар төхөөрөмжлөгдсөн өнөөгийн байдал

Мөн түүнчлэн судалгааны ажлын хязгаарлалтын хүрээнд тал хээрийн бүсийн хилийн цэргийн 0184, 0146, 0198, 0306, 0132 дугаар ангиудын хариуцсан хэсгийг сонгон авч, хилийн торон саадын чанар байдалд судалгаа хийсэн болно.

Энэхүү судалгааны үр дүнгээс харахад тал хээрийн бүсийн хилийн цэргийн ангиуд Монгол улсын хилийн 25.3 хувийг

График 3. Бүсүүдийн хилийн торон саадаар төхөөрөмжлөгдсөн судалгаа

хариуцан хамгаалж байна. Энэ хэсгийн хилийн торон саадын модон шон, өргөс торын чанар байдал муул улмаас зэрлэг ан амьтад, цаг агаар агаарын гэнэтийн өөрчлөлтөөс болж мал хилд тулснаас болж тасарч хил хамгаалалтын үд дүнгээ төдийлөн сайн үзүүлж чадахгүй байна. Зураг 2-оор харуулав.

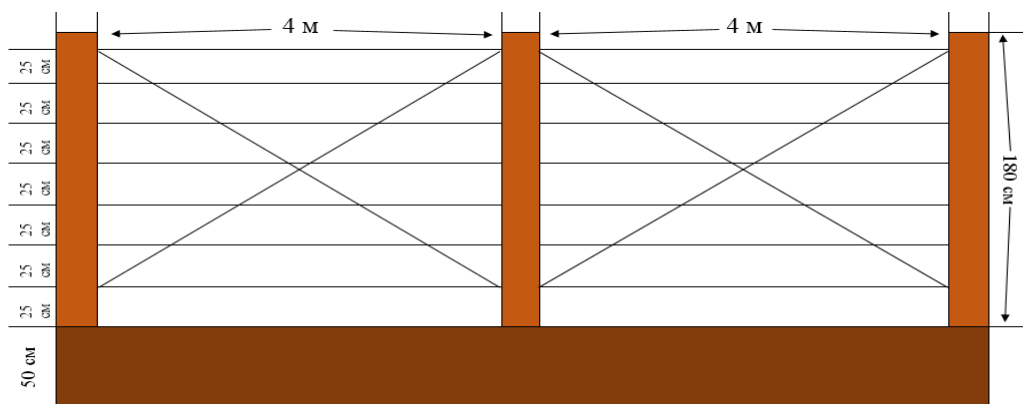
Зураг 2. Модон шонтой хилийн торон саад

Иймд тал хээрийн бүсийн хариуцсан хэсгийг дараах загвар (бодомж) байдлаар хилийн торон саадаар төхөөрөмжилбөл хэдийгээр өртөг өндөр хэдий ч үр дүнтэй,

чанартай, удаан хугацаанд ашиглах боломжтойг судалгааны үр дүн харуулсан болно.

МОНГОЛ УЛСЫН ХИЛ СУДЛАЛ

Зураг 6. Тал хээрийн бүсэд хилийн торон саадаар төхөөрөмжлөх бодомж

Дээрх загварын дагуу 100 метр газрыг хилийн торон саадаар төхөөрөмжлөхөд дараах тооцоо гарах болно. Үүнд:

-230 см урттай 25 ширхэг төмөр шон (нийт 575 м төмөр шон шаардлагатай)

-Төмөр шон дээр гагнаж өргөс тор тогтох 8.7 м катанг төмөр (5 см урттай, 1 шонд 7 ширхгийг гагнаж тогтооно) 525 м

-Өргөст тор 892 метр (1 боодол өргөст тор дан нь 20 кг буюу 250 метрийн урттай)

-Төмөр шонг бат бөх суулгахад шаардлагатай 5 шуудай цемент (50 кг-тай 1 шуудай цементийг элстэй хольж, хайрга чулуу оролцуулан төмөр шонг суулгахад 8-10 шон суулгадаг). Энэхүү өгүүлэлд зөвхөн судалгааны ажлын үр дүнгээр гаргасан нэг загварыг жишээ болгон харууллаа. Энэ мэтчилэн хилийн инженерийн тоног төхөөрөмжийг сайжруулах боломжууд байгаа нь судалгааны явцад харагдаж байна.

Дүгнэлт

Улсын хил хамгаалалтын инженерийн байгууламжийн хөгжил сонгодог утгаар 1980-1990 оны хооронд хэрэгжиж ирсэн нь түүхийн эх сурвалжууд, эрдэмтэн судлаачдын бүтээлүүдэд тодорхой тэмдэглэгдэн үлджээ. Тухайн үед улсын хил хамгаалалтад С-100, РЛС (зөөврийн болон суурин) гэх мэт дохиоллын системтэй, мөр хянах зурвас, өргөст утсан хашаа, ил болон далд хянах байрууд, хилийн зам зэргийг ашиглаж байжээ.

Монгол Улсад шилжилтийн гэх 1990-2010 оны хооронд хүнд хэцүү цаг үеийг туулж иржээ. Тухайлбал, улсын хил хамгаалалтын инженерийн байгууламж төхөөрөмжүүдийн эдэлгээний хугацаа

дуусаж, техник үйлчилгээ хийх нөөц, сэлбэг дуусаж байсан зэрэг улсын хил хамгаалалтын бэлэн байдал алдагдах нөхцөл байдалд ч орж байсан үе юм.

Хил хамгаалах байгууллагаас 2010-2020 онуудад улсын хил хамгаалалтад теле камер, хяналтын системийг нэвтрүүлж, уг системийн засвар үйлчилгээг хийх боловсон хүчин, хяналт явуулах теле камерын хянагчийн бүтэц, орон тоог шинээр бий болгон улсын хил хамгаалалтад ашиглаж эхэлсэн байна. Түүнчлэн энэ үед тус хэсэгт мөр хянах зурвас хүчжүүлсэн өргөст утсыг шинээр хийж, мөн түүнчлэн торон хашаа, мөр хянах зурвас шинэчлэн хийсэн өөрчлөлт сэргэлтийн үе байжээ.

Тал хээрийн хээрийн бүсийг хилийн инженер-техникийн хангалтаар төхөөрөмжилж байгаа ч чанар байдал муу байгаагаас үргүй зарлага гарч байна. Цаашид тал хээрийн бүсийн хилийн цэргийн анги, салбаруудад нисгэгчгүй нисэх хэрэгсэл (дрон), теле камерыг түлхүү нэвтрүүлж чадсан тохиолдолд цөөн хүний хүчээр их хэсгийг хамгаалах, үргүй зардлыг багасгах зэрэг ихээхэн ач холбогдолтой гэж дүгнэж байна.

Санал

Улсын хил хамгаалалтад хилийн инженер техникийн хангалтыг нэмэгдүүлэх, сайжруулахад судалгааны ажлын үр дүнд тулгуурлан хилийн инженер техникийн хангалтын талаарх онолын түвшний ойлголтыг хилчин хүн бүрд мэдүүлэх, дэвшилтэд техник технологийн хөгжилтэй хөл нийлүүлэн цаг тухайд нь нэвтрүүлэх боломж бий болно гэж судлаачийн зүгээс үзэж доорх саналуудыг дэвшүүлсэн болно. Үүнд:

-Хилийн инженер-техникийн

чиглэлээр мэргэжлийн боловсон хүчнийг ДХИС-ийн Хилийн албаны сургуульд бэлтгэж, сургалтын хөтөлбөрт орчин үеийн дэвшилтэд техник технологийн ашиглалтын чиглэлээр хичээлийн агуулгад түлхүү оруулах.

-Хилийн цэргийн ангиуд хилийн инженерийн байгууламжийг засварлах чиглэлээр мэргэжил сургалт үйлдвэрлэлийн төвд ахлагч нарыг гагнуурчин, токарьчин, цахилгаанчин зэрэг мэргэжлээр сургалтад хамруулан мэргэшүүлэх.

-Тал хээрийн бүсийн хилийн торон саадын модон шонг, өргөст торыг бидний хийсэн судалгааны ажлыг үндэслэн шинэчлэн, төхөөрөмжлөх ажлыг үргэлжлүүлэх.

-Тал хээрийн бүсийн хилийн цэргийн ангиудын хилийн хэсэгт теле камерыг төхөөрөмжлөн нэгдсэн хяналтын удирдлагын тогтолцоог бүрдүүлж, бүтэн орон тоо, зохион байгуулалтыг оновчтойгоор шийдвэрлэж, теле камер,

нисгэгчгүй нисэх хэрэгсэл (дрон)-ийн ашиглалт, хадгалалт, хамгаалалт, эзэмшилтийг хариуцсан мэргэжлийн инженерийн офицерын орон тоог бий болгох.

Ашигласан материал

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль (1992)
2. Монгол Улсын Хилийн тухай хууль(2016)
3. .ХХЕГ-ын шуурхай удирдлага, дүн шинжилгээний хэлтсийн үйл ажиллагааны тайлан. УБ., 2023.
4. Гөлгө, Х. Батчулуун, Н. Баяр-Эрдэнэ, Т. УБ., 2020. -17, -20 х.
5. Нямдорж, Д. Улсын хилийг инженер, техникийн хэрэгслээр хамгаалах аргыг боловсронгуй болгох нь. Техникийн ухааны докторын зэрэг горилсон бүтээл. УБ., 2003.
6. Matrice 300 (2024). <https://enterprise.dji.com>.
7. Mavic pro (2023). <https://www.dji.com>.

Дотоод Аюулгүй Байдлын
МОНГОЛЫН
ХАМГААЛАХ
АЖЛААНЫ
ТӨВ

ЭРХ ХАСАХ ЯЛ ЭДЛҮҮЛЭХ АЖИЛЛАГАА, ХҮНИЙ ЭРХ

EXECUTING THE PENALTY OF DEPRIVATION OF THE RIGHT, HUMAN RIGHT

ᠡᠷᠬᠡ ᠬᠠᠰᠠᠬᠤ ᠶ᠋ᠠᠯ ᠡᠳᠯᠠᠭᠤᠯᠠᠭᠤᠰᠤ ᠠᠵᠢᠯᠢᠯᠠᠭᠠᠳᠤ, ᠬᠤᠨᠢᠶᠢ ᠡᠷᠬᠡ

Б.Замбага

ДХИС-ийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн Иргэний шийдвэр гүйцэтгэлийн тэнхимийн багш, ахмад

Zambaga B.

Lecturer at the Civil decision department of the Court decision execute school of UIA, captain

Хураангуй: Дэлхийн чиг хандлага аливаа ял шийтгэл эдлүүлэх ажиллагаанд хүний эрхийг дээдэлж, тэдэнд нийгмийн өмнө хариуцлага хүлээх мэдрэмжийг хөгжүүлэх, ухамсарлуулахад чиглэж байгаагийн зэрэгцээ илүү үр дүнтэй ял эдлүүлэх ажиллагааг бий болгохыг эрэлхийлэх болсон.

Төрийн бодлогын нэг хэсэг нь эрүүгийн хариуцлагыг оновчтой оногдуулах, үйл ажиллагааг боловсронгуй болгох, түүгээр дамжуулан гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, хүний эрх, эрх чөлөөг хангах, нийгмийн ашиг сонирхлыг хамгаалах үндсэн үүрэг байдаг.

Өнөөгийн нийгмийн хөгжлийн чиг хандлага, ард иргэдийн сэтгэлгээний өөрчлөлт, нийгэм эдийн засгийн үр нөлөө, эрүүгийн хариуцлагыг хэрэгжүүлэх боломж, нөхцөл зэргийг харгалзан хориhoос өөр төрлийн ял (ХӨТЯ) тэр дундаа эрх хасах ялыг өөрийн орны онцлогт тохируулан хэрэгжүүлж эхлээд даруй 6 жилийг өнгөрүүлсэн байна. Эрх хасах ялын хэрэгжилт, үр нөлөөг судлан үзэх хэрэгцээ, шаардлага хуулийн хийгээд практик хэрэглээний түвшинд нэгэнт тулгарсан гэдгийг эндээс харж болно.

Иймд ХӨТЯ-лын нэг болох эрх хасах ялын өнөөгийн байдал, цаашид анхаарах асуудлын талаар холбогдох эрх зүйн актуудыг харьцуулан судалж, практик, жишээн дээр тулгуурлан эрх хасах ялын эрх зүйн зохицуулалт, хэрэгжилтийн үр нөлөөг судалж, тулгамдаж байгаа асуудлыг шийдвэрлэх арга замыг боловсруулахыг зорилго.

Abstract: The global trend in the enforcement of any penalty is focusing on respecting human rights and making them aware of their responsibility to society and also seeking to create a more effective penal process.

Part of the state policy is to impose criminal liability rationally, improve activities, prevent crime through those activities, provide human rights and freedom, and protect social interests.

It has been 6 years since the implementation of non-custodial measures, including the penalty of deprivation of the right, in accordance with the characteristics of our country by considering the current trends of social development, mindset changes of people, social-economic effects, opportunities, and conditions for the implementation of criminal liability.

It can be seen here that the need and requirement to study the implementation and effectiveness of the penalty of deprivation of the right has already been encountered at the level of law and practical application.

Therefore, this article was intended to compare the relevant legal acts regarding the current status and the issues to be considered in the future related to the penalty of deprivation of the right, which is one type of non-custodial measure, to study the legal regulation and the effectiveness of the implementation of the penalty of deprivation of the right basing on the practical examples, and to develop a solution to resolve the current issues.

Түлхүүр үгс: Шүүхийн шийдвэр, хүчин төгөлдөр болсон хугацаа, бүх насаар нь хязгаарлах, мэргэжлийн үйл ажиллагаа явуулах, нийтийн алба, эрүүгийн хариуцлага

Keywords: Court decision, effective date, lifelong restriction, professional activity, public service, criminal liability

Удиртгал

Шинэчлэн боловсруулагдсан 2015 оны Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид тусгасан нийт 215 гэмт хэргийн 93,9 хувьд хорих ял, 71,6 хувьд ХӨТЯ-л оногдуулахаар зааснаас 54 зүйлд эрх хасах ялыг нэмэгдэл ялын

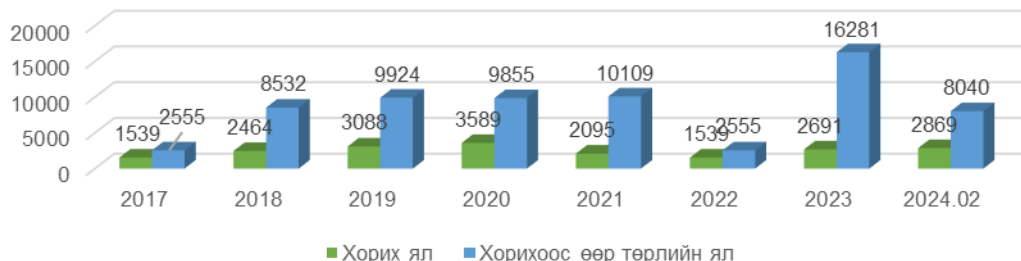
чанартайгаар оногдуулахаар заасны 6-н зүйлийг нь хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулиудаар хүчингүй болгож, 2024 оны 3 дугаар сарын байдлаар 48 зүйлд эрх хасах ялыг заавал нэмэлтээр

оногдуулахаар хуульчилжээ¹. Энэхүү агуулгаараа шүүхээс аль болох хорих ялаас татгалзаж, хорихоос өөр төрлийн ял оногдуулах практик давамгайлж байгаа нь Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль

(ШШГТХ) шинэчлэн батлагдсан 2017 оноос хойших ШШГЕГ-ын Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх албанаас авсан судалгаанаас харагдана.

Хүний эрхийн хамгаалалтын байр

Зураг 1. Хорих болон хорихоос өөр төрлийн ялын шүүхээс оногдуулсан тоон судалгаа

ХӨТЯл тэр дундаа эрх хасах ялын судалгааг хяналтад байгаа гүйцэтгэвэл зохих нийт ялтны тоон үзүүлэлт болон ялаа эдэлж дууссан, одоо хяналтад байгаа

үзүүлэлтээр авч үзвэл сүүлийн жилүүдэд энэ төрлийн ял нэмэгдэх хандлагатай байгаа нь харагдаж байна.

Зураг №2. Эрх хасах ялын тоон судалгаа

Эрх зүйн зохицуулалттай уялдан, эрх хасах ял шийтгүүлсэн ялтны тоон судалгааг авч үзэхэд энэ төрлийн ял шийтгүүлж байгаа ялтны тоо, ялын хугацаа жил ирэх тусам өссөн үзүүлэлттэй байгаа нь харагдаж байна. Эрх хасах ял эдлүүлэх ажиллагааны явцад ялтан хориглосон үйлдэл, үйл ажиллагааг явуулах тохиолдол цөөгүй байдаг. Энэ тохиолдолд Зөрчлийн тухай хуулийн 15.27 дугаар зүйлийн 3.10 дахь хэсэгт зааснаар зөрчил шалган шийдвэрлэх ажиллагаа явуулж, ШШГТХуулийн 183 дугаар зүйлийн 183.2 дахь хэсэгт “Ялтан шүүхээс тогтоосон хориглолт, хязгаарлалтыг зөрчсөн хугацааг ял эдэлсэн хугацаанд оруулан тоолохгүй” гэж заасны дагуу хяналтын хугацаанаас хасаж, хяналтыг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлдэг.

Эрх хасах нэмэгдэл ял шийтгүүлсэн ялтнуудын зүгээс шүүхийн шийдвэрийг биелүүлэхгүй байх, хориглосон үйлдэл, үйл ажиллагааг эрхлэх улмаар зөрчлийг давтан үйлдэх байдал нь арилахгүй байгаа нь энэ төрлийн ялыг тодорхойлсон эрх зүйн хэм хэмжээ, хэрэгжилтийг хангах шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны арга, журамд судалгаа хийх, санал боловсруулах хэрэгцээ, шаардлага байгааг харуулдаг. Иймд эрх хасах ялын өнөөгийн байдал, цаашид анхаарах асуудлын талаар холбогдох эрх зүйн актуудыг харьцуулан судалж, практик жишээн дээр тулгуурлан ялын эрх зүйн зохицуулалт, хэрэгжилтийн үр нөлөөг судлан үзлээ.

“Хүн төвөгтэй ажил хэрэгт өөрөө үр суугаад ургацаа өгчих юм шиг бодоод хүлээх гэдэг

¹Эрүүгийн хууль (2015)

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

*байж болохгүй зүйл, харин өдөр тутам арчилж тордон ургуулах ёстой.”
Фрэнсис Бэкон².*

Эрх хасах ял оногдуулсан шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэх ажиллагаа

Эрүүгийн хуульд эрх хасах ялыг “Гэмт хэрэг үйлдсэн хүний нийтийн албанд ажиллах, мэргэжлийн үйл ажиллагаа явуулах, эсхүл бусад тодорхой эрхийг нэг жилээс найман жил хүртэл, эсхүл энэ хуулийн тусгай ангид заасан тохиолдолд тээврийн хэрэгслийг жолоодох эрхийг нэг жилээс арван хоёр жил хүртэл, эсхүл нийтийн албанд ажиллах эрхийг бүх насаар хориглохыг эрх хасах ял гэнэ” гэж тодорхойлсон.

Харин эрх хасах ялыг хэрэгжүүлэх, хугацаа тоолох арга журмыг тодорхойлохдоо:

Нэг. Шүүх эрх хасах ялыг хорих ял дээр нэмж оногдуулсан бол уг ялыг эдэлж дууссаны дараа;

Хоёр. Торгох, нийтэд тустай ажил хийлгэх, зорчих эрхийг хязгаарлах ял дээр нэмж оногдуулсан бол ял оногдуулсан үеэс;

Гурав. Хорих ял оногдуулахгүйгээр үүрэг хүлээлгэх, эрх хязгаарлах албадлагын арга хэмжээ авсан бол албадлагын арга хэмжээ авсан үеэс хугацааг тоолно гэж эрх хасах ялыг хэрэгжүүлж хяналт тавих, аргыг тодорхойлсон байдаг.

Өөрөөр хэлбэл, Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заагаагүй ч шүүх гэмт хэрэг үйлдсэн нөхцөл байдал, учирсан хохирол, хор уршгийн шинж чанар, гэмт хэрэг үйлдсэн хүний хувийн байдлыг харгалзан оногдуулсан үндсэн ял дээр нэмж, эрх хасах ял оногдуулж болно. Тухайлбал: Эрүүгийн хуулийн 21.4 дүгээр зүйлд “Шинжээч шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх болон мөрдөн шалгах ажиллагааны үед, шүүхэд, эсхүл Монгол Улсын Их Хурлын хянан шалгах түр хороонд үнэн зөв дүгнэлт гаргахаа илэрхийлж, баталгаа гаргасны дараа зориуд худал дүгнэлт гаргасан бол нэг жилээс таван жил хүртэл хугацаагаар эрх хасаж таван мянга дөрвөн зуун нэгжээс хорин долоон мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, эсхүл нэг жилээс таван жил хүртэл хугацаагаар зорчих эрхийг хязгаарлах, эсхүл нэг жилээс таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ” гэж заасан энэ тохиолдолд эрх хасах ялыг заавал оногдуулах шинжийг агуулж байна.

Эрх хасах ялын нэг онцлог нь нийтийн албанд ажиллах эрхийг хасахаар тодорхойлогдож байгаа. Тэгвэл нийтийн албанд ажиллах эрхийг хориглох гэж төрийн зорилт, чиг үүргийг Монгол Улсын Үндсэн хууль, бусад хууль тогтоомжийн хүрээнд хэрэгжүүлэх, төрийн бодлого боловсруулах, төрөөс зайлшгүй үзүүлэх шаардлагатай бусад үйлчилгээг нийтэд хүргэх болон бүтэц, зохион байгуулалтын үйл ажиллагаа эрхлэхийг хуульд заасан хугацаагаар зогсоох ойлголт юм.

Нийтийн алба гэдэгт төрийн албыг бүхэлд нь хамруулан ойлгож болно. Төрийн албаны тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.1 дэх хэсэг, Нийтийн албанд нийтийн болон хувийн ашиг сонирхлыг зохицуулах, ашиг сонирхлын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хуулийн 4 дүгээр зүйл, д нийтийн албан тушаалтан буюу хуулийн үйлчлэлд хамаарах этгээдийг тус тус заасан. Нийтийн албанд ажиллах эрхийг хориглох гэж төрийн зорилт, чиг үүргийг Монгол Улсын Үндсэн хууль, бусад хууль тогтоомжийн хүрээнд хэрэгжүүлэх, төрийн бодлого боловсруулах, төрөөс зайлшгүй үзүүлэх шаардлагатай бусад үйлчилгээг нийтэд хүргэх болон бүтэц, зохион байгуулалтын үйл ажиллагаа эрхлэхийг хуульд заасан хугацаагаар зогсоох ойлголт юм. Төрийн албыг төрийн улс төрийн алба, төрийн захиргааны алба, төрийн тусгай алба, төрийн үйлчилгээний алба гэж ангилна. Ингэндээ нийтийн албан тушаалтанд дараах тушаалыг дараах байдлаар ойлгохоор хуульчилсан. Үүнд Авлигын эсрэг хуулийн³ 4 дүгээр зүйлд заасан болон мөн зүйлийг үндэслэн гаргасан “Албан тушаалын хувийн ашиг сонирхлын мэдүүлэг болон хөрөнгө, орлогын мэдүүлгийг бүртгэх, хянах, хадгалах журам”-д заасан этгээд нь нийтийн албан тушаалтан байхаар хуульчилсан. Ингээд Авлигын эсрэг хуульд тодорхойлсон нийтийн албан тушаалтныг дэлгэрүүлэн авч үзье.

1.Төрийн улс төрийн, захиргааны, тусгай албаны удирдах болон гүйцэтгэх албан тушаалтан;

2.Төрийн үйлчилгээний албаны удирдах албан тушаалтан болон ерөнхий нягтлан бодогч, ахлах нягтлан бодогч;

3.Төрийн болон орон нутгийн өмчит, төрийн болон орон нутгийн өмчийн

²Гэмт хэрэг ба ялын тухай.(Чезаре Беккариа. орч Г.Эрдэнэбат. 2021. 15 дахь тал.)

³Авлигын эсрэг хууль (2016)

оролцоотой хуулийн этгээдийн удирдах болон компанийн эрх бүхий албан тушаалтан;

4.Олон нийтийн радио, телевизийн үндэсний зөвлөлийн дарга, гишүүн, ерөнхий захирал;

5.Улсын болон орон нутгийн төсвөөс санхүүжилт авч төрийн тодорхой чиг үүргийг хууль тогтоомжийн дагуу гүйцэтгэж байгаа төрийн бус байгууллагын удирдах албан тушаалтан;

6.Монгол улсын ерөнхийлөгч, улсын их хурал, бүх шатны иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлын сонгуульд нэр дэвшигч;

7.Бүх шатны иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлын дарга, төлөөлөгч;

8.Эрх бүхий байгууллагаас баталсан жагсаалтад заасан албан тушаалтан;

9.Ирээдүйн өв сангийн тухай хуулийн⁴ 4.1.7-д заасан Ирээдүйн өв сан корпорацын эрх бүхий албан тушаалтан, хяналтын зөвлөлийн гишүүн нь нийтийн албан тушаалтан байхаар хуульчилсан.

Мэргэжлийн үйл ажиллагаа явуулах эрхийг хориглох гэж мэргэжлийн үйл ажиллагааг гүйцэтгэх хэрэгцээнд нийцүүлж зохион байгуулалттай сургалтаар эзэмшсэн мэргэжлийн мэдлэг, ур чадвар, хөдөлмөрийн болон харилцааны соёлын төлөвшилийг ашиглан үйл ажиллагаа явуулахыг хуульд заасан хугацаагаар зогсоох ойлголт юм. Мэргэжил, мэргэжлийн боловсрол гэдгийг Мэргэжлийн боловсрол, сургалтын тухай хуулийн⁵ 4 дүгээр зүйлийн 4.1.1 дэх хэсэгт 4.1.1. “мэргэжил” гэж тодорхой ажил, хөдөлмөр эрхлэхэд шаардагдах мэдлэг, чадвар, дадлын цогцыг, “мэргэжлийн боловсрол” гэж тодорхой мэргэжлийн үйл ажиллагааг гүйцэтгэх хэрэгцээнд нийцүүлж зохион байгуулалттай сургалтаар эзэмшүүлсэн мэргэжлийн мэдлэг, ур чадвар, хөдөлмөрийн болон харилцааны соёлын төлөвшилийг хэлнэ гэж тодорхойлсон. Тухайлбал, багшлах, эмчлэх, орчуулах, авто тээврийн хэрэгсэл жолоодох, гоо сайхны үйлчилгээ үзүүлэх зэрэг хэлбэртэй байж болно. Мэргэжлийн үйл ажиллагаа явуулах эрхийг тухайн харилцааг зохицуулж буй хууль тогтоомжид заасан шаардлагыг үндэслэн олгоно.

Тодорхой эрхийг хориглох гэж нийтийн ашиг сонирхол, хүний эрүүл мэнд,

хүрээлэн байгаа орчин, улс орны аюулгүй байдалд хохирол учруулж болзошгүй, тодорхой нөхцөл, нарийн мэргэжил шаардах аж ахуйн зарим үйл ажиллагааг тогтоосон хугацаа, нөхцөл, шаардлагын дагуу эрхлэн явуулах болон хуульд заасан бусад эрхийг тодорхой хугацаагаар зогсоохыг ойлгоно. Энэ нь албан тушаалын шинжгүй байна. Тодорхой үйл ажиллагаа эрхлэх эрхийг Зөвшөөрлийн тухай⁶ хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу олгоно. Зөвшөөрлийн тухай хуулийн 8 дугаар бүлэгт тусгай зөвшөөрөлтэйгөөр гүйцэтгэх ажил үйлчилгээг 14 чиглэлээр 253 үйл ажиллагааг, энгийн зөвшөөрлийн 12 чиглэлээр 121 үйл ажиллагааг зөвшөөрөлтэйгөөр явуулахаар хуульчилсан байна.

Тусгай зөвшөөрөлгүйгээр олж авдаг эрх болох эцэг, эх, асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигч байх эрхийг Иргэний хууль, Гэр бүлийн тухай хуулиар зохицуулна. Эцэг, эх байх эрхийг хязгаарлах тухай нэхэмжлэл, хүсэлтийг эцэг буюу эх нь, эсхүл төрөл, садны хүн, бусад иргэн, хүүхдийн эрх, ашиг сонирхлыг хамгаалах байгууллага шүүхэд хандан шийдвэрлүүлэх бөгөөд Гэр бүлийн тухай⁷ хуулийн 27 дугаар зүйлийн 27.1 дэх хэсэгт зааснаар “Хүүхдийг орон сууц, хувцас, хоол ундаар байнга санаатай гачигдуулсан, хөдөлмөрийг нь зүй бусаар ашигласан, гуйлгачлуулсан, орон гэрээсээ дайжуулсан, гадуурхсан хүний эцэг, эх байх эрхийг зургаан сар хүртэл хугацаагаар шүүх хязгаарлаж болно” гэж хуульчилсан.

Эрүүгийн хуульд эрх хасах ялыг тодорхойлоогүй нэг зохицуулалт байгааг энд дурдах нь зүйтэй. Учир нь Эрүүгийн хуулийн 8.2 дугаар зүйлд “Өсвөр насны хүнд оногдуулах ялын төрөлд нийтэд тустай ажил хийлгэх ял, зорчих эрхийг хязгаарлах ял, сургалт-хүмүүжлийн тусгай байгууллагад хорих” ялыг оногдуулахаар хуульчилсан. Гэвч Эрүүгийн хуулийн 5.7 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт “Шүүх гэмт хэрэг үйлдсэн нөхцөл байдал, учирсан хохирол, хор уршгийн шинж чанар, гэмт хэрэг үйлдсэн хүний хувийн байдлыг харгалзан оногдуулсан үндсэн ял дээр нэмж эрх хасах ялыг оногдуулж болно. Энэ хуулийн тусгай ангид заасан тохиолдолд эрх хасах ялыг заавал оногдуулна” гэж заасан. Энэ нь

⁴Ирээдүйн өв сангийн тухай хууль (2016. 4.1.7.)

⁵Мэргэжлийн боловсрол, сургалтын тухай хууль (2009)

⁶Зөвшөөрлийн тухай хууль (2022)

⁷Гэр бүлийн тухай хууль (1999)

ᠬᠤᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ ᠰᠢᠶᠢᠳᠦ᠋ᠭᠦᠷ ᠭᠦᠢᠴᠡᠳᠦᠭᠦᠳᠤ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

өсвөр насны хүнд оногдуулах ялын төрөлд тусгагдаагүй ялыг оногдуулах боломжтой байгааг харж болно. Энэ төрлийн практик жишээ байгааг дурдах нь зүйтэй. Тухайлбал. Дундговь аймаг дахь Сум дундын Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн 2022 оны 10 дугаар сарын 20-ны өдрийн 2022/ШЦТ/148 дугаар тогтоолоор өсвөр насны хүнд эрх хасах ял оногдуулсан.

Шүүхээс оногдуулсан эрх хасах ялын хэрэгжилтийг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага хэрэгжүүлэхдээ шүүхийн шийдвэр, гүйцэтгэх баримт бичиг, цагдаагийн байгууллагаас гаргасан ялтны дэлгэрэнгүй тодорхойлолт, тодорхой эрх олгосон баримт бичгийн эх хувийг ял шийтгүүлсэн ялтны хамт хүлээн авч шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг үүсгэхээр хуульчилсан нь гэмт хэрэг үйлдсэн гэмт буруутай этгээдэд оногдуулсан ялын хэрэгжилтийг ялгамжгүй хэрэгжүүлэх, ял, шийтгэл гарцаагүй байх, шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг шуурхай хэрэгжүүлэх зарчмын шинжийг агуулж байдаг.

Эрх хасах ялын баримт бичгийг хүлээн авахдаа дараах зүйлсийг гарцаагүй нягталсан байх шаардлага тулгардаг.

1. Эрх хасах ялыг хэрэгжүүлэх боломжит хугацаа байгаа эсэх;

2. Шүүхийн гүйцэтгэх хуудаст хүчин төгөлдөр болсон хугацааг тусгасан эсэх;

3. Эрх, зөвшөөрөл олгогдсон эсэх;

4. Эрх, зөвшөөрөл олгогдсон баримт бичиг нь эх хувиараа эсхүл үрэгдсэн эсэх;

5. Шүүхийн шийдвэр болон гүйцэтгэх баримт бичигт заасан агуулга зөрүүтэй эсэх асуудлыг нарийвчлан шалгаж хүлээн авч эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг үүсгэх шаардлагатай.

Эрх хасах ял оногдуулсан шүүхийн шийдвэрийг хүлээж авах хэлбэрийг харьяа шүүхээс шууд хүлээн авах, харьяа бус шүүхээс шуудангаар хүлээн авах, хорих ангиас хүлээн авах гэж ангилан үзэж болно. Эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг ШШГТХуулийн 257 дугаар зүйлийн 257.2 дахь хэсэгт заасны дагуу “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага нь нутаг дэвсгэрийн болон тусгайлсан чиг үүргийн зарчмаар зохион байгуулагдана” гэсэн шаардлагын дагуу хориhoоc өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагааг чиг үүргийн зарчмаар, нутаг

дэвсгэрийн харьяаллаар үйл ажиллагаагаа явуулж байна.

Ахлах шийдвэр гүйцэтгэгч эрх хасах ял оногдуулсан шүүхийн шийтгэх тогтоол, магадлал, шийдвэр, гүйцэтгэх баримт бичгийн хамт хүлээн авсан өдрөөс хойш ажлын 3 өдрийн дотор хянаж, ШШГТХуулийн заасан гүйцэтгэх баримт бичигт тавигдах шаардлага, хууль зүйн болон техникийн алдаа гараагүй нөхцөлд эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг үүсгэх тухай тогтоол гаргаж, тойрог хариуцсан шийдвэр гүйцэтгэгчид хуваарилж, энэ тухай харьяа прокурорын байгууллагад мэдэгдэн цахим санд бүртгэлжүүлнэ. Эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа явуулах тухай тогтоолын хувийг ШШГТХуулийн 153 дугаар зүйлийн 153.2 дахь хэсэгт “ахлах шийдвэр гүйцэтгэгч шүүхийн тогтоол, магадлалыг тоо бүртгэлд оруулан эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа үүсгэх тухай тогтоол гаргаж, ажлын 3 өдрийн дотор тойрог хариуцсан шийдвэр гүйцэтгэгчид хуваарилж, энэ тухай прокурорт мэдэгдэнэ” гэж хугацааг заасан бол “ХӨТЯл оногдуулсан шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэх ажиллагаанд хяналт тавих, мэдээллийн сан бүрдүүлэх, ашиглах журам”-ын 3 дугаар зүйлийн 3.1 дэх хэсэгт 3 хоногийн дотор хүргүүлэхээр журамлан өгсөн нь зарим талаар зөрүүтэй байна. Учир нь ШШГТХуульд⁹ хугацааг минут, цаг, ажлын өдөр, хоног, сар, жилээр тоолно гэж зохицуулсан энэ ажлын өдөр, хоног гэсэн 2 хугацаа нь 1-2 хоногийн зөрүүтэй байх боломжтой байгааг анхаарах нь зүйтэй.

ХӨТЯл эдлүүлэх ажиллагаа хариуцсан шийдвэр гүйцэтгэгч нь Эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг үүсгэх тухай тогтоол түүнд хавсаргасан шүүхийн гүйцэтгэх хуудас, шийдвэр болон бусад баримтыг хүлээн авч эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг явуулахдаа эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны хувийн хэрэг нээж, эрх хасах ял шийтгүүлсэн ялтанд ял эдлэх хугацаанд эдлэх эрх, хүлээх үүргийг хууль, дүрэм, журам, зааварт тусгагдсан эрх, үүргийн агуулгыг бүхэлд нь тусгаж ШШГЕГ-ын даргын 2021 оны А/47 дугаар тушаалаар батлагдсан маягтын дагуу баталгаажуулж, тэмдэглэл үйлдэн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг бэхжүүлсэн байхыг шаарддаг.

⁸Эрүүгийн хариуцлага хүлээсэн хүн, хуулийн этгээдийн талаарх мэдээллийн сан бүрдүүлэх

журам (ХЗДХС, ШЕЗ-ийн даргын хамтарсан тушаал А/266 /177, 2018)

⁹Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль (2017)

Эрх хасах ял шийтгүүлсэн ялтан шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны явцад ялтны эдлэх эрхийг тодорхойлон тусгаагүй. Тиймээс ялтанд шүүхээс оногдуулсан эрхийн хязгаарлалт, ялтанд хүлээлгэсэн үүргээс бусдыг ялтанд зөвшөөрнө гэж үзэж болох юм. Эрх хасах ял шийтгүүлсэн ялтан нь эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны явцад дараах үүргийг хүлээнэ¹⁰.

1. Шийдвэр гүйцэтгэгчийн хууль ёсны шаардлагыг биелүүлэх, түүний дуудсанаар шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газар, хэлтэст ирэх, ял эдлүүлэхтэй холбогдсон асуудлаар амаар болон бичгээр тайлбар гаргах;

2. Хяналт тавьж байгаа шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад оршин суугаа хаяг, эрхэлж байгаа ажил, үйл ажиллагаа, түүний өөрчлөлтийн талаар тухай бүр мэдэгдэх;

3. Тогтоосон хугацаанд шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад тогтмол ирж, хяналтад хамрагдах;

4. Шүүхээс хориглосон, хассан тодорхой эрхийг хэрэгжүүлэхгүй байх;

5. Тогтмол оршин суух газраасаа 3 ба түүнээс дээш хоногийн хугацаагаар зорчин явах бол шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэгчид заавал мэдэгдэж зөвшөөрөл авах;

6. Эрх, зөвшөөрөл олж авсан баримтаа шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэгчид эх хувиар нь хураалгах, үрэгдүүлсэн бол холбогдох баримтыг гарган өгөх болон хууль тогтоомжид заасан бусад үүргийг хүлээнэ.

Шийдвэр гүйцэтгэгч эрх хасах ял шийтгүүлсэн ялтанд ял эдлэх хугацаанд эдлэх эрх, хүлээх үүргийг танилцуулсны дараагаар эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа үүсгэснээс хойш 5 хоногийн дотор ялтныг төрийн албанд томилсон, сонгосон, мэргэжлийн үйл ажиллагаа явуулах болон шүүхээс хориглолт, хязгаарлалт тогтоосон бусад эрх, зөвшөөрлийг олгосон байгууллага, албан тушаалтанд шүүхийн шийдвэрт заасан эрхийг хасаж, хяналтыг хэрэгжүүлэх талаарх шийдвэр гүйцэтгэгчийн мэдэгдлийг хүргүүлнэ.

Тодорхой ажил, үйлчилгээ гүйцэтгэх, үйл ажиллагаа явуулах эрх, зөвшөөрөл олгох чиг үүрэг бүхий байгууллага, албан тушаалтан шүүхийн шийдвэр, мэдэгдлийг хүлээн авснаас хойш ажлын 3 өдрийн дотор ялтанд олгосон эрх, зөвшөөрлийг хүчингүйд

тооцох, энэ тухай ялтанд мэдэгдэх, мэргэжлийн үйл ажиллагаанд нь хяналт тавих, эрх, зөвшөөрлийг хүчингүй болгож шийдвэрлэсэн тухайгаа шийдвэр гүйцэтгэгчид мэдэгдэхээс гадна дараах үүргийг хүлээж, хяналтыг хамтран хэрэгжүүлж оролцоно.

1. Ажил, албан тушаалд нэр дэвшигч, бараа, ажил, үйлчилгээ бэлтгэн нийлүүлэгч нь тухайн ажил, үйлчилгээг гүйцэтгэх эрхтэй холбоотой эрх хасах ял шийтгүүлсэн, албадлагын арга хэмжээ авагдсан эсэхийг нягтлах;

2. Ажилтан, эсхүл ажил гүйцэтгэгч эрх хасах ял шийтгүүлсэн тохиолдолд шүүхээс хориглолт, хязгаарлалт тогтоосон эрхийг хэрэгжүүлэх ажилд томилох, цаашид хассан эрхийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой үүрэг гүйцэтгүүлэхээс татгалзах;

3. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагаас эрх хасах ял шийтгүүлсэн мэдэгдлийг хүлээн авснаас хойш ажлын 3 өдрийн дотор ял шийтгүүлсэн ажилтныг ажлаас чөлөөлөх;

4. Шийдвэр гүйцэтгэгчийн шаардсанаар шүүхийн шийдвэрийг биелүүлсэн тухай лавлагаа, тодорхойлолт гаргаж хүргүүлэх;

5. Ялантай байгуулсан ажил, үйлчилгээ гүйцэтгүүлэх болон хөдөлмөрийн гэрээнд орсон өөрчлөлтийн талаар шийдвэр гүйцэтгэгчид тухай бүр мэдэгдэх.

Шийдвэр гүйцэтгэгчийн мэдэгдэл нь ШШГТХуулийн 14 дүгээр зүйлд заасан шаардлагыг хангасан¹¹, шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны зорилгыг илэрхийлсэн байна. Өөрөөр хэлбэл ялтны ямар төрлийн эрхийг ямар хугацаагаар (хэзээнээс хэдний өдрийг хүртэл, эсхүл бүх насаар нь хассан эсэх) хэзээ хүртэл хугацаанд хасах талаар, эрх, зөвшөөрөл олгосон шийдвэрийг хэрэгжүүлээгүй хүн, хуулийн этгээдэд хүлээлгэх хариуцлагын талаар тодорхой тусгасан байна. Шийдвэр гүйцэтгэгчийн мэдэгдлийн дагуу эрх хасах ялын хэрэгжилтийг хангаж олгосон зөвшөөрөл, эрхээ хасах шийдвэрийг төрийн болон төрийн бус байгууллага, албан тушаалтан өмчийн хэлбэр харгалзахгүйгээр шүүхийн шийдвэрт заасан хугацаагаар хасаж, эрх, зөвшөөрлийг хүчингүй болгосон тухай баримтыг шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад хуулийн хугацаанд ирүүлэх үүрэгтэй.

¹⁰Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль (2017)

¹¹Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль (2017)

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХУЙ

Хэрэв ялтанд эрх, зөвшөөрөл олгосон, ялтныг сонгох, томилох, чөлөөлөх эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтан эрх хасах тухай шийдвэр гүйцэтгэгчийн мэдэгдэл, шүүхийн шийдвэрт заасан шийдвэрийг санаатайгаар биелүүлээгүй, эсхүл биелүүлэхэд саад учруулсан бол Зөрчлийн тухай хуульд заасан хариуцлага хүлээлгэнэ. Зөрчлийн тухай хуулийн 15.27 дугаар зүйлийн 3.10 дахь хэсэгт заасны дагуу “эрх хасах ял, шийтгэл, эрх хасах, үүрэг хүлээлгэх, эрх хязгаарлах албадлагын арга хэмжээ авсан шийдвэрийг гүйцэтгэх үүргээ биелүүлээгүй” бол хүнийг хоёр зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр, хуулийн этгээдийг хоёр мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох шийтгэл оногдуулна. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд саад учруулсан үйлдлийг Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хуулийн 1.8 дугаар зүйлийн 6.9. дэх хэсэгт заасны дагуу ахлах шийдвэр гүйцэтгэгч¹² шалган шийдвэрлэж шийтгэл оногдуулах эрхтэй байдаг.

ШШГТХууль үйлчилж эхэлсэн хугацаанаас хойш ахлах шийдвэр гүйцэтгэгч нь зөрчил шалган шийдвэрлэх ажиллагааг явуулж байгаа хэдий ч эрх хасах ял шийтгүүлсэн ялтны гаргасан хэдэн зөрчилд хариуцлага хүлээлгэсэн талаарх судалгаа ШШГЕГ, Улсын ерөнхий прокурорын газарт ч байхгүй байна¹³.

Эрх хасах ялыг хэрэгжүүлэх хугацааг тоолохдоо ХӨТЯл, албадлагын арга хэмжээн дээр нэмж оногдуулсан бол шүүхийн шийдвэр хуулийн хүчин төгөлдөр болсон хугацаанаас¹⁴, эсхүл хорих ял дээр нэмэгдэл ялын чанартай оногдуулсан бол хорих ял эдэлж дууссан, хорих ялаас хугацаанаас өмнө суллах тухай шүүгчийн захирамжийн хугацаанаас эхлэн тоолно. Хорих ял дээр нэмэгдэл ялын чанартай оногдуулсан шүүхийн шийдвэрийн хэрэгжилтийг хангах үүднээс хорих ангийн тоо бүртгэлийн байцаагч нь хоригдлыг ялын хугацаа дуусаж суллагдахаас 7 хоногийн өмнө, бусад үндэслэлээр буюу хугацааны өмнө суллагдсан, өвчний учир ялаас чөлөөлөгдсөн, өршөөл, уучлалд хамрагдаж суллагдсан бол суллагдсанаас хойш 7

хоногийн дотор суллагдсан талаарх мэдэгдэл, холбогдох баримт, шүүхийн шийдвэр, мэдэгдэх хуудасны хамт түүний оршин суух газрын шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газар, хэлтэст хүргүүлэх үүрэг хүлээдэг. Торгох ял дээр нэмж оногдуулсан эрх хасах ялыг эдлүүлэх ажиллагааны явцад шүүхээс торгох ялыг хорих ялаар сольсон тохиолдолд ялтныг хорих ял эдлэх хугацаанд эрхийг хасах ял эдэлсэн хугацааг тоолохыг зогсоон, хорих ял эдэлж дууссан үеэс үргэлжлүүлэн тоолж, хяналт тавих эрх зүйн зохицуулалттай. Мөн ялтны шүүхээс тогтоосон хориглолт, хязгаарлалтыг зөрчсөн хугацааг ял эдэлсэн хугацаанд оруулан тоолохгүй байхаар хуульчилж, ялын биелэлтийг хэрэгжүүлдэг.

ХӨТЯл эдлүүлэх ажиллагааг чиг үүргийн зарчмаар, нутаг дэвсгэрийн харьяаллаар үйл ажиллагаагаа явуулж байгаа бөгөөд эрх хасах ял шийтгүүлсэн ялтны оршин суугаа буюу оршин байгаа газрын хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаа хариуцсан шийдвэр гүйцэтгэгч хяналтыг хэрэгжүүлэн ажиллаж байна. ХӨТЯл эдлүүлэх газрын харьяаллыг тойргийн зарчмаар зохион байгуулахаар хуульчлаагүй, эрх зүйн хэм хэмжээний бусад актаар баталгаажуулаагүй¹⁵ ч зарим төрлийн ялыг эдлүүлэхдээ ялтныг өөр тойрог¹⁶ шилжүүлэн ялыг эдлүүлж болохоор заасан байгаа нь хууль тогтоогчийн алдаа гэж үзэж болох юм.

Энэ зохицуулалттай холбоотойгоор Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газар, хэлтэс нь шүүхийн шийдвэрийн биелэлтэд хяналт тавихдаа эрх хасах ял шийтгүүлсэн ялтанд тавих хяналтыг ялтны оршин суугаа газрын харьяа нутаг дэвсгэрийн цагдаагийн болон бусад байгууллагатай хамтран ажиллана. Ялтны оршин суугаа газарт Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага байхгүй нөхцөлд Цагдаагийн байгууллага хяналтыг хамтран хэрэгжүүлж, ялтанд хяналт тавин хамтран ажиллах тухай шийдвэр гүйцэтгэгчийн мэдэгдлийн дагуу 30 хоног тутам урьдчилан сэргийлэх ярилцлага зохион байгуулж, тэмдэглэлээр баталгаажуулан, баталгаа гаргуулж энэ талаараа мэдэгдэл ирүүлсэн Шүүхийн

¹²Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хууль (2017)

¹³Иргэний шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа хариуцсан ахлах шийдвэр гүйцэтгэгчийн зөрчил шалган шийдвэрлэсэн тоон судалгаа тогтмол гардаг болно.

¹⁴Эрүүгийн хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль (2017)

¹⁵Шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны тойргийн харьяалал тогтоох тухай (ШШГЕГ-ын дарга Б/1653, 2018)

¹⁶Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль. (2017. 163.5.)

шийдвэр гүйцэтгэх газар, хэлтэс, шийдвэр гүйцэтгэгчид хариу хүргүүлэн хяналтыг хэрэгжүүлнэ. Энэхүү хамтран хяналтыг хэрэгжүүлэх ажиллагааг ШШГТХууль болон “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага, Цагдаагийн байгууллагын хамтран ажиллах журам”¹⁷-д заасан ажиллагааг хамтран гүйцэтгэж ажилладаг. Цагдаагийн байгууллага нь шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын эрх бүхий алба хаагчийн гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор тавьсан үндэслэл бүхий хүсэлтийг хүлээн авч, дараах шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд хамтран ажиллана.

1.Орон байр, барилгаас нүүлгэн гаргах, байр, агуулах сав, газар чөлөөлөх, барилга, байгууламжийг нураах тухай шийдвэрийг гүйцэтгэх;

2.Нийтэд тустай ажил хийлгэх ял эдлүүлэх ажиллагаа;

3.Эрх хасах ял шийтгүүлсэн ялтанд хяналт тавих;

4.Тогтоолын биелэлтийг хойшлуулсан этгээдийн засрал хүмүүжлийн байдалд хяналт тавих;

5.Үүрэг гүйцэтгэх, эрх хязгаарлах, албадлагын арга хэмжээ авсан шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэх;

6.Албадан эмчлүүлж байгаа этгээдийг гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авах;

7.Чөлөөгөөр явах хоригдол, түүний батлан даагчийг чөлөөгөөр зорчиж буй хугацаанд бүртгэх;

8.Оргосон хоригдол, хоригдсон этгээдийг мөрдөн хөөх, баривчлах ажиллагааг гүйцэтгэхээр журамлан тогтоосон.

Эдгээрээс нийтэд тустай ажил хийлгэх ял эдлүүлэх ажиллагаа, эрх хасах ял шийтгүүлсэн ялтанд хяналт тавих, тогтоолын биелэлтийг хойшлуулсан этгээдийн засрал хүмүүжлийн байдалд хяналт тавих, үүрэг гүйцэтгэх, эрх хязгаарлах, албадлагын арга хэмжээ авсан шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэх, албадан эмчлүүлж байгаа этгээдийг гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авах, чөлөөгөөр явах хоригдол, түүний батлан даагчийг чөлөөгөөр зорчиж буй хугацаанд бүртгэх ажиллагааг хамтран хэрэгжүүлэхдээ шийдвэр гүйцэтгэгч нь холбогдох баримт бичгийн хуулбар,

гүйцэтгэх хугацаа, хяналтад байх этгээдийн овог нэр, нас, хүйс, оршин суугаа хаяг, төрөл садны хүмүүсийн мэдээлэл, цахим хаяг, холбоо барих утасны дугаар, содон шинж тэмдэг, хилийн хориг тавьсан шийдвэр, түүний хугацаа, оршин суугаа хаягаа өөрчилсөн тухай, гадаадад зорчих гэх зэргийг нутаг дэвсгэр хариуцсан цагдаагийн байгууллагад хүргүүлэн хяналт тавьдаг. Цагдаагийн байгууллага нь хяналт тавьсан тэмдэглэл, холбогдох баримтыг сар бүрийн 5-ны өдрийн дотор Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага, шийдвэр гүйцэтгэгчид хүргүүлсэн байвал зохино.

Ялтны оршин суугаа газарт Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газар, хэлтэс байгаа нөхцөлд шийдвэр гүйцэтгэгч эрх хасах ял шийтгүүлсэн ялтанд дараах байдлаар хяналтыг хэрэгжүүлж, шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг баталгаажуулан ялтны хувийн хэрэгт хавсаргасан байхаар хуульчилсан. Үүнд:

1.Эрх хасах ял шийтгүүлсэн ялантай 30 хоног тутам ялантай урьдчилан сэргийлэх ярилцлага хийж, шүүхийн шийдвэрийн биелэлтийн талаар тайлбар авч, шаардлагатай тохиолдолд ялтны ажлын байр, үйл ажиллагааг биечлэн хянаж, тэмдэглэл үйлдэх;

2.Хассан эрхийг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай байр, барилга байгууламж, агуулах савыг битүүмжлэх;

3.Эрх, зөвшөөрөл олгосныг нотлох баримт бичгийн эх хувийг хураах;

4.Эрх, зөвшөөрөл олгох эрх бүхий байгууллагад олгосон эрх, зөвшөөрлийг түдгэлзүүлэх, хүчингүй болгох тухай мэдэгдэл хүргүүлэх, ялтны мэргэжлийн үйл ажиллагаанд хяналт тавихыг даалгах;

5.Эрх хасах ял эдэлсэн, албадлагын арга хэмжээ авагдсан хугацааг шийтгэх тогтоол хуулийн хүчин төгөлдөр болсон өдрөөс, ялтан хорих ангиас суллагдсан өдрөөс эхлэн тоолно. Эрх хасах ял оногдуулсан шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэх арга, хэрэгсэл нь энд зааснаар хязгаарлагдахгүй.

Эрх хасах ял шийтгүүлсэн ялтан хүндэтгэн үзэх шалтгааны улмаас өөр орон нутагт 2 сар хүртэл хугацаагаар зорчих тохиолдолд шийдвэр гүйцэтгэгч ялтны зорчих газрын хаяг, холбоо барих утас, хамт зорчих этгээдийн талаар дэлгэрэнгүй мэдээллийг бүртгэж, ялтны зорчих нутаг

¹⁷Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага, Цагдаагийн байгууллагын хамтран ажиллах

журам (ШШГЕГ, ЦЕГ-ын даргын хамтарсан тушаал А/260 А/240, 2017)

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

дэвсгэрийн шийдвэр гүйцэтгэгчид шүүхийн шийдвэрийн биелэлтэд хяналт тавихыг даалгаж, прокурорт мэдэгдэнэ. Ялтан 2 сараас урт хугацаагаар өөр орон нутагт оршин суух тохиолдолд шийдвэр гүйцэтгэгч эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны хувийн хэргийг ялтны оршин суух газрын шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газар, хэлтэст шилжүүлж, энэ тухай прокурорт мэдэгдэх бөгөөд ял эдлүүлэх ажиллагааг ялтны шилжин суурьшсан харьяаллын дагуу үргэлжлүүлэн гүйцэтгэнэ.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага, хориhoос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаа хариуцсан шийдвэр гүйцэтгэгч гүйцэтгэж байна уу, Цагдаагийн байгууллагын эрх бүхий албан тушаалтан гүйцэтгэж байна уу гэдгээс үл хамааран хяналтыг хэрэгжүүлсэн баримтад дараах шаардлага тавигддаг.

Шийдвэр гүйцэтгэгч 30 хоног тутам эрх хасах ял шийтгүүлсэн ялтантай урьдчилан сэргийлэх ярилцлага хийж, шүүхийн шийдвэрийн биелэлтийн талаар тайлбар авч, шаардлагатай тохиолдолд ялтны ажлын байр, үйл ажиллагааг биечлэн хянаж, тэмдэглэл үйлдэж хяналтыг хэрэгжүүлэхээр заасан. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны хяналтыг хэрэгжүүлж, дахин гэмт хэрэг, зөрчил үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх ярилцлага зохион байгуулах гэдгийг хэрхэн ойлгож, хэрэглэх талаар ял эдлүүлэх ажиллагаанд хэрэглэгдэж байгаа дүрэм, журам, зааварт тодорхой тусгаагүйгээс зарим тохиолдолд шийдвэр гүйцэтгэгч сар тутам хяналтыг хэрэгжүүлсэн ч прокурорын байгууллагаас урьдчилан сэргийлэх ярилцлага зохион байгуулаагүй гэх утга, найруулга бүхий шаардлага ирэх нь Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газар, хэлтэст түгээмэл тохиолдох жишээний нэг юм. Иймд 30 хоног тутамд хяналтыг хэрэгжүүлэн ялтантай уулзалт зохион байгуулж, биечилсэн хяналтыг хэрэгжүүлэхдээ шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны үйл явц, үр дүнг баталгаажуулсан шийдвэр гүйцэтгэгчийн тэмдэглэлд онцгой анхаарал хандуулан баримтыг бэхжүүлэх шаардлагатай. Мөн шийдвэр гүйцэтгэгч ялтантай уулзсан, тайлбар авсан талаарх тэмдэглэлийг үйлдэхдээ ШШГТХуулийн 13 дугаар зүйлд заасан тэмдэглэлд тавигдах шаардлагын дагуу бэхжүүлсэн бол энэ нь нотлох баримтын хэмжээнд үнэлэгдэх, хяналтыг хэрэгжүүлсэн, ярилцлага зохион байгуулсан

гэж үзэх үндэслэлийг бүрэн хангах боломжтой байна.

ШШГТХуульд заасан эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг түдгэлзүүлэх үндэслэлд эрх хасах ял оногдуулсан шийдвэрийг түдгэлзүүлэх үндэслэл тусгагдаагүй байдаг. Судлаачийн зүгээс эрх хасах ял эдлүүлэх практик ажиллагааны явцад тулгардаг зарим нөхцөл байдалд тулгуурлан эрх хасах ял оногдуулсан шүүхийн шийдвэрийг түдгэлзүүлэх хууль зүйн үндэслэлийг тусгах шаардлагатай байгааг тайлбарлая.

Эрх хасах ял шийтгүүлсэн ялтан ял эдэлж байх хугацаандаа энэ төрлийн ялыг эдлэхээс оргон зайлах, нас барсан гэж зарлагдах эсхүл сураггүй алга болсонд тооцогдох, хорих ял эдэлж байгаа, гамшиг, аюулт үзэгдэл, ослын улмаас ял эдлүүлэх боломжгүй буюу хяналтыг хэрэгжүүлэх боломжгүй болсон бол шүүхийн шийдвэрт заасан эрх хасах ялыг хэрэгжүүлэх боломжгүй нөхцөл байдал үүснэ. Иймд эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг түдгэлзүүлж, тухайн нөхцөл байдал арилсан тохиолдолд шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг сэргээж шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг хэрэгжүүлэх нь зүйтэй.

Эрх хасах ял эдлүүлэх ажиллагааны явцад ялтан шинээр гэмт хэрэг үйлдэж хорих ял шийтгүүлсэн нөхцөлд эрх хасах ялын гүйцэтгэх баримт бичгийг хэрхэн шийдвэрлэх талаар тодорхой зохицуулалт байхгүй байна. Харин эрх хасах ял шийтгүүлсэн гэмт хэргийн үндсэн ял болох хорихоос өөр төрлийн ялыг хорих ялаар сольсон нөхцөлд эрх хасах ялын хувийг хэргийг хорих ангид хүргүүлэхээр "ХӨТЯл оногдуулсан шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэх ажиллагаанд хяналт тавих, мэдээллийн сан бүрдүүлэх, ашиглах журам"-ын 7 дугаар зүйлийн 7.7 дахь хэсэгт "шийдвэр гүйцэтгэгч эрх хасах нэмэгдэл ял шийтгүүлсэн хоригдлын шүүхийн шийдвэрийг ял эдэлж буй хорих ангид хүргүүлнэ" гэж зааснаас өөрөөр эрх хасах ялыг эдлүүлэх ажиллагааг хойшлуулах үндэслэлийг хуульчлаагүй байна. Энэ нь ял эдлүүлэх ажиллагааг зохион байгуулж байгаа шийдвэр гүйцэтгэгч нь шийдвэр гүйцэтгэгчийн мэдэгдэл, албан бичгийн хүрээнд шийдвэр гаргах үндэслэл болж байна. Иймд эрх хасах ял шийтгүүлсэн ялтны ялыг эдлүүлэх ажиллагааг түдгэлзүүлэх үндэслэлийг хуульчлах нь зүйтэй гэж судлаачийн зүгээс харж байна.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 155 дугаар зүйлд эрүүгийн шийдвэр

гүйцэтгэх ажиллагааг дуусгавар болгох үндэслэлийг тусгажээ. Энэхүү үндэслэлүүдээс эрх хасах ял шийтгүүлсэн ялтны хувийн хэргийг дуусгавар болгох үндэслэлд хамаарах зүйл нь ялтан шүүхийн шийдвэрээр оногдуулсан ялыг бүрэн эдэлж дууссан, ял оногдуулсан шүүхийн шийдвэрийг хүчингүй болгосон, ялтанд өршөөл, уучлал үзүүлсэн, ялтан нас барсан, сураггүй алга болсонд тооцогдсоноос хойш 2 жилийн хугацаа өнгөрсөн зэрэг үндэслэл нь эрх хасах ял оногдуулсан шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг дуусгавар болгох үндэслэлд хамаарч байна. Эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг дуусгавар болгох тухай шийдвэрийг шийдвэр гүйцэтгэгч үйлдэж, ахлах шийдвэр гүйцэтгэгч баталгаажуулж, прокурорт хянуулан ажилладаг. Эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг дуусгавар болгосон тохиолдолд дуусгавар болсон тухай тогтоолыг цагдаагийн байгууллагад 3 хоногийн дотор хүргүүлэх хууль зүйн шаардлага тавигддаг. Цагдаагийн

байгууллагад хүргүүлэх үндэслэл нь шүүхийн шийтгэх тогтоолоор оногдуулсан ялыг гарцаагүй хэрэгжүүлэх, эрүүгийн хариуцлага гарцаагүй байх зарчмын үүднээс хорихоос өөр төрлийн ял шийтгүүлсэн, албадлагын арга хэмжээ авагдсан этгээдийн ял, албадлагын хэмжээг хэдий хугацаанд хэрхэн биелүүлсэн талаарх мэдээллийг Цагдаагийн байгууллагын цахим мэдээллийн санд төвлөрүүлэх шаардлага тавигддаг онцлогтой. Цагдаагийн байгууллага нь “Эрүүгийн хариуцлага хүлээсэн хүн, хуулийн этгээдийн талаарх мэдээллийн сан бүрдүүлэх журам¹⁸”-ын дагуу эрүүгийн хариуцлага хүлээсэн хүн, хуулийн этгээдийн бүртгэлд бүртгэгдсэн мэдээлэлд ял эдэлж дууссан талаарх тэмдэглэгээг 10 хоногийн дотор бүртгэж, хүн, хуулийн этгээдийн бусад эрхийг нээлттэй хэрэгжүүлэх боломжийг бий болгодог. Эрх хасах ял оногдуулсан шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг дуусгавар болгосон эрх зүйн үндэслэлийн судалгааг орууллаа.

Зураг 3. Эрх хасах ял шийтгүүлсэн ялтны ял дуусгавар болсон үндэслэлийн судалгаа

Дуусгавар болсон баримт бичгийн судалгаанаас харахад хамгийн өндөр биелэлттэй байсан 2021 онд Өршөөл үзүүлэх тухай хууль батлагдсан гарсантай холбоотой байна.

Үүнээс гадна эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг үүсгэсний дараагаар эрх, зөвшөөрөл олгосон байгууллага, албан тушаалтанд мэдэгдэл хүргүүлэн тодорхой төрлийг эрхийг хориглож ажилладаг. Эрх хасах ял оногдуулан шүүхийн шийдвэр биелэгдэж дууссаны дараагаар эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг ч бас дуусгавар болсон тогтоолыг хүргүүлж байх шаардлагатай гэж үзэж байна. Учир нь

эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг ямар үндэслэлээр дуусгавар болгож байгаагаас хамааран шийдвэр гүйцэтгэгчийн анх тогтоосон хугацаа өөрчлөгдөх боломжтой. ШШГТХуулийн 155 дугаар зүйлийн 155.1.4 дэх хэсэгт зааснаар “ял оногдуулсан шүүхийн шийдвэрийг хүчингүй болгосон” нөхцөлд дан ганц Цагдаагийн байгууллагад бус эрх олгосон байгууллагад хүргүүлэх хэрэгцээ, шаардлага бий болдог. Иймд эрх зүйн харилцаанд цаашид бий болох, үүсэж болзошгүй харилцааг урьдчилан зохицуулж, эрх олгосон байгууллага, албан тушаалтанд

¹⁸Эрүүгийн хариуцлага хүлээсэн хүн, хуулийн этгээдийн талаарх мэдээллийн сан бүрдүүлэх

журам (ХЗДХС, ШЕЗ-ийн даргын хамтарсан тушаал А/266 /177, 2018)

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХУЙ

гэсэн агуулгыг нэмэлтээр тодорхойлох нь зүйтэй.

Эрх хасах ял эдлүүлэх зохион байгуулах явцад шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг хойшлуулах тухай ойлголт тусгагдсан байдаг. Гэвч ямар үндэслэл, хугацаагаар шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг хойшлуулах талаар нарийвчлан тусгаж өгөөргүй байдаг. Иргэний шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны явцад шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг хойшлуулах гэдгийг тодорхойлохдоо шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд сөргөөр нөлөөлөхөөргүй бол гүйцэтгэх баримт бичгийн гүйцэтгэлийг баталгаажуулах шаардлагатай арга хэмжээ авсны үндсэн дээр төлбөр авагч, эсхүл төлбөрөө сайн дураар төлж барагдуулахаар гаргасан төлбөр төлөгчийн хүсэлтийг үндэслэн гүйцэтгэх баримт бичгийг гүйцэтгэх хугацааг 30 хүртэл хоногоор хойшлуулж болно гэдэг байдлаар тайлбарласан байдаг. Тэгэхээр шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг хойшлуулах үндэслэл нь эд зүйл, хөрөнгөнд хамгаалалт тогтоосны үндсэн дээр шийдвэр албадан гүйцэтгэх ажиллагааг түр хойшлуулах талаар тусгасан байна. Өөрөөр хэлбэл иргэний шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг явуулахад саад учруулахгүй байх боломжийг бүрдүүлсний үндсэн дээр хөрөнгөнд явуулах шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг хойшлуулах боломж гэдэг утгаар нь ойлгож болохоор байна. Хойшлуулах гэдгийг хууль зүйн үүднээс тайлбарласан тайлбар байхгүй байх тул хэл зүйн үүднээс нь хэрхэн тайлбарласан байгааг авч үзвэл хойш болгох, арагшлуулах, гэдрэг нь болгох¹⁹ гэсэн утгатай хэмээн тайлбарласан байна.

Эдгээрээс авч үзвэл эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа тэр дундаа эрх хасах ял оногдуулсан шүүхийн шийдвэрийг хэрэгжүүлэх явцад ялын үр нөлөөг дээшлүүлэх, эрүүгийн хариуцлага гарцаагүй байх зарчмын хэрэгжилтийг хангах зорилтын үүднээс хойшлуулах дараах үндэслэлийг тодорхойлж болохоор байна.

1.Хорих үндсэн ялаа эдэлж байгаа бол;

2.ХӨТЯ, албадлагын арга хэмжээг хорих ялаар сольсон шүүхийн шийдвэр гарсан бол;

3.Дахин гэмт хэрэг үйлдэж ял шийтгүүлсэн бол;

4.Гадаад улсад эрүүл мэндийн шаардлагаар эмчлүүлэх шаардлагатай болсон бол;

5.Ял эдлүүлэхэд саад учруулахуйц өвчнөөр өвчилсөн бол эрх хасах ял оногдуулсан эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг хойшлуулах эрх зүйн үндэслэл оруулах нь зүйтэй гэж үзлээ.

Тайлбарлавал: *Хорих үндсэн ялаа эдэлж байгаа бол:* Шүүхийн шийдвэр, гүйцэтгэх баримт бичгийг хоригдлын хорих ялаа эдэлж байгаа хорих ангийн захиргаанд хүргүүлэхээр "ХӨТЯЛ оногдуулсан шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэх ажиллагаанд хяналт тавих, мэдээллийн сан бүрдүүлэх, ашиглах журам"-ын 7.7 дахь хэсэгт "Шийдвэр гүйцэтгэгч эрх хасах нэмэгдэл ял шийтгүүлсэн хоригдлын шүүхийн шийдвэрийг ял эдэлж буй хорих ангид хүргүүлнэ" гэж заасан. Энэ нөхцөлд шийдвэр гүйцэтгэгч шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны бүртгэл, мэдээ, тайлан, судалгаанаас хууль зүйн үндэслэлтэйгээр хасах талаарх зохицуулалтыг оруулах шаардлагатай гэж үзсэн.

ХӨТЯЛ, албадлагын арга хэмжээг хорих ялаар сольсон шүүхийн шийдвэр гарсан бол: Эрх хасах ял шийтгүүлсэн гэмт хэрэгт оногдуулсан үндсэн ял, албадлагын арга хэмжээг хорих ялаар сольсон бол шүүхийн шийдвэрийг биелүүлэх хугацааг хойшлуулан шийдвэрлэх эрх зүйн үндэслэлийг бий болгох нь ялыг биечлэн эдэлсэнд тооцох хугацаа болон тасалдах хугацааг нарийвчлан тооцоолох онол, арга зүйн үндэслэл бүрдэнэ.

Дахин гэмт хэрэг үйлдэж ял шийтгүүлсэн бол: Эрх хасах нэмэгдэл ял шийтгүүлсэн этгээд нь дахин гэмт хэрэг үйлдэж, хорих ял шийтгүүлсэн бол урьд үйлдсэн гэмт хэрэгт шийтгүүлсэн эрх хасах ялын хэрэгжилтийг нэг мөр ханган биелүүлэх үүднээс хугацаа тасалдах эрх зүйн үндэслэлийг мөн адил хуульчлах шаардлагатай байна. Ялтан эрх хасах ял эдэлж байх хугацаандаа дахин шинээр гэмт хэрэг үйлдэж хорих ял шийтгүүлсэн бол хорих ял эдэлж байх хугацаанд эрх хасах ялын хугацааг зогсоох талаарх эрх зүйн зохицуулалт шаардлагатай гэдэг нь дээрх нөхцөл байдлаас харагдаж байна.

Гадаад улсад эрүүл мэндийн шаардлагаар эмчлүүлэх шаардлагатай болсон бол: Эрх хасах ял шийтгүүлсэн ялтан

¹⁹Монгол хэлний их тайлбар толь.
www.mongoltoli.mn Татаж үзсэн: 23.04.2024

эрүүл мэндийн шаардлага, шалтгааны улмаас гадаад улсад эмчлүүлэх шаардлага бий болсон нь эмнэлгийн байгууллагын дүгнэлтээр тогтоогдсон бол тэдгээрийн гадаад улсад зорчсон хугацааг эрх хасах ял эдэлсэн хугацаанд оруулан тооцохгүйн тул гадаад улсад явах тухай шийдвэр гарсан, гадаад улсад зорчсон хугацаанд ял эдлүүлэх ажиллагааг хойшлуулдаг байх нь ял, шийтгэл гарцаагүй байх, ялтанд биечилсэн хяналтыг хэрэгжүүлэх зарчим бүрэн хангагдана гэж үзлээ.

Ял эдлүүлэхэд саад учруулахуйц өвчнөөр өвчилсөн бол эрх хасах ял оногдуулсан эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг хойшлуулж болно: Эрх хасах ял нь Эрүүгийн хуульд орсон нэмэлт, өөрчлөлтөөр хүний нийтийн албанд ажиллах, мэргэжлийн үйл ажиллагаа явуулах, эсхүл бусад тодорхой эрхийг нэг жилээс найман жил хүртэл, эсхүл энэ хуулийн тусгай ангид заасан тохиолдолд нийтийн албанд ажиллах эрхийг бүх насаар хориглохыг хэлэхээр хуульчилсан. Тэгэхээр ял эдлүүлэх ажиллагааны явцад ялтны эрхийг бүх насаар нь хасахаар шийдвэрлэсэн нөхцөлд эрх хасах ял шийтгүүлсэн ялтан ял эдлүүлэх явцад хяналтыг хэрэгжүүлэх буюу 30 хоног тутамд урьдчилан сэргийлэх ярилцлага зохион байгуулах, тайлбар, тодруулга өгөх боломжгүй өвчнөөр өвчилсөн бол хяналтад хэвийн байдлаар хамрагдах боломжтой болтол хугацаагаар эрх хасах ял эдлүүлэх хугацааг хойшлуулдаг байх нь ялд биечилсэн хяналтыг хэрэгжүүлэх боломжийг бүрдүүлнэ гэж тус тус үзлээ.

Бид өөрчлөгдөхгүйгээр юмс өөрчлөгддөггүй. Гёте.

Дүгнэлт, санал

Эрүүгийн хуульд эрх хасах ялыг “Гэмт хэрэг үйлдсэн хүний нийтийн албанд ажиллах, мэргэжлийн үйл ажиллагаа явуулах, эсхүл бусад тодорхой эрхийг нэг жилээс найман жил хүртэл, эсхүл энэ хуулийн тусгай ангид заасан тохиолдолд нийтийн албанд ажиллах эрхийг бүх насаар хориглохыг эрх хасах ял гэнэ” гэж тодорхойлсон. Өөрөөр хэлбэл, Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заагаагүй ч шүүх гэмт хэрэг үйлдсэн нөхцөл байдал, учирсан хохирол, хор уршгийн шинж чанар, гэмт хэрэг үйлдсэн хүний хувийн байдлыг харгалзан оногдуулсан үндсэн ял дээр нэмж, эрх хасах ял оногдуулж болох эрх зүйн зохицуулалттай.

Эрх хасах ял эдлүүлэх ажиллагааны явцад хууль, журам, заавраар аргачлалыг боловсруулаагүй, хоорондоо зөрүүтэй байдлаар хуульчилсан тодорхой төрлийн харилцаа нэлээдгүй байна. Үүнд:

1. Эрүүгийн хуулийн 8.2 дугаар зүйлд “Өсвөр насны хүнд оногдуулах ялын төрөлд нийтэд тустай ажил хийлгэх ял, зорчих эрхийг хязгаарлах ял, сургалт-хүмүүжлийн тусгай байгууллагад хорих” ялыг оногдуулахаар хуульчилсан. Гэвч Эрүүгийн хуулийн 5.7 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт “...Энэ хуулийн тусгай ангид заасан тохиолдолд эрх хасах ялыг заавал оногдуулна” гэж заасан. Иймд Өсвөр насны хүнд оногдуулах ялын төрөл дээр эрх хасах ялыг тусгах;

2. ШШГТХуулийн 153 дугаар зүйлийн 153.2 дахь хэсэгт “ахлах шийдвэр гүйцэтгэгч шүүхийн тогтоол, магадлалыг тоо бүртгэлд оруулан эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа үүсгэх тухай тогтоол гаргаж, ажлын 3 өдрийн дотор тойрог хариуцсан шийдвэр гүйцэтгэгчид хуваарилж, энэ тухай прокурорт мэдэгдэнэ” гэж хугацааг заасан бол “ХӨТЯ оногдуулсан шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэх ажиллагаанд хяналт тавих, мэдээллийн сан бүрдүүлэх, ашиглах журам”-ын 3 дугаар зүйлийн 3.1 дэх хэсэгт 3 хоногийн дотор хүргүүлэхээр журамласан хугацааг нэг болгох;

3. Эрх хасах ял шийтгүүлсэн ялтны эдлэх эрх, хүлээх үүргийг нарийвчлан тодорхойлоогүй тул дараах эрх, үүргийг хуульчлан баталгаажуулах шаардлагатай гэж үзсэн.

3.1. Шийдвэр гүйцэтгэгчийн хууль ёсны шаардлагыг биелүүлэх, түүний дуудсанаар шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газар, хэлтэст ирэх, ял эдлүүлэхтэй холбогдсон асуудлаар амаар болон бичгээр тайлбар гаргах;

3.2. Хяналт тавьж байгаа шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад оршин суугаа хаяг, эрхэлж байгаа ажил, үйл ажиллагаа, түүний өөрчлөлтийн талаар тухай бүр мэдэгдэх;

3.3. Тогтоосон хугацаанд шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад тогтмол ирж, хяналтад хамрагдах;

3.4. Шүүхээс хориглосон, хассан тодорхой эрхийг хэрэгжүүлэхгүй байх;

3.5. Тогтмол оршин суух газраасаа 3 ба түүнээс дээш хоногийн хугацаагаар зорчин явах бол шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэгчид заавал мэдэгдэж зөвшөөрөл авах;

МОНГОЛ УЛСЫН ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭЛ СУДЛАЛ

3.6. Эрх, зөвшөөрөл олж авсан баримтаа шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэгчид эх хувиар нь хураалгах, үрэгдүүлсэн бол холбогдох баримтыг гарган өгөх болон хууль тогтоомжид заасан бусад үүргийг хүлээнэ гэж тусгасан нөхцөл эрх хасах ял шийтгүүлсэн ялтны эрх хангагдана. Ялтны эрх хангагдсан нөхцөлд ялтан шийдвэр гүйцэтгэгчийн тавьсан хууль ёсны шаардлагыг биелүүлнэ гэж үзэж байна.

4. Эрх хасах ял шийтгүүлсэн ялтанд эрх, зөвшөөрөл олгосон байгууллага, албан тушаалтан шийдвэр гүйцэтгэгчийн шийдвэрийг биелүүлээгүй нөхцөл хүлээлгэх хариуцлагыг тодорхойлох;

5. ХӨТЯл эдлүүлэх ажиллагааг зохион байгуулах хэлбэрийг тойргийн зарчмаар зохион байгуулж, эрх зүйн үндэслэлийг бий болгох;

6. Ял эдлүүлэх ажиллагааны харьяаллын талаарх эрх зүйн зохицуулалтыг тогтоох;

7. Эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг түдгэлзүүлэх эрх зүйн зохицуулалтад эрх хасах ялыг түдгэлзүүлэх үндэслэлийг тогтоох;

8. Эрх хасах ял эдлүүлэх ажиллагааны явцад ял хойшлуулах эрх зүйн зохицуулалтыг тодорхойлох;

9. Эрх хасах ял шийтгүүлсэн ялтны ял эдлүүлэх ажиллагааны явцад хэрэглэгдэх эрх зүйн хэлбэрүүдийг шинэчлэн боловсруулж, хууль, эрх зүйн актад нийцүүлэх;

10. Эрх хасах ял шийтгүүлсэн ялтанд холбогдох баримт бичгийг дуусгавар болгох эрх зүйн үндэслэлийг шинэчлэн боловсруулах шаардлагатай байна гэж дүгнэн үзлээ.

Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт орсонтой холбоотойгоор бүх насаар нь эрх хасах ял шийтгүүлсэн ялтан ямар хугацаанд ял эдэлсэн бол ялаас чөлөөлөх, чөлөөлүүлэх хүсэлтийг шүүхэд гарган шийдвэрлүүлж болох эсэх талаарх эрх зүйн зохицуулалтыг тусгах шаардлага тухайн хэм хэмжээг хэрэгжүүлэх явцад урган гарган боломжтой гэж судлаачийн зүгээс дүгнэж байна. Иймд дээрх нөхцөл байдлуудыг үндэслэн эрх хасах ял оногдуулсан шүүхийн шийдвэрийг хэрэгжүүлэх явцад шийдвэр гүйцэтгэгчид өдөр тутмын үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэх, шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг зөрчил, дутагдалгүй, шуурхай хэрэгжүүлэх боломжийг бүрдүүлэх, ял, шийтгэл гарцаагүй байх зарчмын

хэрэгжилтийг хангах үүднээс дараах саналуудыг гаргаж байна.

1. Өсвөр насны хүнд оногдуулах ялын төрөлд эрх хасах ялыг тусгах;

2. Эрх хасах ял шийтгүүлсэн ялтны эдлэх эрх, хүлээх үүргийг хуульчлан бэхжүүлэх;

3. Эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг үүсгэх тухай тогтоолыг прокурорын байгууллагад хүргүүлэх эрх зүйн үндэслэлд тусгагдсан хугацаа, хэлбэрийг нэгтгэн зохицуулах;

4. Эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны харьяалал, шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг түдгэлзүүлэх, хойшлуулах, дуусгавар болгох үндэслэлийг шинэчлэн тогтоох;

5. Ялтанд шагналын хоног, урамшуулал олгох зохицуулалтыг бий болгох;

6. Хугацааны өмнө ялаас чөлөөлөх эрх зүйн зохицуулалтыг тодорхойлох;

7. Шүүхийн шийдвэрийг биелүүлээгүй ялтанд хүлээлгэх хариуцлагыг Зөрчлийн тухай хуулиар зохицуулах бол баривчлах шийтгэл оногдуулдаг болох эсхүл шүүхийн шийдвэр биелүүлээгүй үндэслэлээр эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх;

8. Эрх хасах ял эдлүүлэх ажиллагаанд эрх олгосон байгууллага, албан тушаалтны хяналтыг сайжруулах;

9. Техникийн дэвшил ашиглан хяналт тавих боломжийг бүрдүүлэх шаардлагатай гэсэн саналуудыг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын соёлыг түгээх чухал үзүүлэлт гэж үзэж санал дэвшүүлсэн болно.

Ашигласан материал

1. Эрүүгийн хууль (2015)
2. Эрүүгийн хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль (2017)
3. Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хууль (2017)
4. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль (2017)
5. Авлигын эсрэг хууль (2016)
6. Ирээдүйн өв сангийн тухай хууль (2016. 4.1.7.)
7. Мэргэжлийн боловсрол, сургалтын тухай хууль (2009)
8. Зөвшөөрлийн тухай хууль (2022)
9. Гэр бүлийн тухай хууль (1999)
10. Эрүүгийн хариуцлага хүлээсэн хүн, хуулийн этгээдийн талаарх мэдээллийн сан бүрдүүлэх журам (ХЗДХ-ийн сайд, ШЕЗ-ийн даргын хамтарсан тушаал А/266 /177, 2018)

11. Эрүүгийн хариуцлага хүлээсэн хүн, хуулийн этгээдийн талаарх мэдээллийн сан бүрдүүлэх журам (ХЗДХ-ийн сайд, ШЕЗ-ийн даргын хамтарсан тушаал А/266 /177, 2018)

12. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага, Цагдаагийн байгууллагын хамтран ажиллах журам (ШШГЕГ, ЦЕГ-ын даргын хамтарсан тушаал А/260 А/240, 2017)

13. Шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны тойргийн харьяалал тогтоох тухай (ШШГЕГ-ын дарга Б/1653, 2018)

14. Гэмт хэрэг ба ялын тухай. (Чезаре Беккариа. орч Г.Эрдэнэбат. 2021. 15 дахь тал.)

15. Монгол хэлний их тайлбар толь. www.mongoltoli.mn Татаж үзсэн: 23.04.2024

МОНГОЛЫН ХУУЛЬ ЗӨВШӨӨН

ЗАХИРГААНЫ ХЭРГИЙН ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭРИЙГ БИЕЛҮҮЛЭЭГҮЙ ТӨРИЙН АЛБАНЫ УДИРДАХ АЛБАН ТУШААЛТАНД ХҮЛЭЭЛГЭЖ БУЙ ХУУЛЬ ЗҮЙН ХАРИУЦЛАГА

LEGAL RESPONSIBILITY TO THE CIVIL SERVANTS WHO DID NOT COMPLY WITH THE DECISION OF THE ADMINISTRATIVE COURT

Б.Батчимэг

ДХИС-ийн докторант

Batchimeg B.

Doctoral candidate of UIA

Хураангуй: Энэхүү өгүүлэлээр захиргааны хэргийн шүүхээс хариуцагчаар татагдсан төрийн удирдах албан тушаалтны хууль бус шийдвэр, үйлдлийнхээ төлөө хариуцлага хүлээж буй байдал, тэдэнд оногдуулсан шүүхийн шийдвэрийн биелэлтийн хэрэгжилт, үр нөлөө, тулгамдсан асуудлыг судалж, түүнийг шийдвэрлэх арга замын эрэлхийлэн өөрийн санал дүгнэлтийг боловсрууллаа

Abstract: In this article, I have studied the state of executive officers held accountable by the administrative court for their illegal decisions and actions, the implementation and effectiveness of the court decision, and the problems, and I have developed my opinion on ways to solve them

Түлхүүр үгс: төрийн албаны төв байгууллага, төрийн албан хаагч, төрийн удирдах албан тушаалтан, төрийн үйлчилгээний албан хаагч, төрийн захиргааны албан хаагч, ажлаас үндэслэлгүй халагдах, төрд учруулсан хохирол, иргэний хэргийн шүүх, захиргааны хэргийн шүүх, захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр, захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа

Keywords: civil service center authority, civil servant, government official, state support service positions, state administration positions, unfair dismissal, damage to the state, civil court, administration court, execution of court decisions in administrative case, court decision enforcement operation

Удиртгал

Аливаа хэрэг, маргааныг эцэслэн шийдвэрлэсэн шүүхийн шийдвэрийг хүн, хуулийн этгээд заавал биелүүлэх үүрэгтэй болохыг Монгол Улсын Үндсэн хуулийн тавьдугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт тогтоосон ба “захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэрийг Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт байгаа холбогдох захиргааны байгууллага, хуулийн этгээд, албан тушаалтан, хүн заавал биелүүлэх үүрэгтэй бөгөөд сайн дураар биелүүлээгүй бол хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу албадан гүйцэтгэнэ” гэж Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 12 дугаар зүйлийн 12.2 зүйлд заажээ.

Шүүхийн шийдвэрийг албадан гүйцэтгэх үндэслэл нь шүүхийн шийдвэр, түүнд үндэслэн олгогдох гүйцэтгэх хуудас юм. Хуулийн хүчин төгөлдөр шүүхийн шийдвэрийг хэргийн оролцогч, түүний эрх залгамжлагч заавал биелүүлэх үүрэгтэй ба хариуцагч захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэрийг биелүүлээгүй тохиолдолд

нэхэмжлэгч түүнийг албадан гүйцэтгүүлэхээр тухайн шүүхэд хандаж, гүйцэтгэх хуудас гаргуулдаг.

Шүүх урьд эрхэлж байсан ажил, албан тушаалд нь эгүүлэн тогтоох тухай, ажлаас үндэслэлгүй халсан, чөлөөлсөн, шилжүүлсний нөхөх олговор олгуулах зэрэг хэд хэдэн нөхцөлд шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгүүлэхээр гүйцэтгэх хуудсыг шууд олгох зохицуулалт Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 126 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт бий. Гүйцэтгэх хуудас шүүхээс шууд олгож буй шүүхийн маргааны нэг төрөл нь төрийн албаны маргаан буюу төрийн үйлчилгээний албан хаагчтай холбоотой хөдөлмөрийн маргааныг хянан шийдвэрлэсэн иргэний хэргийн шүүхийн шийдвэр, төрийн жинхэнэ албан хаагчтай холбоотой төрийн албаны маргааныг хянан шийдвэрлэсэн захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа юм.

Захиргааны хэргийн шүүх байгуулагдсан өнгөрсөн 20 жилийн хугацаанд төрийн албан хаагчийг төрийн

албанаас үндэслэлгүйгээр халсан, чөлөөлсөн, цалин хөлсний маргаан, өөр ажилд шилжүүлсэн, сахилгын шийтгэлийг хууль бусаар ногдуулсан, сонгон шалгаруулалтыг буруу явуулсантай холбоотой 4314 гаруй хэрэг маргааныг Төрийн албаны тухай хуулийн холбогдох зүйл, заалтыг баримтлан шийдвэрлэжээ. Энэ нь захиргааны хэргийн шүүхээр шийдвэрлэсэн нийт хэрэг маргааны 20 орчим хувийг эзэлж байна. Тухайлбал, 2008 онд 100 хэрэг, маргаан хянан шийдвэрлэж байсан бол сонгуулийн дараа буюу 2009 онд 197 хэрэг, 2012 онд 133 хэрэг, 2013 онд 203 болж 52 хувиар, 2016 онд 417 хэрэг, 2017 онд 660 болж 58 хувиар, 2020 онд 199 хэрэг, 2021 онд 305 хэрэг маргаан хянан шийдвэрлэсэн нь 53 хувиар тус тус өсжээ¹.

Дээр дурдсан тоон мэдээнээс харахад төрийн албатай холбоотой маргаан сонгуулийн дараа жилд байнга өссөн байна. Энэ нь Засгийн газар шинэчлэгдэн байгуулагдах, яам, агентлагийн бүтэц, зохион байгуулалт, төрийн албан хаагчдын орон тоо, ажлын байрны чиг үүрэг өөрчлөгдөх зэрэг шалтгаануудтай холбоотой байж болох юм.

Захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр хангалттай биелэгдэхгүй байгаа шалтгаан, асуудлыг шийдвэрлэх арга замыг эрэлхийлсэн судалгаа төдийлөн хангалттай бус байна. Энэ нь захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлтэй холбоотой эрх зүйн зохицуулалт нь Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд 2016 оны 2 дугаар сарын 4-ны өдрийн нэмэлт өөрчлөлтөөр бие даасан бүлэг болж анх удаа хуульчлагдсан.

Төрийн алба хаагчийг ажлаас нь үндэслэлгүй халсан, өөр ажилд шилжүүлсэн, үүнээс үүдэлтэй төрд учирсан хохирлын талаар судалсан. Ингэхдээ баримт бичгийн судалгаа хийх, задлан шинжлэх, статистик мэдээнд дүн шинжилгээ хийх зэрэг түгээмэл арга зүйг ашиглан, өөрийн санал дүгнэлтээ дэвшүүлсэн болно.

Үндсэн хэсэг

Төрийн албаны тухай хуульд 2022 оны 4 дүгээр сарын 22-ны өдөр орсон төрийн жинхэнэ албан хаагчийн нэмэгдэл баталгаатай холбоотой зохицуулалт нь

төрийн алба мэргэшсэн, тогтвортой, ашиг сонирхлын зөрчлөөс ангид байх, улс төрийн нам, эвслээс ангид байх зарчмыг хэрэгжүүлэх боломжийг хангаж өгсөн гэж үзсэн.

Гэвч энэхүү зохицуулалт болох тус хуулийн 62 дугаар 1.2-т "Улсын Их Хурал, Ерөнхийлөгч, Засгийн газар, Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгч, Улсын ерөнхий прокурор, аймаг, сум, нийслэл, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал, бүх шатны Засаг даргын бүрэн эрх дуусгавар болох, мөн энэ хуульд заасан улс төрийн албан тушаалтан уг албан тушаалаас өөрчлөгдөх, төрийн байгууллагын төсвийн ерөнхийлөн захирагч болон шууд захирагч өөрчлөгдөх нь төрийн албан хаагчийг өөрчлөх үндэслэл болохгүй байх" заалтын хэрэгжилт хангалтгүй байгааг шүүхээр шийдвэрлэгдэж байгаа хэргийн тооноос харж болохоор байна.

Иргэний хэргийн шүүхээр хянан шийдвэрлэсэн төрийн албан хаагчтай холбоотой маргааны дийлэнх хувийг ажлаас үндэслэлгүйгээр халагдсантай холбоотой маргаан эзэлж, цалин хөлс, үндэслэлгүйгээр өөр ажилд шилжүүлсэн, сэлгэн ажиллуулсантай холбоотой маргаан тодорхой хувийг эзэлж байна. Тухайлбал, төрийн байгууллагын ажил олгогчийн буруугаас ажлаас үндэслэлгүй халагдсан төрийн үйлчилгээний албан хаагчтай холбоотой маргаан 2019 онд 367, 2020 онд 275, 2021 онд 628, 2022 онд 399 хэрэг шүүхээр хянан шийдвэрлэгджээ. Өөрөөр хэлбэл, иргэний хэргийн анхан шатны шүүхээр шийдвэрлэгдсэн хөдөлмөрийн маргааны 36-50 орчим хувийг ажлаас үндэслэлгүй халагдсан маргаан эзэлжээ.

Ажлаас үндэслэлгүйгээр халагдсан тухай маргааны 70 хувь нь нэхэмжлэгчийн талд, харин 30 хувь нь хариуцагчийн талд шийдвэрлэгджээ. Ийнхүү шүүх захиргааны байгууллага, албан тушаалтны хууль бус шийдвэрийг хүчингүй болгосноор иргэний зөрчигдсөн эрхийг сэргээн тогтоож байна.

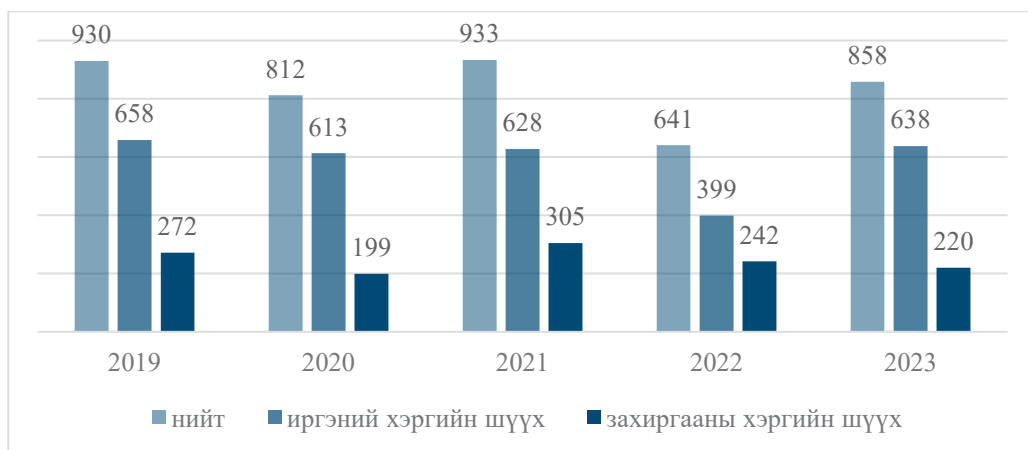
2019-2023 онд төрийн албатай холбоотой 4174 хэрэг шүүхээр шийдвэрлэгдсэнийг шүүхийн харьяаллаар нь дараах бүдүүвчээс харж болно.

¹ Монгол Улсын бүтэн жилийн шүүн таслах ажиллагааны нэгдсэн дүн мэдээ (2008-2021)

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠬᠤᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ

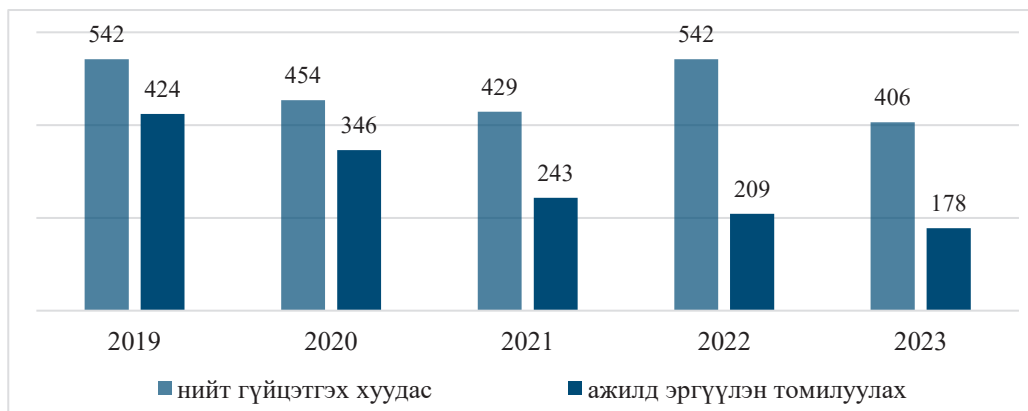

Зураг 1. Иргэний болон захиргааны хэргийн шүүхээр шийдвэрлэгдсэн төрийн албаны маргаан²

Нэхэмжлэгчийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалж, захиргааны байгууллагын шийдвэр хууль бусад тооцогдож байгаа гол үндэслэлүүд нь төрийн жинхэнэ албан хаагчийг ажлаас халах захиргааны акт гаргахдаа Захиргааны ерөнхий хуульд заасан мэдэгдэх ажиллагааг зохих ёсоор хийх ажиллагаа хангалттай хийгдэхгүй байна. Түүнчлэн захиргааны акт гарахаас өмнө эрх ашиг сонирхол нь хөндөгдөж буй албан тушаалтны зөрчил гаргах болсон шалтгаан нөхцөл, тухайн захиргааны актыг гаргахад ач холбогдол бүхий тайлбар, хүсэлтийг

авалгүйгээр шийдвэрлэдэг нь Төрийн албаны зөвлөл болон шүүхэд гаргаж байгаа гомдлоос харагдаж байна.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хэмжээнд ажилд эгүүлэн томилох тухай шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэсэн байдлыг судлан үзэхэд 2019 онд-424, 2020 онд 346, 2021 онд -253, 2022 онд- 209, 2023 онд- 178 буюу нийт 1410 гүйцэтгэх баримт бичиг ирсэн байна. Төрийн албаны маргаантай холбоотой гүйцэтгэх хуудсыг ажилд эгүүлэн томилохтой холбоотой гүйцэтгэх хуудастай харьцуулан харвал:

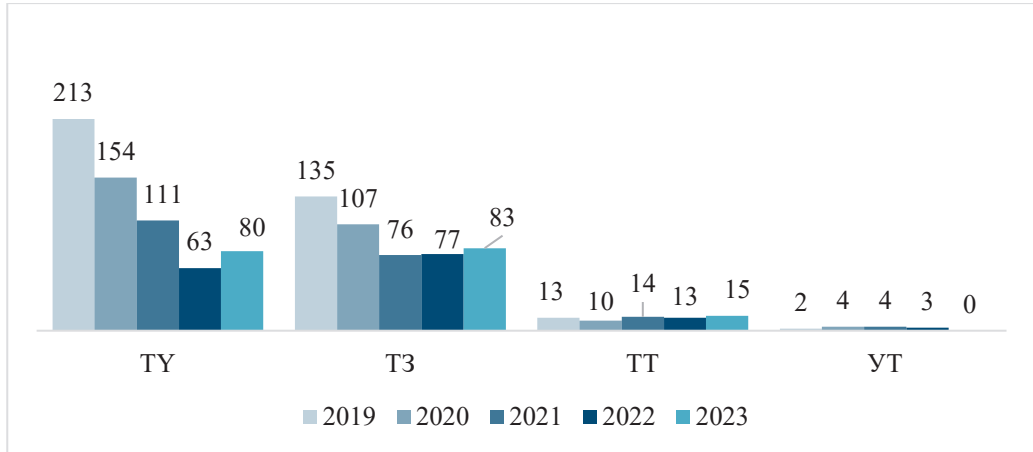
Зураг 2. Ажилд эгүүлэн томилох тухай гүйцэтгэх баримт бичгийн судалгаа³

Шүүхийн шийдвэрээс харахад албан хаагчийн 20% нь төрийн захиргааны ажлаас үндэслэлгүй халагдсан төрийн албан тушаалтан, 2% хувь нь төрийн тусгай

² Монгол Улсын бүтэн жилийн шүүн таслах ажиллагааны нэгдсэн дүн мэдээ (2019-2021)

³ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын тайлан (2019-2022)

албан тушаалтан, 1% нь төрийн улс төрийн албан тушаалтан бол 75-80% нь төрийн үйлчилгээний албан тушаалтан байна.

Зураг 3. Ажилд эгүүлэн томилох тухай гүйцэтгэх баримт бичгийн албан тушаалаар нь ангилан харвал.⁴

Өөрөөр хэлбэл, гүйцэтгэх болон туслах албан тушаал эрхэлж байгаа төрийн захиргааны болон үйлчилгээний албан хаагчийн эрх илүү зөрчигдсөн байна. Тиймээс төрийн үйлчилгээний албан хаагчийн хөдөлмөрийн харилцаатай холбоотой эрх зүйн байдлыг хангахад анхаарах шаардлагатай болжээ.

Сүүлийн гурван жилд захиргааны хэргийн шүүхээр хянан шийдвэрлэсэн ажлаас халагдсан маргааны хариуцагчаар татагдсан албан тушаалтнуудыг албан тушаалын байдлаар нь авч үзвэл Засгийн газрын гишүүн 5%, Төрийн нарийн бичгийн дарга 5%, аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Засаг дарга, Тамгын газрын дарга 35%, Засгийн газар, яамны харьяа агентлаг, аймаг нийслэлийн Засаг даргын дэргэдэх агентлагийн дарга 45%, аймаг, нийслэл, сум дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал, тэдгээрийн Тэргүүлэгчид, дарга 3 хувийг тус тус эзэлж байна.

Өөрөөр хэлбэл, Засаг дарга, Засгийн газар, яамны харьяа агентлаг, аймаг нийслэлийн Засаг даргын дэргэдэх агентлагийн дарга нар хамгийн их халаа сэлгээ хийсэн шийдвэр гаргажээ. Эдгээр хариуцагчид нь улс төрийн албан хаагч буюу улс төрийн томилгоотой учраас сонгуулиас сонгуулийн хугацаанд ажиллах нь түгээмэл. Тиймээс хууль зөрчин шийдвэр гаргаж, төрд учруулсан хохирлыг шийдвэр гаргасан

буруутай албан тушаалтнаар нөхөн төлүүлэх хуулийн заалтын үйлчлэлийг илүү үр дүнд хүргэхийн тулд буруутай шийдвэр гаргасан албан тушаалтан тухайн албан тушаалд ажиллахгүй болсон ч хохирлыг барагдуулдаг зохицуулалтыг нарийвчлан тусгах нь зүйтэй. Төрийн албан хаагч хууль зүйн үндэслэлгүй шийдвэр гаргасан л бол түүнийхээ үр дагаврыг хариуцдаг байх ёстой боловч хэрэгжилт хангалтгүй байна.

Ажилд эгүүлэн томилох тухай шүүхийн шийдвэрийн хэрэгжилтийг судлан үзэхэд:

1. Шүүхийн шийдвэрт заасан ажилд томилсон 2019 онд 191 буюу 45% , 2020 онд 139 буюу 40.1%, 2021 онд 74 буюу 29.2%, 2022 онд 74 буюу 35.4% нийт 480 буюу биелүүлбэл зохих шийдвэрийн 39.2%-ийг;

Өөр ажилд томилсон 2019 онд 15 буюу 3.5% , 2020 онд 18 буюу 5.2%, 2021 онд 11 буюу 4.8%, 2022 онд 6 буюу 8.1% нийт 49 буюу биелүүлбэл зохих шийдвэрийн 4.0 %-ийг;

Шүүхийн шийдвэрийг биелүүлээгүй буюу томилоогүй 2019 онд 113 буюу 26.6% 2020 онд 69 буюу 19.9%, 2021 онд 63 буюу 24.9%, 2022 онд 131 буюу 28.6%-ийг буюу биелүүлбэл зохих шийдвэрийн 4.0 %-ийг тус тус эзэлж байна.

Өөр ажилд томилсон 2019 онд 15 буюу 3.5% , 2020 онд 18 буюу 5.2%, 2021 онд 11 буюу 4.8%, 2022 онд 6 буюу 8.1% нийт

⁴ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын тайлан (2019-2022)

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

49 буюу биелүүлбэл зохих шийдвэрийн 4.0 %-ийг;

Шүүхийн шийдвэрийг биелүүлээгүй буюу томилоогүй 2019 онд 113 буюу 26.6% 2020 онд 69 буюу 19.9%, 2021 онд 63 буюу 24.9%, 2022 онд 131 буюу 28.6%-ийг буюу биелүүлбэл зохих шийдвэрийн 4.0 %-ийг тус тус эзэлж байна.

Өөр нэг хяналт нь тус хуулийн 128 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасанчлан “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх төв байгууллага хууль зүйн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүнээр уламжлан хуульд заасан хугацаанд захиргааны хэргийн

шүүхийн шийдвэрийг биелүүлээгүй аймаг, нийслэлийн Засаг дарга, Засгийн газрын гишүүн, Засгийн газрын агентлагийн дарга, Засгийн газраас томилогдож, чөлөөлөгддөг бусад албан тушаалтны асуудлыг Засгийн газарт, Улсын Их Хурлаас томилогдож, чөлөөлөгддөг албан тушаалтны асуудлыг Улсын Их Хурлын Хууль зүйн байнгын хороонд танилцуулна” гэжээ. Дээрх хуулийн зохицуулалтаас харахад шүүхийн шийдвэрт хяналт тавих субьекттэй холбоотой зохицуулалт нь практикт хэрэгжих боломжгүй заалтууд байна.

Зураг 4. Төрийн албаны маргаантай холбоотой биелэгдсэн гүйцэтгэх хуудас

Захиргааны ерөнхий хуулиар захиргааны байгууллагын нийтийн эрх зүйн харилцаанаас үүссэн хууль бус үйлдэл, эс үйлдэхүйгээс өөрт учирсан хохирлыг арилгуулахаар иргэн, хуулийн этгээд шаардах эрхтэй болсон. Захиргааны байгууллагын гаргасан алдааны улмаас учруулсан хохирлыг төр хариуцах ба иргэн, хуулийн этгээд өөрт учирсан хохирлыг захиргааны байгууллагаас нэхэмжилж, байгууллагаас гаргуулна. Гэм буруутай албан тушаалтнаар хохирлыг төлүүлэх үүргийг тухайн захиргааны байгууллагын дээд шатны байгууллагын дотоод аудитын нэгж хариуцах зохицуулалт орсон.

Өөрөөр хэлбэл, захиргааны актын улмаас учирсан иргэнд учирсан хохирлыг төр барагдуулаад, дараа нь буруутай албан тушаалтнаар хохирлыг нөхөн төлүүлэхээр хуульчилсан. 2019 оны 1 дүгээр сарын 1-ний өдрөөс дагаж мөрдөж эхэлсэн Төрийн албаны тухай хуулийн 50 дугаар зүйлд “Төрийн жинхэнэ албан хаагчийг хууль

бусаар төрийн албанаас чөлөөлсөн, түр чөлөөлсөн, халсныг төрийн албаны төв байгууллага, эсхүл шүүх тогтоосон бол төрд учруулсан хохирлыг уг шийдвэрийг гаргасан буруутай албан тушаалтнаар нөхөн төлүүлнэ”, “Төрийн албаны төв байгууллага шүүхийн шийдвэрийн биелэлтийн талаар бүртгэл хөтөлж, төрд учруулсан хохирлын нөхөн төлөлтөд хяналт тавьж, нөхөн төлөгдөөгүй тохиолдолд төрийг төлөөлж шүүхэд нэхэмжлэл гаргана” гэж заасан. Энэхүү хуулийн зохицуулалтын дагуу Төрийн албаны төв байгууллага төрд учруулсан хохирлын нөхөн төлөлтөд хяналт тавьж, төрийг төлөөлж иргэний хэргийн шүүхэд 2019 онд хоёр нэхэмжлэл гарсны нэгийг нь хангаж, нөгөө нь хэрэгсэхгүй болгосон, 2020 онд нэг нэхэмжлэл, 2021 онд долоон нэхэмжлэл бүхий 101 164 311 сая төгрөгийн хохирол нэхэмжилснээс 8 774 161 сая төгрөгийг төлүүлсэн, 2022 онд 7 албан тушаалтанд холбогдуулан 107 сая төгрөгийг нэхэмжлээд байна. Үүнээс төрд учирсан 39

500 000 буруутай албан тушаалтнаар төлүүлээд байна.⁵

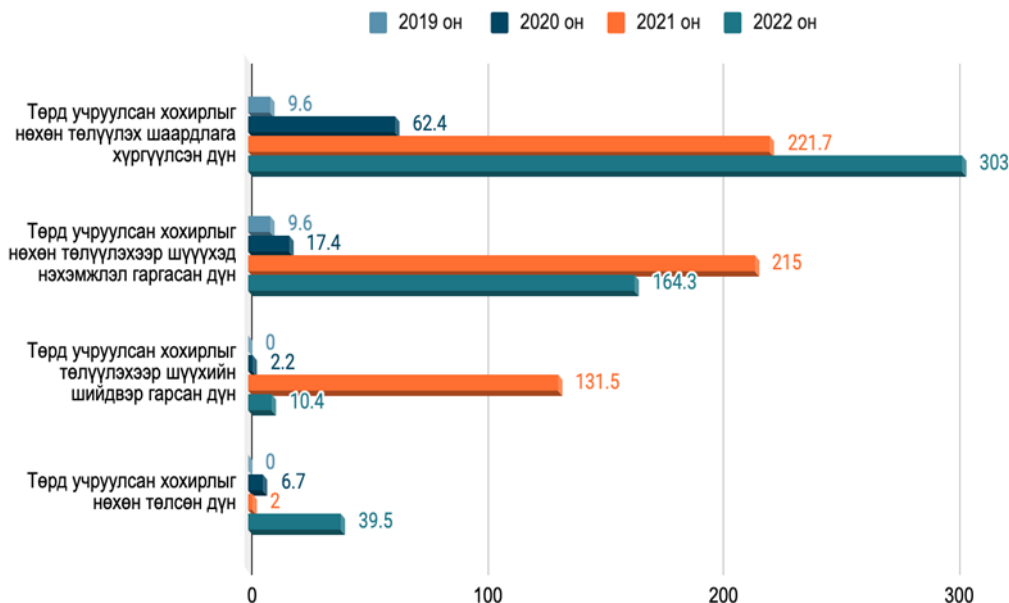
Дээрх тоон үзүүлэлтээс харахад Төрийн албаны төв байгууллага нь Төрийн албаны тухай хуулийн 50 дугаар зүйлд

заасан чиг үүргээ хангалттай бүрэн хэрэгжүүлэхгүй байна.

Тиймээс хариуцлагын механизмыг илүү боловсронгуй болгож, журамлах, хуулийн хэрэгжилтэд хяналт тавих зайлшгүй шаардлагатай байна.

Дотоод Засаг захиргаа

Зураг 5. Төрд учруулсан хохирлыг нэхэмжилсэн дүн.⁶

Төрд учруулсан хохирлыг нөхөн төлүүлэхтэй холбоотойгоор Прокурорын тухай хуулийн 20 дугаар зүйлийн 1. "Прокурор төрийн ашиг сонирхол зөрчигдсөн гэж үзвэл төрийн байгууллагын хүсэлтээр, нийтийн ашиг сонирхол зөрчигдсөн гэж үзвэл төрийн байгууллагын хүсэлт, эсхүл өөрийн санаачилгаар захиргааны болон иргэний хэрэг шүүхээр хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд зохигчоор, эсхүл гуравдагч этгээдээр оролцоно. Төрийн аудитын тухай хуулийн 36 дугаар зүйлийн 1."Төрийн аудитын байгууллага тухайн жилд Захиргааны ерөнхий хуулийн 103.3-т заасны дагуу⁷ төрийн албан тушаалтны төрд учруулсан хохирлыг төлүүлэх үүргийн биелэлтийн талаарх

мэдээллийг жил бүр Үндэсний аудитын газрын цахим хуудсанд байршуулна." хуулийн зохицуулалт байна.

Прокурорын тухай болон Төрийн аудитын тухай хуульд заасан зохицуулалт орсон нь дэвшилттэй боловч ямар тохиолдолд, ямар арга хэлбэрээр шүүхэд хандах талаар нарийвчилсан зохицуулалт байхгүй байна. Тухайлбал, хуульд зааснаар прокурор төрийн байгууллагын болон өөрийн санаачилгаар хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцдог. Хуулийн энэ заалт хэрэгжиж эхэлснээс хойш буюу 2017 оноос хойш нийт 39 удаагийн тохиолдол бүртгэгджээ.⁸

Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын төсвийн багцаас төрийн байгууллага, албан

⁵ Төрийн албаны зөвлөлийн үйл ажиллагааны тайлан (2019-2022)

⁶Төрийн албаны зөвлөлийн үйл ажиллагааны тайлан (2021, 2022)

⁷103.2.Энэ хуулийн 103.1-д заасан гэм буруутай этгээдээр хохирлыг төлүүлэх үүргийг тухайн захиргааны байгууллагын дээд шатны байгууллагын дотоод аудитын нэгж хариуцна.103.3.Энэ хуулийн 103.2-т заасан дээд

шатны байгууллагын дотоод аудитын нэгж байхгүй бол гэм буруутай этгээдээр хохирлыг төлүүлэх үүргийг төрийн аудитын байгууллага хариуцна.

⁸ Эрдэнэ-Очир нар. Төрийн байгууллага албан тушаалтны төрд учруулсан хохирлыг буруутай албан тушаалтнаас нэхэмжлэх эрхийг буй шүүхийн практик. УБ., 2022. 71 дэх тал.

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠬᠤᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤ

тушаалтны учруулсан хохирлыг төлбөр авагч нарт олгож байгаа нь шүүхийн шийдвэрийг биелүүлэхэд цаг хугацаа алдахгүй, хохирсон иргэн, хуулийн этгээдийн шүүхээр сэргээсэн эрхийг хангах боломжийг олгож байгаа нэг төрлийн шийдвэр гүйцэтгэлийн ажиллагаа юм.

Үүнээс өмнө төрийн байгууллага, албан тушаалтны учруулсан хохирлыг олгохыг Төрийн сан хийдэг байсантай холбоотойгоор энэ төрлийн шийдвэр гүйцэтгэлийн хэрэгжилт хангалтгүй байжээ.

Төрийн байгууллага, алба хаагчийн буруутай үйл ажиллагааны улмаас иргэн, хуулийн этгээдэд учруулсан хохирол, төлбөрийг барагдуулах ажлын хүрээнд Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын 2008-2023 оны төсөвт тусгагдсан мөнгөн хөрөнгөөс шүүхийн шийдвэрийг үндэслэн 72.6 тэрбум төгрөгийг төлбөр авагч иргэн, хуулийн этгээдэд олгосон.

Иймд Захиргааны ерөнхий хууль, Иргэний хууль, Төрийн албаны тухай хууль, Прокурорын тухай, Төрийн аудитын тухай хуульд байгаа төрд учруулсан хохирлыг эхлээд төр иргэнд барагдуулахтай холбоотой заалтын зохицуулалтын хоорондын уялдаа холбоо хангах, хэрэгжүүлэх арга хэлбэрийг тодорхой болгох, буруутай шийдвэр гаргаж байгаа албан тушаалтанд хүлээлгэх хариуцлагын механизмыг илүү боловсронгуй болгох, шүүхийн шийдвэрийн биелэлтийн талаарх бүртгэл хөтлөх, хяналт тавих үйл ажиллагааг журамлах зайлшгүй шаардлагатай байна.

Дүгнэлт, санал

Захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэрийг албадан гүйцэтгэхдээ захиргааны процесст оролцогчдын хувьд хувь хүнийхтэй ижил хэм хэмжээ баримталж байгаа нь тэгш бус эрхтэй талуудын хооронд үүсэх нийтийн эрх зүйн харилцаанд шууд хэрэглэхэд сөрөг үр дагаврыг үүсгэж байна. Энэ нь шүүхийн шийдвэрийн хууль зүйн үр нөлөө, ач холбогдлыг багасгаж, шүүхийн шийдвэр заавал биелэгддэг байх хуулийн зарчмыг гажуудуулахад хүрч байна.

Ийм учраас Захиргааны хэргийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны явцад хүлээлгэх хууль зүйн хариуцлагын үр нөлөөг дээшлүүлэх дараах арга зам байна. Үүнд:

1.Шүүх эрх мэдлийн байгууллага гаргасан шийдвэртээ өөрсдөө хяналт тавих, захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэрийг биелүүлэхгүй байгаа гэм буруутай эрх бүхий албан тушаалтанд мөнгөн торгуулийн арга

хэмжээ оногдуулах. Тухайлбал, төрийн албанд ажиллах эрхийг хасах, албан тушаалаас нь чөлөөлөх үндэслэл болдог байх зэргээр холбогдох хуульд зохицуулалтуудыг нэмж оруулах замаар хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох;

2.Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага хараат бус, бие даасан зарчмаар ажиллаж, тэдгээрийн үйл ажиллагааг тодорхой заасан эрх зүйн орчинтой, тавьсан шаардлагыг биелүүлээгүй албан тушаалтанд ногдуулах, цаашлаад энэ төрлийн маргааны шүүхийн шийдвэр заавал биелэгддэг байхаар шүүх эрх мэдэл болон гүйцэтгэх засаглалын эрх мэдэл хуваарилах зарчмын дагуу тогтолцоог өөрчлөх;

3.Эрх бүхий албан тушаалтанд мэдэгдэл өгөх, хариуцлага тооцох санал гаргах зэргээр ажиллагаа хязгаарлагдаж, хариуцлагын хэмжээ үр нөлөө багатай байгаа одоогийн үйлчилж буй хууль тогтоомжийг оновчтой, шуурхай, шүүхийн шийдвэрийг заавал биелүүлдэг байх байдлаар боловсронгуй болгох;

4.Төрийн албан тушаалтны буруутай үйл ажиллагаанаас төрд учруулсан хохирлыг арилгуулахаар төрийн нэрийн өмнөөс шүүхэд нэхэмжлэл гаргах чиг үүргийг захиргааны байгууллагад олгосон нь ашиг сонирхлын зөрчлийг бий болгодог, захиргааны байгууллага захиргааны байгууллагынхаа эсрэг ажиллахыг хүсэхгүй байх тогтолцоог өөрчилж захиргааны биш хөндлөнгийн этгээдээр энэ асуудлыг шийдвэрлүүлэх байдлаар хууль тогтоомжид өөрчлөлт оруулах;

5.Хууль бусаар төрийн бүх шатны алба хаагчдыг үндэслэлгүй халсан шийдвэр гаргасан албан тушаалтанд хариуцлагыг шууд оногдуулбал төрийн албаны үйл ажиллагаа хэвийн тасралтгүй явагдах, мэргэшсэн алба хаагчид тогтвор суурьшилтай ажиллах төдийгүй, мэрит зарчмаар боловсон хүчин бэлтгэгдэхээс гадна улсын төсөвт санхүүгийн хүндрэл учруулж буй сөрөг нөлөөлөл, хүчин зүйл багасна гэж үзлээ.

Ашигласан материал

1. Монгол Улсын Захиргааны ерөнхий хууль (2015)

2. Монгол Улсын Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль (2002)

3. Монгол Улсын Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль (2016)

4. Монгол Улсын Зөрчлийн тухай хууль (2017)

5. Монгол Улсын Төрийн албан тухай хууль (2019)

6. Монгол Улсын Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль (2017)

7. Эрдэнэ-Очир. Ө, Алтангадас. Ш, Жавхлан. М, Цэрэнлхам. Б. Төрийн байгууллага албан тушаалтны төрд учруулсан хохирлыг буруутай албан

тушаалтнаас нэхэмжлэх эрхийг буй шүүхийн практик. Уб., 2022.

8. МУ-ын бүтэн жилийн шүүн таслах ажиллагааны нэгдсэн дүн мэдээ. Уб., 2019-2021.

9. Төрийн албаны зөвлөлийн үйл ажиллагааны тайлан. Уб., 2019-2022.

10. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын тайлан. Уб., 2019-2022.

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ
ТӨР ИЙН
АЛБАН
ТУХАЙ
ХУУЛЬ
(2019)

ГАМШГИЙН ЭРСДЭЛИЙН УДИРДЛАГЫН ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ХҮҮХЭД, ЭМЭГТЭЙЧҮҮДЭД ЭЭЛТЭЙ БАЙДАЛД ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS OF CHILD AND WOMEN-FRIENDLY LEGAL REGULATIONS FOR DISASTER RISK MANAGEMENT

Б.Саранцэцэг

ДХИС-ийн Эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгийн Гамшиг судлалын төвийн эрхлэгч, доктор, дэд хурандаа

Sarantsetseg.B

Head of the Disaster center of the Integrated research institute of UIA, Ph.D, lieutenant colonel

Г.Золжаргал

ДХИС-ийн Онцгой байдлын сургуулийн магистрант

Zoljargal.G

Master's student at the Emergency management school of UIA, captain

Хураангуй: Монгол Улсад хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж хууль тогтоомж, түүнийг даган гарсан бодлогын баримт бичгүүдийн хүүхэд, эмэгтэйчүүдэд ээлтэй гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, бэлэн байдлыг хангах асуудлыг шинжилж, тулгамдсан асуудлыг тодорхойлж гаргалаа. Мөн гамшгийн эрсдэлийн удирдлагын бодлогын баримт бичигт тусгасан хүүхэд, эмэгтэйчүүдэд ээлтэй, эрхийг хангахад шууд чиглэсэн зорилт, арга хэмжээг хүүхэд, эмэгтэйчүүдийн эсэн мэнд амьдрах, хөгжих, хамгаалуулах, оролцох гэсэн дөрвөн эрхээр нь ангилж, хамаарлыг нь тогтоон хэрэгжилтийг нь судалсан.

Abstract: We have analyzed the issues of child and women-friendly disaster risk reduction and preparedness of the laws and policies in force in Mongolia, and identified the pressing issues. Also, child and women-friendly goals and measures directly aimed at ensuring the rights of children and women included in the disaster risk management policy document were classified into four rights of children and women: survival, development, protection, and participation, and their relevance was determined and their implementation was studied.

Түлхүүр үгс: Гамшгийн эрсдэл, гамшгаас хамгаалах, хүүхэд, эмэгтэйчүүд, арга хэмжээ, бууруулах

Key words: Disaster risk, disaster prevention, children, women, reduce

Удиртгал

Монгол Улсад гамшгаас хамгаалах, гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үйл ажиллагааны эрх зүйн үндсийг Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 16.1.2-т “эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах, орчны бохирдол, байгалийн тэнцэл алдагдахаас хамгаалуулах эрхтэй”¹ гэсэн иргэний аюулгүй амьдрах, аж төрөх үндсэн эрхийг тунхагласан заалтад нийцүүлэн баталсан Гамшгаас хамгаалах тухай хууль², Галын аюулгүй байдлын тухай хууль³, Улсын нөөцийн тухай хууль⁴ болон бусад хууль тогтоомжууд бүрдүүлнэ. Эдгээр суурь хуулиудын шинэчлэл нь Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах Сендайн үйл ажиллагааны хүрээний баримт бичгийн зорилго, үндсэн чиглэлтэй уялдаж хийгдсэнээр гамшгаас хамгаалах үйл

ажиллагааны гамшгийн эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээнд чиглэгдсэн. Хуулиудын шинэчлэлтэй уялдаж шинээр болон шинэчлэгдэж батлагдсан дүрэм, журмууд гамшгийн эрсдэлийн засаглалыг бэхжүүлэх эрх зүйн орчныг бүрдүүлж байна.

Үндсэн хэсэг. Гамшгийн эрсдэлийн удирдлагын хууль тогтоомжийн, хүүхэд, эмэгтэйчүүдэд ээлтэй байдлыг судлахдаа Гамшгаас хамгаалах тухай хууль, Галын аюулгүй байдлын тухай хууль, Улсын нөөцийн тухай хууль болон эдгээр хуулиудыг дагаж гарсан бодлогын баримт бичгүүдэд шинжилгээ хийлээ.

Гамшгийн эрсдэлийн удирдлагын хууль тогтоомжийн хүүхэд, эмэгтэйчүүдэд ээлтэй байдалд хийсэн шинжилгээ. Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, бэлэн байдлыг хангах эрхзүйн

¹Монгол Улсын Үндсэн хууль (1992)

²Гамшгаас хамгаалах тухай хууль (2017)

³Галын аюулгүй байдлын тухай хууль (2015)

⁴Улсын нөөцийн тухай хууль (2007)

орчныг бүрдүүлж байгаа 23 хууль тогтоомжийн хүүхэд, эмэгтэйчүүдэд ээлтэй зохицуулалтыг авч үзвэл 7-д нь ямар нэг зохицуулалт байхгүй, шууд чиглэсэн зохицуулалт 9 хууль тогтоомжийн 51 заалтаар, шууд бусаар тусгасан зохицуулалт мөн 13 хууль тогтоомж (давхардсан тоогоор)–ийн 44 заалтаар

Зураг 1. Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, бэлэн байдлыг хангах хууль тогтоомжид хүүхэд, эмэгтэйчүүдийн эрхийг хангах зохицуулалт туссан байдал

тодорхойлогдож, нийт 108 заалт байгааг тогтоолоо.

Зохицуулалт байхгүй хууль тогтоомж :

1. Улсын нөөцийн тухай хууль, 2007
2. Гамшгаас хамгаалах улсын хяналтын дүрэм, 2018
3. Гамшгийн эрсдэлийн үнэлгээ хийх журам, 2020
4. Гамшгаас хамгаалах дотоодын хүмүүнлэгийн тусламжийг зохицуулах журам, 2020
5. Гамшгийн зэрэглэл тогтоох журам, Гамшгийг тодорхойлох шалгуур үзүүлэлт, 2018
6. Гамшгаас хамгаалах улсын албаны ажиллах нийтлэг журам, 2018
7. Гамшгаас хамгаалах сайн дурын ажиллагааны нийтлэг журам, 2018

Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, бэлэн байдлыг хангах хууль тогтоомжид байгаа хүүхэд, эмэгтэйчүүдэд ээлтэй зохицуулалтыг дараах хүснэгтэд харуулна

Хууль, тогтоомжийн нэр	Шууд туссан заалт	Шууд бус туссан заалт, түлхүүр үг
Гамшгаас хамгаалах тухай хууль, 2017	9.1.2; 10.4.7; 13.2.3; 13.3.6; 24.2	-
Галын аюулгүй байдлын тухай хууль, 2015	7.5	15.1.3 сургалт, сурталчилгаа 16.1.5 Бэлэн байдлаа хангах 19.5 Бэлэн байдлаа хангах
Гамшгийн аюулын тухай зарлан мэдээллийн дохио дамжуулах журам, 2011		1.1 Иргэд 1.2 Хүн ам 2.3 Хүний амь нас эрүүл мэнд 5.1 Орон даяар сургалт
Гамшгийн үед хүч хэрэгсэл дайчлан гаргах журам, гамшгийн үед нүүлгэн шилжүүлэх журам, 2011	4.1.2; 5.4.4	2.1.2 Хүн ам
Гал түймрийн улсын хяналтын дүрэм, 2016		2.1.1 Иргэн, хүний амь нас эрүүл мэнд
Галын аюулгүй байдлын үндсэн дүрэм, 2016	2.9; 5.1	2.4 Иргэн 2.38 Иргэн
Хорио цээрийн хязгаарлалтын дэглэмийн үед хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны журам, 2018		5.3.3 Иргэн 5.6.1.7 Оршин суугчид
Гамшгийн хохирол хэрэгцээний үнэлгээ хийх журам, 2018		1.3 Иргэн 2.1.4 Гамшигт нэрвэгдсэн хүн ам 3.2 Гамшигт нэрвэгдэгсэд 4.2 Гамшигт өртсөн хүн ам
Гамшгийн хор уршгийг арилгах үйл ажиллагааны зардлыг хуулийн этгээдэд нөхөн олгох нэрвэгдэгсдэд дэмжлэг үзүүлэх журам, 2019		3.2 Гамшигт нэрвэгдэгсэд
Гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөө боловсруулах заавар аргачлал, 2018		3.2.1 Б. Хүн ам

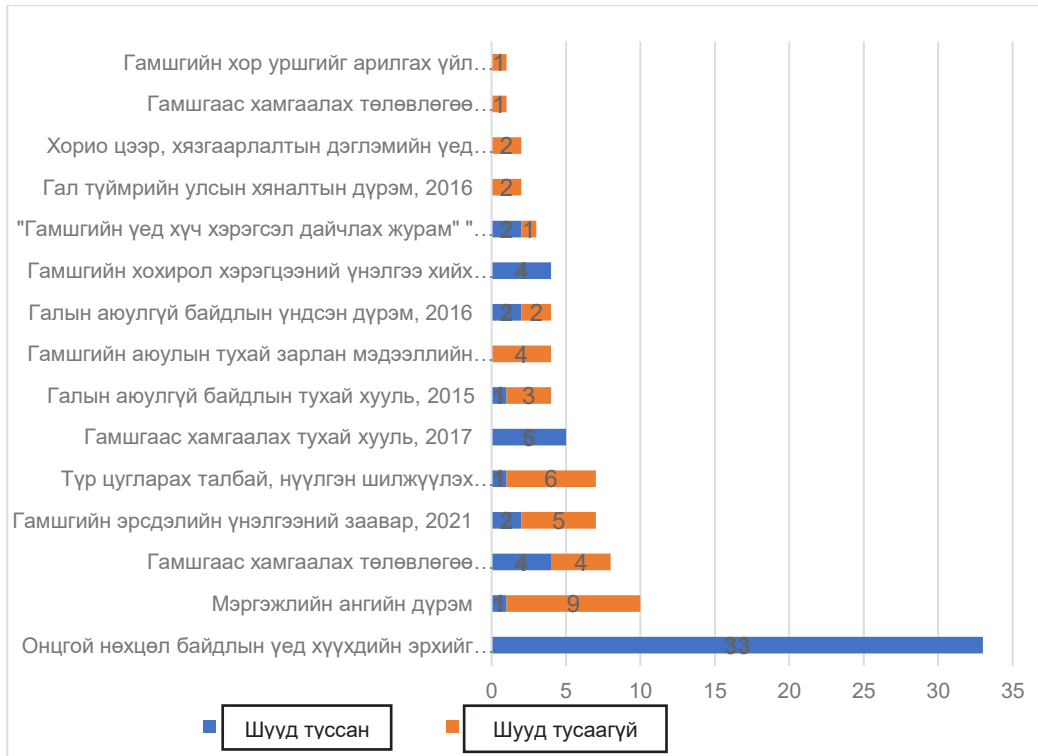
ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

Онцгой нөхцөл байдлын үед хүүхдийн эрхийг хамгаалах тусламж, дэмжлэг үзүүлэх журам, 2019	1.1; 2.1; 2.2; 2.3.2; 2.3.3; 2.4.1; 2.4.2; 2.5.1-2.5.4; 2.6.1; 2.6.2; 2.6.4; 2.7.1-2.7.3; 2.7.5; 2.7.7; 2.8.1; 2.9.1-2.9.3; 2.9.7; 2.10.1; 2.10.3; 2.11.2; 2.12.1; 2.12.2; 2.12.4; 3.1; 4.1; 4.3	
Мэргэжлийн ангийн дүрэм, 2017	3.4.2;	3.4.1 яаралтай тусламжийн бүлэг; хээрийн эмнэлгийн бүлэг; цус сэлбэх хөдөлгөөнт бүлэг; сэтгэл зүйн дэмжлэг үзүүлэх бүлэг – нэрвэгдэгсэд 3.4.3 нэрвэгдэгсэд 3.4.4 нэрвэгдэгсдийг 3.4.5 хүнсний хангалтын бүлэг 3.4.5 орон байр, хувцас, хангалтын бүлэг – нэрвэгдэгсэд 3.4.21 нэрвэгдэгсэд
Гамшгийн эрсдэлийн үнэлгээний заавар, 2021	3.16.4	2.4.1 оролцогч 3.3.2 иргэд 6.3 хүн ам Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэр ГЭЕУ хийх заавар 3.3 иргэд
Гамшгаас хамгаалах төлөвлөгөө боловсруулах загвар, 2019	2.1; 2.2.2; 4; хавсралт-Эрэн хайх ажиллагаа 3	1.2 нэрвэгдэгсэд 2.1 малчин өрх 4.2 нэрвэгдсэн хүн ам ГХУА – ны төлөвлөгөө загвар ХХААУА төлөвлөгөө 2.1 – малчин өрх
Түр цугларах талбай, нүүлгэн шилжүүлэх байршил, түр байрны заавар, 2020	4.3	3.4 иргэд 3.5 хүн бүрд 4.1 ус 4.2 сургууль 4.3 усаар 4.4 ариун цэвэр
Нийт заалтын тоо	51	44

Хүснэгт 1. Гамшгийн эрсдэлийн бууруулах, бэлэн байдлыг хангах хууль тогтоомжийн хүүхэд, эмэгтэйчүүдийн эрхийг хангах зохицуулалт

Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, бэлэн байдлыг хангах эрхзүйн орчныг бүрдүүлж байгаа 23 хууль тогтоомжийн дөнгөж 9 (39%)—д хүүхэд, эмэгтэйчүүдэд ээлтэй, эрхийг хангахад шууд чиглэсэн зохицуулалт байна. Эдгээр 9 хууль тогтоомжийн 51 заалтын 33 (65%) нь Онцгой нөхцөл байдлын үед хүүхэд, эмэгтэйчүүдийн эрхийг хамгаалах, тусламж,

дэмжлэг үзүүлэх журам гэсэн ганц журамд хамаарч байна. Мөн уг 9 хууль тогтоомжийн 51 заалтын 21 (41%) нь гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, урьдчилан сэргийлэх болон гамшгийн хор уршгийг арилгах зохицуулалтыг тусгасан гэж ангилж үзвэл нийт 44 заалтын дөнгөж 25 (55.5%) нь гамшгийн эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээнд чиглэсэн зохицуулалт байв.

Зураг 2. Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, бэлэн байдлыг хангах хууль тогтоомж дахь хүүхэд, эмэгтэйчүүдэд ээлтэй хүүхэд, эмэгтэйчүүдийн эрхийг хангахад чиглэсэн заалтын тоо

Эндээс дүгнэхэд манай улсад хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа гамшгийн эрсдэлийг бууруулах төлөвлөлтийн эрхзүйн баримт бичиг нь хүүхэд, эмэгтэйчүүдэд ээлтэй байдал хангалтгүй, учирч болох эрсдэлийг бууруулахад чиглэгдээгүй харин гамшиг, онцгой байдал үүссэн үед авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээнд чиглэсэн байгааг харуулж байна.

Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах хууль тогтоомжийн хүүхэд, эмэгтэйчүүдэд ээлтэй, хүүхэд эмэгтэйчүүдийн эрхийг хангах асуудлыг шууд тусгасан зохицуулалт хүүхэд, эмэгтэйчүүд, сургууль, цэцэрлэг, дотуур байр, суралцагч, боловсрол болон эрүүл мэнд, эрүүл ахуй гэсэн түлхүүр үг агуулагдсан заалтаар илэрхийлэгдсэн.

Зураг 3. Хүүхэд эмэгтэйчүүдэд ээлтэй байдлыг шууд тусгайлсан гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, бэлтгэл байдлыг хангах заалтын тоо, түлхүүр үгээр

МОНГОЛЫН ХУУЛЬ
МОНГОЛЫН ХУУЛЬ

Хууль сахиулахуй

Хүүхэд, эмэгтэйчүүд төвтэй, хүүхдэд, эмэгтэйчүүдэд ээлтэй байдлыг шууд бус буюу агуулгын хувьд тусгасан байгаа гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, өвөлжилтийн бэлэн байдал хангах зохицуулалтууд нь иргэн (Тухайн улсын байнгын хүн амын тоонд багтах бөгөөд үндсэн хуулиар олгосон бүх эрхийг эдлэх эрхтэй, үндсэн хуульд заасан бүх үүргийг биелүүлэх үүрэгтэй этгээд Иргэний хуулийн 7.2-д⁵ "Иргэн гэж иргэний эрх зүйн харилцаанд оролцогч - Монгол Улсын иргэн, гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүнийг ойлгоно"), хүн ам (Нийгмийн ухаанд тодорхой газар нутагт амьдарч буй нийт хүнийг хүн ам гэж бүлэглэдэг), гамшигт өртсөн/нэрвэгдсэн (Гамшгаас хамгаалах

тухай хуулийн 4.1.12-д⁶ "нэрвэгдэгсэд" гэж гамшиг, аюулын улмаас амь нас, эрүүл мэнд, эд хөрөнгөөр хохирсон иргэдийг;), малчин (Малчин өрх жилийн 4 улирлын туршид малаа маллаж, малын ашиг шим нь тэдний амьжиргааны эх үүсвэр болж байгаа өрхийг хэлнэ) өрх (Өрх гэдэг нь нэг орон байранд хамт амьдардаг, нэгдмэл төсөвтэй, хүнс, амьдралын наад захын хэрэгцээгээ хамтран хангадаг хэсэг бүлэг хүмүүсийг хэлнэ), сургалт сурталчилгаа, ус, ариун цэвэр гэсэн түлхүүр үгийг агуулсан заалтаар илэрхийлэгдэж байна. Эдгээр заалтын ихэнх нь "гамшигт өртсөн, нэрвэгдсэн" болон "иргэн" гэсэн түлхүүр үгээр илэрхийлэгдсэн болно.

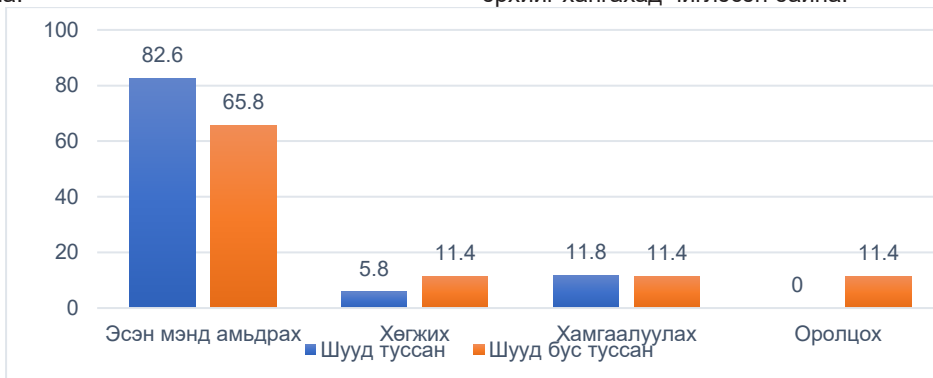
ЗААЛТЫН ТОО

Зураг 4. Хүүхэд эмэгтэйчүүдэд ээлтэй байдлыг шууд бус тусгасан гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, бэлтгэл байдлыг хангах заалтын тоо, түлхүүр үгээр

Хууль тогтоомж дахь хүүхэд, эмэгтэйчүүдэд ээлтэй, эрхийг хангах асуудлыг шууд тусгасан 51 заалтыг хүүхдийн эрх тус бүрээр нь авч үзвэл нийт заалтын 82.3% нь эсэн мэнд амьдрах эрх, 5.8% нь хөгжих эрх, 11.9% нь хамгаалуулах эрхэд хамаарч, нийгмийн амьдралд оролцох эрхийг хангахад чиглэсэн заалт байхгүй байна.

Харин гамшгийн эрсдэлийг бууруулах хууль тогтоомж дахь хүүхэд, эмэгтэйчүүдэд ээлтэй, эрхийг хангах асуудлыг шууд бусаар тусгасан 44 заалтыг мөн хүүхдийн эрх тус бүрээр ангилбал, нийт заалтын 65.8% нь эсэн мэнд амьдрах эрх, 11.4% нь хөгжих эрх, 11.4% нь хамгаалуулах эрх, 11.4% нь нийгмийн амьдралд оролцох эрхийг хангахад чиглэсэн байна.

Зураг 5. Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, бэлэн байдлыг хангах хууль тогтоомжийн хүүхэд, эмэгтэйчүүдэд ээлтэй байдлыг шууд, шууд бусаар хангахад чиглэсэн заалтыг хүүхэд, эмэгтэйчүүдийн эрх тус бүрээр ангилсан байдал, эзлэх хувиар

⁵Иргэний хууль (2002)

⁶Гамшгаас хамгаалах тухай хууль (2017)

Гамшгийн эрсдэлийн удирдлагын бодлогын баримт бичгийн хүүхдэд ээлтэй байдалд хийсэн шинжилгээ. Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах чиглэлээр одоо байгаа эрсдэлийг бууруулах, шинэ эрсдэл үүсэхээс урьдчилан сэргийлэх замаар гамшгийн улмаас учирч болзошгүй хохирлыг бодитой бууруулах зорилго тавьж, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагаас Япон Улсын Сендай хотноо 2015 онд зохион байгуулсан Гамшгийн аюулыг бууруулах дэлхийн гуравдугаар бага хурлаас "Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах Сендайн үйл ажиллагааны хүрээ баримт бичиг 2015-2030" баримт бичгийг батлан гаргасан. Монгол Улсын Засгийн газраас энэхүү олон улсын баримт бичгийн хэрэгжилтийг хангах зорилгоор "Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах Сендайн үйл ажиллагааны хүрээг Монгол Улсад хэрэгжүүлэх дунд хугацааны стратеги 2017-2030"⁷-ийг 2017 онд баталж, 3 үе шаттай хэрэгжүүлж байна.

Энэ стратегийн I үе шат 2017-2020 онд хэрэгжиж дууссан, II үе шатыг 2021-2025 онд хэрэгжүүлэх "Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах Сендайн үйл ажиллагааны хүрээг Монгол Улсад хэрэгжүүлэх дунд хугацааны стратегийг хэрэгжүүлэх төлөвлөгөө"-г батлан гаргасан.

Хүн төвтэй гамшгийн эрсдэлийг бууруулах чиг хандлагыг эрхэмлэн "Олон нийтийн оролцоотой гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үндэсний хөтөлбөр"-т хүүхдийн оролцоотой гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үйл ажиллагааг тусгасан байна. Тус үндэсний хөтөлбөр нь гамшгийн аюулаас урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх, сургалт, сурталчилгаа, үйл ажиллагаанд иргэдийг оролцуулан, тэдний мэдлэг, чадварыг дээшлүүлэх, аюулгүй амьдрах ухамсарт соёл болон болзошгүй эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан

зохицох чадавхыг бэхжүүлэх замаар гамшгийн эрсдэлийг бууруулна гэсэн зорилгын дор 2025 он хүртэл хэрэгжинэ.

Засгийн газрын 2015 оны 416 дугаар тогтоолоор батлагдсан "Гамшгийн аюулаас хүн ам, эд хөрөнгө, мал амьтныг урьдчилан сэргийлэх, аврах, хор уршгийг арилгах, хойшлуулшгүй сэргээн босгох арга хэмжээний төлөвлөгөө"⁸ нь Монгол Улсын нийт нутаг дэвсгэр, нутаг дэвсгэрийн зарим хэсэг, хүн ам олноор суурьшсан газар, үйлдвэрийн бүс нутгийг хамарсан гамшгийн улмаас хүний эрүүл мэнд амь нас хохирох, мал, амьтан олноор хорогдох, дэд бүтэц болон хүрээлэн буй орчин сүйрэх зэрэг улс орны нийгэм, эдийн засагт ихээхэн хэмжээний хохирол үүсэж болзошгүй болон үүссэн үед авах арга хэмжээний үеэр ашиглагдана. Төлөвлөгөөнд нийт 15 төрлийн гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, хор уршгийг арилгах, хойшлуулшгүй сэргээн босгох арга хэмжээг тусгасан.

Хүүхдэд ээлтэй, хүүхдийн эрхийг хангахад шууд чиглэсэн 44 арга хэмжээний 33 (75%) нь Онцгой байдлын байгууллагаас 2014 онд батлан гаргасан "Гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаанд Онцгой байдлын асуудал эрхэлсэн байгууллагын хүүхэд хамгааллын талаар баримтлах чиглэл"-ийг тодорхойлсон нэг баримт бичигт хамаарч байна.

Үндэсний түвшинд гамшгийн эрсдэлийг бууруулах төлөвлөлтийн үндсийг бүрдүүлж буй үлдсэн 4 бодлогын баримт бичигт хүүхэд эмэгтэйчүүдэд ээлтэй, эрхийг хангах асуудал шууд туссан 11 (67.6%), шууд бус туссан 21 (32.4%), нийт 32 зорилт, арга хэмжээ байна.

Хүүхдэд ээлтэй, хүүхдийн эрхийг хангах асуудал шууд туссан 44 арга хэмжээний 75% нь гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үйл ажиллагаанд хамаарч байна.

⁷Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах Сендайн үйл ажиллагааны хүрээг Монгол Улсад хэрэгжүүлэх дунд хугацааны стратеги (МУЗГ-ын тогтоол №355, 2017.)

⁸Гамшгийн аюулаас хүн ам, эд хөрөнгө, мал амьтныг урьдчилан сэргийлэх, аврах, хор уршгийг арилгах, хойшлуулшгүй сэргээн босгох арга хэмжээний төлөвлөгөө (МУЗГ-ын тогтоол №416, 2015)

ᠭᠠᠮᠤᠰᠢᠭ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

ГАМШИГЫН ЭРСДЭЛИЙГ БУУРУУЛАХ СЕНДАЙ
ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ХҮРЭЭГ МОНГОЛ...

СЕНДАЙ ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ХҮРЭЭГ
МОНГОЛ УЛСАД ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ДУНД...

ОЛОН НИЙТИЙН ОРОЛЦООТОЙ ГАМШИГЫН
ЭРСДЭЛИЙГ БУУРУУЛАХ ҮНДЭСНИЙ...

ГАМШИГЫН АЮУЛААС ХҮН АМ, ЭД ХӨРӨНГӨ,
МАЛ АМЬТНЫГ УРЬДЧИЛАН СЭРГИЙЛЭХ,...

ОНЦГОЙ НӨХЦӨЛ БАЙДЛЫН ҮЕД ХҮҮХДИЙН
ЭРХИЙГ ХАМГААЛАХ, ТУСЛАМЖ, ДЭМЖЛЭГ...

■ Шууд ■ Шууд бус

Зураг 6. Гамшигийн эрсдэлийг бууруулах бодлогын баримт бичигт туссан хүүхэд, эмэгтэйчүүдэд ээлтэй, хүүхдийн эрхийг хангахад чиглэсэн зорилт, арга хэмжээний тоо

Гамшигийн эрсдэлийн удирдлагын бодлогын баримт бичигт байгаа хүүхдэд ээлтэй, хүүхдийн эрхийг хангахад шууд чиглэсэн 44 зорилт, арга хэмжээг хүүхдийн эсэн мэнд амьдрах, хөгжих, хамгаалуулах, оролцох гэсэн дөрвөн эрх тус бүрээр авч үзвэл

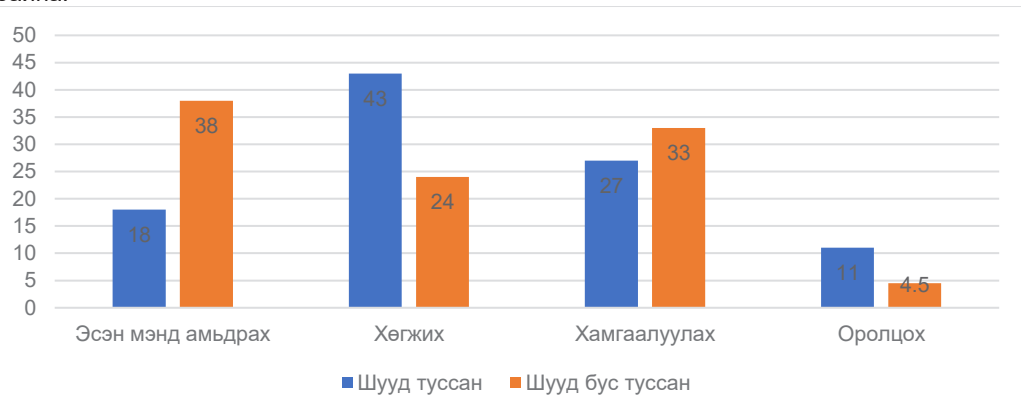
- Эсэн мэнд амьдрах : 18%
- Хөгжих : 43%
- Хамгаалуулах : 27%
- Оролцох : 11% тус тус хамаарч

байна.

Эдгээр баримт бичгийн хүүхэд, эмэгтэйчүүдэд ээлтэй, эрхийг шууд бусаар хангахад чиглэсэн 21 зорилт арга хэмжээг хүүхэд эмэгтэйчүүдийн эрх тус бүрээр авч ангилбал

- Эсэн мэнд амьдрах : 38%
- Хөгжих : 24%
- Хамгаалуулах : 33%
- Оролцох : 4.5% тус тус хамаарч

байна.

Зураг 7. Гамшигийн эрсдэлийн удирдлагын бодлогын баримт бичигт туссан хүүхэд, эмэгтэйчүүдэд ээлтэй хүүхдийн эрхийг шууд, шууд бусаар хангахад чиглэсэн арга хэмжээг хүүхдийн эрх тус бүрээр ангилсан байдал, эзлэх хувиар

Гамшигийн эрсдэлийн удирдлагын бодлогын баримт бичгийн хүүхдэд ээлтэй, хүүхдийн эрхийг шууд, шууд бусаар

хангахад чиглэсэн зорилт, арга хэмжээний хувьд хүүхдийн оролцох эрх бусад эрхүүдтэй харьцуулахад бага байна.

Баримт бичиг	Хүүхдийн эрх								Нийт
	Эсэн мэнд амьдрах		Хөгжих		хамгаалуулах		Оролцох		
	Шууд	Шууд бус	Шууд	Шууд бус	Шууд	Шууд бус	Шууд	Шууд бус	
Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах Сендай үйл ажиллагааны хүрээг Монгол улсад хэрэгжүүлэх дунд хугацааны стратеги, 2017				1	1				2
Сендайн үйл ажиллагааны хүрээг Монгол улсад хэрэгжүүлэх дунд хугацааны стратегийн хэрэгжүүлэх төлөвлөгөө, 2021		1	1	1	3	1			7
Олон нийтийн оролцоотой гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үндэсний хөтөлбөр			3	3		4		1	11
Гамшгийн аюулаас хүн ам, эд хөрөнгө, мал амьтныг урьдчилан сэргийлэх, аврах, хор уршгийг арилгах, хойшлуулшгүй сэргээн босгох арга хэмжээний төлөвлөгөө, 2015	1	7	1		1	2			12
Гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаанд Онцгой байдлын асуудал эрхэлсэн байгууллагын хүүхэд хамгааллын талаар баримтлах чиглэл, 2014	7		14		7		5		33
Нэгдсэн	8	8	19	5	12	7	5	1	65
	16		24		19		6		

Хүснэгт 2. Гамшгийн эрсдэлийн бодлогын баримт бичгийн хүүхэд, эмэгтэйчүүдэд ээлтэй хүүхдийн эрхийг шууд болон шууд бусаар хангахад чиглэсэн арга хэмжээг хүүхдийн эрх тус бүрээр ангилсан байдал.

Үүнээс дүгнэхэд гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үйл ажиллагааг хүүхэд, эмэгтэйчүүдийн оролцоонд тулгуурлан хэрэгжүүлэх асуудал хангалтгүй байна.

Гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаанд хүүхэд хамгааллын талаар баримтлах үндсэн чиглэл, арга хэмжээг тогтоосон "Гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаанд Онцгой байдлын асуудал эрхэлсэн байгууллагын хүүхэд хамгааллын талаар баримтлах чиглэл" нь одоо хангаагүй байна. хэрэгжиж байгаа хүүхэд хамгааллын баримт бичигтэй уялдаагүй, салбар хоорондын уялдааг хангаагүй байна.

Дүгнэлт

Монгол Улсад хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа үндэсний болон салбарын хөгжлийн баримт бичиг, гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, даван туулах

чадавхыг бэхжүүлэх бодлого, хууль, эрхзүйн баримт бичиг бусад онцгой нөхцөл байдлын үеийн хүүхэд, эмэгтэйчүүдийн эрхийг хамгаалах чиглэлийн нийт 54 баримт бичгийн хүрээнд хүүхэд, эмэгтэйчүүдэд ээлтэй гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, хангах асуудлыг шинжилж дараах тулгамдсан асуудлыг тодорхойлж гаргалаа. Үүнд:

1. Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, бэлэн байдлыг хангах эрхзүйн орчныг бүрдүүлж байгаа хууль тогтоомжид хүүхэд, эмэгтэйчүүдэд ээлтэй, хүүхдийн эрхийг хангахад шууд чиглэсэн зохицуулалт нийт шинжилгээнд авч үзсэн баримт бичгийн 39% -д нь туссан, мөн шууд чиглэсэн зохицуулалтын 41% нь гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээнд хамаарч байна. Эндээс дүгнэхэд манай улсад хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа гамшгийн эрсдэлийг бууруулах,

Дотоод Асуудлын
МОНГОЛЫН
ХАМГААЛАХ
МОНГОЛЫН
УЛСЫН
ХАМГААЛАХ
МОНГОЛЫН
УЛСЫН
ХАМГААЛАХ

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

бэлэн байдлыг хангах төлөвлөлтийн эрхзүйн баримт бичиг нь хүүхэд, эмэгтэйчүүдэд ээлтэй байдал хангалтгүй, учирч болох эрсдэлийг бууруулахад чиглэгдээгүй харин гамшиг, онцгой байдал үүссэн үед авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээнд чиглэсэн байгааг харуулж байна.

2.Хууль тогтоомж дахь хүүхэд, эмэгтэйчүүдэд ээлтэй, эрхийг хангахад шууд чиглэсэн зохицуулалтын дийлэнх нь "хүүхэд" гэсэн түлхүүр үгтэй байгаа боловч агуулгын хувьд хүүхдэд ээлтэй байдлыг сургуулийн орчинд, боловсролын үйл ажиллагааны хүрээнд тодорхойлсон, хүүхэд аюулгүй эсэн мэнд амьдрах эрхээ эдлэхэд хамаарах аливаа асуудалд оролцох, шийдвэр гаргах, үнэлэлт өгөх үүрэг, оролцоог хангах зохицуулалт сул байна.

3.Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, бэлэн байдлыг хангах үндэсний түвшний бодлогыг тодорхойлж байгаа 20 баримт бичгийн 60%-д нь хүүхэд эмэгтэйчүүдэд ээлтэй, хүүхэд, эмэгтэйчүүдийн эрхийг хангахад шууд чиглэсэн зорилт, арга хэмжээ орсон, эдгээр арга хэмжээний 73% нь гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээнд хамаарч байна. Энэ нь гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, байдлыг хангах бодлогын орчны хүүхэд эмэгтэйчүүдэд ээлтэй байдал хангалттай байгааг харуулна. Гэхдээ эдгээр баримт бичигт байгаа хүүхэд эмэгтэйчүүдэд ээлтэй, хүүхдийн эрхийг хангахад шууд чиглэсэн зорилт, арга хэмжээнд хүүхдийн хөгжих эрхэд хамаарах арга хэмжээ харьцангуй өндөр хувийг эзэлж байгаа нь бодлогын баримт бичигт хүүхэд, эмэгтэйчүүдэд ээлтэй, бэлэн байдлыг хангах асуудал нь зөвхөн боловсролтой холбоотой арга хэмжээ, сургуулийн орчны аюулгүй байдлын хүрээнд авч үзсэн байна. Бодит байдалд аливаа гамшиг, осолд хүүхэд сургуулийн орчноос илүү гэр бүл, сургуулиас гадна орчинд буюу нийтийн эзэмшлийн орон зайд ихэвчлэн өртдөг тул эдгээр орчныг хүүхдэд ээлтэй, хүүхдийн эсэн мэнд амьдрах эрхийг хангахад чиглэсэн арга хэмжээ авах шаардлагатай юм.

4.Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийг хангахад чиглэсэн урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичигт хүүхдэд ээлтэй гамшгийн эрсдэлийг бууруулах зорилт арга хэмжээ огт тусгаагүй байгаа нь манай улсад хүүхдэд ээлтэй гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, бэлэн байдлыг хангах урт хугацааны бодлого, чиглэл байхгүй болохыг харуулна.

5.Үндэсний түвшинд гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, бэлэн байдлыг хангах төлөвлөлтийн үндсийг бүрдүүлж байгаа гамшгийн эрсдэлийн удирдлагын бодлогын баримт бичигт туссан хүүхэд, эмэгтэйчүүдэд ээлтэй, хүүхдийн эрхийг хангахад шууд чиглэсэн арга хэмжээнүүд хүүхдэд аюулгүй амьдрах, эрсдэлийг бууруулах мэдлэг, чадвар олгоход чиглэсэн боловч гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үйл ажиллагаанд хүүхдийн оролцоог хангах асуудал хангалтгүй байна. Мөн Гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаанд хүүхэд хамгааллын талаар баримтлах үндсэн чиглэл, арга хэмжээг тогтоосон "Гамшгаас хамгаалах үйл ажиллагаанд Онцгой байдлын асуудал эрхэлсэн байгууллагын хүүхэд хамгааллын талаар баримтлах чиглэл" нь одоо хэрэгжиж байгаа гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, хүүхэд хамгааллын баримт бичигтэй уялдаагүй, салбар хоорондын уялдааг хангаагүй байв.

6.Үндэсний болон орон нутгийн түвшний өвөлжилтийн бэлэн байдлыг хангах бодлого, төлөвлөлтийн баримт бичгүүдэд хүүхдэд ээлтэй, хүүхдийн эрхийг хангахад шууд чиглэсэн зорилт, арга хэмжээ хангалтгүй, түүнчлэн хүүхдийн оролцоог хангах асуудал огт тусгагдаагүй байна.

7.Манай улсын хувьд гамшгийн эрсдэлийг бууруулах үйл ажиллагааны хүүхдэд ээлтэй байдлыг ихэвчлэн сургуулийн орчинд, боловсролын үйл ажиллагааны хүрээнд авч үзэж байгаатай холбоотойгоор сургуулийн гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, өвөлжилтийн бэлтгэл бэлэн байдлыг хангах баримт бичигт туссан хүүхдэд ээлтэй, хүүхдийн эрхийг хангахад чиглэсэн арга хэмжээнд хүүхдийн оролцоо эрх харьцангуй өндөр байлаа. Гэвч гамшгийн эрсдэлийг бууруулахад хүүхэд, эмэгтэйчүүдийн оролцоог хангах боломжийг бүрдүүлж өгсөн сургуулийн гамшгийн эрсдэлийн үнэлгээ хийх аргачлал, олон нийтийн оролцоотой гамшгийн эрсдэлийн үнэлгээ хийх аргачлалууд нь эрх бүхий байгууллагаар батлагдаагүй, зөвлөмжийн чанартай байна.

8.Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, өвөлжилтийн бэлэн байдлыг хангах хууль тогтоомж, бодлогын баримт бичгийн хүүхдэд ээлтэй, хүүхдийн эрхийг хангахад шууд чиглэсэн заалтуудын хүрээнд хамгийн чухал оролцогч талууд нь боловсролын байгууллага, засаг дарга байна. Энэ нь Засаг даргад болон сургуулийн удирдлагад хүүхэд хамгааллын чиглэлээр мэргэжил,

аргазүйн дэмжлэг үзүүлэх хүүхэд хамгааллын ажилтан, нийгмийн ажилтны гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, өвөлжилтийн бэлэн байдлыг хангах мэдлэг, чадварыг нэмэгдүүлэх хэрэгцээ, шаардлага байгааг харуулж байна.

9. Хүүхэд хамгааллын тухай хуулийн 2 дугаар бүлэгт хүүхдийг 5 орчинд хамгаалагдах ёстой гэж заасан бөгөөд гамшгаас хамгаалах асуудал нь гэр бүл, боловсролын салбар болон нийтийн эзэмшлийн газар, олон нийтийн арга хэмжээ гэсэн 3 орчин дахь хүүхэд хамгаалалд хамаарна. Манай улсын хувьд бодлого, эрхзүйн баримт бичгүүдэд байгаа хүүхдэд ээлтэй, хүүхдийн эрхийг хангахад шууд чиглэсэн зохицуулалтаас харахад боловсролын салбар дахь хүүхэд хамгаалал зохих хэмжээнд хэрэгжиж, гэр бүл болон олон нийтийн арга хэмжээний хүрээний хүүхэд хамгаалал харьцангуй сул байна.

Санал

Судалгааны ажлын үр дүн, түүнд хийсэн дүгнэлтэд тулгуурлан гамшгийн эрсдэлийн удирдлагын хууль тогтоомжийн хүүхдэд ээлтэй байдалд хийсэн шинжилгээнээс дараах саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. Монгол Улсын хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, бэлэн байдлыг хангах төлөвлөлтийн эрхзүйн баримт бичиг нь хүүхэд, эмэгтэйчүүдэд ээлтэй байдал хангалтгүй, учирч болох эрсдэлийг бууруулахад чиглэгдээгүй байгаа учраас салбарын хууль, тогтоомжид тусгах.

2. Аливаа гамшиг, осолд хүүхэд, эмэгтэйчүүд нь нийтийн эзэмшлийн орон зайд ихэвчлэн өртдөг тул эдгээр орчныг хүүхэд, эмэгтэйчүүдэд ээлтэй, эсэн мэнд амьдрах эрхийг хангахад чиглэсэн байх аюулгүй болгох арга хэмжээ авах.

3. Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийг хангахад чиглэсэн урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичигт хүүхдэд ээлтэй гамшгийн эрсдэлийг бууруулах зорилт арга хэмжээ огт туссагүй байгааг харгалзан нэмэлт өөрчлөлтийг оруулан тусгаж, гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, бэлэн байдлыг хангах урт хугацааны бодлого, чиглэлтэй болох зэрэг асуудлыг шийдвэрлэх саналтай байна.

Ашигласан материал

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль (1992)
2. Галын аюулгүй байдлын тухай хууль (2015)
3. Гамшгаас хамгаалах тухай хууль (2017)
4. Монголын Улаан загалмай нийгэмлэгийн эрх зүйн байдлын тухай хууль (2016)
5. Улсын нөөцийн тухай хууль (2007)
6. Үндэсний аюулгүй байдлын тухай хууль (2002)
7. Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал (УИХ-ын тогтоол №48, 2010)
8. Гамшгийн эрсдэлийг олон нийтийн оролцоотой бууруулах үндэсний хөтөлбөр (МУЗГ-ын тогтоол №303, 2015)
9. Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах Сендайн үйл ажиллагааны хүрээг Монгол Улсад хэрэгжүүлэх дунд хугацааны стратеги (МУЗГ-ын тогтоол №355, 2017)
10. "Алсын хараа-2050" Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого (МУЗГ-ийн тогтоол №52, 2020)
11. "Гамшгийн аюулаас хүн ам, эд хөрөнгө, мал амьтныг урьдчилан сэргийлэх, аврах, хор уршгийг арилгах, хойшлуулшгүй сэргээн босгох арга хэмжээний төлөвлөгөө" (МУЗГ-ын тогтоол №416, 2015)

ГАМШГИЙН АЮУЛЫН ТУХАЙ ЗАРЛАН МЭДЭЭЛЛИЙН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНД ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭ

ACCESS TO DISASTER ANNOUNCEMENTS

Ц.Ганчимэг

ДХИС-ийн Онцгой байдлын сургуулийн Гамшгаас хамгаалах албаны тэнхимийн профессор, доктор, дэд хурандаа

Ganchimeg Ts.

Professor of the Disaster protection department of the Disaster emergency management school of UIA, Ph.D, lieutenant colonel

Х.Чүлтэмсүрэн

ДХИС-ийн Онцгой байдлын сургуулийн магистрант, ахмад

Chultemsuren Kh.

Master's student at the Emergency management school of UIA, captain

Хураангуй: Гамшгийн аюулыг зарлан мэдээллийн үйл ажиллагаа нь үр дүнтэй, шуурхай, хүртээмжтэй байх тусам, хүний амь нас, эд хөрөнгийг аварч, улс орны эдийн засаг, хүн амын эрүүл мэндийг хамгаалж, томоохон аюулаас урьдчилан сэргийлэх боломж үүсдэг.

Энэхүү эрдэм шинжилгээний өгүүлэл нь Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн Хойд бүсийн Орхон, Архангай, Булган, Дархан-Уул, Төв, Хөвсгөл, Сэлэнгэ аймгийн Онцгой байдлын газрын алба хаагчдаас нийт 295 оролцогчийг хамруулан гамшгийн аюулын тухай зарлан мэдээллийн үйл ажиллагаанд нөлөөлөх хүчин зүйлийн шинжилгээг хийсэн.

Abstract: The faster, faster, and more accessible the information about disaster risk is, the more people's lives and property will be saved, the country's economy and population's health will be protected, and major threats will be prevented.

In this research article, a total of 295 people from the Emergency Department of Orkhon, Arkhangai, Bulgan, Darkhan-Uul, Tuv, Khuvsgul, and Selenge provinces in the northern region of Mongolia were involved, and the factors affecting disaster notification operations were analyzed.

Түлхүүр үгс: Үйл ажиллагаа, зарлан мэдээлэл, дуут дохио

Key words: Access, announcements and siren

Үндсэн хэсэг:

Дэлхий дээр магнитуд нь 3.5-аас их ($M > 3.5$) буюу мэдрэгдэм хүчтэй газар хөдлөлт жилд дунджаар 13.000 орчим тохиолддогос 100 гаруй нь их хэмжээний хохирол дагуулдаг байна¹. Манай орны нутаг дэвсгэрт 2023 онд 570 удаагийн газар хөдлөлтийн чичирхийлэл бүртгэгдсэн². Жайка олон улсын байгууллагаас 2014 онд Улаанбаатар хотын газар хөдлөлтийн эрсдэлийг үнэлж 6.6-7.6 магнитудын газар хөдлөлт болоход хамгийн багадаа барилга байгууламжийн 22-50 хувь нь нурах, эвдэрч сүйдэх, хүн амын 30-60 хувь нэрвэгдэх магадлалтай гэсэн судалгааг гаргасан байдаг.³

Сендайн үйл ажиллагааны хүрээ" баримт бичигт Газар хөдлөлтийн гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, эрсдэлийг бууруулах ялангуяа гамшгийн аюулыг зарлан мэдээлэх тогтолцоог бүрдүүлэх, өргөтгөн сайжруулах талаар дараах арга хэмжээг хэрэгжүүлэх талаар тусгасан байдаг. Үүнд:

- Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах "Бүх төрлийн гамшгийн аюулыг эрт зарлан мэдээлэх систем, гамшгийн эрсдэлийн мэдээлэл, үнэлгээг иргэд олон нийтэд хүртээмжтэйгээр хүргэх боломжийг 2030 он гэхэд бодитоор нэмэгдүүлэх",

- "Хүн төвтэй, аюулын төрлүүдийг олон салбараар урьдчилан мэдээлэх эрт зарлан мэдээллийн систем, гамшгийн эрсдэлийн болон онцгой байдлын үеийн харилцаа холбооны механизм, олон

¹www.earthquake.usgs.gov/mn

²www.1212.mn.

³Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах Сендайн үйл ажиллагааны хүрээг Монгол Улсад хэрэгжүүлэх

дунд хугацааны стратеги (МУЗГ-ын тогтоол №355, 2017)

нийтийн мэдээллийн технологи, аюулыг хянах харилцаа холбооны системд хөрөнгө оруулах, хөгжүүлэх, ажиллуулах, бэхжүүлэх” талаар тусгажээ.⁴

Мөн түүнчлэн Гамшгаас хамгаалах тухай хуульд гамшгийн зарлан мэдээллийг хүн амд шуурхай, хүртээмжтэй хүргэх, гамшиг, гамшгийн онцгой нөхцөл байдал, түүний эсрэг авч хэрэгжүүлэх хариу арга хэмжээний талаар зарлах, хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр олон нийтэд тогтмол, шуурхай, хүртээмжтэй, дэлгэрэнгүй мэдээлэх, зарлан мэдээллийн үйл ажиллагааг шуурхай зохион байгуулах талаар зүйл заалтад тодорхой тусгасан.

Харин Монгол Улсын “Гамшгийн аюулыг зарлан мэдээлэх үйл ажиллагаа” MNS 6980:2022 стандартад зарлан мэдээлэл дамжуулах үйл ажиллагааг “*аюулын дүн шинжилгээ хийх хэсгээс хүлээн авсан нотолгоонд суурилсан мэдээлэлд үндэслэн эрсдэлтэй нөхцөлд байгаа хүмүүст шаардлагатай мэдээллийг хүргэх үйл ажиллагаа*” тодорхойлсон байдаг.

Онцгой байдлын байгууллагын хэмжээнд гамшгийн аюулын тухай зарлан мэдээллийн дохио дамжуулах журам, гамшгийн аюулыг зарлан мэдээлэх үйл ажиллагаа стандарт MNS 6980:2022, гамшгийн аюулыг зарлан мэдээлэх заавар зэрэг эрх зүйн баримт бичгийг хүрээнд гамшгийн аюулыг зарлан мэдээлэх үйл ажиллагааг явуулж байна.

Гамшгийн аюулыг зарлан мэдээллийн үйл ажиллагаа нь үр дүнтэй, шуурхай, хүртээмжтэй байх тусам хүний амь нас, эд хөрөнгийг аварч, улс орны эдийн засаг, хүн амын эрүүл мэндийг хамгаалж, томоохон аюулаас урьдчилан сэргийлэх боломжтой байдаг.

Гамшиг, гамшгийн онцгой нөхцөл байдал, түүний эсрэг авч хэрэгжүүлэх хариу арга хэмжээний талаар зарлах, хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр олон нийтэд тогтмол, шуурхай, хүртээмжтэй, дэлгэрэнгүй мэдээлэх шаардлага байна.

Монгол Улсын Үндсэн хуульд Монгол Улсын иргэн Эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах, орчны бохирдол, байгалийн тэнцэл алдагдахаас хамгаалуулах эрхтэй⁵

гэж заасан учир гамшгаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааг зохион байгуулах нь төрийн хамгийн чухал үүргийн нэг мөн юм.

Судалгааны арга зүй: Судалгааны арга зүйн хувьд судалгааны таамаглал, загварыг бүтцийн тэгшитгэлийн загварт суурилсан Smart PLS 4.1.0.1 программыг ашигласан ба PLS-SEM нь хувьсагч хоорондын таамаглалыг харуулах, загварчлалыг тооцоолоход хамгийн чухал шинжилгээний арга юм. Судалгаанд дэвшүүлсэн таамаглалыг шалгахдаа хэмжил зүйн болон бүтцийн загварын шинжилгээний аргуудыг хэрэглэсэн.

Судалгааны үр дүнгийн боловсруулалт: Судалгаанд Онцгой байдлын байгууллагын нь Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийн Хойд бүсийн Орхон, Архангай, Булган, Дархан-Уул, Төв, Хөвсгөл, Сэлэнгэ аймгаас Онцгой байдлын газрын 295 алба хаагчдаас нас, хүйс, мөн ажилласан жил зэрэг мэдээллийг тусгасан бөгөөд судалгаанд оролцогчдын 82.4% нь эрэгтэй, 17.6% нь эмэгтэй байна.

Насны ялгааг авч үзвэл 18-24 насныхан 20.3%, 25-31 насныхан 32.5%, 32-38 насныхан 27.8%, 39-45 насныхан 15.6%, 46-52 насныхан 3.1%, 53 дээш насныхан 0.7% эзэлж байна.

Ажилласан жилийг авч үзвэл 0-5 жил ажилласан нь 39%, 6-10 жил ажилласан хүмүүс 23.7%, 11-15 жил ажилласан нь 16.9%, 15-20 жил ажилласан нь 15.6%, 21-25 жил ажилласан нь 3.7%, 25-аас дээш жил ажилласан нь 1% байна.

Судалгаанд асуулгын аргыг ашигласан бөгөөд мэдээлэл цуглуулахын тулд юуны түрүүнд Хойд бүсийн Онцгой байдлын байгууллагын алба хаагчдын ажлын мэдлэг, хэрэгцээ ажиллах чадвар, оролцоо зэрэг үзүүлэлтүүдийн хоорондын хамаарлыг илрүүлэх дэлгэрэнгүй асуулга бэлтгэсэн.

Мэдээлэл цуглуулсны дараа өгөгдөлд дүн шинжилгээ хийхийн тулд үл хамаарагч хувьсагч (Y) ба хамааралтай хувьсагч (X) хувьсагчдыг тодорхойлсон. Бие даасан хувьсагч нь мэдлэг, хэрэгцээ ажиллах чадвар, оролцоо гэсэн бүлгүүдээр тус бүр 5 асуултыг харин хамаарах хувьсагчаар ажилтны ажлын гүйцэтгэлийг үнэлэх 5 нийт 20 асуултыг тодорхойлов.

Өгөгдөлд чанарын судалгааны SMART PLS-4.1.0.1 программыг ашиглан хэмжил зүйн, хамаарал, хүчин зүйл, замын шинжилгээ хийн үр дүнг боловсруулан

⁴Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах Сендайн үйл ажиллагааны хүрээг Монгол Улсад хэрэгжүүлэх дунд хугацааны стратеги (МУЗГ-ын тогтоол №355, 2017)

⁵Монгол Улсын Үндсэн хууль (1992)

шинжилгээ хийсэн. Асуулгын судалгааг цаасан болон цахим хэлбэрээр явуулсан бөгөөд 295 оролцогчдоос 295 шаардлага хангах хариулт ирсэн.

Дундаж квадрат үлдэгдэл (RMSR) нь ковариацийн үлдэгдлийн дундаж үнэмлэхүй утгын хэмжүүр боловч түүврийн ковариацийн матриц болон таамагласан ковариацийн матрицыг хоёулыг нь корреляцийн матриц болгон хувиргахад үндэслэсэн стандартчилагдсан язгуур квадрат үлдэгдэл (SRMR) юм.

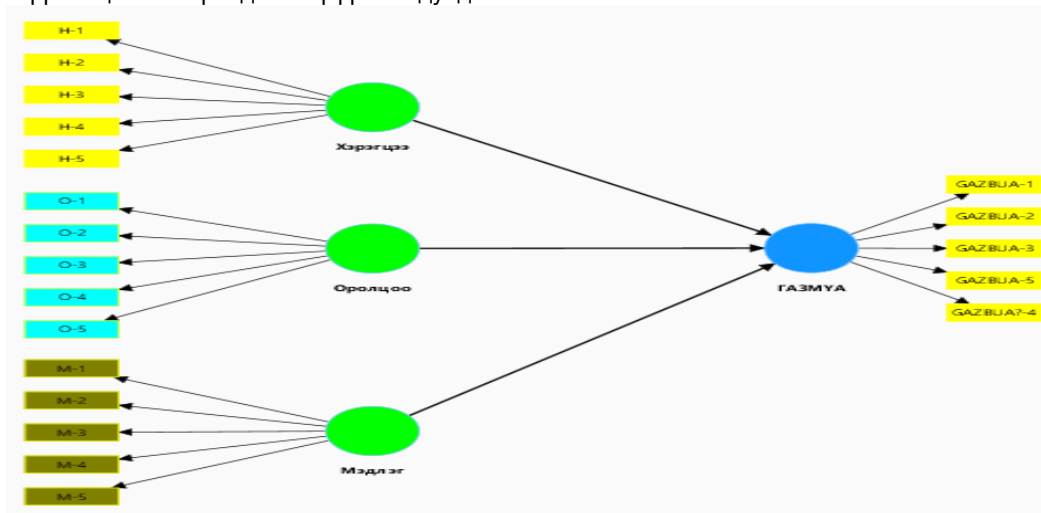
SRMR нь ажиглагдсан корреляци ба загварын далд корреляцийн матрицын ялгаа гэж тодорхойлогддог. Тиймээс энэ нь ажиглагдсан болон хүлээгдэж буй корреляцийн хоорондын зөрүүгийн дундаж

хэмжээг (загвар) тохирох шалгуурын үнэмлэхүй хэмжигдэхүүн болгон үнэлэх боломжийг олгодог.

Загварыг үнэлэх, таамаглалыг шалгахын тулд хамгийн бага квадратын аргыг ашиглав. PLS замын загвар нь хоёр систем шугаман тэгшитгэлээс бүрдэнэ. Үүнд:

- Гадаад загвар (хэмжилтийн загвар) далд хувьсагч болон түүний ажиглагдсан эсвэл илэрхий хувьсагч хоорондын хамаарлыг тодорхойлдог.

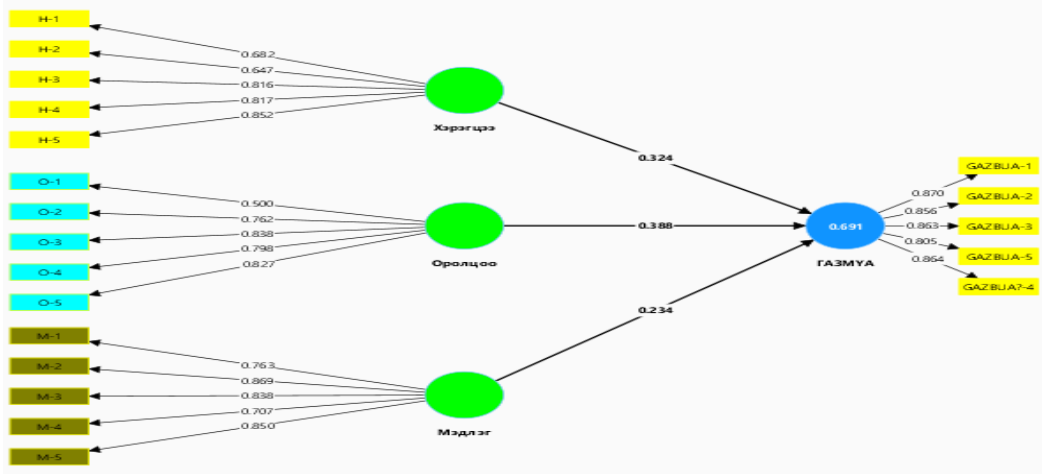
- Дотоод загвар (бүтцийн загвар) ажиглагдаагүй эсвэл далд хувьсагчийн хоорондын хамаарлыг тодорхойлдог.

Зураг 1. Онолын загвар-Онолын загварыг дараах байдлаар томъёолов.

AVE нь 0-ээс 1 хооронд хэлбэлздэг бөгөөд энэ нь далд хувьсагчаас үүдэлтэй нийт хэлбэлзлийн харьцааг илэрхийлдэг. Өмнө нь танилцуулсан логикийг ашиглавал, 0.5 буюу түүнээс дээш AVE нь нийлсэн хүчин төгөлдөр байдлыг илтгэнэ, учир нь далд бүтэц нь ажиглагдсан хувьсагчдын дисперсийн 50 ба түүнээс дээш хувийг эзэлж байна гэсэн үг юм. Хэрэв кронбах

альфа буюу AVE /найджвартай байдал/ нь далд хувьсагчдын багц үзүүлэлт хоорондоо хэрхэн уялдаатай байгааг илэрхийлнэ. Найджвартай байдлын үнэлгээний хувьд 0-0.9 маш хангалттай сайн, 0.9-0.8 хангалттай сайн, 0.8-0.7 сайн, 0.7-0.6 хангалттай, 0.6-0.5 хүлээн зөвшөөрөгдөх хэмжээнд хүрсэн, 0.5 доош хүлээн зөвшөөрөгдөх хэмжээнд хүрээгүй гэж үзнэ.

Зураг 2. Сургалтын үр дүн, гүйцэтгэлийн хүчин зүйлийн шинжилгээний үр дүн

Хэмжилзүйн шинжилгээний үр дүн нь судалгааны үр дүнг боловсруулах, харьцуулан шинжлэх, бататгах, дүгнэх хэсэг юм. Уг шинжилгээгээр далд хувьсагч

бүр гамшгийн аюулын тухай зарлан мэдээллийн үйл ажиллагааны үр дүнд хэрхэн нөлөөлж байгааг харуулах ба, хүчин зүйл тус бүрийн үр дүнг гаргасан болно

Д/д	Хүчин зүйлс	Найдвартай байдлын утга	Cronbach's alpha	CR	AVE
1	X-1	0.682	0.825	0.876	0.588
2	X-2	0.647			
3	X-3	0.816			
4	X-4	0.817			
5	X-5	0.852			
6	M-1	0.763	0.866	0.903	0.652
7	M-2	0.869			
8	M-3	0.838			
9	M-4	0.707			
10	M-5	0.850			
11	O-1	0.500	0.805	0.866	0.571
12	O-2	0.762			
13	O-3	0.838			
14	O-4	0.798			
15	O-5	0.827			
16	ГАЗМҮА-1	0.870	0.905	0.930	0.726
17	ГАЗМҮА-2	0.856			
18	ГАЗМҮА-3	0.863			
19	ГАЗМҮА-4	0.864			
20	ГАЗМҮА-5	0.805			

Хүснэгт 1. Сургалтын үр дүн, гүйцэтгэлийн хувьсагчийн шинжилгээ

Тайлбар:Х-гамшгийн аюулын тухай зарлан мэдээллийн үйл ажиллагааны хэрэгцээ, М-гамшгийн аюулын тухай зарлан мэдээллийн үйл ажиллагааны мэдлэг, О-гамшгийн аюулын тухай зарлан мэдээллийн үйл ажиллагааны оролцоо, ГАЗМҮА-гамшгийн аюулын тухай зарлан мэдээллийн үйл ажиллагааны үр дүн, гүйцэтгэл

Хувьсагч	1	2	3	4
ГАЗМҮА	1.000			
Мэдлэг	0.724	1.000		
Оролцоо	0.746	0.701	1.000	
Хэрэгцээ	0.713	0.671	0.597	1.000

Means, standard deviations, cronbach's alpha and correlations among the variables (N=295)

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯᠤ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠭᠤ

Бидний судалгааны ажлын хувьд далд хувьсагчдын хүчин зүйлийн гүйцэтгэл найдвартай байдлын шинжилгээг: сургалтын орчин, сургалтын үйл ажиллагаа, сургалтад оролцогчдын харилцаа, сургалтад оролцогчдын хандлага, сургалтын үр дүн, гүйцэтгэл гэсэн 5 хувьсагчаар шинжлэхэд:

Гамшгийн аюулын тухай зарлан мэдээллийн үйл ажиллагаа хэрэгцээ гэдэг хувьсагчид хүчин зүйлийн хамаарлын шинжилгээ хийхэд кронбах альфа нь **0.825**, найдвартай байдлын утга **0.876** байгаа нь судалгааны ажлын үр дүнг энэ хувьсагч найдвартайгаар баталсан. Далд хувьсагчдын үр дүн **0.647-0.852** хооронд хэлбэлзэж байгаа нь хувьсагчдын хоорондын хамаарлын дундаж утга **0.588** буюу хүлээн зөвшөөрөгдөх хэмжээнд хүрснийг илэрхийлж байна. Гэсэн хэдий ч 5 далд хувьсагчдын үр дүнгээс харвал 1 болон 2 кодтой хувьсагчид нь анхаарал татаж байна. Эдгээр нь хэрэгцээ оролцогчдын онолын сургалт, дадлага, сургууль хийх "шаардлагагүй" гэсэн үнэлгээ өгсөнтэй холбоотой юм.

Гамшгийн аюулын тухай зарлан мэдээллийн үйл ажиллагаа мэдлэг гэдэг хувьсагчид хүчин зүйлийн хамаарлын шинжилгээ хийхэд кронбах альфа нь **0.866**, найдвартай байдлын утга **0.903** байгаа нь судалгааны ажлын үр дүнг энэ хувьсагч найдвартайгаар баталсан. Далд хувьсагчдын үр дүн **0.707-0.869** хооронд хэлбэлзэж байгаа нь хувьсагчдын хоорондын хамаарлын дундаж утга **0.571** буюу хүлээн зөвшөөрөгдөх хэмжээнд хүрснийг илэрхийлж байна.

Гамшгийн аюулын тухай зарлан мэдээллийн үйл ажиллагаа оролцоо гэдэг хувьсагчид хүчин зүйлийн хамаарлын шинжилгээ хийхэд кронбах альфа нь **0.805**, найдвартай байдлын утга **0.866** байгаа нь судалгааны ажлын үр дүнг энэ хувьсагч найдвартайгаар баталсан. Далд хувьсагчдын үр дүн **0.500-0.838** хооронд хэлбэлзэж байгаа нь хувьсагчдын хоорондын хамаарлын дундаж утга **0.571** буюу хүлээн зөвшөөрөгдөх хэмжээнд хүрснийг илэрхийлж байна. Гэсэн хэдий ч 5 далд хувьсагчдын үр дүнгээс харвал 1 кодтой хувьсагчид нь анхаарал татаж байна. Эдгээр нь хэрэгцээ оролцогчдын гамшгийн аюулын тухай зарлан мэдээллийн дадлага сургалтад хэрхэн оролцдог вэ "хангалтгүй" гэсэн үнэлгээ өгсөнтэй холбоотой юм.

Гамшгийн аюулын тухай зарлан мэдээллийн үйл ажиллагаа үр дүн гэдэг хувьсагчид хүчин зүйлийн хамаарлын шинжилгээ хийхэд кронбах альфа нь **0.905**, найдвартай байдлын утга **0.930** байгаа нь судалгааны ажлын үр дүнг энэ хувьсагч найдвартайгаар баталсан. Далд хувьсагчдын үр дүн **0.805-0.870** хооронд хэлбэлзэж байгаа нь хувьсагчдын хоорондын хамаарлын дундаж утга **0.726** буюу хүлээн зөвшөөрөгдөх хэмжээнд хүрснийг илэрхийлж байна.

Дараачийн судалгааны загвар дахь замын шинжилгээгээр гамшгийн аюулын тухай зарлан мэдээллийн үйл ажиллагаа, мэдлэг, оролцоо, хэрэгцээ гэсэн 4 замаар таамаглал дэвшүүлэн батлах оролдлогоор шинжилгээ хийхэд дараах үр дүн гарсан.

№	Таамаглалууд	Дундаж утга	Стандарт хазайлт	Т Статистик	П үнэ цэнэ	Үр дүн
1	Мэдлэг → ГАЗМҮА	2.541	1.000	1.160	0.000	Батлагдсан
2	Оролцоо → ГАЗМҮА	2.298	1.000	1.417	0.000	Батлагдсан
3	Хэрэгцээ → ГАЗМҮА	2.376	1.000	0.966	0.000	Батлагдсан

Хүснэгт 2. Судалгааны загвар дахь замын шинжилгээний үр дүн

Мэдлэг нь гамшгийн аюулын тухай зарлан мэдээллийн үйл ажиллагаанд нөлөөлнө гэсэн таамаглалын үр дүнгийн Т статистик утга 1.160, П үнэ цэнэ 0.000, оролцоо нь гамшгийн аюулын тухай зарлан мэдээллийн үйл ажиллагаанд нөлөөлнө гэсэн таамаглалын үр дүнгийн Т статистик утга 2.298, П үнэ цэнэ 0.000, хэрэгцээ нь гамшгийн аюулын тухай зарлан мэдээллийн үйл ажиллагаанд нөлөөлнө

гэсэн таамаглалын үр дүнгийн Т статистик утга 3.249, П үнэ цэнэ 2.376 утгатай гарч таамаглал батлагдлаа.

Дүгнэлт

Бид энэхүү судалгааны ажлаараа гамшгийн аюулын тухай зарлан мэдээллийн үйл ажиллагаанд нөлөөлөх хүчин зүйлийн шинжилгээг хэрэгцээ, мэдлэг, оролцоо гэсэн бүлэг асуумжийн хүрээнд хийж, судалгааны үр дүнг харахад

гамшгийн аюулын тухай зарлан мэдээллийн үйл ажиллагаанд нөлөөлөх хүчин зүйлийн нэг болох хэрэгцээ гэдэг хувьсагчид хүчин зүйлийн хамаарлын шинжилгээ хийхэд 5 далд хувьсагчдын үр дүн 1 болон 2 кодтой хувьсагчид буюу оролцогчдын онолын сургалт, дадлага, сургууль хийх нь "шаардлагагүй" гэж гарсан.

Харин гамшгийн аюулын тухай зарлан мэдээллийн үйл ажиллагаанд оролцогчдын мэдлэгийн хүчин зүйлийн хамаарлын шинжилгээг хийхэд далд хувьсагчдын үр дүн 0.707-0.869 хооронд хэлбэлзэж байгаа нь хувьсагчдын хоорондын хамаарлын дундаж утга 0.571 буюу хүлээн зөвшөөрөгдөх хэмжээнд хүрснийг илэрхийлж байгаа үр дүн гарсан.

Гамшгийн аюулын тухай зарлан мэдээллийн үйл ажиллагаанд оролцогчдын оролцооны хүчин зүйлийн шинжилгээгээр 5 далд хувьсагчдын үр дүнгээс харвал 1 кодтой хувьсагч буюу гамшгийн аюулын тухай зарлан мэдээллийн дадлага сургалтад хэрхэн оролцдог вэ? гэсэн асуумжид "хангалтгүй" гэсэн үнэлгээ өгсөн нь нөлөөлж байсан.

Эцсийн үр дүн буюу замын шинжилгээгээр Мэдлэг нь гамшгийн аюулын тухай зарлан мэдээллийн үйл ажиллагаанд нөлөөлнө, хэрэгцээ нь гамшгийн аюулын тухай зарлан мэдээллийн үйл ажиллагаанд нөлөөлнө гэсэн таамаглалын үр дүн Т статистик утга

3.249, П үнэ цэнэ 2.376 утгаар тус тус батлагдсан.

Санал

Гамшгийн аюулыг зарлан мэдээллийн үйл ажиллагааг сайжруулах талаар дараах үйл ажиллагааг санал болгож байна. Үүнд:

- Онцгой байдлын алба хаагчдад болон иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх албан хаагчдын өөрийгөө хөгжүүлэх, ажиллах үр чадвар сайжруулах;

- Улсын болон орон нутгийн хэмжээнд дуут дохиоллын цамхгийн тоог нэмэгдүүлэх, техник тоног төхөөрөмжийн шинэчлэлт хийж сайжруулах;

- Өндөр хөгжилтэй улс орнуудын ашиглаж буй дуут дохиоллын цамхгийн техник, технологийг нэвтрүүлэх;

- Гамшгийн аюулыг зарлан мэдээллийг мэдээллийн үйл ажиллагаанд сайн дурынхны оролцоог нэмэгдүүлэх;

Ашигласан материал

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль (1992)
2. Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах Сендайн үйл ажиллагааны хүрээг Монгол Улсад хэрэгжүүлэх дунд хугацааны стратеги (МУЗГ-ын тогтоол №355, 2017)
3. Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах Сендайн үйл ажиллагааны хүрээг Монгол Улсад хэрэгжүүлэх дунд хугацааны стратеги (МУЗГ-ын тогтоол №355, 2017)
4. www.earthquake.usgs.gov/mn
5. Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан www.1212.mn.

МОНГОЛЫН
Дотоод Асуудалын
Төрийн Газар

ХУДАЛДАА ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ БАРИЛГА, БАЙГУУЛАМЖИЙН ХИЙЦ БҮТЭЭЦИЙН ГАЛЫН АЮУЛЫН ҮЗҮҮЛЭЛТЭД ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS OF THE FIRE HAZARD INDICATORS OF COMMERCIAL BUILDINGS AND STRUCTURES

Т.Очирбадам

ДХИС-ийн Онцгой байдлын сургуулийн магистрант, ахлах дэслэгч

Ochirbadam T.

Master's student at the Emergency management school of UIA, senior lieutenant

Хураангуй: Монгол Улсад барилга байгууламжийн галын аюулгүй байдлын шаардлагыг тусгасан 50 гаруй хууль эрх зүйн баримт бичиг байгаагаас барилгын материалын галын аюулгүй байдлын талаарх асуудлыг “Барилгын тухай хууль”, “Галын аюулгүй байдлын тухай хууль”, Гал түймэр унтраах дүрэм, барилга байгууламжийн галын аюулгүй байдлын норм ба дүрмүүд зэрэг хууль эрх зүйн баримт бичгүүдээр зохицуулдаг байна.

Иймд энэхүү эрдэм шинжилгээний өгүүлэлд “Шинэ Сандэй” худалдааны төвийн жишээн дээр барилга, байгууламжийн хийц бүтээцийн галын аюулын үзүүлэлтийг шинжлэв.

Abstract: In Mongolia, there are more than 50 legal documents that meet the requirements for building fire safety, such as "Construction Law," "Law on Fire Safety," fire safety regulations is regulated by legal documents such as the facility's fire safety bill and rules.

Therefore, in this research paper, on the example of the "New Sunday" shopping center, the fire hazard indicators of buildings and structures are analyzed.

Түлхүүр үгс: Барилга, гал түймэр, барилгын бүтээц, тархалт, гал тэсвэршилт, шатлага

Key words: Construction, fire, building construction, distribution, fire resistance, combustion.

Үндсэн хэсэг

Худалдаа үйлчилгээний барилга байгууламж нь олон давхар, өвөрмөц шийдэлтэй, хүн ам ихээр цуглардаг, олон түрээслэгч худалдаа эрхэлдэг, гал түймэрт шатах материалын ачаалал ихтэй, шаталтыг дэмжих материал их байдаг ба гал түймэр гарсан тохиолдолд маш хурдан тархан дэлгэрч, гал түймрийн аюулд олон хүн өртөх, их хэмжээний хохирол учрах магадлалтай, гал унтраах үйл ажиллагаа явуулахад хүндрэл учирдаг зэрэг онцлогтой юм¹.

Худалдаа үйлчилгээний барилга байгууламжууд нь гал даах II-III зэрэглэлд хамаарах хийц бүтээцтэй, гал түймэр гарсан үед шаталт тархах шугаман хурд нь бараа материалын төрөл, хураалт, шатамхай чанараас шалтгаална. “Шинэ-Сандэй” худалдааны төвийн барилга нь галд тэсвэршилтийн хувьд авч үзвэл III зэрэгт хамаарна. Нэхмэл, сүлжмэл бараа шатах

хурд нь 0,3-0,4 м/мин, цаасан хайрцаг, савтай материалын шатах хурд нь 2-4 м/мин хүрдэг.

Гал түймрийн тархалт нь барилгын материалын шинж чанараасаа шалтгаалан шугаман хурд нь дулааны өсөн нэмэгдэлтээр илэрхийлэгддэг болно.

Гал авалцан асах үед барилга байшин, өрөө тасалгааны дотор байгаа хүмүүст аюул учруулах дараах хүчин зүйлүүд байдаг.

- Хорт утаа,
- Галын дөл,
- Хурдан хугацаанд өсөж байгаа

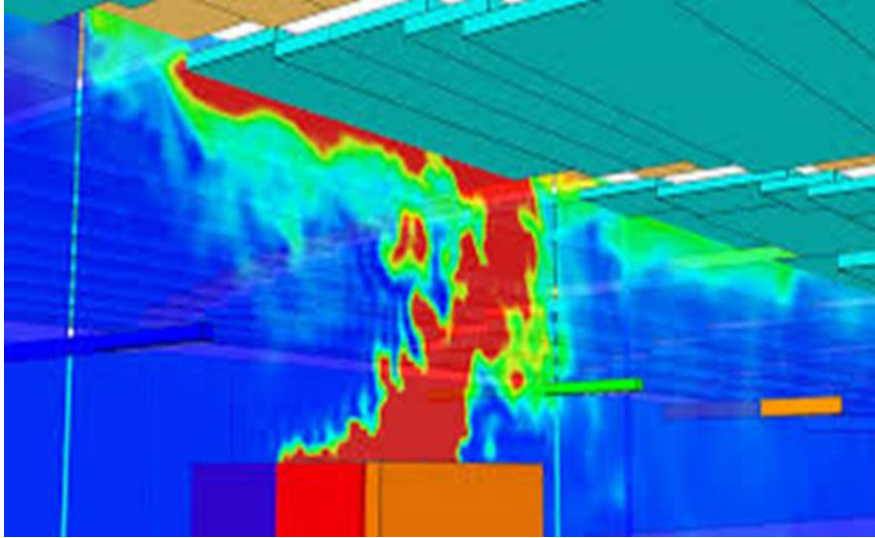
дулааны хэм гэх мэт.

Эдгээр хүчин зүйлүүдийн аюултай шинж чанар нь барилгын материалын орц найрлагатай холбоотой байдаг. Тухайлбал, хурдан шатдаг буюу шатамхай материалын улмаас гал түймрийн тархалтын хурд их байх бөгөөд шаталтын талбайг богино хугацаанд нэмэгдүүлэх аюултай байдаг.

¹Отгонзаяа, Б. Худалдаа үйлчилгээний барилга, байгууламжийн гал түймрийн аюулыг бууруулах арга зам. Магистрын судалгааны ажил. УБ., 2018

Хэрэв шатаж буй материалын дулаан тусгаарлах чадвар нь өндөр байх тусам байр саванд гарсан гал түймэрт, хүмүүс түлэгдэж, гэмтэж бэртэх, үхэлд хүргэх аюул нь бага байна.

Барилга доторх галын тархалт

Зураг 1. Барилга доторх гал түймрийн тархалт

Судалгаанд жишээ болгон авч үзэж буй объектын байршил, зураг төсөл, хийц бүтээцийн галын аюулгүй байдлын үзүүлэлтэд дараах байдлаар шинжилгээ хийлээ.

Судалгааны объект нь Улаанбаатар хотын Баянгол дүүргийн 29-р хорооны нутаг дэвсгэрт орших “Шинэ Сандэй” худалдаа үйлчилгээний төв бөгөөд нийт 18000 м² талбайтай 2020 оны 06 дугаар сард ашиглалтад орсон 8 давхар бүхий байгууламж юм. Хойд талдаа асфальтан

замын 80, урд талдаа 500 орчим автомашины зогсоолыг шийдэж өгсөн байна.

Нийслэл хотын Б бүс буюу Баянгол дүүргийн 20 дугаар хорооны нутаг дэвсгэрт байрлалтай “Шинэ Сандэй” худалдаа үйлчилгээний төв нь хойд талаараа төв зам, зүүн талаараа “Хархорин худалдааны төв”, баруун талаараа “Энержитех Эрчим технологийн төв”, “Инкубатор худалдааны төв” урд талаараа автомашины зогсоол болон төмөр замын дунд байрлаж байна.

Зураг 2. “Шинэ Сандэй” худалдааны төвийн гаднах байдал

Зураг 3. “Шинэ Сандэй” худалдааны төвийн доторх байдал

Дотоод Аюулгүй Байдлын Яаман

Тус төвийн барилгын бүтээцийн ажлын зургийг барилгын зураг төслийн архитектурын даалгаврыг үндэслэн боловсруулсан байна. Зураг төсөлд барилгын хийц бүтээцийг төлөвлөхдөө дараах нөхцөлүүдийг ашиглажээ. Үүнд:

1. Байгаль цаг уурын нөхцөл ²

- Цасны ачаалал – 50кг/м²
- Салхины ачаа – 42кг/м²
- Газар чичирхийллийн эрчим – өбө 8

балл

- Гадна агаарын тооцооны температур – 30,5^оc

2. Барилгын хийц бүтээцийн галын аюулын үзүүлэлтийн нормчлолд

Барилгын норматив баримт бичгийн тогтоол буюу БНБД 21-01-02. Барилга байгууламжийн галын аюулгүй байдал, ³MNS.0012-013:19918 Барилга байгууламжийн гал унтраах автомат төхөөрөмж дохиоллын хэрэгслийг төлөвлөхдөө дээрх стандарт, нормыг үндэслэн /БНБД 21-04-05/ ⁴Худалдаа үйлчилгээний барилга байгууламжийг төлөвлөсөн байна.

3. Хийц бүтээцийн шийдэл

Тус барилга нь 8 давхар худалдааны төвийн барилга бөгөөд зоорины давхар болон техникийн давхартай, барилгын даацын үндсэн бүтээц нь төмөр бетон каркасны рамтай.

Тус худалдааны төвийн барилгын үндсэн хийцүүд нь цутгамал төмөр бетон бүтээцтэй шат, шатны тавцан, ханын хэв харшмал бэхлэх авах, ачаалах зэрэгт БНБД 52-02-05-ийн холбогдох шаардлагуудыг баримталсан байдлаар тусгагдсан. Түүнчлэн барилгын бусад хийц бүтээцийг дараах байдлаар шийдсэн байна. Үүнд:

- “Шинэ Сандэй” “Би-Эс Ай Ди прогресс” ХХК-ний худалдаа үйлчилгээний барилга байгууламж нь төмөр бетон цутгамал, шилэн хөвөнгөөр дулаалж, нимгэн төмрөөр өнгөлсөн фасадтай.

- Бетонон дээвэртэй, хавтгай хар цаасан хучилттай.

- Бетон цутгамал, пялтан өнгөлгөөтэй шалтай.

- Төвийн цэвэр, бохирын шугамд иж бүрэн холбогдсон

- Гал тэсвэршилтийн 3-р зэрэгтэй.

- Газар хөдлөлтийн 8 баллыг тэсвэрлэхээр төлөвлөгдсөн

- Дулаан тусгаарлалт сайт нь 2 давхар шилэн паркет бүхий төмөр хүрээ бүхий цонхтой \энд MNS 5830:2008, MNS 5802:2007, MNS5874:2008, MNS4753:1999 стандартуудыг хангасан байх нь маш чухал\

- төмөр болон, төмрийн рамтай шилэн хаалгануудтай

- өнгө шавраар өнгөлж, замаск, эмульс хэрэглэсэн дотор засалтай

- Барилгын ханын дулаалгад хэрэглэх материал нь MNS1247,1998 стандартад нийцсэн байна.

4. Гал түймэр унтраах усан хангамж болон галын дохиоллын системийн шийдэл

Төвлөрсөн төвийн усан хангамжтай даралт нэмэгдүүлэх өөрийн насос станцтай гал эсэргүүцэх дотор усан хангамжийн системээр тоноглогдож, дулаан мэдрэгч болон галын крант суурилуулсан байна.

5. Аюулгүйн зам, гарцын шийдэл

Тус худалдаа үйлчилгээний төвийн барилгын галын аюулгүйн гарцыг зураг төсөлд тусгагдахдаа барилгын төмөр бетон шатны маршийг цутгахын өмнө шат эхлэх гаргалгаануудыг хийсэн. Шатыг холбогдох хийц элементүүдтэй хамт цутгасан. Тухайн давхрын шатыг цутгахдаа дараагийн давхрын шатны нийт уртын ¼ хүртэл хэв хийж хамт цутгасан.

Худалдаа үйлчилгээний төвийн доторх барилгын хийцэл нь зурагт тусгагдсаны дагуу хийгдсэн боловч танхим дахь лангууны хуваалтыг галын аюулгүйн шаардлагад нийцсэн материалаар хийгдээгүй байна. Иймд гал түймрийн үед гал маш богино хугацаанд тархаж гал тархан дэлгэрэх өндөр магадлалтай.

“Шинэ Сандэй” худалдаа үйлчилгээний төвийн барилгын хийц бүтээцийн галын аюулын ангиллыг нормчлон үзэхэд:

Барилга байгууламжийн үүргийн галын аюулын анги нь ф,3.1 ангилалд хамаарна.

✓Үүргийн галын аюулын ф,3.1 ангид хамаарагдах барилга байгууламжийн гал түймрийн эрсдэлийн1–р зэргийн барилга байгууламж болно.

² Сандэй худалдааны төвийн барилгын зураг.

³Барилга байгууламжийн галын аюулгүй байдал. БНБД 21-01-02

⁴Барилга байгууламжийн гал унтраах автомат төхөөрөмж, дохиоллын хэрэгсэл. БНБД 21-04-05

✓Худалдаа үйлчилгээний төвийн барилга байгууламжийн, гал тэсвэршилтийн зэрэг нь - III Жич: Ф-функциональной-үүргийн

“Шинэ Сандэй” худалдааны төвийн барилга байгууламжийн гал тэсвэршилтийн, барилгын хийц бүтээц нь гал түймрийн аюултай хүчин зүйлийн нөлөөлөл болох

өндөр дулааны үйлчлэлийг тодорхой хугацаанд тэсвэрлэн нурахгүй, гал түймрийн шатлагийн хурдыг барьж тархаан дэлгэрүүлэхгүй эсэргүүцэх шинж чанартай, барилгын галын аюулын бүтээцийн анги болох C0, C1, C2, C3, ангиллын галын аюулгүй, аюул багатай ангийн материалууд байхыг норм дүрэмтэй нийцэж байна.

Барилгын галын аюулын бүтээцийн анги	Даацын багана гол нуруу	Гадна хананы гадна талаас	Хана, хамар хана, хучилт, адаргүй дээврийн хучилт	Шатны хонгилын хана	Шатны хонгил дахь марш
C1	G1	G2	G1	ГҮ	ГҮ

Хүснэгт 1. “Шинэ Сандэй” худалдааны төвийн барилгын бүтээцийн галын аюулын шинж чанар

Барилгын бүтээцийг галын аюулаар нь:

- Галын аюулгүй- ГҮ

- Бага зэргийн галын аюултай - Г1

- Дунд зэргийн галын аюултай- Г2

- Галын аюултай –Г

Барилга байгууламжийн галаас хамгаалах хаалт ханы, гал тэсвэршилтийн зэрэглэл	Барилгын Даацын элементү үд	Барилгын хийц бүтээцийн гал тэсвэршилтийн хязгаарын доод утга					
		Гадна даацын ханууд	Давхар дундын хучилтууд (үүнд адрын зоорины давхар орно)	Адрын хучилтын элементүүд		Шатны хонгил	
				Хавтгайлзнуут Үүнд дулаалга орно	Татанга, дам нуруу	Дотор хананууд	Шатны тавцан алхмууд
III	R45	E15			RE60	REJ60	R45

Хүснэгт 2. “Шинэ Сандэй” худалдааны төвийн барилга байгууламжийн хийц бүтээцийн гал тэсвэршилтийн зэрэглэл

“Шинэ Сандэй” худалдааны төвийн барилга байгууламжийн бүтээц, бусад элементүүдийн, галын анги, тэсвэршилт

Зураг 4. Барилга, байгууламжийн техникийн шинж чанар

Материалын гал тэсвэршилт буюу галын аюулгүйн шаардлага

Олон улс болон Монгол Улсын БНБД-21-02-02 стандартад тавьж буй

шаардлагаар бол барилгын хийц бүтээцийн гал тэсвэршилтийг тодорхой цаг хугацаанд галын өндөр хэмийг хязгаарлах чадвартай барилгын хийц бүтээц гэсэн шаардлагын

Дотоод Аюулгүйн Байгууллага

дагуу барилгын үндсэн хийц бүтээцийг хийлгэхээр шаарддаг байна.

Тус худалдааны төвийн барилга байгууламжийн зарим нэг барилгын хийц бүтээц нь галын аюулгүйн норм стандартын

шаардлагад нийцэж буй эсэхийг доорх хүснэгтэд өгсөн үзүүлэлтээр харахад шилэн хийцүүд нь нормчлолын бус байгаа нь галын аюулгүйн шаардлагыг хангаагүй гэж үзэв.

	Галын даацын байрлах бүсийн нэр	Галын ачааллын нягтрал мДж/м ² Дундаж утга	Чичиргээний коэффициент	Галын ачааллын нягтрал мДж/м ² Тооцоолсон утга
	Б.2.1.	Худалдаа үйлчилгээний төв		
		400	2,0	800

Хүснэгт 3. галын аюулгүйн норм стандартын шаардлага

Худалдааны төвийн барилга байгууламжийн 1-8 давхрын өрөө тасалгааны хуваалтыг галд тэсвэрийн муутай 80 хувь нь шатамхай хавтан, вампир хуванцар материалаар тусгаарлалт хийсэн, үлдсэн 20 хувь нь шилэн хийцээр хийгдсэн байна. (байгууламжийн доторх гал түймрийн аюулыг өндөрсгөж байна.) Худалдааны төвийн барилга байгууламжийн өрөө тасалгааны шилэн хийцүүд нь сайжруулсан материалтай гэсэн хэдий боловч шилний үйлдвэрлэлийн гарал үүсэл нь тодорхой бус байна.

Европын холбооны улсуудад мөрдөж буй шилэн хаалга, хаалт, хуваалтын гал тэсвэршилтийн зэрэглэлийг тодорхойлоход тавигддаг галын аюулгүйн шаардлага:

Галд тэсвэртэй шилэн тунгалаг хананд тавих шаардлага нь (нэг шилэн хавтгай 25%-ийн шиллээгээтэй) үүнийг хүснэгтэд үзүүлэв. 23 ФЗ тэдгээрийг 2 төрөлд хуваадаг.

Тусгаарлах хананы төрөл	Гал тэсвэршилтийн хязгаар EIW (мин)	Нүх /үүдний хэсэг-хүлээлгийн заал
1	45	2/1
2	15	3/2

Хүснэгт 4. Галд тэсвэртэй шилэн тунгалаг хананд тавих шаардлага

Шилний хэмжээ 25%-айс дээш	Шилэн хаалга, тусгаарлах хананы галд тэсвэртэй шинж чанаруудыг нийт 3 төрөлд хуваадаг байна: Үүнд гал тэсвэрлэх цаг (1-60, 2-30, 3-15 мин.)
Утааны хий нэвтэрдэггүй	EIWS
Утаа, хий нэвчих чадвартай	EIW
Тус тусад нь (Хүснэгт 25): -Үүдний хэсэг- хана хаалга : 2 ба 3-р ангийн гал тэсвэрлэх чадвар- 30 ба 15 минут, -Цахилгаан шатны босоо ам – EI 30, 28 м хүртэлх барилгад – E 30.	

Хүснэгт 5. Шилэн хаалга, тусгаарлах хананы гал тэсвэршилтийн олон улсын үзүүлэлтүүд: EIW, EIWS

Шилэн хаалга, тусгаарлалтын хувь параметруудийг хүснэгтэд үзүүлэв.

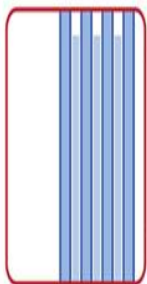
24, 25 ФЗ 123: **илүү үр дүнтэй байж болно:** EI 60, EI 90 ба түүнээс дээш.

Товчлолын тайлбар:

R нь даацын багтаамж юм. Стандартчилагдаагүй боловч шошго агуулж болно.

• E бол бүрэн бүтэн байдлын үзүүлэлт юм;

- I - дулаанаас тусгаарлах чанар;
- W - дулааны цацрагийн эсэргүүцэл;
- S - утаагүй / хийг нэвтрүүлэхгүй байх;

Галын аюулгүйн норм дүрмээр “Шинэ Сандэй” худалдааны төвийн барилгын залан дахьлангуу нь модон материал, вампир, шилэн хийцээр хуваасан байгаа нь тус төвийн галын аюулыг нэмэгдүүлсэн нь хүчин зүйлс болсон байна.

Судалгааны ажлын үр дүн

Худалдаа үйлчилгээний барилга байгууламжийн хийц бүтээцийн галын аюулын үзүүлэлтийн шинжилгээг “Шинэ Сандэй” худалдааны төвийн жишээн дээр хийлээ. Тус шинжилгээгээр дараах үр дүн илэрлээ.

1. Тус худалдаа үйлчилгээний төвийн доторх барилгын хийцэл нь зурагт тусгагдсаны дагуу хийгдсэн боловч танхим дахьлангууны хуваалтыг галын аюулгүйн шаардлагад нийцсэн материалаар хийгээгүй байна. Иймд гал түймрийн үед гал түймэр маш богино хугацаанд тархан дэлгэрэх өндөр магадлалтай байна.

Гал түймрийн тархалтын шугаман хурд нь дулааны өсөн нэмэгдэлтээр илэрхийлэгдэг бөгөөд барилгын материалын шинж чанараас ихээхэн шалтгаалдаг.

2. “Шинэ Сандэй” худалдааны төвийн барилга байгууламжийн үндсэн хийц бүтээц нь гал түймрийн аюултай хүчин зүйлийн нөлөөлөл болох өндөр дулааны үйлчлэлийг тодорхой хугацаанд тэсвэрлэн, нурахгүй гал түймрийн шаталтын хурдыг сааруулах шинж чанартай байгаа нь худалдаа үйлчилгээний барилга, байгууламжийн хийц бүтээцийн галын аюулгүй байдлын норм дүрэмтэй нийцэж байна.

Дүгнэлт

“Шинэ Сандэй” худалдааны төвийн барилга байгууламж нь төмөр бетон цутгамал, шилэн хөвөнгөөр дулаалж, нимгэн төмрөөр өнгөлсөн фасадтай 8 давхар барилга байх бөгөөд зоорины давхар болон техникийн давхартай, барилгын даацын үндсэн бүтээц нь төмөр бетон каркасны рамтай байна. Барилгын гал тэсвэршилтийн 3-р зэрэгт хамаарагдаж байх ба байгууламжийн гал түймрийн эрсдэлийн зэргээрээ 1-р зэрэгт хамаарч байна.

Шинжилгээнээс үзэхэд тус худалдааны төвийн үндсэн хийц бүтээц нь батлагдсан зураг төслийнхөө дагуу буюу БНБД 21-01-02 Барилга байгууламжийн галын аюулгүй байдал, БНБД 21-04-05 Барилга байгууламжийн гал унтраах автомат төхөөрөмж, дохиоллын хэрэгсэл нормд нийцүүлэн хийгдсэн байна.

Харин доторх барилгын хийцэл нь зурагт тусгагдсаны дагуу хийгдсэн боловч танхим дахьлангууны хуваалтыг галын аюулгүйн шаардлагад нийцсэн материалаар хийгээгүй байна. Иймд гал түймрийн үед гал маш богино хугацаанд тархан дэлгэрэх өндөр магадлалтай байна.

Санал

“Шинэ Сандэй” худалдааны төвийн барилгын хийц, бүтээцийн галын аюулын шинжилгээний үр дүнд дараах саналыг гаргаж байна. Үүнд:

- Барилгын зураг төслийн үйл ажиллагааг баригдах үе шатанд Гал түймрийн улсын хяналтын байцаагч тогтмол шалгаж баригдаж буй барилга нь галын хяналтыг тогтмол хийх талаар эрх зүйн баримт бичиг тусгах;

- Гал түймрийн эрсдэлийн 1 дүгээр зэрэгт хамрагдаж буй худалдааны төвийг 2 жилд тутамд гал түймрийн нарийвчилсан үнэлгээг тогтмол хийлгэж хэвшүүлэх;

- Болзошгүй гал түймрийн үед шаардлагатай гал түймрийн зарлан мэдээлэх систем, объектын ажилчдын гал түймрийн эсрэг ажиллах чадварыг тогтмол дээшлүүлэх, сургалтад хамруулах гэсэн саналыг өгч байна.

Ашигласан материал

1.Отгонзаяа, Б. Худалдаа үйлчилгээний барилга, байгууламжийн гал түймрийн аюулыг бууруулах арга зам. Магистрын судалгааны ажил. УБ., 2018

2.Сандэй худалдааны төвийн барилгын зураг.

3.Барилга байгууламжийн галын аюулгүй байдал. БНБД 21-01-02

4.Барилга байгууламжийн гал унтраах автомат төхөөрөмж, дохиоллын хэрэгсэл. БНБД 21-04-05

МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ИПОТЕКИЙН ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ТУЛГАМДСАН ЗАРИМ АСУУДАЛ, ШИЙДВЭРЛЭХ АРГА ЗАМ

THE CURRENT STATE OF MORTGAGE LEGAL REGULATION IN MONGOLIA, SOME OF THE PRESSING ISSUES AND WAYS TO SOLVE THEM

Г.Мөнхзаяа

ДХИС-ийн Ахлагчийн мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн төвийн Тактикийн тэнхимийн багш, цагдаагийн ахмад

Munkhzaya.G

Lecturer at the Tactical department of the Vocational training center for non-commissioned officers of UIA, police captain

Хураангуй: Манай улс 1992 оноос дэлхийн эдийн засгийн хөгжлийн түгээмэл хандлага, өөрийн орны өвөрмөц онцлогт нийцсэн олон хэвшил бүхий эдийн засгийн тогтолцоог бүрдүүлэхийг зорилгоо болгон эдийн засгийн харилцааг чөлөөт хэлбэрт оруулснаар иргэд, аж ахуй нэгж, бизнес эрхлэгчид эдийн засгийн үйл ажиллагаагаа өргөжүүлэх, эдийн болон эдийн бус баялагтай холбоотой харилцаанд оролцох сонирхол хэрэгцээ шаардлага улам бүр өсөн нэмэгдэж, иргэний эрх зүйн харилцаанд оролцогчдын эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах асуудал чухлаар тавигдах болсон.

Иргэний эрх зүйн харилцаанд оролцогчид нь өөрсдийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах, үүргийн гүйцэтгэлийг баталгаатай хангуулах зорилгоор үүргийн гүйцэтгэлийг хангах олон төрөл хэлбэрүүдээс барьцаа, тэр дундаа үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцааны аргыг түгээмэл хэрэглэж байна.

Манай улсад үл хөдлөх хөрөнгийн барьцаа буюу ипотекийн талаарх харилцааг Иргэний хууль, Үл хөдлөх хөрөнгийн барьцааны тухай хууль, Эд хөрөнгийн эрхийн улсын бүртгэлийн тухай хууль болон бусад хууль тогтоомжоор нарийвчлан зохицуулж байгаа хэдий ч нийгмийн харилцааны өөрчлөлт, зах зээлийн харилцааны эрэлт, шаардлагад нийцүүлэн эрх зүйн зохицуулалтыг улам боловсронгуй болгох шаардлага улам гарсаар байна. Ялангуяа үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцааны эрх зүйн харилцаанд өмчлөгчийн эрхийг хамгаалах, барьцааны эд хөрөнгөөс үүргийн гүйцэтгэлийг хангуулах, барьцааны эд хөрөнгийн үр шимийг хэн, хэрхэн хүртэх, хамтран өмчлөх дундын эд хөрөнгө болох үл хөдлөх хөрөнгийг барьцаалах зэрэг асуудал нь зах зээлийн харилцааны онцлог, иргэний эрх зүйн онол, зарчим, хүний эрхэд үндэслэгдсэн эрх зүйн зохицуулалтыг улам бүр боловсронгуй болгохыг шаардаж байна.

Abstract: Since 1992, our country has introduced a free form of economic relations with the goal of forming an economic system with many routines that are in line with the global economic development trend and the unique characteristics of our country. In this way, the interest and need of citizens, enterprises and entrepreneurs to expand their economic activities and participate in relations related to economic and non-economic resources has increased. At the same time, the issue of protecting the rights and legal interests of participants in civil legal relations has become important.

In order to protect their rights and legal interests and guarantee the performance of obligations, participants in civil legal relations use various types of collateral, including collateral of real estate.

In our country, real estate collateral or mortgage relations are regulated by the Civil Code, the Law on Real Estate Pledge, the Law on State Registration of Property Rights and other laws, however, there is a growing need to improve legal regulation in accordance with the changes in social relations and the demands and requirements of market relations. In particular, in the legal relationship of real estate collateral, issues such as protecting the rights of the owner, ensuring the performance of obligations from the collateral property, who and how to benefit from the collateral property, and pledging the jointly owned real estate require further refinement of legal regulation based on the characteristics of market relations, the theory and principles of civil law, and human rights.

Therefore, I have chosen this topic to contribute to the improvement of the understanding of real estate collateral and mortgage legal regulation in Mongolia, especially to support the research work being carried out to improve the current legal regulation of real estate mortgage contracts.

Түлхүүр үгс: Үл хөдлөх эд хөрөнгө, барьцаа, ипотека

Keywords: Real estate, collateral, mortgage

Удиртгал

Судалгааны ажлын үндэслэл: Манай улсад үл хөдлөх хөрөнгийн барьцаа буюу ипотекийн талаарх харилцааг Иргэний хууль, Үл хөдлөх хөрөнгийн барьцааны тухай хууль, Эд хөрөнгийн эрхийн улсын бүртгэлийн тухай хууль болон бусад хууль тогтоомжоор нарийвчлан зохицуулж байгаа хэдий ч нийгмийн харилцааны өөрчлөлт, зах зээлийн харилцааны эрэлт, шаардлагад нийцүүлэн эрх зүйн зохицуулалтыг улам боловсронгуй болгох шаардлага улам гарсаар байна. Ялангуяа үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцааны эрх зүйн харилцаанд өмчлөгчийн эрхийг хамгаалах, барьцааны эд хөрөнгөөс үүргийн гүйцэтгэлийг хангуулах, барьцааны эд хөрөнгийн үр шимийг хэн, хэрхэн хүртэх, хамтран өмчлөх дундын эд хөрөнгө болох үл хөдлөх хөрөнгийг барьцаалах зэрэг асуудал нь зах зээлийн харилцааны онцлог, иргэний эрх зүйн онол, зарчим, хүний эрхэд үндэслэгдсэн эрх зүйн зохицуулалтыг улам бүр боловсронгуй болгох юм.

Иймд Монгол Улс дахь үл хөдлөх хөрөнгийн барьцааны тухай ойлголт болон ипотекийн эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох, ялангуяа үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцааны гэрээний эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох чиглэлээр хийгдэж буй судалгааны ажилд дэмжлэг үзүүлэх юм.

Сэдвийн судлагдсан байдал: Энэхүү судалгаа нь гадаад, дотоодын судлаачдын судалгааны объект болсоор ирсэн бөгөөд тодорхой түвшинд, зарим тохиолдолд эрдэм шинжилгээний өгүүлэл, нийтлэл, бакалаврын болон магистрын судалгаа зэргээр судлагдаж ирсэн нь Д.Янжинхорлоо багшийн “Үл хөдлөх хөрөнгийн эрх зүй. Монгол Улсын иргэний эрх зүй: эрдэм шинжилгээний эмхэтгэл”-үүдээс харагдаж байна.

Монгол Улс дахь ипотекийн эрх зүйн зохицуулалтын өнөөгийн байдал, тулгамдсан зарим асуудал, түүнийг шийдвэрлэх арга зам

Түүхэнд үйлчилж байсан бусад 2002 оны 09 дүгээр сарын 01-ээс хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй Монгол Улсын Иргэний хуульд ипотекийн харилцааг нилээд нарийвчлан зохицуулсан төдийгүй барьцааны зарим төрөл тухайлбал фидуцитай холбоотой харилцааг үүргийн гүйцэтгэлийг хангах арга гэсэн хэсэгт тусгайлан зохицуулсан.

2002 оны Иргэний хуулийн барьцааны эрх зүйн зохицуулалт нь дараах онцлогтой.

Нэг: Барьцааны зүйлийн хүрээ нэмэгдсэн. Иргэний хуулийн 154 дүгээр зүйлд “Хөдлөх болон үл хөдлөх эд хөрөнгө, бусдын өмчлөлд шилжүүлж болох эд хөрөнгийн эрх барьцааны зүйл байна”, “... барьцааны зүйл нь шаардах эрх байсан бөгөөд үүрэг гүйцэтгэгч үүргээ хугацаанаас өмнө гүйцэтгэсэн бол энэхүү гүйцэтгэл нь барьцааны зүйл болно”, “Барьцааны зүйл нь ирээдүйд бий болох хөрөнгө байж болно”¹ хэмээн зааснаас үзэхэд хөрөнгө, шаардах эрх нь барьцааны зүйл байх боломжтой. 2002 онд Монгол Улсын иргэнд газар өмчлүүлэх тухай хууль батлагдсан нь газрын харилцаанд эрс шинэчлэлийг эхлүүлж үүний үр дүнд иргэд газраа хуулийн дагуу өмчилж авах болсон. Ингэснээр газар, орон сууц, үйлдвэрийн цогцолбор зэрэг үл хөдлөх эд хөрөнгийн бүхий л хэлбэрүүд эдийн засгийн эргэлтэд хязгаарлалтгүйгээр эргэлдэх нөхцөл бүрдсэн.

Хоёр. Үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцааны гэрээ нь нотариатаар гэрчлүүлж, эрхийн улсын бүртгэлд бүртгүүлснээр хүчин төгөлдөр байхаар Иргэний хуульд заасан. Харин 2009 оны 07 дугаар сарын 09-ний өдрөөс эхлэн гэрээний талууд хүсвэл ипотекийн гэрээг нотариатаар гэрчлүүлнэ хэмээн нэмэлт өөрчлөлт оруулсан. Англи-Сагсоны эрх зүйн нотариатын тогтолцоотой улс орны хувьд нотариатын байгууллагын чиг үүрэг нь гэрээ, хэлцлийн харилцаа хууль ёсны дагуу явагдаж байгаа эсэхэд төрийн нэрийн өмнөөс хяналт хэрэгжүүлэх, гэрээний талуудад хэлцлийн үр дагаврыг

¹Монгол Улсын Иргэний хууль (2002)

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠯᠤᠰ

таниулан тайлбарласнаар иргэдийн эрх зүйн харилцаа эрсдэлгүй байж, ирээдүйд эрх зүйн хэрэг маргаан гарах явдал буурахад чиглэгддэг хэмээн үздэг. Энэ утгаараа барьцааны гэрээг нотариатын хяналтаас гадуур байх нөхцөлийг бүрдүүлсэн нь оновчтой зохицуулалт мөн эсэхийг нягтлан судлах шаардлагатай.

Үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцааны гэрээ, түүнд тусгагдах нөхцөл, үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцааны эрхийг шилжүүлэх, өмчлөгчид шилжих, барьцааны зүйлийг солих гэх зэрэг харилцааг нарийвчлан зохицуулсан. Ялангуяа үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцаа өмчлөгчид шилжих зохицуулалт нь ихээхэн шинэлэг зохицуулалт болсныг дурдах хэрэгтэй.

Гурав. Иргэний хуулийн 167 дугаар зүйлд “Үүрэг гүйцэтгүүлэгч ипотекийн эрхийн бүртгэлийг нотолгоо болгохгүйгээр зөвхөн өөрийн шаардлагыг нотлох замаар ипотекийн эрхээ хангуулахаар хэлэлцэн тохиролцож болох бөгөөд уг ипотекийг улсын бүртгэлд баталгаат ипотека гэж бүртгэнэ”² хэмээн заасан. Баталгаат үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцаа хэмээн шинэ төрлийн барьцааны эрх зүйн зохицуулалт бий болсон. Үүргийн эрх зүйн үргэлжилсэн, тогтвортой харилцаанд оролцогчид баталгаат үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцааг хэрэглэснээр цаг хугацаа, хөрөнгө мөнгө, ажлын ачаалал хэмнэх боломжтой болдог. Үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцааны шаардах эрхийн үндэслэл болж байгаа үүргийг гүйцэтгэснээр ердийн үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцаа дуусгавар болж, талууд дахин гэрээ байгуулахад барьцааны гэрээг шинээр байгуулдаг бол баталгаат үл хөдлөх эд хөрөнгийн гэрээг байгуулснаар үндсэн гэрээ болгоныг дагалдуулан тус гэрээ байгуулахгүйгээр зөвхөн шаардах эрхээ нотлоход хангалттай. Иргэд, хуулийн этгээдүүд барьцааны энэ төрлийн талаар хангалттай, үнэн зөв ойлголт дутмаг байдгаас практикт түгээмэл хийгддэггүй.

Дөрөв. Үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцааны харилцаанд үүрэг гүйцэтгэгч болон өмчлөгчийн эрхийг хамгаалах нилээд тодорхой заалтууд орсон. Тухайлбал; Иргэний хуулийн 171 дүгээр зүйлийн 171.1 дэх хэсэгт “Ипотекийн зүйл болох үл хөдлөх эд хөрөнгийг ашиглахгүй, бусдын өмчлөлд шилжүүлэхгүй, өөр байдлаар гуравдагч этгээдэд эрх олгохгүй байх үүргийг

өмчлөгчид хүлээлгэсэн хэлцэл хүчин төгөлдөр бус байна”³, 171.3 дахь хэсэгт “Үүрэг гүйцэтгүүлэгчийн шаардлагыг бүрэн буюу хэсэгчлэн хангаагүй бол үл хөдлөх эд хөрөнгө өмчлөх эрх түүнд шилжинэ гэж тохирсон хэлцэл хуульд өөрөөр заагаагүй бол хүчин төгөлдөр бус байна”⁴ хэмээн заасан. Гэвч Иргэний хуулийн Банк зээлийн үйл ажиллагаа эрхлэх эрх бүхий этгээдээс зээл олгох гэрээний талаарх харилцааг зохицуулсан 453 дугаар зүйлийн 453.2 дахь хэсэгт “Зээлдэгч зээлийн гэрээгээр хүлээсэн үүргээ биелүүлээгүй тохиолдолд барьцааны зүйлийг үл маргах журмаар зээлдүүлэгчид шилжүүлэхээр гэрээнд заасан бол тухайн барьцааны зүйлийг гэрээний хугацаа дууссан өдрөөс эхлэн зээлдүүлэгч захиран зарцуулах эрхтэй”⁵ хэмээн зөрүүтэй зохицуулсан нь 2005 оныг хүртэл шүүхээс хууль хэрэглэхэд ихээхэн хүндрэл учруулдаг байсан. Энэ зөрүүтэй байдлыг УИХ-аас 2005 оны 07 дугаар сарын 07-ны өдөр Иргэний хуулийн 453 дугаар зүйлд “Энэхүү заалт нь зөвхөн хөдлөх эд хөрөнгөд хамаарна” гэсэн нэмэлт оруулснаар нэг мөр шийдвэрлэгдсэн.

Монгол Улсын Дээд шүүхийн 2020 оны 04 дүгээр сарын 16-ны өдрийн 01 дүгээр зөвлөмжид Монгол Улсын Дээд шүүхийн Иргэний хэргийн танхим 2018 онд 1932 иргэний хэрэг хянан хэлэлцсэнээс 10.6 хувь буюу 206 хэргийн, 2019 оны эхний хагас жилийн байдлаар 969 хэрэг хянан хэлэлцсэнээс 10.3 хувь буюу 100 хэргийн магадлалыг тус тус хүчингүй болгож, шийдвэрийг хэвээр үлдээжээ. Улсын Дээд шүүхийн иргэний хэргийн танхимаас эдгээр хяналтын шатны иргэний шүүх хуралдааны тогтоолыг судалж үзэхэд, хэргийн дийлэнх нь зээл, түрээс, худалдах-худалдан авах гэрээний харилцаанаас үүссэн маргаан байгаагаас зээлийн гэрээтэй холбоотой хэргийн магадлалыг хүчингүй болгож, шийдвэрийг хэвээр үлдээх буюу өөрчилсөн үндэслэлийг нэгтгэн хууль хэрэглээний болон бусад алдааг тоймлон хүргэсэн байна.

Зээлийн үйл ажиллагаа эрхлэх эрх бүхий хуулийн этгээдээс зээл олгосон зээлд хүү, хэтэрсэн хугацааны хүү, нэмэгдүүлсэн хүүг тооцоходоо шүүх Иргэний хууль, Банк, эрх бүхий хуулийн этгээдийн мөнгөн хадгаламж, төлбөр тооцоо, зээлийн үйл ажиллагааны тухай хуулийн (цаашид

²Мөн тэнд

³Мөн тэнд

⁴Мөн тэнд

⁵Мөн тэнд

БЭБХЭМХТТЗҮАТ хууль гэх) зарим зохицуулалтыг буруу тайлбарлан хэрэглэжээ. Үүнд:

а/ Зээлдэгч авсан зээлээ хугацаанд нь төлөөгүй бол хэтэрсэн хугацааны хүү, ... төлөх үүрэгтэйг Иргэний хуулийн 453 дугаар зүйлийн 453.1-д заасан байна.

БЭБХЭМХТТЗҮАТ хуулийн 24 дүгээр зүйлийн 3, 25 дугаар зүйлийн 25.2-т заасан зохицуулалтаас үзвэл хэтэрсэн хугацааны хүүг, зээлийн гэрээний хугацаа дууссанаас хойш үүргээ бүрэн биелүүлж дуусах хүртэл төлөх ба хугацаа хэтэрсэн зээлийн хүүгийн хэмжээ нь зээлийн гэрээгээр тохирсон үндсэн хүүгийн хэмжээнээс хэтрэх ёсгүй байна. Шүүхийн практикт “зээлийн хүү” гаргуулах нэхэмжлэлийн шаардлагад гэрээний хугацаан дахь төлөгдөөгүй хүү болон хэтэрсэн хугацааны хүү тус тус хэд болохыг ялгамжтай тодорхойлоогүй, шүүх энэ байдлыг тодруулж, шаардлага бүрт эрх зүйн дүгнэлт хийдэггүй зөрчил судалгаагаар тогтоогдсон болно. Зээлийн гэрээний хугацаанд төлөгдвөл зохих хүү нь гэрээний үндсэн үүрэгт, хэтэрсэн хугацааны хүү нь үүргээ зохих ёсоор биелүүлээгүй хугацаа хэтрүүлснээс үүсэх нэмэлт үүрэгт тус тус хамаардаг тул эдгээрийн шаардах эрхийн хууль зүйн үндэслэл өөр байдгийг анхаарч шаардлага тус бүрийг тодруулсны эцэст эрх зүйн дүгнэлт байх саналтай.

б/ Зээлдэгч авсан зээлээ хугацаанд нь төлөөгүй бөгөөд гэрээнд заасан бол нэмэгдүүлсэн хүү төлөх үүрэгтэй гэж Иргэний хуулийн 453 дугаар зүйлийн 453.1-д заажээ.

Иргэний хуулийн 452 дугаар зүйлийн 452.2-т зааснаар зээлдэгч гэрээнд заасан хугацаанд авсан зээлээ эргүүлэн төлөөгүй бол зээлдүүлэгчийн үндсэн хүүгийн хорин хувиас хэтрэхгүй хэмжээний нэмэгдүүлсэн хүү төлөхөөр гэрээнд зааж болно. Иргэний хуулийн 44, 45, 46 дугаар бүлэг, БЭБХЭМХТТЗҮАТ хуулийн зарим, зүйл, заалтыг тайлбарлах тухай Улсын Дээд шүүхийн 2006 оны 53 дугаар тогтоолд, “Иргэний хуулийн 452 дугаар зүйлийн 452.2-т заасан ... “нэмэгдүүлсэн хүү” гэж зээлдэгч авсан зээлээ гэрээнд заасан хугацаандаа буцааж төлөөгүй тохиолдолд зээлдэгчээр үндсэн хүү дээр нэмж төлүүлэхээр тогтоож, гэрээгээр тодорхойлсон хариуцлагын хэлбэрийг хэлнэ. Мөн “Үндсэн хүүгийн хорин хувиас хэтрэхгүй хэмжээний нэмэгдүүлсэн хүү төлнө” гэдгийг “зээлдэгч нь банк,

зээлийн үйл ажиллагаа эрхлэх эрх бүхий хуулийн этгээдээс авсан зээлээ хугацаанд нь төлөөгүй тохиолдолд төлөгдөөгүй байгаа зээлд ноогдох үндсэн хүүгийн хорин хувиас хэтрүүлэхгүй нэмэгдүүлсэн хүү тооцож төлнө гэж ойлгоно” гэжээ. Эдгээрээс үзвэл нэмэгдүүлсэн хүү төлөх эсэхийг талууд зээлийн гэрээгээр тохиролцсон байх, уг тохиролцоо хуулийн агуулгад нийцсэн байх нь нэмэгдүүлсэн хүү шаардах эрх үүсгэнэ гэж ойлгоно.

Банк, эрх бүхий хуулийн этгээдийн мөнгөн хадгаламж, төлбөр тооцоо, зээлийн үйл ажиллагааны тухай хуулийн 24 дүгээр зүйлийн 4-т “зээлийн хүүгийн хэмжээг бодох аргачлалыг Монгол банк батална” гэж заасан ба тус банкны ерөнхийлөгчийн 2018 оны А/203 тоот тушаалаар батлагдсан “банкны хүү бодох аргачлал, хүү, шимтгэл, хураамжийн мэдээллийн ил тод байдлын журам”-аар зохицуулж байна. Журмын 1.3.9-т “гэрээнд заасан хугацаанд зээлийн үндсэн төлбөрийг эргүүлэн төлөөгүй тохиолдолд Иргэний хуульд заасан хувиас хэтрэхгүй хувь хэмжээгээр үндсэн хүүг нэмэгдүүлж тооцсон хүүгийн хувь хэмжээг” нэмэгдүүлсэн хүү” гэж тодорхойлж, 1 дүгээр хавсралтын нэгийн 4-т нэмэгдүүлсэн хүү тооцох аргачлалыг томъёогоор тооцоолсныг судлах шаардлагатай.

Тав: Үүрэг гүйцэтгүүлэгчийн эрхийг хамгаалах заалт Иргэний хуульд сайтар бэхжигдсэн. Тухайлбал; “Өмчлөгч нь ипотекийн зүйл болох үл хөдлөх эд хөрөнгийн үнэлгээг бодитой тогтоолгох үүрэгтэй”, “Хуульд заасан үндэслэл бүрдсэн бол өөрийн шаардлагыг нэн даруй хангуулах эрх”, “Ипотекийн зүйлийг өмчлөгчийн гуравдагч этгээдтэй байгуулсан хэлцэл хүчин төгөлдөр байх эсэх нь үүрэг гүйцэтгүүлэгчийн зөвшөөрлөөс хамаарна”, “шаардлагаа хангуулахаар шүүхэд хандах эрх”, “үл хөдлөх эд хөрөнгийг дуудлага худалдаагаар худалдах шийдвэр гарснаар барьцааны хөрөнгийн үр шимийг олж авах” гэх зэрэг болно. Барьцаа нь үүрэг гүйцэтгүүлэгчийн шаардлагыг хангахад чиглэгддэг хэдий ч түүнд хуулиар зарим эрхийг олгосон нь үндэслэлтэй эсэхэд анхаарах шаардлагатай. Тухайлбал: Иргэний хуулийн 175 дугаар зүйлийн 175.4 дэх хэсэгт “Үл хөдлөх эд хөрөнгийг дуудлага худалдаагаар худалдах шийдвэр гарснаар үүрэг гүйцэтгэгч уг эд хөрөнгийн үр шимийг өөртөө үлдээх эрхээ алдана”⁶, 175.5 дахь

Дүүргийн Засаг дарга

⁶Мөн тэнд

МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

хэсэгт “Үүрэг гүйцэтгэгч ипотекийн зүйл болох байшин, эхсүл түүний тодорхой хэсэгт өөрөө буюу гэр бүлийн гишүүдийн хамт оршин сууж байгаа бол ипотекийн зүйлийг албадан худалдах тухай шүүхийн шийдвэр гарсан үеэс хөлслөгч болж, үүрэг гүйцэтгүүлэгчид орон сууц хөлсөлсний хөлсийг, тухайн үеийн ханшаар төлөх үүрэгтэй”⁷ гэсэн заалт нь эзэмших, ашиглах, өмчлөх эрхийн агуулга, өмчлөх эрх үүсэх талаарх иргэний хуулийн заалттай нийцэж байгаа эсэх нь эргэлзээтэй байна. Иргэний хуулийн 110 дугаар зүйлд “Үл хөдлөх эд хөрөнгө өмчлөх эрх хэлцлийн үндсэн дээр нэг этгээдээс нөгөөд шилжиж байгаа бол уг хэлцлийг үл хөдлөх эд хөрөнгийн бүртгэлийн газар бүртгүүлснээр өмчлөх эрх шинэ өмчлөгчид үүсэж, өмнөх өмчлөгчийн өмчлөх эрх дуусгавар болно”⁸ хэмээн зааснаас үзэхэд үл хөдлөх эд хөрөнгийн өмчлөх эрх нь гагцхүү эд хөрөнгийн эрхийн улсын бүртгэлд бүртгэгдсэн этгээдэд байх бөгөөд тэрээр эд хөрөнгийг эзэмших, ашиглах эрхийг хэрэгжүүлдэг. Харин ипотекийн зүйлээс шаардлагаа хангуулах эрх бүхий этгээдийн хувьд тухайн эд хөрөнгийг худалдахыг шаардах, худалдагдсан эд хөрөнгийн үнээс тэргүүн ээлжинд шаардлагаа хангуулах эрх эдлэхээс бус, харин өөр этгээдийн өмчийн эрхээс бий болсон үр шимийг хүртэх эд хөрөнгийн эрх боломж байхгүй. Иймд Иргэний хуулийн дээрх зохицуулалт нь иргэний эрх зүйн өмчийн институтын онол, үзэл баримтлалд нийцэж байгаа эсэх нь эргэлзээтэй.

Монгол Улсын Үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцааны тухай хууль нь үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцааны талаарх харилцааг зохицуулж байгаа төрөлжсөн хууль юм. Хуулийн төслийг боловсруулахад нэр томъёоны хувьд Моргэйжийн хууль, эхсүл Үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцааны тухай хууль гэж нэрлэх эсэх нь судлаачдын хувьд ихээхэн маргаантай байсан. Моргэйжийг Англи, АНУ, өмнөд америкийн улс орнууд, түүнчлэн зүүн азийн улс орнуудад өргөн хэрэглэгддэг үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцааны нэршил болохыг хожим судлан тогтоож үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцааны хууль хэмээн нэрлэсэн байдаг.

Үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцааны тухай хуулийн зохицуулалт нь дараах онцлогтой.

- Үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцааны талаарх зохицуулалт, барьцааны гэрээ байгуулах, гэрээг бүртгүүлэх, барьцаалбар, түүний агуулга, барьцаалбарыг үйлдэх, барьцааны зүйлийг ашиглах, хамгаалах, барьцааны зүйлийг бусдын өмчлөл, эзэмшил, ашиглалтад шилжүүлэх, эд хөрөнгийг давхар барьцаалах, үүргийн гүйцэтгэлийг барьцааны зүйлээс хангуулах, газар болон орон сууц барьцаалах онцлог зэрэг харилцааг зохицуулсан;

- Үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцааны тухай хуулийн 10 дугаар зүйлийн 10.1 дэх хэсэгт “Хамтран өмчлөх дундын өмчлөлд байгаа үл хөдлөх эд хөрөнгө, түүнтэй холбоотой эрхийг барьцаалуулахад барьцааны зүйлийн өмчлөгч тус бүрийн зөвшөөрлийг бичгээр авна”⁹ хэмээн заасан нь иргэний хуулийн хэрэглээнд гардаг маргаантай асуудлыг шийдвэрлэхэд чиглэсэн.

- Зарим шүүгчид Иргэний хуулийн 108.4, 128.1 дэх хэсгийн заалт нь зөвхөн дундын эд хөрөнгийг бусдад шилжүүлэх, захиран зарцуулахад үйлчилнэ хэмээн үзэж тайлбарладаг харин ихэнх шүүгчид гэр бүлийн дундын эд хөрөнгийн зохицуулалт нь гэр бүлийн аль нэг гишүүн ганцаараа дур мэдэн дундын эд хөрөнгийн эрхийг зөрчүүлэхгүй байхад чиглэгддэг тул гэр бүлийн аль нэг гишүүн барьцааны гэрээ байгуулахдаа гэр бүлийн бусад гишүүдээс зөвшөөрлийг бичгээр заавал авсан байх шаардлагатай хэмээн үздэг.

- Үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцааны тухай хуулийн 45 дугаар зүйлийн 45.1 дэх хэсэгт “Барьцаалагч, барьцаалуулагч нь энэ хуулийн 11.2-т зааснаар харилцан тохиролцсон бол барьцааны зүйлийг шууд худалдаж болно”¹⁰ хэмээн хуульчилсан нь талуудын харилцан тохиролцоонд үндэслэгдэж байгаагаараа гэрээний эрх чөлөөний зарчимд нийцэж байгаа ч банк, зээлийн үйл ажиллагаа эрхлэх эрх бүхий этгээдээс зээл олгохдоо гэрээний стандарт нөхцөлөөр гэрээ байгуулдаг тул өөрсдийн эрх ашгаа харгалзан барьцааны зүйлийг шууд худалдах нөхцөлийг тулгах байдлаар бодит

⁷Мөн тэнд

⁸Мөн тэнд

⁹Үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцааны тухай хууль (2009)

¹⁰Мөн тэнд

амьдралд барьцаалагчийн эрх зөрчигдөхөд хүргэж болзошгүй;

- Барьцааны зүйлийг шүүхээс гадуур дуудлага худалдаагаар худалдах нь барьцаалагчийн эрх ашигт илүү нийцэлтэй хэдий ч дуудлага худалдааг дахин явуулахад дуудлага худалдааны анхны үнийг 20 хүртлэх хувиар бууруулах, дахин дуудлага худалдаа амжилтгүй болсон бол барьцаалагч нь дуудлага худалдааны анхны үнийн 40 хувиас илүүгүй үнээр барьцааны үнийг авах эрхтэй уг хуулийн 45 дугаар зүйлд хуульчилсан нь барьцаалагчийн эрх ашигт нийцсэн эсэхийг дахин судлах шаардлагатай хэмээн үзэж байна. Жишээ нь: Эд хөрөнгийн дуудлага худалдааны анхны үнийг 100 сая байхаар талууд харилцан тохиролцсон. Анхны дуудлага худалдаа амжилтгүй болсны дараа барьцаалагч нь 2 дахь дуудлага худалдааны үнийг 80 сая болгож бууруулсан хэдий ч мөн амжилтгүй болсон. Үүний дараа барьцаалагч тухайн эд хөрөнгийн 39 саяар өөрийн өмчлөлд шилжүүлэхээр шийдвэрлэсэн. Энэ тохиолдолд хуулийн 46 дугаар зүйлийн 46.12 дахь хэсгийн заалтаар барьцаалагчийн дээрх шийдвэр зөвтгөгдөх үндэслэл байна;

- Газар улсын бүртгэлд бүртгүүлсэн буюу бүртгүүлбэл зохих үл хөдлөх эд хөрөнгө болох түүх, урлаг соёлын үнэт зүйл зэрэг барьцааны зүйлийг шүүхээс гадуур худалдахыг хориглоно хэмээн заасан нь шинэлэг бөгөөд ач холбогдолтой заалт болно.

Ипотекийн эрх зүйн зохицуулалтын тулгамдсан зарим асуудал, шийдвэрлэх арга зам

Иргэний хууль, Үлд хөдлөн эд хөрөнгийн барьцааны тухай хуулиудад өөрөөр дурдагдсан нэр томьёоны талаар дараах саналыг дэвшүүлж байна.

- Ипотек, үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцаа гэсэн нэр томьёоны аль нэгийг нь хууль тогтоомжид нэг мөр хэрэглэх. Иргэний хуулийн гуравдугаар дэд бүлгийг Үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцаа (ипотек) хэмээн нэрлэснээс болж манай улсын хууль тогтоомжид ипотек, үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцаа гэсэн нэр томьёо аль аль нь түгээмэл хэрэглэгдэж байна. Тухайлбал; Үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцааны тухай хуулийн 1 дүгээр зүйлийн 1.1 дэх хэсэг¹¹ “Энэ хуулийн зорилт нь үүргийн

гүйцэтгэлийг хангах баталгаа болгож үл хөдлөх эд хөрөнгө, түүнтэй холбоотой эрхийг барьцаалах, үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцаа (ипотек)-ны ...”. Эд хөрөнгийн бусад эрхийн улсын бүртгэлийн тухай хуулийн 2 дугаар бүлэг¹² “Үл хөдлөх эд хөрөнгийн улсын бүртгэл”, 16 дугаар зүйл “Үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцааны (ипотек) бүртгэл”, 17 дугаар зүйл “Ипотек өөр этгээдэд шилжсэнийг бүртгэх”, 18 дугаар зүйл “Ипотек өмчлөгчид шилжсэнийг бүртгэх”, 19 дүгээр зүйл “Ипотекээр хангагдах шаардлагыг өөр шаардлагаар сольсныг бүртгэх” хэмээн заасан нь энгийн жишээ болно.

Моргейж, ипотек гэсэн 2 үгний талаар доор товч дурдъя.

Үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцаа буюу моргейж, ипотекийн харьцуулалт (Хүснэгт 1)

Ипотек, моргейж энэ хоёр нэр томьёог зарим тохиолдолд ялгаатай хэмээдэг боловч мөн чанартаа 1 утгыг илэрхийлсэн ойлголтууд юм. Үл хөдлөх эд хөрөнгөөр баталгаажсан урт хугацааны зээлийг Америкт моргейж, Европт ипотек гэж нэрлээд заншчихсан. Нэг зүйлийг өөр өөрөөр нэрлээд байна гэж ойлгож болно. Зарим эд зүйлийг нутаг нутагт өөр өөрөөр нэрлэдэггүй л адил ойлголт юм.

Ипотек, Моргейж гэж үл хөдлөх эд хөрөнгөөр барьцаалагдсан урт хугацаат зээлийн тухай ойлголтод дээрх хоёр үг ихээр хэрэглэгддэг.

Ипотек гэдэг нь үл хөдлөх хөрөнгөөр нь барьцаалан зээл олгох гэсэн утгатай МЭӨ VI зуунд Афинд анх бий болсон нэр томьёо ажээ. АНУ болон Өмнөд Америкт энэ төрлийн зээлийг моргейж, Европ бүс, Азийн орнуудаар бол ипотек гэж нэрлэх нь түгээмэл байна. Түүнчлэн эх сурвалж, судалгааны баримтуудыг үзэхэд эх газрын буюу Ром Германы эрх зүйн бүлийн улсуудад үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцааг ипотек, харин нийтийн эрх зүйн буюу Англи саксоны эрх зүйн бүлийн улсуудад моргейж хэмээн нэрийдсэн байдаг. Гэвч моргейж нь зээлийн барьцааг зээлийн өр төлбөрөөс даатгуулах зорилготой барьцааны тусгай төрөл юм. Үүнээс үүдсэн ч моргейж ба ипотек гэсэн ойлголтууд ижил болох нь харагдаж байна.

“Моргейжийн зээл” гэсэн нэр томьёог Эртний Египт улсад анх хэрэглэж байсан

¹¹Мөн тэнд.

¹²Эд хөрөнгийн эрхийн улсын бүртгэлийн тухай хууль (2018)

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХУЙ

боловч зээл авахдаа газрын барьцаа болгон шилжүүлэх журмыг Эртний Египт улсад мөн хэрэгжүүлж байжээ.

№	Харьцуулалт	Ипотек	Моргейж
1	Үүсэл	Англиар Hypothec-Үл хөдлөх хөрөнгийн барьцаа гэсэн үг бөгөөд Эртний Грекээс гаралтай үг. Зээлдэгч зээлдүүлэгч хоёрын холбоо харилцааг ипотека гэж нэрлэдэг байжээ. Ипотек гэсэн томъёог Европын орнууд, Азийн хойд бүсийн буюу эх газрын хууль үйлчилдэг улс орнуудад өргөн хэрэглэдэг.	Англиар Mortgage-Барьцаа, барьцаат зээл гэсэн утгатай. АНУ, Англи-Саксоны хууль хэрэглэдэг улсууд болон өмнөд Америк, Азийн урд талын зарим оронд Моргейж гэсэн ойлголт түгээмэл байдаг.
2	Давуу тал	Ипотекийн зээл нь орон сууц, тэр ч байтугай бүхэл бүтэн байшинг эзэмших боломжийг олгодог бөгөөд энэ нь шаардагдах мөнгийг хуримтлуулахад цаг алдалгүй зарцуулдаг нь гол давуу тал юм. Мөн ипотекийн зээлээр худалдаж авсан үл хөдлөх хөрөнгийн объектыг холбогдох гэрээ байгуулсны дараа шууд өөрийн үзэмжээр ашиглах боломжтой. Гэрээнд заасан үеэс бусад тохиолдолд орон сууцны ашиглалтад ямар нэгэн хязгаарлалт байхгүй. Ипотекийн зээлийн давуу тал нь орон сууцыг нэн даруй авах боломжтой байдаг. Ийм зээлийн давуу тал байх боловч ипотекийн хэт их төлөлт нь сул тал болж байна. Зээлийг хэдэн жилийн хугацаатай олгодог болохыг харгалзан үзэхэд хэмжээ нь нэлээд тодорхой байна. Ийм сөрөг талууд бас байдаг: • Орон сууц худалдан авах. Таны амьдралын нөхцөл сайжирна. Та түрээсийн төлбөр төлөх шаардлагагүй, эсвэл их хэмжээний хуримтлуулахыг оролдох шаардлагагүй болно. • Хадгалж байна. Хачирхалтай нь ипотекийн зээл таныг хэмнэх боломжийг олгодог. • Инфляц. Мөнгө аажмаар буурч, үнэ, цалин нэмэгдэж байна. Мөн хүүгийн хэмжээ ижил түвшинд хэвээр байна. Шударга магадлалтай бол төлбөрийн эхэнд их хэмжээтэй байсан тул хэдэн жилийн дараа дарамт болохгүй. • Хөрөнгө оруулалт. Орон сууцны зээл дээр орон сууц худалдаж авснаар та үл хөдлөх хөрөнгөд хөрөнгө оруулалт хийдэг. Жил ирэх тусам үнэ цэнэ өсч, та ашиг орлого олох боломжтой.	
3	Сул тал	Эзэмшигч нь хязгаарлагдмал эрхтэй. Өрийг төлөх хүртэл тэр зээлдүүлэгчийн зөвшөөрөлгүйгээр юу ч хийж чадахгүй. Их хэмжээний төлбөр, орон сууц эсвэл бусад үл хөдлөх хөрөнгийн анхны өр нь өрийг төлөх үед бараг 2 дахин нэмэгддэг. Сарын төлбөрийг удаан хугацаанд төлдөг. Зарим боломжит зээлдэгчдийн хувьд санхүүгийн байгууллагаас тавьсан шаардлага. Зээлдүүлэгчийн тавьсан нөхцөлөөс шалтгаалан төлбөрийн чадвараа батлах, олон баримт цуглуулах, гүйцэтгэх, банкны шалгалтад орох, магадгүй зээлийн байгууллагаас шийдвэр гаргахад удаан хугацаа шаардагдана. Энэ бүхэн цаг хугацаа, хүчин чармайлт, тодорхой зардал шаардагдана. Ипотекийн зээлийн хүү бусад банкны хөтөлбөртэй харьцуулахад доогуур байгаа боловч урьдчилгаа төлбөр, хүү нь нэлээд өндөр түвшинд хэвээр байна. Орон сууцаа алдах, давагдашгүй хүчин зүйл. Хэрэв ямар нэг шалтгааны улмаас, жишээлбэл, өвчин эмгэг, ажил алдах зэргээс шалтгаалан иргэн өр төлбөрөө хугацаанд нь төлөөгүй бол банк зээлээ буцааж авах шүүхийн шийдвэрээр орон сууц хураан авах эрхтэй. Өмчлөлийн өөрчлөлт. Банкны зөвшөөрөлгүйгээр түрээслэгч нь зарах, түрээслэх боломжгүй. Ихэнхдээ үүнийг бүртгэх хязгаарлалтыг гэрээнд заасан байдаг.	

Хүснэгт 1. Моргейж, ипотека гэсэн 2 үгний харьцуулалт

Хүснэгтээс харахад ипотека, моргейж хоёрын аль аль нь үл хөдлөх хөрөнгийг барьцаалж, урт хугацааны зээл олгох, эрх зүйн зохицуулалтын ерөнхий нэг нэр юм.

Иргэний хуулинд ипотека гэдэг үгийг (МУИХууль 13 дугаар бүлэг, 3 дугаар дэд бүлэг, 165 дугаар зүйл Үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцаа/ипотека) нь анхнаасаа

ашиглаад ирсэн тул энэ үгийг цаашид нэг ойлголтоор ашиглах нь зөв юм. Албан ёсоор ипотека гэх үгийг ашиглах ёстойг Монгол банкнаас 2008 оны 10 дугаар сард гаргаж байсан “Ипотекийн зээлийн үйл ажиллагааны журам”, “Орон сууцны ипотекийн зээлийн ерөнхий нөхцөлийг тогтоох журам” зэрэг баримт бичгүүдэд илтгэдэг.

2. Үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцааны гэрээнд тавигдах хэлбэрийн шаардлагыг анхааран үзэж 2009 оны Иргэний хуульд оруулсан өөрчлөлтийг хүчингүй болгох. 2009 оны 07 дугаар сарын 09-ний өдөр Иргэний хуулийн 156 дугаар зүйлийн 156.4 дэх хэсэгт “хуульд өөрөөр заагаагүй бол талуудын **аль нэг нь хүсвэл** үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцааны гэрээг **нотариатаар гэрчлүүлэх ...**” гэсэн нэмэлт өөрчлөлт оруулсан нь барьцааны гэрээг нотариатын хяналтаас гадуур байх нөхцөлийг бүрдүүлсэн нь оновчтой зохицуулалт бус хэмээн үзэж байна.

3. Хамтран өмчлөх дундын эд хөрөнгийг барьцаалах талаарх эрх зүйн зохицуулалтын уялдаа холбоог сайжруулахад, хуулийн заалт үр дүнтэй хэрэгжих механизмыг бий болгох.

Иргэний хуулийн 56 дугаар зүйлийн 56.1.8 дахь хэсэгт “хуулиар тогтоосон хэлбэрийг зөрчсөн, хуульд заасан тохиолдолд зохих этгээдийн зөвшөөрөлгүй хийсэн хэлцэл”¹³ хүчин төгөлдөр бус байхаар заасан ч үл хөдлөх эд хөрөнгийг барьцаалахад гэр бүлийн бусад гишүүдийн зөвшөөрлийг авах талаар “Иргэний хуульд нарийвчилсан зохицуулалт байхгүйгээс Иргэний хуулийн 108 дугаар зүйлийн 108.4 дэх хэсэгт “дундаа хамтран өмчлөгч нь өмчлөлийн зүйлээ бусад бүх этгээдийн зөвшөөрөлтэйгөөр тэдгээрийн хэн нэгний эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлын үүднээс бусдад шилжүүлэх буюу өөр хэлбэрээр захиран зарцуулж болно”¹⁴ мөн хуулийн 128 дугаар зүйлийн 128.1 дэх хэсэгт “гэр бүлийн гишүүдийн хэн нэг нь хамтран өмчлөх дундын өмчийн үл хөдлөх эд хөрөнгөө захиран зарцуулахдаа гэр бүлийн насанд хүрсэн гишүүний бичгээр гаргаж, нотариатаар гэрчлүүлсэн зөвшөөрлийг авна” гэсэн заалтыг практикт харилцан адилгүй ойлгон хэрэглэж байна.

Практикт иргэд хамтран өмчлөх дундын эд хөрөнгөө бүртгүүлэхдээ гэр бүлийн гишүүдийн хэн нэгний нэр дээр

бүртгүүлэх, бусад гишүүд нь өмчлөх эрхээ баталгаажуулахгүй нь олонтоо тохиолддог. Энэхүү практикийн дэмжсэн заалт ч Иргэний хуулийн 126 дугаар зүйлийн 126.2.4 дэх хэсэгт “гэрлэгчид, гэр бүлийн бусад гишүүний хэн нэгний нэр дээр байгаагаас үл шалтгаалан гэрлэснээс хойш бий болсон бусад хөрөнгө нь гэр бүлийн гишүүдийн хамтран өмчлөх дундын эд хөрөнгө байна.” Энэ нь Иргэний хуулийн 183 дугаар зүйл, Эд хөрөнгө өмчлөх эрх, түүнтэй холбоотой бусад эрхийн улсын бүртгэлийн тухай хуулийн 5, 7 дугаар зүйлд бэхжүүлсэн “улсын бүртгэлд бичигдсэн тэмдэглэл үнэн зөв байх зарчим”, Улсын бүртгэлийн ерөнхий хуулийн 14 дүгээр зүйлийн 14.4 дэх хэсэгт “Улсын бүртгэлд бүртгүүлэхээр хүсэлт гаргаж байгаа этгээд нь бүртгүүлэхээр мэдүүлж байгаа эрхийн нотлох баримтыг бүрэн гүйцэд, үнэн зөв гаргаж өгөх үүрэгтэй ...” гэсэн заалтуудтай онолын хувьд зөрчилдөж байгааг нэг мөр болгох шаардлагатай.

Бүртгэлийн мэдээллийн үнэн зөв байдал алдагдсанаар өмчлөгчийн болон өмчийн харилцаанд оролцогчид тухайлбал барьцаалагчийн эрх ноцтой зөрчигддөг тул энэхүү зарчмыг баталгаатай хангах нь чухал хэмээн үзэж Иргэний хуулийн 126.2.4 дэх хэсэгт “гэрлэгчид, гэр бүлийн бусад гишүүний хэн нэгний нэр дээр байгаагаас үл шалтгаалан гэрлэснээс хойш бий болсон бусад эд хөрөнгө нь гэр бүлийн гишүүдийн **хамтын хөдлөх эд хөрөнгийн өмчлөгч** байна.” хэмээн нэмэлт оруулах. Эд хөрөнгө өмчлөх эрх, түүнтэй холбоотой эд хөрөнгийн эрхийн улсын бүртгэлийн тухай хуулийн “Үл хөдлөх эд хөрөнгө өмчлөх эрхийн улсын бүртгэлийн тухай хуулийн “Үл хөдлөх эд хөрөнгө өмчлөх эрхийн улсын бүртгэлийн мэдүүлэг гаргах” гэсэн бүлгийн 7 дугаар зүйлд “мэдүүлэг гаргагч нь мэдүүлэгтээ ам бүлийн тодорхойлолт, гэрлэсэн бол гэрлэлтийн гэрчилгээг хавсаргана. Хэрэв эхнэр, нөхөр болон ам бүлийн тодорхойлолтод бичигдсэн иргэдийн нэр хамтран өмчлөгчөөр бүртгэгдэхээр бичигдээгүй тохиолдолд дээрх этгээдүүд гэр бүлийн гишүүдийн хамтран өмчлөх, дундын эд хөрөнгийн оногдох хэсгээс татгалзсан, уг эрхээ хэнд шилжүүлсэн талаар нотариатаар гэрчлүүлсэн баримтыг хавсаргана” хэмээн нэмэлт өөрчлөлт оруулах шаардлагатай. Ингэснээр эд хөрөнгө өмчлөгчийн талаар үнэн зөв мэдээлэлтэй болж, улмаар

МОНГОЛ УЛСЫН ИРГЭНИЙ ХУУЛЬ

¹³Мөн тэнд

¹⁴Монгол Улсын Иргэний хууль (2002)

МОНГОЛ УЛСЫН ИРГЭНИЙ ХУУЛЬ

барьцааны гэрээтэй холбоотой маргааныг шийдвэрлэхэд хялбар болно.

Үл хөдлөх барьцааны тухай хуулийн 46 дугаар зүйлийн 46.12 дахь хэсэгт “Энэ хуулийн 46.9, 46.10-т заасан дуудлага худалдаа амжилтгүй болсон бол барьцаалагч нь энэ хуулийн 46.2-т заасан үнийн 40 хувиас илүүгүй үнээр барьцааны зүйлийг авах эрхтэй” гэсэн заалтыг хүчингүй болгох саналтай байна. дээрх заалтаар анхны болон хоёр дахь удаагийн дуудлага худалдаа амжилтгүй явагдсаны дараа барьцаалагч нь барьцааны үл хөдлөх эд хөрөнгийг дуудлага худалдааны анхны үнийн 40 хувь хүртэлх үнээр /хуулиар тогтоосон дээд хэмжээ нь 40 хувь байна. Төр нь эд хөрөнгийн үнэлэгдэх дээд хэмжээг тогтоож байгаа нь чөлөөт зах зээлийн зарчмыг алдагдуулж байна/ авах эрхийг бий болгож байгаа нь барьцаалуулагчийн эрхийг ноцтой зөрчсөн хэмээн миний бие үзэж байна.

Дүгнэлт

Монгол Улсын Иргэний хуульд “Ипотек”, “үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцаа” гэсэн нэр томъёог хэрэглэж байгаа нь эргэлзээ төрүүлэх, мөн хууль зүйн техникийн хувьд монгол хэлээр илэрхийлэгдэж болох хууль зүйн нэр томъёонд гадаад хэлний нэр томъёог хэрэглэхгүй байх гэх зарчимтай зөрчилдөж байна. Учир нь “Ипотек” нь үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцаа гэх утгаар хэрэглэгдэхгүй, харин ОХУ-ын хуулийн нэр томъёоны тайлбарт “Орон сууцны моргейжийн зээл” гэх утгаар хэрэглэгдэж байгаа салаа утга илэрхийлээд зогсохгүй, нэр томъёоны төөрөгдөл оруулах сөрөг үр дагаврыг бий болгож байна.

Иргэний эрх зүйн өмчлөгчийн эрхийг хамгаалах асуудал нэн чухал бөгөөд Шүүхийн шийдвэрийн цахим санд байршсан үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцаатай холбоотой маргаан шийдвэрлэсэн шүүхийн хуулийн хүчин төгөлдөр шийдвэрийг үзэхэд үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцааны гэрээтэй холбоотой маргааныг шийдвэрлэхэд үл хөдлөх эд хөрөнгийн өмчлөгчийг хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцуулахгүй байх, түүний эзгүйд өмчлөгчийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хөндсөн шүүхийн шийдвэр гаргах явдал олонтоо тохиолдож байгаа нь нэг маргаанаас өөр маргаан үүсэх нөхцөл болж байгаа нь ажиглагдлаа. Иргэний хуулийн 168 дугаар зүйлийн 168.4 дэх хэсэгт үл хөдлөх эд хөрөнгийн өмчлөгч нь барьцаалагчийн өмнө өөрийн биеэр үүрэг

хүлээсэн этгээдтэй нэгэн адил эрх эдлэх хуулийн зохицуулалттай атал өмчлөгчийн эзгүйд барьцаалагч өмчийн хувь заяаг шийдвэрлэж байгаа нь тулгамдаж буй асуудал мөн.

Шүүхийн шийдвэрт барьцаа хөрөнгөөр үүргийн гүйцэтгэл хангуулахаар үл хөдлөх эд хөрөнгийг тухайлан нэрлэн зааж, худалдан борлуулахыг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх албанд даалгаж шийдвэрлэх шүүхийн практик тогтжээ. Харин шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд шүүхийн шийдвэрт нэрлэн заасан барьцаа хөрөнгөөр үүргийн гүйцэтгэлийг хангуулахаас ажиллагааг шууд хийхгүй, хөрөнгө илрүүлэх, мөн тухайн барьцааны үл хөдлөх эд хөрөнгийг битүүмжлэх, хураан авах зэрэг арга хэмжээ авч, уг ажиллагаанд төлбөр төлөгч, гуравдагч этгээд гомдол гаргаж байгаа нь шүүхийн шийдвэр хэрэгжих явдал удаашрах, барьцааны зүйлээр үүргийн гүйцэтгэлийг хангах аргын үр нөлөөг бууруулж буй арга зам гэж үзэхээр байна.

Гэр бүлийн гишүүдийн хамтран өмчлөх дундын хөрөнгө нь Иргэний хуулийн 126 дугаар зүйлд гэрлэгчид, гэр бүлийн бусад гишүүний хэн нэгний нэр дээр байгаагаас үл шалтгаалан гэрлэснээс хойш бий болсон бусад хөрөнгө нь гэр бүлийн гишүүдийн хамтран өмчлөх дундын өмч байх бөгөөд Иргэний хуулийн 128 дугаар зүйлд гэр бүлийн гишүүдийн хэн нэг нь хамтран өмчлөх дундын өмчийн үл хөдлөх эд хөрөнгөө захиран зарцуулахдаа гэр бүлийн насанд хүрсэн гишүүний бичгээр гаргаж, нотариатаар гэрчлүүлсэн зөвшөөрлийг авна, уг зөвшөөрөл авахгүй хийсэн хэлцэл хүчин төгөлдөр бус байна гэж заасан байна. Гэр бүлийн хамтран өмчлөх дундын үл хөдлөх эд хөрөнгийг барьцааны гэрээтэй холбоотой дээрх шаардлага гарах, барьцаалагчийн эрхийг хөндөх тохиолдол шүүхийн практикт цөөнгүй гарч байгаа нь үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцааны мөн чанарыг алдагдуулж байна.

Иргэний хуулийн 165 дугаар зүйлийн 165.5 дахь хэсэгт “Хэвийн бус аж ахуйн үйл ажиллагаагаар олж авсан, эсхүл аж ахуйн хэвийн үйл ажиллагаагаар олж авсан боловч бусдын өмчлөлд шилжээгүй байгаа үл хөдлөх эд хөрөнгийн бүрдэл хэсэг, үр шимд ипотека нэгэн адил хамаарна” гэж заасан бөгөөд хэвийн бус аж ахуйн үйл ажиллагаа, хэвийн үйл ажиллагаа зэргийг ялгах боломжгүй, амьдралд хэрэгжихгүй зохицуулалт болж байна гэж ажиглагдлаа.

Санал

Монгол Улсын ипотекийн эрх зүйн зохицуулалт сэдвийг судлаад дараах саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

Нэг. Үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцаа гэсэн нэр томъёог цаашид Иргэний хуульд нэг мөр хэрэглэх.

Хоёр. Хамтран өмчлөх дундын эд хөрөнгөтэй холбоотой барьцаалуулагчийн эрхийг хамгаалахын тулд Иргэний хуулийн 183 дугаар зүйлийн 183.1 дэх хэсэгт өөр байдлаар хуульчилж байгаа тул Улсын дээд шүүхээс бүрэн эрхийнхээ хүрээнд тайлбарлах.

Гурав. Иргэний хуулийн 165 дугаар зүйлийн 165.5 дахь хэсэгт “Хэвийн бус аж ахуйн үйл ажиллагаагаар олж авсан, эсхүл аж ахуйн хэвийн үйл ажиллагаагаар олж авсан боловч бусдын өмчлөлд шилжээгүй байгаа үл хөдлөх эд хөрөнгийн бүрдэл хэсэг, үр шимд ипотека нэгэн адил хамаарна” гэснийг “Аж ахуйн үйл ажиллагаагаар олж авсан боловч бусдын өмчлөлд шилжээгүй байгаа үл хөдлөх эд хөрөнгийн бүрдэл хэсэг, үр шимд ипотека нэгэн адил хамаарна” гэж өөрчлөх.

Дөрөв. Барьцаалуулагч болон үл хөдлөх эд хөрөнгийн өмчлөгчийн эрхийг хамгаалахын тулд барьцааны үл хөдлөх эд хөрөнгийн үнэлгээг банк болон банк бус санхүүгийн байгууллага бус Хөрөнгийн үнэлгээний тухай хуульд заасан мэргэжлийн үнэлгээчнээр тогтоолгох эрх зүйн зохицуулалтыг бий болгох.

Тав. Шүүхийн шийдвэрт барьцааны зүйлээр үүргийн гүйцэтгэлийг хангуулахаар заасан тохиолдолд шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд зөвхөн барьцааны зүйлийг үнэлж, шууд худалдан борлуулах тусгай зохицуулалтыг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд оруулах.

Дээрх саналыг авч хэрэгжүүлсэн тохиолдолд үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцааны эрх зүйн зохицуулалттай холбоотой маргааныг шийдвэрлэх, мөн барьцаалагч болон өмчлөгчийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалахад онолын төдийгүй практик ач холбогдолтой юм.

Ашигласан материал

1. Монгол Улсын Иргэний хууль (2002)
2. Монгол Улсын Иргэний хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах тухай хууль (2009)
3. Монгол Улсын Үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцааны тухай хууль (2009)
4. Монгол Улсын Эд хөрөнгийн эрхийн улсын бүртгэлийн тухай хууль (2018)
5. Ипотекийн зүйлийг шүүхийн бус журмаар худалдан борлуулах тухай хууль (2005)
6. Хатанзориг, М. Гэрээний эрх зүй. УБ., 2018.
7. Янжинхорлоо, Д. Үл хөдлөх хөрөнгийн эрх зүй. *Монгол Улсын иргэний эрх зүй: эрдэм шинжилгээний эмхэтгэл*. УБ., 2016.
8. www.legalinfo.mn
9. www.shvvkh.mn

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХУЙ

ГУТЛЫН МӨРИЙН ШУУРХАЙ ЛАВЛАГААНЫ ТОО БҮРТГЭЛИЙГ ЦАХИМЖУУЛАХ ХЭРЭГЦЭЭ ШААРДЛАГА

SHOE TRACK QUICK REFERENCE NUMBER ELECTRONIC REQUIREMENT

Б.Сумъяабазар

ДХИС-ийн Шинжлэн магадлахуйн институтийн магистрант, цагдаагийн ахлах дэслэгч

Sumiyabazar B.

Master's student at the Forensic science institute of UIA, police senior lieutenant

З.Сүлд

ДХИС-ийн Шинжлэн магадлахуйн институтийн Криминалистикийн шинжилгээний тэнхимийн профессор, доктор, цагдаагийн дэд хурандаа

Suld Z.

Professor of the Criminilastic analysis department of the Forensic science institute of UIA, Ph.D, police lieutenant colonel

Хураангуй: Гэмт хэргийг түргэн шуурхай илрүүлэхэд хөдөлшгүй баримтаар нотлон тогтоох, эрэн сурвалжлах ажлыг зохион байгуулахад шинжлэх ухаан, технологийн шинэ ололт, амжилтыг нэвтрүүлэх шаардлагатай байна. Олон Улсад гутлын мөрийн цахим сангийн ач холбогдол жилээс жилд өсөн нэмэгдэж байна.

Хэргийн газраас цуглуулсан мөрийн тэргүүн эгнээнд гутлын мөр ордог бөгөөд уг мөр нь элэгдэлтийн болон эдэлгээний явцад гарсан хувийн онцлог шинж тэмдгээрээ дахин давтагдашгүй шинж чанарыг агуулдаг тул нотлох баримтын чухал ач холбогдолтой юм. Иймд бид энэхүү судалгаагаар гутлын мөрийн шуурхай лавлагааны тоо бүртгэлийг ашиглалтын нэмэгдүүлэх, боловсронгуй болгох боломж нөхцөлийг судалж тодорхой санал дүгнэлт гаргахыг зорилгоо.

Abstract: It is necessary to introduce new achievements and achievements of science and technology in order to quickly detect crimes, establish them with hard evidence, and organize investigative work. In many countries, the importance of electronic databases of shoe prints is growing year by year.

Shoe prints are at the forefront of tracks collected from crime scenes, which are important as evidence because they contain unique characteristics due to wear and tear and wear and tear. Therefore, in this study, we aimed to study the possibilities of increasing the use and improvement of the instant reference number of shoelaces and make clear conclusions.

Түлхүүр үгс: гутлын мөр, шуурхай лавлагааны тоо бүртгэл, цахим сан

Keywords: footprint, quick reference number registration, electronic fund

Үндэслэл

Гэмт хэрэг бүрийг илрүүлж шийдвэрлэх, нотлох баримтын өгөөж, үр дүнг сайжруулахад криминалистикийн мөр

судлалын арга зүй, хүний биеэс үүсэх мөрүүдийн үйл хөдлөлийн анхны мөр болох гутлын мөрийг¹ ашиглах нь чухал ач холбогдолтой боловч практикт төдийлөн

¹ мөрийн¹ мөн чанар, түүний үүсэх зүй тогтлыг судалж, мөрийн тухай сургаалын үзэл баримтлалын үндсийг томъёолсон анхдагчдын нэг бол Францын криминалист Эдмунд Локард юм. Эдмунд Локардын "every contact leaves its trace" буюу "харилцан үйлчлэл бүхэн ул мөрөө үлдээдэг"¹ гэсэн томъёоллын гол үзэл санаанд тулгуурлан уг сургаалыг улам хөгжүүлж ирсэн. Тухайлбал, АНУ-ын эрдэмтэн Пол Кирк мөрийн мөн чанарыг "чимээгүй гэрч" гэж үнэлээд, "Гэмт этгээдийн хурууны хээ, хөлийн мөр, үс, цус, хувцаснаас үлдсэн утасны ширхэг, хагалсан шил, хэрэглэсэн багажийн мөр, бичсэн бичиг зэрэг нь

хэргийн болсон байдлыг гэрчлэх чимээгүй нотлох баримт мөн. Энэ нь маргашгүй нотолгоо бөгөөд буруу байх боломжгүй. Гагцхүү, түүнийг илрүүлж, шинжилж, үнэлж чадаагүйгээс шалтгаалж үнэ цэнээ алдаж болно" гэжээ.

Эдмунд Локардын "харилцан үйлчлэл бүхэн ул мөрөө үлдээдэг" гэсэн томъёоллын утга учир нь аливаа биет хоорондоо үйлчлэхдээ бие биеийнхнээ шинж тэмдэг, шинж чанарыг харилцан солилцдог зарчимд үндэслэгдсэн байна. Тийм ч учраас "Локардын харилцан солилцох зүй тогтол" (Locard's exchange principle) гэсэн хэллэгээр нэршжээ. Үүнтэй уялдаад хөлийн

бүрэн дүүрэн ашиглаж чадахгүй байна. Иймд гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд криминалистикийн бүртгэл ашиглахаас гадна төрөл бүрийн санг гэмт хэргийг нотлох, илрүүлэхэд ашиглаж байгаа боловч гутлын мөрийн сангийн хувьд системийн ашиглалт хангалттай зохиогдоогүй учир түүний ашиглалт зогсонги байдалтай байна.

Гэмт хэргийн газрын үзлэгээр цуглуулсан мөрийн тоо, мэдээ харахад тэргүүлэх эгнээнд гутлын мөр байдаг. Тухайлбал, Шүүхийн шинжилгээний ерөнхий газрын криминалистикийн шинжилгээний газар 2023 оны байдлаар 22908 хэргийн газрын үзлэгт оролцсон байгаагаас хулгайлах гэмт хэргийн газарт 5947 удаа оролцож 3030 гутлын мөр илрүүлсэн байгаа нь хэргийн газрын үзлэгээр 2 хулгайн хэргийн нэгт нь гутлын мөр илэрдэг гэсэн судалгаа гарсан байна.

Иймд хэргийн газрын үзлэгээр хамгийн түгээмэл илэрдэг гутлын мөрийг шуурхай бүртгэж, гутлын загвар, хийц олон эзэн холбогдогчийн талаарх мэдээллийг түргэн шуурхай тогтоодог технологи нэвтрүүлэх нь чухал ач холбогдолтой юм.

Үндсэн хэсэг

Орчин үеийн техник, технологийн хөгжлийг дагаж гэмт хэрэг үйлдэх арга нарийсаж улам байна. Иймээс бид гэмт хэргийг боломжит богино хугацаанд ирлүүлэх нь чухал болоод байна. Үүнд гутлын мөрийн цахим сан чухал үүрэгтэй.

Бид гутлын мөрийн шуурхай лавлагааны тоо бүртгэлийг цахимжуулах хэрэгцээ шаардлагыг тодорхойлохын тулд практикт ажиллаж байгаа шинжээч, мэргэжилтэн нараас фокус ярилцлагын арга судалгаа авахад маш их хэрэгцээтэй гэж 100 хувь нь хариулжээ.

Мөн хэргийн газрын гутлын гүн мөрийг ихэвчлэн бэхжүүлдэг гэж судалгаанд оролцогчдын 63%, гэмт хэргийн дуудлага, мэдээллээр очсон хэргийн газар бүрд 80%-д нь гутлын мөр илрүүлж бэхжүүлдэг нь судалгаанаас харагдаж байна.

Түүнчлэн хэргийн газраас илрүүлсэн гутлын мөрийг ашигладаг талаар судалгаанд хамрагдагсдын 40% нь мөрдөгчдөд гэрэл зургаар хүлээлгэн өгдөг,

мөн 40% нь гэрэл зургийн архивд хадгалдаг гэжээ. Тэгэхээр гутлын мөрийн онош зүйн шинжилгээний ач холбогдлын талаар дан ганц мөрдөгч бус шинжээч, мэргэжилтэн нарт ойлгуулах, идэвх, санаачилгыг нь өрнүүлэх шаардлагатай байна.

Гутлын мөрийн шинжилгээ хийхэд тулгардаг хүндрэл, бэрхшээлийн хувьд судалгаанд оролцогчдын 40%, гутлын мөрийн сан байдаггүй учир оношилгооны болон адилтгалын шинжилгээ хийхэд хүндрэлтэй гэж 60%, гутлын мөрийн шинжилгээнд тэнцэхгүй хагас мөр илэрдэг гэж 80% хариулжээ. Иймд гутлын хагас мөрийг бүтэн болгож, тухайн гутлын болон эзэн холбогдогчийн мэдээллийг шуурхай гарган өгч хэргийг илрүүлэх, эрлийн хүрээг багасгах цахим сан шаардлагатай байгаа нь харагдаж байна.

Дээрх судалгаанаас дүгнэхэд Практикт гутлын мөрийн сангийн хэрэгцээ шаардлагатай өндөр байна. Энэ нь гутлын мөрийн оношилгооны болон адилтгалын шинжилгээ хийх, гутлын төрөл загвар тогтоох зэрэг асуудлыг шийдвэрлэх боломжтой.

Гутлын мөрийн автомат хайлтын систем болох "SIS 1.0" программыг Шүүх шинжилгээний байгууллагын албан хаагчид санаачлан зохиож, үйл ажиллагаандаа нэвтрүүлсэн ч одоогоор зогсонги байдалтай байна. Тус сан нь үндсэн гурван дэд сангийн хэсгээс бүрдэнэ. Үүнд:

1.Эзэн холбогдогч нь тогтоогдсон сэжигтний гутлын мөрийн сан.

2.Эзэн холбогдогч нь тогтоогдоогүй хэргийн газраас илрүүлсэн гутлын мөрийн сан.

3.Гутлын мөрийн загварын сан.

Эзэн холбогдогч нь тогтоогдсон сэжигтний гутлын мөрийн сан. Шинжилгээ хийх, шинжээч томилох тогтоолын дагуу томилогдон ирсэн гутлын мөрийг тухайн санд бүртгэн бусад дэд сангуудад хадгалагдсан гутлын мөр хээтэй ерөнхий мэдээлэл болон гутлын хээний төрлөөр адилтгал хийх. Эзэн холбогдогч нь тогтоогдсон сэжигтний гутлын мөр, хээг нэмснээр сангийн баяжилт хийгдэнэ.

мөр үүсэх зүй тогтлын тайлбарлавал, хүний хөл газрын гадаргатай хүрэлцвэл, энэ хоёрын хоорондох үйлчлэх хүчнээс шалтгаалан газрын гадаргад хувиралт үүсэж, хүний хөлийн хэлбэр

дүрсийг тусган хөлийн мөр бий болно. Энэ мөрийг чадмаг илрүүлж сайн мөрийг бэхжүүлж авах нь гэмт хэрэгтнийг тогтооход ихээхэн ач холбогдолтой.

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙ

Зураг 1. Эзэн холбогдогч нь тогтоогдсон сэжигтний гутлын мөрийн сангийн бүртгэл хэсэг

Эзэн холбогдогч нь тогтоогдоогүй хэргийн газраас илрүүлсэн гутлын мөрийн сан: Шинжилгээ хийх, шинжээч томилох тогтоолын дагуу шинжилгэнд ирсэн гутлын мөрийг тухайн санд бүртгэн бусад

дэд сангуудад хадгалагдсан гутлын мөрийн хээний ерөнхий мэдээлэл, хээний төрлөөр адилтгалын шинжилгээ хийнэ. Эзэн холбогдогч нь тогтоогдоогүй хэргийн газраас илрүүлсэн гутлын мөрийг санд нэмснээр баяжилт хийгдэнэ.

Зураг №2 Хэргийн газраас илрүүлсэн гутлын мөрийн сангийн бүртгэл хэсэг

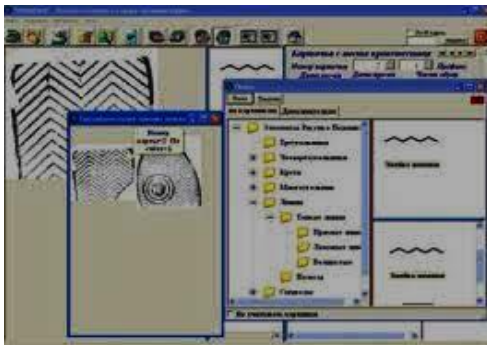
Гутлын мөрийн загварын сан. Гутлын мөрийн загварын санг худалдааны төвүүд зэрэг гутал борлуулах зах зээл, болон бусад шаардлагатай гэж үзсэн газруудаас гутлын ерөнхий байдал, гутлын улны хээний мэдээллийг биет байдлаас нь авсан гэрэл зургаар болон гутлын

төрөлжсөн сайтуудаас татан авсан мэдээллээр баяжуулан үүсгэнэ. Гутлын загвар, зориулалт, гутлын улны хээний төрөл, ангиллыг гаргах зорилгоор фото зургаар гутлын ерөнхий байдал /хажуу талаас/, гутлын улны хээний дүрслэлийг

харуулсан /эгц дээрээс/ гэсэн хоёр төрлийн зураг авч сангийн баяжилт хийдэг байна.

Олон улсад гутлын мөрийн сан технологийн хувьд улам бүр боловсронгуй болж, гэмт хэргийг түргэн шуурхай илрүүлэхэд үнэтэй хувь намар оруулсаар байна

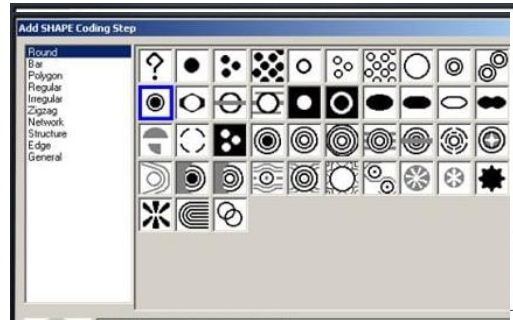
Тухайлбал, ОХУ болон АНУ -ын гутлын мөрийн цахим санг дурдаж болох юм. ОХУ-д гэмт хэрэг илрүүлэхэд "OttiskSled" программ юм.² Уг программ нь баривчлагдсан хүний гутлын улны хээний төрлөөс хамаарч ижил төрлийн хээтэй гутлын ул мөрийг олох боломжийг олгодог хайлтын систем юм. Каталог, тайлбар, асуулгын дагуу хайх; сканер болон файлаас зураг оруулж, хэвлэх боломжтой. Уг программ нь эзэнгүй хэргийн гутлын хээний сан, баривчлагдсан хүмүүсийн гутлын хээний сан гэсэн хоёр мэдээллийн сантай. Түүнчлэн уг программ нь гутал үйлдвэрлэгчдийн гутлын мөрийг авч сан болгон ашиглаж болно. "OttiskSled" нь шинжээчдэд гутлын улны нарийн төвөгтэй хэв маягийг богино хугацаанд, түргэн шуурхай, үр дүнтэй кодлох боломжийг олгодог.

Зураг 3. ОХУ-ын гутлын мөрийн цахим сан

АНУ-ын гутлын мөрийн цахим сан нь SICAR SoleMate гутлын мэдээллийн сан нь

хэргийн газраас илрүүлсэн гутлын хээг кодлож тухайн гутлыг загвар, хийцийг богино хугацаанд тогтоодог.³

Зураг 4. АНУ-ын гутлын мөрийн цахим сан SoleMate 36,000 гаруй төрлийн гутлын дэлгэрэнгүй мэдээллийн сантай. Бүх томоохон брэндүүдийн хамгийн сүүлийн үеийн спорт, ажлын болон энгийн гутлын мэдээлэл, зургаар жилд дөрвөн удаа шинэчилдэг.

Бид судалгааны үр дүнд Программ хангамжийн мэргэжилтэй хамтран хэргийн газраас боломжит богино хугацаанд гэмт хэрэг илрүүлэх эрлийн хүрээг багасгах боломжтой гутлын хээ зураглалтын таних, хайлт хийх боломжтой гар утасны аппликейшныг боловсруулж, туршлаа. Энэхүү программын үндсэн үйл ажиллагаа нь хэргийн газрын үзлэгээр илрүүлж бэхжүүлсэн гутлын мөр, гутлын загвар, сэжигтэн этгээдийн гутлын мөр баримтыг бүртгэх, бүртгэлийг хадгалах болон төрөл загвар тогтоох хайлтын ач холбогдол бүхий систем хөгжүүлэх явдал юм.

² <https://studfile.net/preview/6707625/page:6/>

³ <https://www.officer.com/command-hq/technology/computers->

[software/databases/product/11506051/foster-freeman-usa-inc-solemate-fpx-30-footwear-mark-identification-system](https://www.officer.com/command-hq/technology/computers-software/databases/product/11506051/foster-freeman-usa-inc-solemate-fpx-30-footwear-mark-identification-system)

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ САХИУЛАХ УЯАГА

21:03 pm

Forensic science app

Нэвтрэх нэр

Sumyabazar

Нууц үг

Нууц үг сэргээх

Нэвтрэх

Version 1.1.18

21:03 pm

Овог нэр: Нэр
Цол: Ахмад

Сэжигтэн итгээдийн гутлын мөр Нэмэх

Хэргийн газраас илрүүлсэн гутлын мөр Нэмэх

Гутлын төрөл загвар Нэмэх

Зураг 5, 6. Гар утасны forensic science app-ын нэвтрэх хэсэг рүү ороход сэжигтэн этгээдийн гутлын мөр, хэргийн газраас илрүүлж, бэхжүүлсэн гутлын мөр, гутлын төрөл загвар гэсэн гурван хэсэгт хуваасан.

Зураг 7, 8. Сэжигтэн этгээдийн гутлын мөрийн мэдээллийг бичих хэсэг болон зураг оруулах хэсгийн харагдах байдал. Энэхүү гутлын мөрийн мэдээлэл болон хэргийн газрын гутлын мөрийг оруулахад хагас болон бүтэн мөрөөр ангилж байгаа нь давуу талтай. Тухай хэргийн газраас гутлын мөрийн зургийг гар утсаар авч санд оруулж төрөл загвар тогтоох боломжтой юм.

21:03 pm

Сэжигтэн итгээдийн гутлын мөр

Ерөнхий мэдээлэл оруулах

Регистрийн дугаар:

Овог:

Нэр:

Хүйс:

Төрсөн огноо: 1990/10/01

Гэрийн хаяг:

Биеийн жин: Өндөр:

Мөрийн хэмжээ: тал:

Бүртгэгдсэн огноо: 2023/02/03

Мөр авсан байгууллага: БГД-1

Мөрдөн байцаагчийн нэр:

Шинжилгээнд томилсон: 2023/10/01

Шинжилгээний дугаар:

Шинжээчийн нэр:

Содон шинж тэмдэг, нэмэлт:

Гутлын ангилал хэмжээс

21:03 pm

Сэжигтэн итгээдийн гутлын мөр

Гутлын ангилал хэмжээс

Гутлын төрөл:

Гутлын түрий:

Гутлын өсгий:

Хэмжээс /см/:

B1

B2

B3

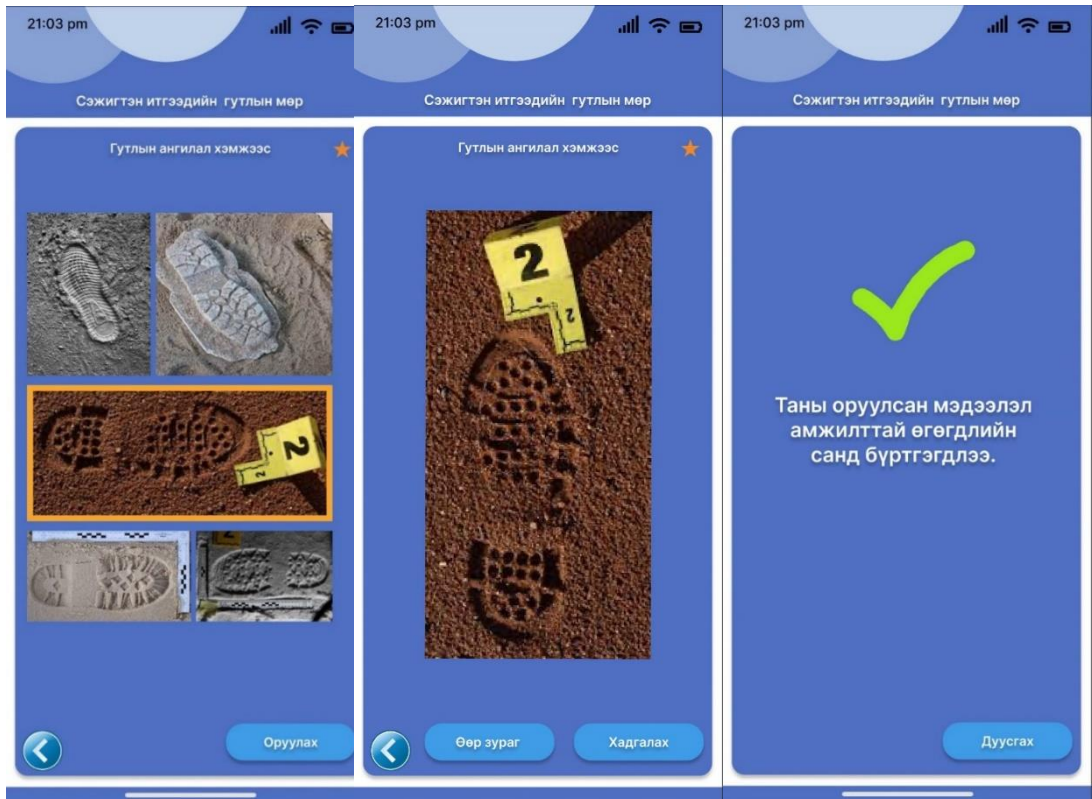
B4

B5

B6

зураг оруулах Камер нээх

Хадгалах

Зураг 9-11. Гутлын мөрийн зураг оруулах хэсэг

Дээрх программыг нэвтрүүлэхэд нийт 14 сая төгрөг шаардлагатай бөгөөд сар бүр хоёр зуун мянган төгрөгөөр сунгаж ашиглах юм.

Гэмт хэрэгтэй тэнцэх, гэмт хэргийг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй, нарийн чанд нотлон тогтооход бидэнд хиймэл оюун ухаан буюу цахим санг нэвтрүүлэн ашиглах шаардлагатай байна.

Дүгнэлт

Хэргийн газраас хамгийн түгээмэл илэрдэг, илрэх боломжтой мөр бол гутлын мөр юм. Урьд хийж байсан гутлын мөрийн шинжилгээний тоо сүүлийн жилүүдэд улам бүр ихсэх болсон, нэг хэргийн газраас илрүүлсэн гутлын мөр нь өөрөө элэгдэлтийн болон эдэлгээний явцад гарсан хувийн онцлог шинж тэмдгээрээ дахин давтагдашгүй шинж чанарыг агуулдаг. Иймд гутлын мөр нь нотлох баримтын чухал ач холбогдолтой юм.

Мөн хэд хэдэн хэргийн газраас илрүүлсэн гутлын мөрүүдийг өөр хооронд нь болон сэжигтэн этгээдийн гутлын мөртэй харьцуулж эзэн холбогдогчийг нь тогтоон,

гэмт хэргүүдийн дарааллыг тогтоох, үйлдлийг нэгтгэх боломжтой.

Гэмт хэрэг, зөрчлийг түргэн шуурхай илрүүлэх, эрлийн хүрээг хумих асуудлыг шийдвэрлэхэд гутлын мөрийн цахим сан чухал ач холбогдолтой болох талаар судалгааны үр дүн гарсан.

Гутлын мөрийн автомат хайлтын систем болох "SIS 1.0" программыг Шүүх шинжилгээний байгууллагын албан хаагчид санаачлан зохиож, үйл ажиллагаандаа нэвтрүүлсэн хэдий ч төдийлөн амжилттай хөгжөөгүй байна.

Шүүх шинжилгээний тухай хуульд гутлын мөрийн сантай байх талаар тусгасан тул уг хуулийн зүйл, заалтыг практикт хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна.

Практикт хэргийн газрын үзлэгээр илрүүлж бэхжүүлсэн гутлын мөрийг зөвхөн зураг хэлбэрээр архивлан хадгалдаг бөгөөд түүнийг гэмт хэрэг илрүүлэхэд төдийлөн ашиглахгүй байна. Одоогийн байдлаар хэргийн газрын үзлэгээр илрүүлсэн гутлын хээний загвар, төрлийг олох үйл явц нь маш их цаг хугацаа, хүч, хөдөлмөр шаарддаг. Шаардлагатай тохиолдолд шинжээч өөрийн

МОНГОЛ УЛСЫН ХУҮЛЬ
САНГАЙН ХАМГААГАХ
ХАМГААГАХ

хэргийн газраас цуглуулсан гутлын мөрийн зурган файл болон интернэтээс хайлт хийх зэрэг хүндрэл, бэрхшээлтэй байна.

Олон улсад дээрх асуудлыг цахим мэдээлэл, хайлтын систем нэвтрүүлэн шийдвэрлэж байна. Тухайлбал, ОХУ-ын "OttiskSled" сан, АНУ-ын гутлын SICAR нь SoleMate сан зэргийг дурдаж болох юм.

Судалгааны ажлын үр дүнд бид гар утасны Forensic science аппликейшныг туршилтын байдлаар бүтээсэн. Энэхүү аппликейшн нь хэрэг, зөрчлийг түргэн шуурхай илрүүлэх бүрэн боломжтой аппликейшн юм.

Уг аппликейшн нь хэргийн газраас илрүүлж, бэхжүүлсэн гутлын хагас болон бүтэн мөрийг ангилан оруулах боломжтой, хэргийн газарт гар утсаар гутлын мөрийн зургийг авч цахимд санд оруулж төрөл загвар тогтоох боломжтой.

Санал

- Судалгааны үр дүнд тулгуурлан дараах саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

- Гутлын мөрийн цахим сан байгуулахад эрх зүйн зохицуулалтын хувьд гутлын мөрийн сан байгуулах, ашиглах талаарх дүрэм, журам боловсруулах

- Гутлын мөрийн шуурхай лавлагааны тоо бүртгэлийг цахимжуулахад гадаад орны сайн туршлагыг судалж, практикт нэвтрүүлэх асуудлыг судлах;

- Хэргийн газрын үзлэгээр түгээмэл илэрдэг гутлын мөрийн онош зүйн шинжилгээгээр шийдвэрлэх боломжтой асуудал болон ач холбогдлын талаар шинжилгээ томилох эрх бүхий албан хаагч болон шинжээч, мэргэжилтэнд таниулах, идэвх санаачилгыг нь өрнүүлэх;

- Шуурхай лавлагааны тоо бүртгэлийн шаардлагыг хангасан гар утасны

аппликейшн нэвтрүүлэх боломжийг судлах зэрэг саналтай байна.

Ашигласан материал

1. Шүүх шинжилгээний тухай хууль. (2022)
2. Бат-Эрдэнэ, Б. Криминалистик. Уб., 2003.
3. Бүдханд, Ц. Криминалистик. Уб., 2002.
4. Лхагвасүрэн, Б. Мөр. Уб., 2015
5. Лхагвасүрэн, Б. Гэмт үйлдлийн мөр. Уб., 2008.
6. Лхагвасүрэн, Б. Криминалистикийн шинжилгээ судлал. Уб., 2010.
7. Очирбат, Т. Хэргийн газрын үзлэг. Уб., 2012.
8. Хурцгэрэл, Ж. Криминалистик-2. Уб., 2004.
9. Шинэжил, Д. Мөр судлал. Уб., 2000.
10. Шүүхийн шинжилгээний байгууллага, шинжээчийн гарын авлага. Уб., 2008
11. Краткий юридический словарь. М., 1945.
12. Тарасов Л. Ертөнцийн тэгш хэмийн гайхамшиг. М., 1982.
13. Гантулга, Ц. Гэмт хэргийг илрүүлэхэд ул мөрийг нотлох баримт болгох нь. Шинжлэн магадлахуйн докторын зэрэг горилсон бүтээл. Волгоград., 2009.
14. Эрдэнжаргал, М. Мөр мөшгих ерөнхий арга зүй. Бакалаврын ажил. Уб хот., 2012.
15. <https://studfile.net/preview/6707625/page:6/>
16. <https://www.officer.com/command-hq/technology/computers-software/databases/product/11506051/foster-freeman-usa-inc-solemate-fpx-30-footwear-mark-identification-system>

УМАРД ЗҮГИЙН ГЭР ХАРУУЛ БА ХАРУУЛЫН НУТГИЙН ТУХАЙ НЭХЭН ЭРГЭЦҮҮЛЭХҮЙ

ABOUT MONGOLIAN NORTH BORDER LAND AND GUARD

Л.Одзаяа

ДХИС-ийн Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн Нийгмийн ухааны тэнхимийн ахлах багш, хошууч

Odzaya L.

Senior lecturer of the Department of the Law and Social science school of UIA, major

Хураангуй: Монгол Улсын умард зүгийн хилийн харуул ба харуулын нутгийн үүсэл, хөгжил, зориулалт, хилийн харуулын гүйцэтгэх өвөрмөц үүрэг, 1911-1923 онд улсын эдийн засагт оруулсан хувь нэмэр зэргийг өгүүлэх болно. Энэхүү өгүүлэлд Монгол Улсын умард хилийн үүсэл хөгжил, хилийн харуул, харуулын нутгийн түүхийг анх байгуулагдсан цагаас ардын хувьсгал ялах хүртэлх хугацаанд судалсан болно.

Abstract: In this paper we would like to express when the term "North border guard and land" originated, what was the purpose and intention of this land and what was the special role of border patrols.

We have also attempted to highlight any roles of that place in the country's economic and political life between 1911-1923.

Түлхүүр үгс: Харуулын нутаг, харуулын нутгийн түрээс, гадаадын харьяат, Буурын гэрээ, Сангийн явдлын яам, дагаар орогсод

Keywords: Border land, border land's rent, foreigners, Treaty of Buur, Russia, Manchu, Ministry of Finance Mongolia

Удиртгал

Энэхүү өгүүлэлд Манж Чин улс монголчуудаар харуулын алба залгуулах болсон учир шалтгаан, харуулын албаны гүйцэтгэх үүрэг, өвөрмөц онцлог, гэр харуулд нутаг олгосон боловч уул нутгийг уугуул хошуудад буцаан олгосон учир шалтгаан, нөхцөл байдлыг судалсан болно. Мөн Монголчууд 1911 онд тусгаар тогтнолоо сэргээн тогтоосноор Богд хаант Монгол Улсын Засгийн газар болон Ардын засгийн газрын үед умард хилийн харуулын албаны талаар явуулсан бодлого, арга хэмжээний талаар гүнзгийрүүлэн судалсан болно.

Үндсэн хэсэг

Манжийн үеийн орос зүгийн харуул ба харуулын нутаг

Монголчууд Манж Дайчин улсын ноёрхолд байхад Хаант Орос Волга мөрнөөр нутаглаж байсан Халимаг, Байгал нуурын зүүн эргээр нутаглах Буриадуудын газар нутаг, хүн амыг өөрийн хараат болгож цаашид тус улсын эзэн хааны эрх мэдлийг Төв азид тогтоохоор зүтгэх болсон.

Иймээс энэхүү бодлогоо хэрэгжүүлэхийн тулд Хаант Оросын хаан Халх Монголын хойд хилийг тогтоох нь Манжийн хааны онцгойлон анхаарсан хэрэг байв.¹

Улмаар энэхүү бодлогоо хэрэгжүүлэх арга хэмжээний хүрээнд Манж Дайчин улс Хаант Оростой хилийн хэлэлцээр хийж, 1727 онд Буурын гэрээ байгуулсан нь одоогийн Монгол улсын хойд хилийн үндэс болжээ.²

Энэхүү Буурын гэрээгээр монголын хойд талаар хил тогтоосноор³, Халхын умард хилийг чандлан сэргийлэх орос зүгийн гэр харуул анх байгуулагдсан түүхтэй. Гэр харуул байгуулагдсанаар тэдний зориулалт нь хил хязгаарыг сэргийлэх, ялангуяа Оростой харилцах болон хилийн орох, гарах хөдөлгөөнийг хатуу хянаж сэргийлэхээс гадна харуулууд өөрсдийн харалдаа харуултай хугацаа болзож, хилийн байдлын талаар мэдээлэл солилцож, хэрэг зөрчил гарвал тогтоосон журмын дагуу хамтран шийдвэрлэдэг байв.

¹Умард хөрш сэтгүүл. Уб., 2007. 7 дахь тал

²Цэдэн-Иш, Б. Монгол улсын хил хязгаар бүрэлдэн тогтсон түүхээс. Уб., 2003, 155 дахь тал

³Насанбалжир, Ц. Ар Монголоос Манжид залгуулж байсан алба. Уб., 1964. 121 дэх тал

Умард зүгийн гэр харуул ба харуулын нутгийн тухай нэхэн эргэцүүлэхүй

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠠᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ

Монголчууд харуулын алба залгуулах болсноор Түшээт хан, Сэцэн хан хоёр аймгийг зүүн зам, Засагт хан, Сайн ноён хоёр аймгийг баруун зам болж Улиастайн жанжны газарт захирагдаж байснаа хожим хил хязгаар, эр цэргийн асуудлыг тус тусын аймгийн чуулганы даргад захируулах болсон байна. Ингэснээр аймгийн чуулган нь хил хязгаар, харуулд сэргийлэн суулгах цэргийг боловсруулах, цэргийн зэвсгийг үзэх, эр төөлөх, ял шүүх зэрэг хэргийг хариуцан шийдвэрлэдэг болов.

Улмаар жил бүр Халх дөрвөн аймгаас ихээхэн ван гүнгээс хоёр хүнийг томилон гаргаж, журганы занги буюу түшмэл, бичээч, хөөгчийн хамт анги хуваан явуулж, нэг ангийг Хиагтын зүүн этгээдийн 28 харуул, нөгөө ангийг Хиагтын баруун этгээдийн 19 харуулыг тус тус байцаан үзэж харуулын цэргийн зэр зэвсгийг дутагдуулсан байвал мөнхүү харуулын эрх баригчид болон цэргүүдэд ял, торгууль хүлээлгэдэг байв. Тодруулбал, харуул занги, орлон хөөгчийн биед зэвсэг дутуу байвал 9 малаар, цэргүүдийн зэвсэг дутуу байвал 80 ташуур занчих шийтгэл ногдуулдаг байв.⁴

Гэхдээ гэр харуул нь зөвхөн хил хязгаарыг сахин сэргийлэхээс гадна Оростой холбоотой хэрэг маргаан гарсан тохиолдолд түүнийг шийдвэрлэхээр явах албаны хүмүүст Халх дөрвөн аймгийн харуулаас элдэв хэрэглэлийг бэлтгэн гаргуулдаг байв.⁵ Тухайлбал, Хиагтад ирж Оростой нийлж хэрэг шийтгэх засаг, сайд нар хэд хэдэн удаа тэднээс гэр, майхан, улаач, манаач, хашлага, тогооч, идэшний ямаа, уяа улаач хашлагийн хүн уналга морь, саалийн үнээ, шүүсний иргэ хонь, шар цай, шар тос, нүүрс, сүү⁶ зэргийг гаргуулж байсан нь баримтаас тодорхой харагдана.

Мөн гэр харуул нь нэг талаас цэргийн журмаар хаах улсын чанартай алба болохын зэрэгцээ тусгайлсан газар нутаг, өрх, хүн ам, мал хөрөнгө бүхий засаг захиргааны онцгой нэгж байв.

Тиймээс гэр харуулын талаарх тодорхойлох цэсээс харвал өрх тутам тодорхой тооны мал ноогдох бөгөөд

харуулын цэрэг бүр бүрэн зэвсэгтэй, албаны морьтой байв. Харин 1897 оноос өртөө, харуулын албанд анх удаа үнэ хөлс тогтоосон байна. Тухайлбал Орос зүгийн харуулын өрх 980 лан, нэг бүрийн үнэ хөлс 160 лан, хөтөл 14 лан, нэг бүр 10 лан⁷ байв.

Ийнхүү харуулын алба байгуулагдсан явдлыг судлаачид олон талаас дүгнэсэн байдаг. Тухайлбал, судлаач Э.Жигмэддорж “Тус алба нь биеэр болон гэр бүл, хөрөнгийн хамт тодорхой хугацаагаар томилдог байсан нь тухайн цаг үед тохиромжтой зохион байгуулалт байв⁸ гэсэн бол судлаач, Лан Мэй Хуа “Дурдан буй алба нь хамгийн хүнд бэрх албаны нэг байсан бөгөөд Буурын гэрээг тогтоож гэр харуул байгуулагдаж, хойд хил тогтоосноор гэр харуул байгуулагдсан нь умард хил залгаа хоёр улсын харилцааг зогсоох зорилготой байсан бөгөөд дээр дурдсан албаны зардлыг Монголчууд халын дөрвөн аймгаас төлдөг байв⁹ гэж дүгнэсэн.

Орос зүгийн 47 суурь гэр харуул нь бүтэц зохион байгуулалтын хувьд Халх дөрвөн аймаг тус бүрийн харуулыг дааж захирах засаг, харуулыг товчлон захиран мэйрэн буюу залан, занги, цэргээс бүрдэж байв. Харуулыг дааж захирах засгийг Улиастайн жанжны газраас Манжийн төрд үнэнчээр зүтгэгч, итгэл хүлээсэн хүнийг томилно. Харин харуулуудыг товчлон захирах залан, мэйрэн, харуул занги нарыг өөрсдийн аймгийн чуулганаас 3 жилийн хугацаатай томилдог байв.

Хожим 1900-аад оноос Манж Чин улс дотоод, гадаадад өрнөж байсан олон үйл явдлын улмаас орон нутгийн зах хязгаар, хойд хил орчмын газрыг чандлан сэргийлэхэд анхаарал хандуулах болж, Монголын цэрэг, харуулын байдлыг байцаан нягталж, өөрчлөх бодлого боловсруулав. Тухайлбал Их хүрээний цэрэг бэлтгэх газар гэгчийг байгуулж тус газарт Хиагтын зүүн, баруун этгээдийн харуулыг захируулахаар тогтжээ.¹⁰

Харин Олноо өргөгдсөн Монгол Улс байгуулагдсанаар хил хязгаар, харуултай холбоотой асуудлыг Цэргийн хэргийг бүгд захиран шийтгэгч яам эрхлэн хариуцаж,

⁴ Мөн тэнд. 121 дэх тал.

⁵ Урангуа, Ж. Энхтайван, З. Манжаас монголыг эзэрхсэн үеийг илэрхийлсэн хэрэглэгдэхүүн. Уб., 2007. 70 дахь тал

⁶ Мөн тэнд. 71 дэх тал.

⁷ Мөн тэнд. 73 дэх тал.

⁸ Жигмэддорж, Э. Манжийн үеийн Ар Монгол дахь хилийн харуул. Уб., 2006. 32 дахь тал.

⁹ Лан Мэй Хуа. Монголын тусгаар тогтнолын төлөө 1911 оны хөдөлгөөн: Нэгдсэн Монгол Улс байгуулах эрмэлзэл. Уб., 2011. 82 дахь тал.

¹⁰ Жигмэддорж, Э. Намнансүрэн, Г. Гэр харуулын түүхэнд холбогдох баримтууд. Уб., 2019. 123 дахь тал.

харуулын гүйцэтгэх үүргийг хуучин хэвээр үлдээв.

Харуулын алба байгуулагдсанаар “Харуулын нутаг” гэх ойлголт бий болсныг судлаач Ц.Насанбалжир “Гэр харуулын нутагт уул дэвсгэрийн ба бусад хошуудын ардыг нутаглах явдлыг шууд хориглон цаазлаж, цэс тогтоож, овоо тэмдэг тавьж эдлүүлэн харуулын нутагт тохиолдсон хошуудын ардууд нутаг бэлчээрээр явцууран шахагдаж байсан учир, харуул ба нутгийн ардын хооронд нутаг бэлчээр булаалдах явдал олон жилийн турш үргэлжилсэн¹¹ гэжээ. Харин судлаач Ж.Гэрэлбадрах “Хилийн харуулын нутагт аливаа хошууны иргэд болон гадаадын харьяатын орох болон нутаглахыг хязгаарлаж байсан нь хил орчмын буюу харуулын нутгийг чанд байлгах бодлого байсан¹² гэж дүгнэсэн байдаг.

Автономитын үеийн харуулын нутаг ба дагаар орогсод

Манжийн үед байгуулагдсан гэр харуул нь Автономитын үед хэвээр байж, 1911, 1921 оны хувьсгал болон цэрэг цуглуулах үйлсэд тодорхой хэмжээгээр хувь нэмэр оруулсан гэж судлаач Ж.Жигмэддорж дүгнэсэн байдаг. Ялангуяа 1921 оны хувьсгалын эхэн үед цэрэг цуглуулах нэн шаардлагатай үед гэр харуулаас цэрэг татсан үйл явдлыг түүхийн ном зохиолуудад тэмдэглэгдэн нь олонтоо тохиолдоно.

Дурдан буй үед Манжийн нөлөө буурч Монгол, Оросын харилцаа өргөжиж, үүнтэй холбоотойгоор хилийн хамгаалалт өмнөх үеэс нэлээд өөрчлөгдөв.

Учир нь Манж Дайчин улс 1911 онд мөхөж, Монголчууд өөрсдийн улсын тусгаар тогтнолоо дахин сэргээ мандуулж, гадаад харилцаагаа өргөжүүлэн тэлэх бодлого баримтлав. Тухалбал Хаант Оростой 1912 онд гэрээ байгуулж, найрамдалт харилцаа тогтоосноор, улсын хилийг гэр харуулаар дагнан хамгаалуулахаас гадна харуулын тоог цөөтгөх болжээ. Улмаар Халхын дөрвөн аймгаас тэгшээр гаргаж суулгасан бүгд 47 суурь харуулаас харуул тутам хоёр өрх цэргийг хэвээр үлдээж, үлдсэн 64 цэргийг уг хил, овоо, нутгийг

харгалзуулахаар үлдээж, тэднийг захирах түшмэдийг аймаг бүрээс сонгон томилж, хуучин ёсоор баримтлан захируулахаар тогтсон байна.¹³

Үүний зэрэгцээ Хиагтад суух орос захирагчид чадалтай цэрэг хэрэгтэй байсан тул нэгэн удаа газар орны ойр дөтийг харгалзан хойд зүгийн татан буулгах харуулын өрх цэргүүдийн дотроос сонгон томилж, гэр, уналга морь, зэр зэвсгийн хамт Хиагтын газар хүргүүлэн сэргийлэн суулгасан байна.¹⁴

Мөн үед гадаадын харьяатуудыг харуулын нутагт түр суурьших зөвшөөрлийг Оросын хил хязгаарын асуудал эрхэлсэн комиссар 1 жилийн хугацаатай олгох болов. Түр суурьших зөвшөөрөлтэй гадаадын харьяатууд харуулын нутагт өвс тэжээл бэлтгэж, малаа хариулдаг байв.

Ийнхүү харуулын нутагт гадны харьяатууд түр суурьших болсноор харуул зангиуд хариуцсан хэсгийн газар нутгийг хамгаалахаас гадна, тэднээс бэлчээр болон байгалийн баялаг ашигласны түрээс хурааж, улсын санд нийлүүлэх нэмэлт чиг үүрэг гүйцэтгэх болов¹⁵.

Дурдан буй үед харуулд суух халхчуудаас уг албыг орхиж нутагтаа очих тохиолдолд тэдгээр ардыг уул албанд буцааж, харуулыг орхин явагчдыг цээрлүүлж, харуулын албыг орхиогүй түшмэд, тайж нарыг сайшаан шагнасан байдаг. Мөн харуулын захирагчид хилийн нууц худалдаа хийж, тэдний эрх хэмжээг хязгаарласан зэрэг баримтууд архивд хадгалагдаж байна.

Ардын засгийн үеийн харуулын нутаг

Автономит болон Ардын засгийн газрын үед тус улсын харьяат болсон буриадууд болон өвөрлөгчдөд гол төлөв зах хязгаарын харуулын нутгийг шинээр олгож байсан бөгөөд “монгол хил дотор байгаа байгалийн баялаг бол монголчуудын хөрөнгө тул монгол орны газар нутгийг тус улсын харьяат болон харьяат бус хүмүүст хувьд нь эзэмшүүлж, ашиглуулахыг Ардын засгийн газраас зогсоосон байна”¹⁶. Өөрөөр хэлбэл Автономитын үед олгосон харуулын

¹¹Насанбалжир, Ц. Ар Монголоос Манжид залгуулж байсан алба. Уб., 1964. 121 дэх тал.

¹²Гэрэлбадрах, Ж. Монгол нутаг, дэвсгэр, хил хязгаарын түүх. Уб., 2006. 142 дахь тал.

¹³Түүхийн хүрээлэн. Монгол улсын нутаг дэвсгэр, хил хязгаар (1911-1919). Уб., 2011. 31 дэх тал.

¹⁴Мөн тэнд. 31 дэх тал.

¹⁵МУУТА. А-4. Х-1. ХН-237. Нугалбар 1.

¹⁶Лувсанбалдан, Э. Монгол улсын хил хамгаалалтад холбогдох тушаал, шийдвэр (баримтын эмхэтгэл). УБ., 1995. Х.8

Хууль сахиулахуйн боловсрол судлал

газар нутгийг хувьдаа өмчлөх хүсэлтийг хүлээж авахгүй байхаар шийдвэрлэсэн байна.

Харин харуулын нутгийг автономитын үетэй адил гадаадын иргэдэд үргэлжлүүлэн түрээслүүлж байв. Мөн манай улсад газар тариаланг хөгжүүлэх нь нэн чухал зорилт байсан учир Буриад хүнд тарианы газар олгож, боловсорсон газраас 2 жил, атар газраас 5 жил түрээс авахгүй¹⁷ эзэмшүүлэхээр тогтсон байна. Мөн харуулын нутагт тусгай түшмэл суулгаж, цалин хүнсийг сангаас олгуулан харьяат харуулын нутгуудыг цаггүй цагдан харгалзуулахаар¹⁸ тогтсон байна. Энэхүү баримтаас харвал харуулын нутагт түрээсийн төлбөр хариуцсан тусгай түшмэлийн орон тоог бий болгон байна.

Үүний дараа 1923 оны 6 дугаар сарын 1-ний өдөр Харуулуудын нутгийг хошуудад олгон харгалзуулах тухай Засгийн газрын хурлын олон гишүүд хуралдаад, “Хиагтын зүүн, баруун этгээд харуулуудад цагдаа цэрэг нэмж, төлөөний түшмэл томилон суулгах учрыг хэлэлцээд уул харуулуудыг татан, нутаг газрыг язгуурын харьяат хошуудад олгож харгалзуулахаар тогтсон ба мөн суугчдад уул хошуудад буцах эсвэл нутгийн харьяат хошуудад захирагдах алин болохыг тэд нарын дурыг дагуулан шийтгүүлэхээр зохих газруудад явуулсан бөгөөд ...Дотоод явдлын яамнаас тусгай түшмэл томилон гаргаж, зах нийлэх хошуудаас түшмэлийг нэмэн авч, олон харуулуудын нутагт одуулж, урьд аль аль харуулыг шинэ даган орсон хошууд ба Егүзэр хутагтын зэрэг олгуулсан, үлдсэн нь аль аль хошуунд эрхлүүлбэл зохихыг тодорхойлуулан ирүүлж, жич хянан гүйцэтгүүлэх явдлыг Дотоод явдлын яамнаас нэн даруй эрхлэн гүйцэтгэхээр”¹⁹ тогтсон байна. Үүнээс харвал Засгийн газраас харуулуудыг цөөтгөж, татан буулгасны улмаас харуулын нутгийг эзгүйрүүлэхгүйн тулд уул нутгийг хошуудад буцаан олгуулахаар тогтсон байна. Харин харуулд суугчдыг уугуул нутаг хошуундаа буцах эсвэл тухайн нутгийн иргэд болохыг өөрсдийнх нь хүсэлтийн дагуу шийдвэрлэхээр тогтжээ.

Дүгнэлт

Анх Манж Дайчин улс Хаант Оросын газар нутгийн түрэлтийг зогсоохоор Хаант

Оростой хилийн хэлэлцээр хийж, 1727 онд Буурын гэрээ байгуулсанаар, Халхын хойд хилийг чандлан сэргийлэх орос зүгийн гэр харуул байгуулагдсан түүхтэй.

Улмаар Автономитын үед Хаант оростой найрамдалт харилцаа тогтоосон тул хойд зүгийн гэр харуулын тоог цөөрүүлж, харуулын нутгийг гадаадын харьяатуудад түрээслүүлж эхэлсэн бөгөөд Ардын засгийн үед түрээслүүлж байв. Мөн зарим харуулын нутгийг дагаар орсон хошуудад олгосон хэдий ч ардын засгийн үед тус газар нутгийг хувьдаа өмчлөх хүсэлтийг хүлээж аваагүй байна.

Ардын засгийн газрын үед харуулын нутгийг язгуурын харьяат хошуудад олгохоор тогтож, харуулд оршин суугчдыг уул хошуудад буцах буюу нутгийн харьяат хошуудад захирагдах алин болохыг тэд нарын дурыг дагуулан шийдвэрлэсэн байна.

Ашигласан материал

1. Түүхийн хүрээлэн. Баримтын эмхэтгэл: Монгол улсын нутаг дэвсгэр, хил хязгаар (1911-1919). УБ., 2011. 12-19, -31 х.
2. МУУТА. А-4. Х-1. ХН-237. Нугалбар 1.
3. Умард хөрш сэтгүүл. УБ., 2007. -7 х.
4. Цэдэн-Иш, Б. Монгол улсын хил хязгаар бүрэлдэн тогтсон түүхээс. УБ., 2003, -155 х.
5. Насанбалжир, Ц. Ар Монголоос Манжид залгуулж байсан алба. УБ., 1964. -121 х.
6. Урангуа, Ж. Энхтайван, З. Манжаас монголыг эзэрхсэн үеийг илэрхийлсэн хэрэглэгдэхүүн. УБ., 2007. 70-73 х.
7. Жигмэддорж, Э. Манжийн үеийн Ар Монгол дахь хилийн харуул. УБ., 2006. -32 х.
8. Лан Мэй Хуа. Монголын тусгаар тогтнолын төлөө 1911 оны хөдөлгөөн: Нэгдсэн Монгол Улс байгуулах эрмэлзэл. УБ., 2011. -82 х.
9. Жигмэддорж, Э. Намнансүрэн, Г. Гэр харуулын түүхэнд холбогдох баримтууд. УБ., 2019. -123 х.
10. Насанбалжир, Ц. Ар Монголоос Манжид залгуулж байсан алба. УБ., 1964. -121 х.
11. Гэрэлбадрах, Ж. Монгол нутаг, дэвсгэр, хил хязгаарын түүх. УБ., 2006. -142 х.
12. Лувсанбалдан, Э. Монгол улсын хил хамгаалалтад холбогдох тушаал, шийдвэр (баримтын эмхэтгэл). УБ., 1995. -8 х.

¹⁷Түүхийн хүрээлэн. Баримтын эмхэтгэл: Монгол улсын нутаг дэвсгэр, хил хязгаар (1911-1919). УБ., 2011. 12 дахь тал.

¹⁸Мөн тэнд. 15-16 дахь тал.

¹⁹Мөн тэнд 18-19 дэх тал.